

PORTA BOHEMICA

SBORNÍK HISTORICKÝCH PRACÍ

11

2023

Státní oblastní archiv v Litoměřicích

PORTA BOHEMICA

2023

PORTA BOHEMICA
SBORNÍK HISTORICKÝCH PRACÍ

11

2023

Státní oblastní archiv v Litoměřicích

Vážení čtenáři,

jedenáctá Porta Bohemica je v mnoha ohledech zcela nová, přesto se však k archivní tradici obrací více než ty minulé. Nová je především svým formátem e-knihy. Všichni v redakci doufáme, že se díky němu stane dostupnější pro větší množství čtenářů. Letos je také Porta Bohemica prvně zaměřena na jediné, i když mnohvrstevnaté, téma, a to na dějiny Státního oblastního archivu v Litoměřicích, který letos slaví 75 let svojí existence.

Při této příležitosti vznikla také nová rubrika, která bude specifikem tohoto čísla, a to „Vzpomínky“. V ní se čtenáři seznámí s pohledy bývalých kolegů a kolegyní na minulost archivů a archivářů našeho regionu. Některé z těchto příspěvků byly tvořeny formou psaných vzpomínek, jiné jako rozhovory. Vzpomínka je útvar velmi subjektivní, a ne každý bude s danou interpretací souhlasit. Přesto věříme, že převáží dojmy kladné, ať už nostalgie, pobavení či inspirace. Koho by pak daná témata zaujala více a chtěl je uvést do objektivnějšího rámce, má možnost využít seznamu literatury, který bude uveden na konci tohoto čísla a zjistit tak o historii archivu a jeho osobnostech ještě více.

Zároveň se povědomí o severočeském archivnictví, a to i předválečném a válečném, pokusíme rozšířit odbornými články. Z mnoha objektů, v nichž sídlila archivní pracoviště v minulosti – Stvolínky, Libochovice, Pátek nad Ohří, Mnichovo Hradiště, Žitenice atd. se nám představí hrad a zámek Skalka, který, jakkoli malebný a historicky cenný, byl pro potřeby archivní zcela nevyhovující. Naopak jedno z prvních účelově stavěných archivních pracovišť – depozitář v Mostě – Velebudicích nám přiblíží článek o dějinách tamního pracoviště. Připojen je také výtah z diplomové práce zaměřené na dějiny SOA Litoměřice.

Nechybí ani tradiční rubriky – „Recenze“ a „Zprávy“.

Věříme, že jako celek má jedenáctá Porta Bohemica opět co nabídnout.

Za redakci sborníku Hana Barusová

ČLÁNKY

STUDIE

HISTORICKÉ ESEJE

**PŘEDÁNÍ ŘÍŠSKÉHO ARCHIVU V LIBERCI
ČESKOSLOVENSKÝM ÚŘADŮM
(VČETNĚ EDICE HISTORIE ARCHIVU SEPSANÉ
JEHO VEDOUCÍM V. KREUZINGEREM)**

Markéta Vladyková

Během pátrání po osudech archivních souborů Státního oblastního archivu v Litoměřicích, které v minulosti prošly tzv. Studijním ústavem v Praze,¹ upoutal moji pozornost německy psaný pamětní spis (dále Denkschrift) bývalého vedoucího Říšského archivu (dále RA) Liberec Viktora Kreuzingera. Denkschrift sestavil Kreuzinger na žádost Františka Havlíka, člena národního výboru (dále NV) v Liberci, po skončení války a popsal v něm stručnou historii RA Liberec od jeho založení až do května/června 1945, kdy došlo k předání všech archivních depozitářů včetně jejich obsahu československým (dále čsl.) úřadům. Originál Denkschriftu se dnes nachází v registratuře Ústředního archivu ministerstva vnitra uložené v Národním archivu v Praze,² kopie je k dispozici ve fondu bývalého Státního archivu v Jablonci nad Nisou deponovaného ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích.³ Jedná se o zajímavý a pokud vím neznámý pramen, který jsem se rozhodla zpřístupnit formou edice na konci příspěvku.

Některé pasáže Denkschriftu připomínají pasáže hesla vážícího se k RA Liberec (dále Heslo) v knize *Deutsche Archive und deutsche Archivpflege in den Sudetenländern*, kterou roku 1958 vydal v Mnichově Franz Josef Wünsch.⁴ Wünsch, do roku 1945 městský archivář v Ústí nad Labem, působil po válce v Německu⁵ a podle všeho byl během psa-

¹ Příspěvek jsme společně s kolegyní Mgr. Sabinou Duškovou přednesly v průběhu 17. celostátní archivní konference, která se uskutečnila ve dnech 25.–27. dubna 2017 v Liberci, a posléze byl publikován ve sborníku z této konference. Srov. Sabina DUŠKOVÁ – Markéta VLADYKOVÁ, *Osudy fondů bývalého Studijního ústavu MV ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích*, in: Německá okupační správa v letech 1938–1945, Česká archivní společnost 2018, s. 93–112.

² Národní archiv (dále NA) Praha, fond Archivní registratura – Ústřední archiv Ministerstva vnitra 1935–1945, sign. II/1 Expositura Liberec, karton 113 (dále Expositura Liberec).

³ Státní oblastní archiv (dále SOA) v Litoměřicích, fond Státní archiv Jablonec nad Nisou, inv. č. 3, Expositura archivu MV, karton 1.

⁴ Franz WÜNSCH, *Deutsche Archive und deutsche Archivpflege in den Sudetenländern*, München 1958; V knihovně SOA v Litoměřicích je k dispozici pouze nestránkovaná fotokopie knihy. Proto budu v následujícím textu odkazovat vždy na celé Heslo a nikoliv na konkrétní strany.

⁵ K jeho osobě srov. Jaroslava HOFFMANOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000, s. 718–719 (dále *Biografický slovník*); Kristina KAISEROVÁ

ní v kontaktu s bývalými zaměstnanci libereckého archivu Hermannem Meinertem, již výše zmíněným V. Kreuzingerem a Hildegardou Gampe-Lebeda a také se zaměstnancem úřadu Župní samosprávy⁶ Kurtem Oberdorfferem.⁷ Meinert byl Kreuzingerovým předchůdcem na postu vedoucího RA Liberec. Gampe-Lebeda se díky fluktuaci zaměstnanců způsobené rukováním mužů na frontu postupně stala jedinou stálou odborně vzdělanou archivní silou a pravou rukou obou vedoucích archivu. Oberdorffer se aktivně účastnil počátečních jednání o počtu a podobě státních archivů na území Říšské župy Sudety, ale nakonec místo vedoucího RA Liberec odmítl a udělal kariéru v rámci Župní samosprávy.⁸

Heslo publikované F. J. Wünschem lze díky jeho zdrojům považovat stejně jako Denkschrift spíše za pramen (svědectví pamětníků) než za odbornou literaturu, a proto zohledním pasáže, ve kterých výrazně delší a podrobnější Denkschrift doplňuje, na odpovídajících místech edice. Zároveň bych čtenářům v následujícím příspěvku chtěla přiblížit okolnosti, které vznik Denkschriftu provázely, a popsat poválečné předání RA Liberec čsl. úřadům.

Organizační struktura a pole působnosti

Na území Říšské župy Sudety byly zřízeny dva státní archivy, jeden se sídlem v Liberci a druhý v Opavě. Organizačně a profesně podléhaly říšskému ministerstvu vnitra, resp.

– Vladimír KAISER, *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 1995, s. 143–144.

⁶ Úřad říšského komisaře pro sudetoněmecká území, resp. říšského místodržícího, se od začátku dělil na dvě oddělení, státní správu a samosprávu. Agendu těchto dvou oddělení dnes SOA v Litoměřicích eviduje ve dvou samostatných fondech, prvním je Říšské místodržitelství (dále ŘM) Liberec a druhým Župní samospráva Liberec. Oba fondy jsou vedeny jako nezpracované a pomůcky, které k nim byly v minulosti zhotoveny, jsou pouze orientační.

⁷ Přinejmenším jsou tato čtyři jména uvedena v závorce na konci Hesla tak jak je obvyklé citovat zdroj anebo autora příspěvků u hesel v různých typech rukověti a výkladových slovníků. Srov. Heslo k RA Liberec, in: F. WÜNSCH, *Deutsche Archive*.

⁸ Podrobněji k jednotlivým archivářům s výjimkou K. Oberdorffera viz samostatné biogramy níže v textu. Oberdorffer představuje mezi odbornou veřejností známou osobnost, jejíž spletité životní osudy nelze snadno komplexně podchytit. Základní informace k jeho osobě srov. *Biografický slovník*, s. 461–462; K. Erik FRANZEN – Helena PEŘINOVÁ, *Biogramme der Mitglieder der Historischen Kommission der Sudetenländer im Gründungsjahr 1954* (Ständ 18. Dezember 2015), s. 38–40. Dokument je dostupný z <http://www.collegium-carolinum.de/permalink/biogr/HKS-Gruendungsmitglieder-Biogramme.pdf> (únor 2023); K Oberdorfferově působení v rámci Župní samosprávy Eduard MIKUŠEK, *Kurt Oberdorffer: archivář ve vedení Říšské župy Sudety*, in: Německá okupační správa, s. 201–210.

generálnímu řediteli státních archivů v Berlíně, rozpočtově ŘM v Liberci. Liberecký archiv spravoval území vládních obvodů Karlovy Vary a Ústí nad Labem, opavský archiv území vládního obvodu Opava. Do přímé působnosti říšských archivů spadaly výhradně státní archiválie. Nestátní archiválie podléhaly archivní poradně (Archivberatungstelle),⁹ která se stala součástí kulturního oddělení Župní samosprávy Liberec. Tato dvojkolejnost výkonu správy nad státními a nestátními archiváliemi vedla mezi vedoucími obou říšských archivů a archivní poradny k opakovaným sporům o rozsah jejich kompetencí.¹⁰

Zatímco RA Opava se transformoval z tamního Zemského archivu a mohl díky tomu navázat na činnost svého předchůdce, RA Liberec byl založen „na zelené louce“ a se shromažďováním archivního materiálu začal teprve poté, co získal patřičné prostory. Na konci války byly archiválie spravované RA Liberec uloženy ve čtyřech depozitářích – v tzv. Annahofu, třípatrovém činžovním domě v Liberci (březen 1939),¹¹ v bývalém kině Lípa v Horním Růžodole (prosinec 1940, v dokumentech označován též Lager II, protože byl získán jako druhý depozitář v pořadí),¹² v katakombách pod bazilikou sv. Vavřince a sv. Zdislavy v Jablonném v Podještědí (Německé Jablonné, duben 1944) a ve dvou místnostech na zámku Lemberk (léto/podzim 1944). Oficiálním sídlem archivu byl po celou válku Annahof, vedle depositářů se zde proto nacházely i kanceláře. Depositáře v katakombách a na Lemberku od počátku sloužily k ochranně fondů před případnými letectvími útoky na Liberec a postupně sem byly převezeny nejstarší a nejcenější archiválie.

⁹ Počátky archivní poradny sahají do období první republiky a jsou spojeny s osobou K. Oberdorffera. K tomu a k samosprávnému archivnictví na území budoucí Říšské župy Sudety v předválečné době srov. Tomáš VELIČKA, *Sudetoněmecké archivnictví v meziválečném Československu (první krok na dlouhé cestě ke vzniku syntézy)*, Sborník archivních prací 2/2021, s. 331–397.

¹⁰ Z toho důvodu je při výzkumu archivnictví v Říšské župě Sudety třeba vždy přihlížet jak k agendě RA Liberec, tak k agendě archivní poradny. Ta je součástí SOA v Litoměřicích, Župní samospráva Liberec, Archivní poradna; Okolnostem založení obou RA a vymezení jejich působnosti včetně nastínění sporných oblastí se věnoval Zdeněk KRAVAR, *Das Reichsarchiv Troppau. Die NS-Etappe in der Geschichte des Archivwesens in tschechisch Schlesien*, Hamburg 2014, s. 91–119, 233–269.

¹¹ Tzv. Annahof, dnes známý též jako Annenský dvůr nebo Prokschova vila, nechal roku 1890 postavit Josef Proksch mladší, člen známé liberecké rodiny hudebníků a výrobců klavírů, jako reprezentativní sídlo a výstavní prodejnu rodinné firmy. Srov. <https://www.pamatkovykatolog.cz/dum-12120964> (únor 2023); Christian Fastl, Art. „Proksch (Prokš), Familie“, in: *Oesterreichisches Musiklexikon online*, begr. von Rudolf Flotzinger, hg. von Barbara Boisits (letzte inhaltliche Änderung: 15.5.2005), <https://dx.doi.org/10.1553/0x0001ddf4> (únor 2023).

¹² Kino Lípa bylo součástí Lidového domu postaveného v letech 1931–1932 pod záštitou Národní jednoty severočeské v rámci podpory spolkového života české menšiny v Horním Růžodole a v Rochlicích. Jaroslav ZEMAN, *Stát a jeho architektura. České meziválečné stavby v německém Liberci*, Fontes Nissae 2/2012, s. 38–39.

Se třemi z uvedených depozitářů byly spojeny problémy, které se v dochovaných pramenech pravidelně opakují. Z Annahofu připadly archivu pouze cca 2/3, zbytek zabíralo pět bytů, jejichž nájemníky vyhnaly až poválečné události. Spojení úředních a soukromých prostor v jednom objektu mělo své klady i zápory. Nájemníci protestovali proti úpravám budovy, které doprovázely snahu o bezpečné uložení archiválií (nosnost stropů, protiletectká ochrana),¹³ na druhou stranu však existence bytů umožnila Kreuzingerovi a jeho ženě pronajmout si v říjnu 1943 v jednom z nich ložnici a odstěhovat se z hotelu.¹⁴ Díky tomu mohli, pokud nebyli zrovna pryč, dohlédnout na celou budovu, nehledě na to, že s blížícím se koncem války přenesl Kreuzinger pro nedostatek personálu stejnou povinnost také na samotné nájemníky.¹⁵ Kino Lípa si RA pouze pronajímal. Roku 1942 zakoupil objekt Wolfgang Alkier ze Štýrského Hradce a pokusil se zde se svojí ženou Annou obnovit promítání. To bohužel znamenalo, že se jejich prvním krokem stala snaha o ukončení nájemní smlouvy s RA, což vyvolalo spor, který se táhl několik let.¹⁶ Katakomby se Kreuzingerovi během první prohlídky v létě 1943 jevily býti suché s dostatečným odvětráváním, zkrátka ideální depozitář.¹⁷ O rok později, krátce po nastěhování, začaly deponované archiválie plesnivět. Příčinou bylo horké léto. Následný boj s plísní včetně přesunu části materiálu na Lemberk je podrobně popsán v Denkschriftu. Kreuzinger od té doby prostorám nevěřil a neustále upozorňoval na riziko, které zde hrozí.

Evidence a osudy archivních souborů, které RA Liberec během svého působení shromáždil a spravoval by si zasloužily vlastní výzkum. Obecně lze říci, že původ materiálu uloženého v depozitářích RA Liberec byl dvojitý. Zaprvé šlo o archiválie a živý spisový materiál získané na základě archivní a spisové rozluky. Zde si musíme uvědomit, že v Liberci sídlily centrální úřady Říšské župy Sudety – ŘM, Župní samospráva a Župní vedení NSDAP, které roku 1938 převzaly odpovědnost za běh státní správy, samosprávy a veškeré další oblasti života a s ní i příslušnou „živou“ agendu dosud spravovanou odpovídajícími čl. úřady. Rozluka spisového materiálu podléhala spisové komisi (Schrift-

¹³ Denkschrift, s. 6; K citování Denkschriftu v předloženém článku srov. ediční poznámku.

¹⁴ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 21, i. č. 126, Spisy ředitele, Rozpis ochrany Annahofu vlastními silami z 21. března 1945.

¹⁵ Tamtéž, Spisy ředitele, Rozpis ochrany Annahofu vlastními silami z 21. března 1945.

¹⁶ K tomu blíže Denkschrift, s. 5.

¹⁷ Prohlídku katakomb uskutečnil Kreuzinger v doprovodu landráta v Jabloném v Podještědí Hoffmanna během služební cesty dne 22. července 1943 a o dva dny později zaslal oficiální žádost o jejich poskytnutí archivu. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 8, i. č. 64, Zpráva o služební cestě ze 17.–22. července 1943; Tamtéž, Žádost z 24. července 1943; Žádost zaslal Kreuzinger z pozice pověřence pro protiletectkou ochranu státních a nestátních archivů pro vládní obvody Karlovy Vary a Ústí nad Labem na základě zákona o věcných výkonech. Srov. Gesetz über die Sachleistungen für Reichsaufgaben (Reichsleistungsgesetz) z 1. září 1939, RGBI I. s. 1645.

gutkommission), archivní rozluka archivní komisi (Archivkommission). Každá z komisí měla českou a německou verzi, přičemž rozhodující bylo, co chtěla německá strana. Na základě rozhodnutí německé „Ständige Prager Archivkommission“¹⁸ zamířil do obou RA z trosk bývalého Českoslovenka historicky cenný archivní materiál týkající se území odevzdaných po Mnichovu Německé říši. K živé agendě deponované v RA Liberec patřily vodoprávní písemnosti (Wasserrechts-Schriftgut) ŘM v Liberci a také správní písemnosti (Verwaltungs-Schriftgut), které místodržitelství přebralo z pražských vládních úřadů a ministerstev.¹⁹

Druhou skupinu představovala agenda doposud uložená u svých původců, tj. u landrátů (okresních úřadů), soudů, finančních úřadů, škol apod. na území vládních obvodů Karlovy Vary a Ústí nad Labem. Část tohoto materiálu sice již mimo pražských archivů v minulosti z vlastní iniciativy převzaly také samosprávné archivy či s nimi spojená muzea, ale protože se jednalo o státní archiválie, odpovědnost za ně připadla do budoucna RA.

Státní archiválie v městských archivech a soukromé archivní soubory šlechtických rodů

V červenci 1943 byl Kreuzinger jmenován pověřencem pro protiletectkou ochranu státních i nestátních archivů pro vládní obvody Karlovy Vary a Ústí nad Labem.²⁰ Liberecký archiv samozřejmě udržoval kontakty s institucemi i soukromými osobami, které spravovaly či vlastnily státní i nestátní archivní materiál od počátku války, po červencovém jmenování však jejich spolupráce dostala nový rozměr, a to zabezpečení archivního materiálu proti bombardování. Ve fondu RA Liberec tak lze nalézt velké množství více

¹⁸ Fond Ständige Prager Archivkommission, tj. Stálé (německé) archivní komise se sídlem v Praze, o které Kreuzinger píše v Denkschriftu, je uložen v NA Praha, fond Archivní registratura – Stálá archivní komise protektorátu Čechy a Morava; Členy komise byli vedle předních německých archivářů a historiků také vedoucí RA Liberec a RA Opava. K její činnosti a personálnímu složení srov. Denkschrift, s. 2 a 9; Stefan LEHR, „Podstatně zvýšit německý vliv“. *Archiváři a archivy v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*, Archivní časopis 3/62, 2012, s. 231–237; Jiří NĚMEC, *Rudolf Schreiber a proměny archivní struktury v prvních letech nacistické okupace*, in: Německá okupační správa, s. 32–43.

¹⁹ Denkschrift, s. 4; Protože jsem blíže nezkoumala, který materiál dorazil do RA Liberec na základě archivní, a který na základě spisové rozluky, používám důsledně obrat „archivní a spisová rozluka“. V přímých citacích dochovaných dokumentů je však rozdílný účel a původ materiálu občas zřetelný.

²⁰ Pro vládní obvod Opava byl pověřencem jmenován Wilhelm Kraus, vedoucí RA Opava. *Bekanntmachung über die Bestellung von Luftschutzbeauftragten für die staatlichen und nicht-staatlichen Archive* z 29. června 1943, in: *Verordnungsblatt für den Reichsgau Sudetenland*, 1943/16, s. 156.

i méně důležitých informací o městských archivech a archivářích, šlechtických rodinných archivech a archivech velkostatků včetně informací o jejich vlastnících, církevních institucích apod. Přestože je dochovaný materiál bohatý, upozorním pouze na dvě interakce.

Zaprvé, kromě státních archiválií, které městské archivy získaly před rokem 1938 takřka jímajíc svépomocí, skončila v jejich prostorách vzhledem k nedostatku místa v depozitářích RA Liberec také část pozemkových knih zasláná do Sudetské župy z Archivu země České v důsledku archivní a spisové rozluky. Předpokladem pro uzavření smlouvy o zápujčce se vedle zájmu příslušného městského archivu o dané archiválie staly také schopnost deponovat materiál ve vhodných prostorech a profesní zdatnost místního archiváře. Schopnost toho kterého archiváře postarat se o svěřené materiály byla zpochybněna jen zcela výjimečně, starosti vyvolávaly spíše nevyhovující anebo nedostatečné prostory.²¹ Denkschrift uvádí, že knihy byly „als Leihgabe“ přenechány městským archivům v Chebu, Chomutově, Mostě a Ústí nad Labem.²² Dále se však o nich, stejně jako o dalších státních archiváliích uložených na konci války v městských archivech, výslovně nezmiňuje.²³ Není na ně poukazováno ani v korespondenci doprovázející předání RA Liberec čsl. úřadům. Jejich osudy byly během války i krátce po ní spjaty s příslušnými městskými archivy a zhusta závisely na štěstí a na obětavosti jednotlivých archivářů.

Zadruhé, 30. září 1942 navštívil Kreuzinger během služební cesty knížete Thun-Hohensteina, majitele zámku v Jílovém, a jednal s ním o situaci rodinných a patrimoniálních archivů, které byly doposud v soukromém držení původních šlechtických rodů. Kníže Thun-Hohenstein následně souhlasil, že zaštití okružní list, kterým RA Liberec osloví vlastníky privátních archivů z řad šlechty ve věci zajištění jejich ochrany a přístupnosti badatelům. Ke spolupráci přizvali oba pánové Josefa Bergla, penzionovaného

²¹ Problém mohlo představovat i upřednostnění muzea před archivem v případě propojení obou institucí, které popisuje Kreuzinger během služební cesty do Litoměřic následujícími slovy: „Während das Archiv bloß auf ein turmähnliches Gelass und ein langgestrecktes saalartiges Zimmer beschränkt ist, wo auf Tischen, Schränken und auch auf dem Erdboden die Archivalien Platz gefunden haben, ist das Museum in 5 großen Sälen untergebracht, da scheinbar doch das museale Interesse der Städte weitaus das archivalische überwiegt. Daß sich diesem musealen Übergewicht auch der juridisch gebildete, nach seiner Angabe 73 jährige Stadtarchivar Ankert nicht zu entziehen vermochte, ersah ich daraus, daß er neben seinen Archivalien irgenwelche Mineralienfunde liegen hatte, die der Verzeichnung harreten.“ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 8, i. č. 67, Zpráva o služební cestě z 22.–25. března 1943.

²² Denkschrift, s. 9.

²³ Nemohu ani říci, zda byly započítány do 14 000 pozemkových knih předaných z Prahy, které Denkschrift uvádí, protože Heslo počítá s celkovým počtem 16 000 a v některých dokumentech jsem dokonce zahlédla číslo mluvící o 18 000 svazcích. Srov. Denkschrift, s. 3 a Heslo k RA Liberec, in: F. WÜNSCH, *Deutsche Archive*.

archiváře Archivu ministerstva vnitra (dále MV),²⁴ který během války působil jako správce rodinného archivu Clam-Gallasů na zámku ve Frýdlantu a byl uznávaným znalcem šlechtických rodů i archivů.²⁵ Nakolik bylo oslovení jednotlivých soukromých vlastníků úspěšné není z materiálu zřejmé. Poslední informaci jsem našla v Kreuzingerově odpovědi na dopis Wilhelma Czenieka z dubna 1945,²⁶ kde vedoucí RA Liberec svého kolegu prosí, aby vyhledal knížete Thun-Hohensteina a informoval se jak „Fortsschrift der Aktion bezüglich der Adelsarchive“ aktuálně vypadá.²⁷

Předání RA Liberec čsl. úřadům

10. května 1945 označil V. Kreuzinger budovy Annahofu a kina Lípa nápisy „Státní Archiv“, „Majetek Českého Národního výboru“ a „Gossudarstwenni Archiv“. Doufal, že tím zabrání zničení či zcizení archiválií, které zde byly uloženy. O den později požádal německého zástupce u NV v Liberci Hanse Seiferta²⁸ o zabezpečení externích depozitá-

²⁴ Archiv MV byl zřízen po vzniku samostatné Československé republiky roku 1918. Jeho prvním ředitelem se stal Ladislav Klicman, kterého roku 1934 nahradil Jaroslav Prokeš. V srpnu 1942 byl jmenován komisařským vedoucím Oskar Horst Swientek, archivní referent Úřadu říšského protektora, a Prokeš se posunul na pozici jeho zástupce. Po válce se stal z pověření České národní rady správcem Archivu MV Josef Borovička. K úloze Archivu MV v letech 1918–1945 Josef KOLLMANN, *Archiv ministerstva vnitra v letech 1918–1945*, Sborník archivních prací 45, 2/1995, s. 511–688; K poválečnému působení Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Z historie Ústředního archivu Ministerstva vnitra (1945–1954)*, in: *Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců. Konference ke 40. výročí SÚA konaná dne 6. 10. 1994 v Praze, Praha (Státní ústřední archiv)*, 1995 s. 5–16.

²⁵ K jeho osobě srov. Stefan LEHR, „*Němečtí a čeští archiváři v první československé republice. Příspěvek k jejich vzájemným vztahům*“, *Archivní časopis* 3/64, 2014, s. 232–236; *Biografický slovník*, s. 81.

²⁶ K osobě W. Czenieka viz níže samostatný biogram.

²⁷ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i.č. 16, Osobní spis Czeniek Wilhelm, Kreuzingerův dopis z 16. dubna 1945; K průběhu celé akce srov. Tamtéž, karton 3, i. č. 16, Osobní spis Kreuzinger Viktor; Tamtéž, karton 17 i. č. 109, Nestátní archivy a archiválie; Tamtéž, karton 8, i. č. 64, Zprávy ze služebních cest.

²⁸ Johann (Hans) Seifert (nar. 30. května 1900 v Nových Donicích / Neu-Donitz (dnes Tuhnice, čtvrt města Karlovy Vary) se během války vypracoval v rámci ŘM na pozici zástupce vedoucích pododdělení IIa Hospodářství a práce, IIc Tvorba cen a Zemského hospodářského úřadu (Landeswirtschaftsamt, LWA). V čele skupiny německých antifašistů navázal kontakt se členy ilegálního libereckého NV vedeného Josefem Čapkem a společně po odjezdu Konráda Henleina z Liberec přesvědčili jeho zástupce Friedricha Vogelera k pokojnému předání ŘM do českých rukou. Uvedený akt spustil kompletní převzetí města a pravděpodobně zabránil tomu, aby se Liberec v samém závěru války stal pozemním bojištěm. Srov. Markéta VLADYKOVÁ,

řů v Jablonném v Podještědí a na zámku Lemberk, ale ten jeho požadavek jako „wenig vordringlich“ odmítl. 22. května se Kreuzinger setkal s F. Havlíkem a potvrdil mu, že je připraven spravovat bývalý RA alespoň dokud bude pobývat v Liberci.²⁹ Tentýž den Havlík Kreuzingera požádal o sepsání Denkschriftu.³⁰ K prvnímu zabezpečení všech čtyř depozitářů tak nakonec došlo až zásluhou tzv. Zajišťovací komise.

Vznik Zajišťovací komise při České národní radě (dále ČNR), k němuž došlo 7. května 1945, iniciovali starožitník a sběratel Josef Scheybal a jeho přátelé. O čtyři dny později, 11. května 1945, zřídily ČNR a Zemský národní výbor (dále ZNV) v Praze tzv. Sekretariát pro evidenci a záchranu památek písemných, historických, uměleckých a přírodních (dále Sekretariát). Sekretariát působil při kulturní komisy ZNV a dělil se na čtyři sekce – archivní, muzejní, knihovni a památkovou. Zajišťovací komise získala od Sekretariátu pověření, které jí na severu a severovýchodě Čech umožnilo zabezpečovat umělecké a historické památky, stejně jako archivy, muzea, knihovny a jejich inventář.³¹

Podle Kreuzingera se Zajišťovací komise dostavila do libereckého archivu 25. a 26. května 1945.³² Vedoucí komise Scheybal označil v dopise zaslaném Sekretariátu situaci ve městě za chaotickou a dále uvedl: „komise funguje od 22. května za největších obtíží a za mnohdy nepřekonatelných překážek. Doposud zajištěny byly: Uměleckopřmyslové museum v Liberci s městskou (Liebigovou) galerií, bývalá knihovna Němců / Bücherei der Deutschen/ v Liberci a v přítomné době se pracuje na řádném zajištění Státního, dřívějšího říšského archivu v Liberci.“³³ Protokol o zajištění všech tří výše uvedených institucí a s nimi ještě Památkového úřadu při Župní samosprávě v Liberci nese datum 25. května.³⁴ Zajišťovací komise vyslyšela též Kreuzingerovu prosbu o kontrolu

Role úředníka Říšského místodržitelství Dr. Hanse Seiferta na konci války (v tisku); Příspěvek jsem přednesla v průběhu 27. Ústeckého kolokvia *Poslední rok druhé světové války na území Říšské župy Sudety a Protektorátu Čechy a Morava 1944–1945*, které se uskutečnilo ve dnech 21.–22. října 2021 v Ústí nad Labem.

²⁹ Denkschrift, s. 10.

³⁰ NA Praha, Expositura Liberec, Kreuzingerův dopis Žáčkovi z 1. července 1945.

³¹ K práci Zajišťovací komise srov. Kristina UHLÍKOVÁ, *Josef Scheybal a jeho role při konfiskaci movitých památek z majetku občanů německé národnosti po 2. světové válce. 1. část. Období 1945–1947*, Fontes Nissae XV 2014 2, s. 3–13; TÁŽ, *Josef Scheybal a jeho role při konfiskaci movitých památek z majetku občanů německé národnosti po 2. světové válce. 2. část. Období 1947–1954*, Fontes Nissae XVI 2015 1, s. 32–47; TÁŽ, *Národní kulturní komise 1947–1991*, Fontes historiae artium XI, Artefactum 2004, s. 19–23.

³² Denkschrift, s. 10.

³³ NA Praha, fond Zemský úřad Praha – oddělení církevní, nadační a školské (NAD 753/8), pomůcka č. 431, karta 802, i č. 1335 (dále Zemský úřad Praha), Scheybalův dopis Sekretariátu z 24. května 1945.

³⁴ Tamtéž, Protokol o zajištění uměleckých a historických památek a knihoven v Liberci z 25. května 1945.

obou externích depositářů a 30. května navštívila jak zámek Lemberk,³⁵ tak katakomby v Jablonném v Podještědí.³⁶ Protože jde o první z řady popisů stavu jednotlivých depozi-tářů i archiválií, které v nich byly uloženy, dokončím nejprve časovou osu přebírání RA Liberec kompetenčně odlišnými zástupci čl. úřadů a teprve poté shrnu, co během svých kontrol zjistili.

Na základě dopisu, který Scheybal zaslal Sekretariátu, byl osloven Archiv MV. Důvodem se stalo podezření, že v nedostatečně zabezpečeném kině Lípa jsou deponovány registratury úřadů, které spadají do jeho gesce.³⁷ Následně J. Borovička,³⁸ správce Archivu MV, pověřil Václava Žáčka,³⁹ aby se odebral do Liberce a zajistil fondy a inventář bývalého RA Liberec.⁴⁰ Žáčkova návštěva Annahofu a kina Lípa, během níž proběhl první odborný soupis fondů, se uskutečnila ve dnech 1. a 2. června 1945.⁴¹ O zajištění libereckých depositářů a jejich obsahu byl sepsán stručný protokol⁴² následovaný mnohem podrobnější zprávou.⁴³ Do Jablonného a na Lemberk se Žáček na začátku června nevypravil.

Ze Žáčkovy zprávy se mimo jiné dozvídáme, že požádal Kreuzingera, aby Denkschrift připravovaný pro Havlíka, vyhotovil ve třech stejnopisech a jeden z nich zaslal Archivu MV.⁴⁴ Kreuzinger poslal všechny tři exempláře Havlíkovi s prosbou, aby originál a jednu kopii doručil přímo Žáčkovi.⁴⁵ To se stalo 19. června 1945 prostřednictvím Havlíkova syna.⁴⁶

V Denschriftu bylo v souvislosti s červnovou návštěvou vyjádřeno očekávání, že se oficiální předání bývalého RA čl. úřadům uskuteční před Kreuzingerovým návratem do Vídně.⁴⁷ Když se po zbytek měsíce nic nedělo, napsal Kreuzinger 1. července Žáčkovi dosti zoufale vyznívající dopis, v němž ho prosil, aby Archiv MV převzetí RA dále ne-

³⁵ Tamtéž, Protokol o zajištění historických památek na zámku Lemberk z 30. května 1945.

³⁶ Tamtéž, Protokol o zajištění historických a uměleckých památek v Německém Jablonném z 30. května 1945.

³⁷ NA Praha, Expositura Liberec, Dopis Sekretariátu adresovaný Archivu MV z 26. května 1945.

³⁸ K jeho osobě *Biografický slovník*, s. 96–97.

³⁹ K jeho osobě Tamtéž, s. 737.

⁴⁰ NA Praha, Expositura Liberec, Pověření k zajištění RA Liberec pro V. Žáčka z 30. května 1945.

⁴¹ Denkschrift, s. 10.

⁴² NA Praha, Expositura Liberec, Protokol o odborné prohlídce a zajištění fondů RA Liberec z 2. června 1945.

⁴³ Tamtéž, Zpráva o odborné prohlídce a zajištění fondů RA Liberec z 5. června 1945.

⁴⁴ Tamtéž, Zpráva o odborné prohlídce a zajištění fondů RA Liberec z 5. června 1945.

⁴⁵ Tamtéž, Kreuzingerův dopis Havlíkovi z 7. června 1945.

⁴⁶ Tamtéž Úřední záznam o předání Kreuzingerovy zprávy z 19. června 1945

⁴⁷ Denkschrift, s. 10–11.

odkládal. Důvodem byla skutečnost, že se Kreuzinger jako rakouský státní příslušník a zaměstnanec vídeňského archivu, jehož služba v Liberci s koncem války pominula, nemohl nadále bránit svému návratu do Rakouska.⁴⁸ Ignoroval sice první organizovaný „rakouský“ transport, který se uskutečnil 17. června 1945, s poukazem „auf die kulturellen archivalischen Interessen des čechoslowakischen Staates“, pochyboval však, že by bez výslovného povolení vídeňského archivu mohl stejným způsobem odmítnout svůj návrat dalšími transporty, plánovanými na polovinu července 1945.⁴⁹

Kreuzinger se v dopise neomezil pouze na výše uvedenou prosbu, ale připomněl také další záležitosti, které zasluhovaly pozornost. Některé byty, nacházející se v Annahofu, byly již na začátku července 1945 vyklizeny a zájem o prostory projevily bytový úřad a policejní ředitelství. Kreuzinger proto vyběhl Archiv MV, pokud chce uvolněné byty získat pro sebe, aby raději neváhal. Zároveň informoval Žáčka o tom, že k 1. červenci jsou splatné čtvrtletní poplatky spojené s provozem archivu, totiž elektřina, plyn, voda, rozhlas, telefon apod. Zbývajícím nájemníkům poradil, aby peníze poslaly na stejné konto jako v minulosti, totiž girokonto u bývalé Německé říšské banky – pobočky v Liberci, protože už ji bezpochyby spravují čsl. úřady. V souvislosti s ostrahou Annahofu a kina Lípa poukázal Kreuzinger na to, že vojenské strážce, o které v minulosti požádala Zajišťovací komise, již ani jednu z budov nekontrolují.

Dále vyjádřil obavy o stav archiválií ve sklepních prostorách Annahofu a v katakombách v Jablonném v Podještědí, kdy prvním hrozí plíseň pro nedostatečné větrání po zapečetění prostor a druhým pro nepříznivé počasí. Zneklidňovalo ho také, že nevěděl, jak vypadá situace na Lemberku, kde byly uloženy nejcenější archiválie. RA Liberec sice pověřil svého času dohledem nad fondy zámeckého kastelána Antona Porkerta, nikdo však nevěděl, zda nemusel Lemberk opustit.⁵⁰

Díky uvedenému dopisu byl Žáček znovu vyslán na cesty a ve dnech 9. až 11. července 1945 navštívil a oficiálně převzal všechny čtyři depositáře bývalého RA Liberec. Při té příležitosti ho Kreuzinger upozornil na několik ryze archivních věcí, které bylo třeba

⁴⁸ M. Volf zpochybnil v novinách Kreuzingerovu státní příslušnost, když uvedl že „dělá Rakušana“. M. VOLF, *Archivy v našem pohraničí*, Svobodné slovo, 10. července 1945, s. 3; Důvodem tvrzení byla skutečnost, že Kreuzinger pocházel z Chebu a byl tedy původem sudetský Němec. Protože ale od roku 1910 setrval působit ve Vídni, domnívám se, že po vzniku Československa požádal o rakouské občanství. Tomu nasvědčuje i poválečné rozhodnutí o jeho nepřijetí zpět do státní služby a posléze penzionování. Viz Kreuzingerův biogram níže v textu.

⁴⁹ NA Praha, Expositura Liberec, Kreuzingerův dopis Žáčkovi z 1. července 1945; Data plánovaných transportů v Kreuzingerově dopisu a v ostatních dochovaných dokumentech se od sebe liší. Pokud jde o skutečné den jeho odjezdu přikláním se k údají, který v Hesle uvedl F. J. Wunsch. Srov. níže v textu.

⁵⁰ NA Praha, Expositura Liberec, Kreuzingerův dopis Žáčkovi z 1. července 1945.

dořešit. Zaprvé se jednalo o archivy velkostatků. Z nich Ploskovice byly převezeny do Annahofu, zatímco Zákupy zůstaly uloženy na původním místě a pouze cennější část byla deponována v Ostrově (Schlackenwert) u Karlových Varů.⁵¹ Zadruhé, ze spisů horního úřadu v Jáchymově byla po jejich převzetí do RA Liberec část odvezena do Freibergu v Sasku.⁵² Zatřetí, spisy daně z majetku (Vermögensabgabe) z let 1919–1933 „byly v Liberci soustředěny pouze částečně. Spisy z chebského obvodu jsou dosud v Chebu,

⁵¹ Archiválie, které jsou dnes součástí fondů velkostatků Ostrov (SOA Plzeň), Ploskovice a Zákupy (SOA v Litoměřicích – pobočka Děčín), připadly po vzniku Československé republiky roku 1918 státu jako původní majetek habsburského domu a po obsazení čsl. pohraničí 1938 přesly do vlastnictví Německé říše a tím také do gesce RA Liberec. Ploskovice byly na konci války uloženy v Annahofu a zůstaly nepoškozeny. Ostrovské archiválie byly deponovány na zámku Ostrov a o jejich poválečných osudech se mi nepodařilo získat žádné další informace. Zákupské archiválie byly uloženy na zámku v Zákupích, který v květnu 1945 obsadila Rudá armáda. Hlášení sepsané po jejich odchodu uvádí: „Zámek Zákupy byl úplně vyrabován a inventáře z velké části odvezeny. Na místo správce zámku byl dosazen dřívější správce před r. 1939, Zadníček, který po celém zámku a po smetištích shledává části cenného inventáře a jednotlivé místnosti uvádí dle možnosti do původního stavu. Některé z obrazů byly uloženy v místnostech hospodářského archivu a tím zachráněny. ... Tamní hospodářský archiv jest celkem v pořádku. Poněvadž pro Zákupy jest jmenována Národní správa, bylo od pečetění a uzavírání místností upuštěno.“ NA Praha, Zemský úřad Praha, Zpráva o zajišťovacích pracích v Zákupích z 19. července 1945; Ke stavu Zákup po odchodu Rudé armády též Archivní věstník 3/1946. s. 8.

⁵² K převzetí archiválií horního úřadu v Jáchymově viz níže biogram H. A. Genzsche. Archiválie zapůjčené do Saska byly Československu vráceny v letech 1946–1949 a jsou deponovány v Národním archivu v Praze. NA Praha, fond Vrchní horní úřad Jáchymov, Pomůcka č. 111, s. X; Zajímavý je vznik poválečné legendy o nacistickém archivu ukrytém v Jablonném. Již v prosinci 1945 se v novinách objevil článek uvádějící, že sem Němci za války přestěhovali Jáchymovský archiv, přičemž „do výklenku na pravé straně presbyteria naházeli bez ladu a skladu rakve s mrtvými dominikány“. V červenci 1948 pak byla zveřejněna zpráva o požáru, který zachvátil katakomby. Během něho „shořela část archivu, který zde zůstal po Němcích“ a propadlé zdivo odhalilo „další katakomby, o nichž se sice předpokládalo, že v chrámu jsou, avšak k nimž nemohl být zjištěn přístup.“ Zda roku 1948 v katakombách skutečně lehla popelem část archivu, a pokud ano, o kterou část šlo, nemám tušení. Povědomost o „nacistickém archivu“ uloženém v katakombách ale mezi veřejností přetrvala až do 80. let 20. století a v letech 1983–1984 podnítila tzv. akci Kostel, během níž Státní bezpečnost doslova provrtala křížem krážem celé katakomby, aniž by zde cokoliv našla. Srov. *Blahoslavená Zdislava – první hraničářka lužického pomezí*, Stráž severu z 16. 12. 1945, s. 4; *Požár v katakombách chrámu sv. Vavřince*, Stráž severu z 18. 7. 1948, s. 4; Jan FROLÍK, AKCE KOSTEL, *aneb kterak Státní bezpečnost ve svatém Vavřinečku poklad hledala a co nakonec našla*, Zpravodaj MěÚ Jablonné v Podještědí, březen – květen 1995, <https://www.jesen.cz/clanek21.html> (únor 2023); Dokument „*StB a poklad v Jablonném*“ z dílny projektu Badatelé, za kterým stojí publicista Jaroslav Mareš, jehož první část byla zveřejněna na youtube pod <https://www.youtube.com/watch?v=SBXRXm0ZE4> (únor 2023, další dvě části tamtéž).

spisy z okruhu města Mostu na zámku Korozluky u Mostu“. Začtvrté, u okresních soudů v Jesenici, v Doupově a v Kadani se doposud nacházela většina jim příslušných patrimoniálních spisů. Zapáté, registratury „úřadů býv. landrátů (okr. hejtmanství) jsou prý ve značném nepořádku“ a Kreuzinger proto doporučuje „urychlenou jejich prohlídku a zajištění“.⁵³

Čtvrtý a pátý bod pravděpodobně souvisel s negativní zkušeností s opakovanými nepovolenými skartacemi úředních a tím potenciálně archivních písemností ležících u státních úřadů. V Denkschriftu si Kreuzinger stěžoval na bezohledné ničení aktového materiálu z let 1858-1918, především ale z let 1918–1938, které proběhlo – částečně bezpochyby pod vlivem euforie – po „osvobození“ sudetoněmeckých území po uzavření Mnichovské dohody.⁵⁴ V průběhu války museli archiváři pro změnu neustále odrážet pokusy o nepovolené skartace uskutečněné „v zájmu Říše“ v rámci akcí zaměřených na sběr starého papíru (Altpapiersammlung). Velice hezký doklad archivářova zoufalství představuje v této souvislosti reklama uveřejněná 5. dubna 1943 v Elbetalzeitung a s ní spojená korespondence. Obrázek staré půdy plné starého papíru s doprovodným nápisem: „Uralte Akten sind nicht wichtig, als Altpapier sind sie grad' richtig!“ skutečně nepotěšil.⁵⁵ Kreuzingerova výzva k rychlému zajištění písemností ležících u okresních soudů a landrátů vycházela z výše uvedených zkušeností a předjímalá možnost další divoké skartace, tentokrát písemností bývalých župních, tj. německých, úřadů, v důsledku návratu sudetoněmeckých území čsl. státu.⁵⁶

Během jednání Žáček navrhl, aby se po Kreuzingerově odjezdu do Vídně stal správcem archivu turnovský učitel a osvětový referent okresní správní komise v Li-

Reklama na Altpapiersammlung (SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 17, i. č. 109, Nestátní archivy a archiválie)

⁵³ NA Praha, Expositura Liberec, Zpráva o převzetí RA Liberec čsl. státem z 13. července 1945.

⁵⁴ Dekschrift, s. 2.

⁵⁵ Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 17, i. č. 109, Nestátní archivy a archiválie.

⁵⁶ Dlužno podotknout, že vedle nepřevzatého archivního materiálu ležely u jednotlivých úřadů a institucí také živé písemnosti, které po válce opět prošly spisovou rozlukou, během níž byly, podle toho, komu která agenda připadla, převzaty čsl. úřady. Část živých písemností přitom byla vyhodnocena jako důležitá z bezpečnostního hlediska a převzata odborem politického zpravodajství MV, tzv. odborem Z, aby se časem ocitla v tzv. Studijním ústavu MV. K tomu srov. S. DUŠKOVÁ – M. VLADYKOVÁ, *Osudy fondů*, s. 93–112.

berci Otakar Fiala, kterého Archivu MV doporučil Scheybal.⁵⁷ Fialovým prvním úkolem se měl stát odvoz archivního materiálu ze zámku Lemberk a z katakomb v Jablonném v Podještědí, druhým vyklizení kina Lípa. Společně s druhým úkolem se opět vynořil problém nedostatečného objemu Annahofu, který v minulosti donutil RA expandovat a vyhledat útočiště v Horním Růžodole. Žáček si toho byl vědom, a proto uvedl, že před zahájením této akce je třeba vystěhovat všechny bytové jednotky v Annahofu a tím zabezpečit tolik potřebné prostory. Protože po případném vystěhování dosavadních nájemníků a Kreuzingerově odjezdu reálně hrozilo, že budova zůstane „prázdná a bez dozoru“, měl být jeden z bytů vyhrazen správci objektu.⁵⁸

Po oficiálním převzetí bývalého RA Liberec předal Žáček Kreuzingerovi osvědčení okresní správní komise v Liberci, odůvodňující jeho pobyt ve městě až do 11. července 1945.⁵⁹ O čtyři dny později, tj. 15. července, odcestoval Kreuzinger zpět do Vídně.⁶⁰

Obsahy depositářů podle dochovaných protokolů a korespondence

Annahof

Prohlídka Zajišťovací komise pod vedením J. Scheybala byla spíše orientační povahy, protože na hlubší průzkum nezbýval čas. V protokolu se uvádí, že „ve sklepních místnostech a v protileteckém krytu jsou uloženy knihy od roku 1700 až do roku 1870. Druhá část pozemkových knih nalézá se v přízemí, poschodí druhé a třetí až na správní kanceláře jsou téměř vyprázdněny.“⁶¹ Stav archivu byl označen za dobrý, starosti vyvolalo pouze potenciálně nebezpečné vodovodní potrubí ve sklepních prostorách. Část budovy zabíraly soukromé byty, doposud obývané německými rodinami. Komise požádala vojenskou stráž, aby archiv každý den kontrolovala, svůj dohled po dobu pobytu v Liberci přislíbila i Kreuzinger.⁶² Všichni zaměstnanci byli propuštěni.⁶³

V. Žáček během své první cesty do Liberce na začátku června 1945 zajistil běžnou archivní registraturu umístěnou v kancelářích a konstatoval, že evidence archiválií získaných archivní a spisovou rozlukou i vlastní činností archivu byla vedena velice pečlivě.

⁵⁷ NA Praha, Expositura Liberec, Scheybalova odpověď na dopis ZNV z 28. června 1945; Tamtéž, Protokol o převzetí RA Liberec čl. státem z 9. července 1945.

⁵⁸ Tamtéž, Protokol o převzetí RA Liberec čl. státem z 9. července 1945.

⁵⁹ Tamtéž, Zpráva o převzetí RA Liberec čl. státem z 13. července 1945.

⁶⁰ Heslo k RA Liberec, in: F. WÜNSCH, *Deutsche Archive*.

⁶¹ NA Praha, Zemský úřad Praha, Protokol o zajištění uměleckých a historických památek a knihoven v Liberci z 25. května 1945.

⁶² Tamtéž, Protokol o zajištění uměleckých a historických památek a knihoven v Liberci z 25. května 1945.

⁶³ Tamtéž, Scheybalův dopis Sekretariátu z 24. května 1945.

Zjištění Zajišťovací komise pak dále upřesnil a doplnil následovně. Ve sklepě se kromě pozemkových knih nacházely dvě skříně s klášterními a městskými listinami převzatými z Prahy a 33 skříní spisového materiálu hlavní katastrální správy v Liberci.⁶⁴ V přízemí bylo navíc několik balíků spisů převzatých z Národního muzea a v prvním patře odhalil vedle registratury velkostatku Ploskovic také několik menších soudních a politických fondů. Samotná budova Annahofu byla dle Žáčkova názoru zajištěna dostatečně, obavy vyvolávalo nedostatečné větrání v zapečetěných sklepních prostorech.⁶⁵ Při své druhé návštěvě Liberce, jejímž cílem bylo oficiální převzetí bývalého RA čsl. úřady, již Žáček provedl pouze namátkovou kontrolu budovy i jejího obsahu a převzal vybavení kanceláří a depozitářů.⁶⁶

Kino Lípa / Lager II

V polozničené budově Lidového domu, ve které se nacházelo kino Lípa, se po skončení války usídlil NV Horního Růžodolu.⁶⁷ Zdejší depozitář obsahoval podle Zajišťovací komise převážně spisy a registratury z 19. století, které nebylo možné vzhledem k pohybu osob spojených s činností NV řádně zajistit. Podle protokolu „největší část spisů jest srovnána v jednoduchých regálech, druhá jest dosud v bednách a zbytek povaluje se bez obalu po různých místnostech a chodbách biografu. Zajišťovací komise nařídila okamžitě soustředění do hlavního sálu biografu a vchody, pokud okolnosti dovolily, byly zapečetěny. Důvěrník národního výboru pro Horní Růžodol pan Adolf Macháček se zavázal písemně, že bude bedlivě dbáti toho, aby do místností, které se nedaly zajistiti, nemohly nepovolané osoby vniknouti a nemohly ze spisů ničeho zciziti nebo zničiti.“⁶⁸ Také na kino Lípa měla dohlížet vojenská stráž.⁶⁹

Žáček na počátku června konstatoval, že zde jsou „soustředěny spisy soudní, převzaté na základě archivní rozluky z archivu ministerstva vnitra. Část těchto spisů jest v původních krabicích archivu ministerstva vnitra, část jest v regálech vystavena v tom stavu,

⁶⁴ Srov. též Denkschrift, s. 8.

⁶⁵ NA Praha, Expositura Liberec, Zpráva o odborné prohlídce a zajištění fondů RA v Liberci z 5. června 1945.

⁶⁶ Tamtéž, Protokol o převzetí RA Liberec čsl. státem z 9. července 1945.

⁶⁷ Co vedlo k poškození budovy, o kterém se zmiňuje protokol Zajišťovací komise, se mi nepodařilo zjistit, ale je možné, že byla zasažena během bombardování Liberce dne 9. května 1945. K tomuto útoku srov. Michal PLAVEC, *Letecké operace Rudé armády na Liberecku 8 a 9. května 1945 ve světle ruských dokumentů*, Fontes Nissae XIV/2, 2013, s. 14–21.

⁶⁸ NA Praha, Zemský úřad Praha, Protokol o zajištění uměleckých a historických památek a knihoven v Liberci z 25. května 1945.

⁶⁹ Tamtéž, Scheybalův dopis Sekretariátu z 24. května 1945; Tamtéž, Protokol o zajištění uměleckých a historických památek a knihoven v Liberci z 25. května 1945.

v jakém byly spisy vyňaty z beden. Kromě toho jest ještě část soudních spisů v bednách. Totéž platí o spisech pocházejících provenienčně od finančních úřadů. Z politických spisů, je zde uložena registratura bývalého krajského úřadu v Litoměřicích (circa 1.600 fasciكلů); pomocné knihy zde nejsou.“ Dále byly v kině Lípa deponovány spisy obchodní komory v Liberci⁷⁰ a „velká masa živého spisového materiálu, převzatého při provádění spisové rozluky“.⁷¹

Zajištění bylo v případě Kina Lípa dle Žáčkova názoru v pořádku pouze u archiválií deponovaných v hlavním sále biografu, zatímco spisy v regálech na chodbách zůstávaly ohroženy.⁷² Z toho důvodu navrhl, aby bylo kino Lípa postupně vyklizeno. Spisy, které provenienčně spadaly do Prahy, mohly být vráceny na původní místo uložení, ostatní měly být převezeny do Annahofu.⁷³ Pro navýšení objemu tamních depozitářů podal oficiální žádost o přidělení vyklizeného bytu Gertrudy Müllerové archivu.⁷⁴

Při své červencové návštěvě Liberce již Žáček provedl – stejně jako v případě Annahofu – pouze namátkovou kontrolu budovy kina Lípa a jejího obsahu.⁷⁵

Katakomby

Protokol Zajišťovací komise o zabezpečení depozitáře v katakombách v Jablonném v Podještědí konstatoval, že akta horního úřadu v Jáchymově „nalézají se neporušena na svém místě, ale poněkud zavlhla. Bude rozhodně nutno, aby v brzké době byla z katakomb přestěhována do suchých místností“.⁷⁶

Další kontrola prostor proběhla až v červenci 1945, v souvislosti s konečným předáním bývalého RA Liberec čsl. úřadům. Podle protokolu bylo pod apsidou ve východní části katakomb „uloženo kolem 1800 fasciكلů spisů jáchymovského horního úřadu“. Kromě nich byly v katakombách uloženy také spisy městského archivu v Liberci, a to převážně sčítací operáty z roku 1900. Celkový počet „všech archiválií v kryptách uložený jest cca 3000 fasciكلů nestejně velikosti a k jeho přestěhování bylo by třeba čtyř až pěti náklad-

⁷⁰ Pravděpodobně se jednalo o spisy původně uložené v Archivu země České v Praze. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 20, i. č. 126, Spisy ředitele, Kreuzingerův záznam z 8. února 1942.

⁷¹ NA Praha, Expositura Liberec, Zpráva o odborné prohlídce a zajištění fondů RA Liberec z 5. června 1945; K uloženému materiálu srov. též Denkschrift, s. 6.

⁷² NA Praha, Expositura Liberec, Protokol o odborné prohlídce a zajištění fondů RA Liberec z 2. června 1945.

⁷³ Tamtéž, Zpráva o odborné prohlídce a zajištění fondů RA v Liberec z 5. června 1945.

⁷⁴ Tamtéž, Žádost o zajištění bytu G. Müllerové z 6. června 1945.

⁷⁵ Tamtéž, Protokol o převzetí RA Liberec čsl. státem z 9. července 1945.

⁷⁶ NA Praha, Zemský úřad Praha, Protokol o zabezpečení historických a uměleckých památek v Německém Jablonném z 30. května 1945.

ních pětitudových aut“. Katakomby se v té době jevily „dosti suché“ a s přirozeným odvětráváním.⁷⁷ Rozpor mezi zavlhými akty v protokolu Zajišťovací komise a dosti suchými katakombami s přirozeným odvětráváním v Žáčkově protokolu potvrzuje Kreuzingerovo přesvědčení o nevyzpytatelnosti prostor.

Lemberk

Lemberk nalezla Zajišťovací komise „v neporušeném stavu. Pouze nedávná exploze v bezprostřední blízkosti zámku zničila asi 100 okeních tabulí.“ Úkryt před případnými nálety zde pro svůj materiál našel nejen RA Liberec, ale i mnohé další instituce. Liberecké archiválie byly deponovány ve dvou místnostech, a to v tzv. Glaszimmer (v protokolu uveden překlad Skleněná světnice, nebalené knihy a akta) a Brunnenzimmer (nebalené pozemkové knihy a akta). Klíče od veškerých místností „byly ponechány v rukou kastelána Porkerta, který za neporušení pečeti osobně ručí. Četnická stanice v Něm. Jablonném bude kontrolovat neporušenost pečeti“.⁷⁸

Další kontrola proběhla stejně jako v případě katakomb až na začátku července 1945. Podle protokolu byl Lemberk „až do dnešního dne pod ochranou ruského velitelství v Jablonném“. Archiválie byly deponovány v pěti místnostech v přízemí zámku a podle původu je bylo možné rozdělit do několika skupin. Zaprvé, archiválie, které RA Liberec převzal z Archivu země České. K nim patřily knihy (1704 fasciklů) a větší počet balíků Josefského katastru.⁷⁹ Zadruhé, 19 krabic rukopisů z archivu Národního muzea v Praze. Zatřetí, cca 600 svazků pomocných knih ke spisům jáchymovského horního úřadu uložených v katakombách v Jablonném. Po ukončení prohlídky byly všechny místnosti opět zapečetěny a klíče od nich vráceny zámeckému kastelánovi Porkertovi.⁸⁰

Závěr

Po Kreuzingerově odjezdu do Vídně byl jmenován správcem bývalého RA Liberec Otakar Fiala. Roku 1947 převzala depozitáře nově založená expozitura Archivu MV pod vedením Václava Lukáše a reálně se tak stala nástupnickou institucí RA Liberec.⁸¹ To je však jiná kapitola, a proto bych si dovolila již jen několik závěrečných poznámek.

⁷⁷ NA Praha, Expositura Liberec, Protokol o komisionální prohlídce krypty a katakomb v děkanském chrámu v Jablonném v Podještědí z 10. července 1945.

⁷⁸ NA Praha, Zemský úřad Praha, Protokol o zajištění historických památek na zámku Lemberk z 30. května 1945.

⁷⁹ Jednalo se o druhopisy Josefského katastru. Srov. Denkschrift, s. 3 a 7; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 10, i. č. 71, Katastry.

⁸⁰ NA Praha, Expositura Liberec, Protokol o komisionální prohlídce zámku Lemberk, konané dne 10. července 1945, z 11. července 1945.

⁸¹ K založení expozitury Archivu MV Václav LUKÁŠ, *Na co bylo zapomenuto*, Archivní časopis 55, 2005, s. 308.

Fotografie zaměstnanců stěhujících archiválie (SOA v Litoměřicích, RA Liberec)

Všechny depozitáře RA Liberec se nacházely na území, které bylo po válce přirozenou cestou integrováno zpět do Československé republiky. Jinými slovy, archiválie zasláné do RA Liberec nebylo třeba roku 1945 reklamovat jako zavlčené do ciziny. Výjimku představovala část horního úřadu v Jáchymově, který RA Liberec zapůjčil do saského Freibergu na revers, i když ani v jeho případě bych výraz zavlčení nepoužila. Prostě tam díky obnově původních hranic uvízl, stejně jako na území bývalé Říšské župy Sudety zůstaly stovky archiválií z dalších států, které zde byly deponovány ve snaze ochránit je před válečnými událostmi (bombardování, pohyby fronty apod.).⁸²

Archiválie poslané do RA Liberec nebyly po celou dobu války vojensky ohroženy. Přesun materiálu do externích depozitářů v Jabloném v Podještědí a na Lemberk byl zorganizován a uskutečněn víceméně preventivně – jeho cílem byla ochrana archiválií pro případ leteckého útoku na Liberec, nikoliv před blížící se pozemní frontou. Liberec byl bombardován 9. května 1945, v dochovaných dokumentech se však nenacházejí žádné zmínky o tom, že by nálet poškodil archiválie deponované v Annahofu nebo kině Lípa.⁸³ Ani jeden z depozitářů RA Liberec nebyl po válce vyrabován a beze ztrát pravděpodobně zůstaly i patrimoniální archivy uložené na zámcích v Ostrově a v Zákupích.

Vedoucí RA Liberec V. Kreuzinger, přestože jako rakouský státní příslušník mohl město po kapitulaci Německé říše obratem opustit, zůstal na svém místě až do poloviny čer-

⁸² K evakuaci archivů do Říšské župy Sudety srov. Z. KRAVAR, *Das Reichsarchiv*, s. 366–399; Z podobných důvodů bylo do Sudet postupně přesouváno prakticky vše, co mohlo udržet Německou říši při životě. K tomuto tématu Martin VESELÝ, *Sudetská župa jako protiletecký kryt Říše? (1939–1945)*, Ústí nad Labem 2011.

⁸³ Srov výše pozn. 67.

vence 1945 a předal všechny čtyři depozitáře i registraturu RA čsl. úřadům, resp. Archivu MV. Zároveň poskytl V. Žáčkovi perfektní zpětnou vazbu, když mu na jeho žádost předal nejen originál a kopii Denkschriftu, ale také kompletní seznam věcí, které bylo třeba dořešit. Jaké byly jeho motivy, zda šlo o profesní čest, resp. zachování archivního dědictví bez ohledu na jeho původ a změnu režimu, skutečnost že jako chebský rodák tíhl k sudetoněmeckému prostředí anebo oddálení návratu do Vídně, není podstatné. Důležité je, že svým přístupem podobně jako mnozí další sudetoněmečtí archiváři dohlédl v rámci svých možností na to, aby archiválie zůstaly v bezpečí. Naplnil tak slova, která 1. července 1945 napsal v dopise vyzývajícím V. Žáčka k urychlenému převzetí RA Liberec – Dbejte, archiváři, aby archiv neutrpěl nijaké škody.⁸⁴

Biogramy vybraných zaměstnanců⁸⁵

Vlastní činnost RA Liberec měl zajišťovat tabulkově daný počet zaměstnanců, plného stavu však nikdy nebylo dosaženo. Podle mého výzkumu prošlo libereckým archivem bez ohledu na zastávanou pozici cca 30 osob, z nichž některé zde působily doslova v řádu dní. Z toho důvodu jsem se rozhodla zaměřit svoji pozornost pouze na vedoucího a zastupujícího vedoucího RA Liberec, jejich zástupce a vedoucího „Reichsarchiv-Schriftgutkommission“. K dalším zaměstnancům RA Liberec, jejichž jména uvedl Kreuzinger v Denkschriftu, naleznete na příslušných místech krátká hesla, ostatní jsem ponechala stranou.

Protože RA Liberec rozpočtově podléhal ŘM, lze osobní spisy zaměstnanců nalézt jak ve fondu RA, tak ve fondu ŘM. V rámci ŘM se všechny spisy, které v příspěvku cituji, nacházejí v personálním oddělení pod sign. Ib 1-70/7 (Archive). Výjimku představuje Kreuzingerův spis, který je založen pod sign. Ib 1-80/1 (Reichsstatthalterei), možná z toho důvodu, že ho po celou dobu působení v Liberci platil vídeňský RA.⁸⁶

⁸⁴ Parafráze formule „Videant (caveant) consules, ne quid detrimenti res publica capiat“, kterou římský senát v době svrchovaného nebezpečí uděloval konzulům neomezenou moc. Ekvivalent vyhlášení výjimečného stavu (senatus consultum ultimum). *Encyklopedie Antiky* (kol. autorů), Praha 1973, s. 727.

⁸⁵ Za pomoc s dohledáním materiálů k biogramům a jejich poskytnutí bych chtěla poděkovat Ingrid Sauer, M.A. z Bayerisches Hauptstaatsarchiv (dále BayHStA), Mag. Dr. Wolfgangu Weißovi z Landesarchiv Steiermark (dále StLA), Jeniffer Karl, BA MA z Österreichisches Staatsarchiv (dále ÖStA) a Mgr. Haně Knetlové ze Státního okresního archivu (dále SOKA) Cheb.

⁸⁶ Systém řazení personálních spisů ŘM se mi zatím bohužel nepodařilo zcela rozklíčovat. Nemohu proto vyloučit budoucí dohledání osobních spisů zaměstnanců RA v jiných signaturách.

Wilhelm Czeniek

Wilhelm Czeniek (nar. 8. srpna 1913 v České Lípě) vystudoval v letech 1932–1937 historii a anglickou filologii na filozofické fakultě Německé univerzity v Praze.⁸⁷ Byl polyglot. V první řadě byl zřejmě přirozeně bilingvní, takže vedle němčiny ovládal „slovem i písmem“ češtinu, a dále uměl perfektně anglicky, francouzsky a italsky a částečně rusky. Během studií vstoupil do buršáckého spolku Bund der böhmischen Freischaren a aktivně se účastnil nepokojů doprovázejících tzv. boje o insignie. Od roku 1935 byl členem Sude-toněmecké strany (SdP) a v září 1938 vytvořil společně se čtyřmi dalšími stejně smýšlejícími ozbrojenou skupinu, aby se aktivně podílel na odtržení pohraničí. V listopadu 1938 vstoupil do NSDAP (č. 6 558 870) a následně se přihlásil též k SS (č. 335 368).

Od března do září 1938 pracoval Czeniek jako lektor v Ed. Kaiser-Verlag v České Lípě. V listopadu téhož roku se stal zaměstnancem úřadu říšského komisaře pro sudetoněmecká území, do RA Liberec přešel v létě 1939. Byl pověřen vedením služebny „Reichsarchiv – Schriftgutkommission“ (v pramenech označované též zkráceně Schriftgutstelle), která měla na starosti správní písemnosti přivezené na základě archivní a spisové rozluky z centrálních čsl. úřadů.⁸⁸ 17. února 1940 se v Liberci oženil s Marií Worm (nar. 7. října 1915 v Liberci),⁸⁹ která pracovala v RA jako stenotypistka. V červnu 1941 se manželům narodil syn. V březnu 1941 byl jmenován archivním asesorem, v prosinci 1944 archivním radou.⁹⁰

⁸⁷ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze, signatura 1//9, Kniha zkušebních protokolů sv. II, 1.SZK, s. 111; Tamtéž, fond Matriky Německé univerzity v Praze, i. č. 6, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1936–1939), s. 161, <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/person/se/1312620792934406/> (únor 2023)

⁸⁸ V plánu rozdělení agend (Geschäftsverteilungsplan) spadala Schriftgutstelle v rámci úřadu říšského komisaře pro sudetoněmecká území pod sign. I-J-6 (Innere Angelegenheiten – Sachgebiet 6), kde její činnost zaštiťoval vrchní vládní rada Carl (Karl) Künipl. V rámci ŘM se I-J-6 nejprve transformovalo do referátu Reichsarchivwesen v pododdělení Ia Sta Hoheitssachen, a nakonec v samostatné pododdělení Ia Arch Reichsarchivwesen, za které zodpovídal vedoucí RA Liberec. Srov. SOA v Litoměřicích, ŘM Liberec, sign. Ia Sta 17/171/00 Archiv. Verschiedenes, Dopis z 2. října 1940; Tamtéž, RA Liberec, karton 2, i. č. 15, Osobní záležitosti zaměstnanců všeobecně; Tamtéž, ŘM Liberec, Hlavní kancelář, Plány rozdělení agend z 1. listopadu 1938, z 26. ledna 1939, ze 14. listopadu 1939, z 10. ledna 1941 a z 10. ledna 1943; K osobě C. Künipla srov. Kdo byl kdo 2021 - roku 2008 vydal SOA v Litoměřicích elektronickou publikaci Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety. Biografická příručka A-Z (DVD). Publikaci připravil kolektiv autorů pod vedením PhDr. Stanislava Bimana. Pan Biman neustále pracuje na doplnění hesel a každý rok zaslá SOA v Litoměřicích pro jeho interní potřeby aktuální verzi dat. Jako zaměstnanec archivu mám k těmto datům přístup a v příspěvku cituji poslední interní verzi z roku 2021.

⁸⁹ SOA v Litoměřicích, ŘM Liberec, Osobní spis Czeniek Maria; Kdo byl kdo 2021.

⁹⁰ Srov. SOA v Litoměřicích, ŘM Liberec, Osobní spis Czeniek Wilhelm; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 16, Osobní spis Czeniek Wilhelm; Kdo byl kdo 2021.

Po nástupu k Wehrmachtu v březnu 1940 bojoval na východní frontě, a to až do léta 1943, kdy byl raněn.⁹¹ Léčba si podle všeho vyžádala dlouhý čas a odehrávala se v zázemí, konkrétně v Liberci a Jánských Lázních, přinejmenším do léta 1944.⁹² V prosinci 1945 Czeniek kolegům psal, že je „Lehroffizier und Abteilungsführer an der Kriegsschule“ v Poznani.⁹³ Poslední kontakt s archivem navázal v polovině dubna 1945, kdy informoval Kreuzingera, že se nachází v Děčíně.⁹⁴ 22. června 1945 byl odsunut do Německa.⁹⁵

Další informace pocházejí z dopisů, které Czeniek 12. a 30. května 1958 zaslal Oberdorfferovi do Ludwigshafenu. V nich uvádí, že již téměř desátým rokem pracuje jako středoškolský profesor, bydlí s rodinou v Holzminden (Dolní Sasko, Německo) a prosí Oberdorffera, aby potvrdil jeho působení na ŘM v Liberci v době od 1. listopadu 1938 až do odchodu na frontu v březnu 1940.⁹⁶

Hildegard Gampe-Lebeda

Hildegard Lebeda (nar. 14. června 1905 v Albrechticích / Olbersdorf, okres Bruntál) absolvovala gymnázium v Opavě a poté navštěvovala v letech 1925–1930 filosofickou fakultu Německé univerzity v Praze.⁹⁷ V letech 1930–1939 zhotovovala genealogické a vlastivědné rešerše a zpracovávala šlechtické archivy rodiny Šliků a Nosticů. 19. září 1938 se provdala za Guntrama Alexandra Gampe (nar. 23. listopadu 1911 v Horní Chříbské / Oberkreibitz, okres Děčín). Počátkem roku 1939 se manželům narodila dcera.⁹⁸

⁹¹ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, vánoční dopis z 16. prosince 1942; Tamtéž, Kreuzingerův dopis Genzschovi z 1. února 1943; Tamtéž, dopis ze srpna 1943.

⁹² SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, vánoční dopis z prosince 1943; Tamtéž, Kreuzingerův dopis Genzschovi z 3. dubna 1944; Tamtéž, vánoční dopis z prosince 1944.

⁹³ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, Kreuzingerův dopis Meinertovi z 27. ledna 1945.

⁹⁴ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 21, i. č. 126, Spisy ředitele, Czeniekův dopis archivu z 13. dubna 1945.

⁹⁵ Kdo byl kdo 2021.

⁹⁶ BayHStA, fond Nachlass Kurt Oberdorffer, č. 4, Sammlung von Gutachten für Beamte, Angestellte und Mitarbeiter der Behörden und Archive des Sudetengaus im Hinblick auf Wiederanstellung, Altersversorgung und Wiedergutmachung.

⁹⁷ AUK, Matriky Německé univerzity v Praze, i. č. 4, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1924–1931), s. 507, <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/person/se/1562739201737563/> (únor 2023)

⁹⁸ StLA, Landesregierung (dále LReg), Personalstandesblätter, 2. Ablieferung, Standesausweis Dr. Gampe-Lebeda; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 20, Osobní spis Gampe-Lebeda Hildegard; SOKA Liberec, fond Archiv města Chrastava, karton 226, i. č. 1045, Evidence obyvatel abecední I. En-He.

PŘEDÁNÍ ŘÍŠSKÉHO ARCHIVU V LIBERCI ČESKOSLOVENSKÝM ÚŘADŮM

Guntram Gampe, člen Německé národně socialistické strany dělnické (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei, dále DNSAP) a později SdP, vstoupil 1. listopadu 1938 do NSDAP (č. 6 762 208). V RA Liberec byl od 1. října 1940 zaměstnán jako fotograf, ale krátce po nástupu do zaměstnání byl na doporučení H. Meinerta poslán jako vojenský fotograf do Francie (Paříž) a o třičtvrtě roku později za stejným účelem převelen do Belgie (Brusel).⁹⁹ V Bruselu vydržel až do července 1943, kdy byl přeložen k Landesbildstelle v Liberci, kde zůstal nejméně půl roku. V prosinci 1944 G. Gampe opět působil jako válečný fotograf, ale místo jeho pobytu nebylo kolegům známo.¹⁰⁰

H. Gampe-Lebeda nastoupila do RA Liberec 1. března 1941 jako úřednice. Do archivu přišla uprostřed období, v němž byli všichni odborně vzdělaní archiváři postupně povoláni na frontu. Na Meinertovo doporučení tak krátce po svém příchodu zaujala profesně i tabulkově místo jednoho z nich, konkrétně H. A. Genzsche.¹⁰¹ Poté, co k Wehrmachtu v únoru 1942 odešel i Meinert, byla Gampe-Lebeda až do příchodu V. Kreuzingera svěřena správa veškeré agendy RA Liberec. Jako konzultant se jí pro případ potřeby nabídl J. Bergl, který stejně jako roku 1939 odmítl nabídku na vedení archivu pro svůj věk a zdravotní stav.¹⁰² Bergl znal Gampe-Lebeda od doby jejich pražských studií, spolupracoval s ní při pořádání frýdlandských fondů,¹⁰³ a i později s ní byl jak v profesním, tak v přátelském kontaktu.¹⁰⁴

Po válce odešla H. Gampe-Lebeda do sovětské okupační zóny, kde od října 1945 do srpna 1948 pracovala jako učitelka v Bobbau (Sasko-Anhaltsko, Německo).¹⁰⁵ Další informace přináší dopis, který adresovala 31. srpna 1949 Oberdorfferovi do Bayreuthu. V něm mimo jiné napsala: „Nach vier schweren Jahren in der Sowjetzone, habe ich mich entschlossen, sie zu verlassen und irgendwo anders eine Lebensmöglichkeit für mich

⁹⁹ StLA, LReg, Personalstandesblätter; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 20, Osobní spis Gampe Guntram; Kdo byl kdo 2021; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, vánoční dopis z 18. listopadu 1941.

¹⁰⁰ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, vánoční dopis z 16. prosince 1942; Tamtéž, dopis ze srpna 1943; Tamtéž, vánoční dopis z prosince 1943; Tamtéž, vánoční dopis z prosince 1944.

¹⁰¹ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 20, Osobní spis Gampe-Lebeda Hildegard, Návrh Meinertova dopisu do Berlína z 29. října 1941.

¹⁰² SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 16, Osobní spis Meinert Hermann, Meinertova instrukce pro případ jeho povolání na frontu.

¹⁰³ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 20, Osobní spis Gampe-Lebeda Hildegard, Dobrozdání J. Bergla z 1. listopadu 1941.

¹⁰⁴ Srov. korespondence J. Bergla s H. Gampe-Lebeda v SOA v Litoměřicích, pobočka Děčín - Podmokly, fond Historická sbírka (Rodinný archiv Clam-Gallasů), Pozůstalost J. Bergla.

¹⁰⁵ StLA, LReg, Personalstandesblätter.

und mein Kind zu suchen (Von meinem Mann weiss ich seit April 1949 nichts.).¹⁰⁶ Vollkommen mittellos, immer nur auf die Hilfe von Freunden und Verwandten angewiesen, zogen wir quer durch Deutschland. Endlich gelang es uns auch über die österreichische Grenze zu gehen und durch die unendlich selbstlose Fürsorge Dr. Gernot Reinitzers hierher zu kommen. Ich muss nun wieder ganz von vorn anfangen und versuchen, durch genealogische Arbeiten Verdienst zu finden.¹⁰⁷

Po příchodu do Rakouska neměla H. Gampe-Lebeda stálé místo a živily ji „Gelegenheitsarbeiten aller Art“, resp. od roku 1951 spolupráce se zemským referátem mládeže. V polovině roku 1953 nastoupila do Zemského archivu ve Štýrském Hradci, kde poté pracovala až do svého odchodu do penze roku 1967.¹⁰⁸

Hans Albrecht Genzsch

Hans Albrecht Genzsch (nar. 2. června 1904 v Hamburku) pocházel z rodiny písmoliticů s vlastní továrnou (Genzsch & Heyse, Hamburk).¹⁰⁹ Studoval na Philipps-Universität v Marburgu, kde roku 1930 promoval u Edmunda Ernsta Stengela. Jeho závěrečná práce byla později částečně vydána pod názvem „Untersuchungen zur Geschichte der Reichskanzlei und ihrer Schriftformen in der Zeit Albrechts II. und Friedrichs III.“¹¹⁰ Tři roky působil jako asistent u Hermanna Aubina a Lea Santifalera. Věnoval se převážně vědecké činnosti, mimo jiné se aktivně účastnil typografické debaty známé jako Antiqua-Fraktur-Streit.¹¹¹

Během Genzschova nástupu do RA Liberec v dubnu 1940 bylo poukazováno na to, že neměl archivní vzdělání, ani větší množství praktických zkušeností se zastáváním úřednického postu (pouze od listopadu 1938 do července 1939 pracoval pro Landesplanungsgemeinschaft Schlesien). Vzdělání si doplnil až absolvováním archivního kurzu na Institut für Archivwissenschaft und geschichtswissenschaftliche Fortbildung v Berlíně-Dahlemu

¹⁰⁶ Co přesně se s G. Gampem stalo mi není známo. Válku podle výše uvedené poznámky přežil, ale v osobním dotazníku H. Gampe-Lebeda pro Zemský archiv ve Štýrském Hradci je uveden jako pohřešovaný či neznámý (vermisst). StLA, LReg, Personalstandesblätter.

¹⁰⁷ BayHStA, fond Nachlass Kurt Oberdorffer, č. 75 Alphabetisches geordnete Sammlung von Korrespondenzen mit befreundeten und bekannten Ostmitteleuropa-Wissenschaftlern, Publizisten und Politikern (A-J).

¹⁰⁸ StLA, LReg, Personalstandesblätter.

¹⁰⁹ Mladší sestra Lotte (1907–2003) se stala uznávanou fotografkou. Srov. <https://www.ty-peoff.de/2020/05/genzsch-heyse-employees-in-1907/> (únor 2023); <https://www.kulturexpress.de/953.htm> (únor 2023)

¹¹⁰ Srov. <http://opac.regesta-imperii.de/id/30160> (únor 2023).

¹¹¹ RÜCK, Peter, *Paläographie und Ideologie. Die deutsche Schriftwissenschaft im Fraktur-Antiqua-Streit von 1871–1945*, in: Signo 1/1994, s. 15–33. Dokument je dostupný z https://ebuah.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/7457/palagraphie_ruck_SIGNO_1994.pdf (únor 2023).

v dubnu 1941.¹¹² Do úřednického života byl naplno vržen v srpnu 1940, kdy byl po naru-
kování H. Meinerta do Paříže jmenován jeho zástupcem na postu vedoucího RA.¹¹³

Genzsch udržoval s Meinertem po celou dobu jeho pařížského pobytu pravidelnou
korespondenci. V ní je zachycen nejen chod úřadu, ale také převzetí archivního fondu
horního úřadu v Jáchymově, které Genzsch i přes různá úskalí nakonec zvládl dotáhnout
do úspěšného konce. Protože jde o historicky cenný materiál, jehož získání bylo dosti
dobrodružné, přiblížím situaci v následujícím textu.

Podle zprávy ze služební cesty, kterou v únoru 1940 uskutečnil Artur Zechel,¹¹⁴ za-
čal vedoucí městského archivu v Chebu Heribert Sturm s vyhlídkou na transformování
svého archivu v RA¹¹⁵ jednat s kulturním oddělením Župní samosprávy o deponování
jáchymovského fondu v Chebu.¹¹⁶ Jednání probíhala za Zechelovými zády, a to i přesto, že
se jednalo o státní archiválie, které spadaly do jeho gesce. Jáchymovský starosta Meßner
neměl o přestěhování materiálu do Chebu zájem a snažil se tomu zabránit. Sturm využil
skutečnosti, že nějaké písemnosti patřící do jáchymovského fondu získal od soukromých
majitelů, a obvinil starostu z nedbalosti. V reakci na uvedené obvinění podal Meßner
trestní oznámení ve věci krádeže na neznámého pachatele a kriminální policie v Che-
bu pozvala Sturma k výslechu. Vzhledem k uvedeným okolnostem považoval Zechel za
naléhavé, aby stát zajistil bezpečnost fondu horního úřadu jak proti starostovi, tak proti
župní samosprávě.¹¹⁷ Do Jáchymova proto zamířil krátce po svém nástupu do úřadu také

¹¹² SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 15, Osobní záležitosti všeobecně.

¹¹³ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 22, i. č. 133, Korespondence s ředitelem dr. Mei-
nertem (vojenská služba), Odůvodnění žádosti o UK-Stellung pro H. A. Genzsche z 29. července
1940.

¹¹⁴ Artur Zechel působil od 2. března 1939 až do příchodu H. Meinerta jako komisařsky
pověřený vedoucí RA Liberec. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 15, Osobní
záležitosti všeobecně; *Biografický slovník*, s. 726–727.

¹¹⁵ V Říšské župě Sudety měly být původně zřízeny tři archivy se sídly v Liberci, v Opa-
vě a v Chebu. Z finančních důvodů nakonec z plánu sešlo a zůstaly jen dva, Liberec a Opava.
Z. KRAVAR, *Das Reichsarchiv*, s. 97–110.

¹¹⁶ Sturm pracoval v letech 1928–1934 jako městský archivář v Jáchymově a k fondu horního
úřadu měl bezpochyby kladný vztah. K jeho osobě a osudům srov. *Biografický slovník*, s. 604;
K. E. FRANZEN – H. PEŘINOVÁ, *Biogramme der Mitglieder der Historischen Kommissions*.
s. 58–60; Ester NEBLICH, *Heribert Sturm als Archivar in Eger und Amberg*, in: *Das deutsche
Archivwesen und der Nationalsozialismus*: 75. Deutscher Archivtag 2005 in Stuttgart, Essen
2007, s. 385–392.

¹¹⁷ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 8, i. č. 64, Zpráva o služební cestě z 5.–20. února
1940; Další podrobnosti lze nalézt v SOA v Litoměřicích, Župní samospráva Liberec, Archivní
poradna, sign. 3660/2 Stadtarchive – Archiv St. Joachimsthal; Tamtéž, Župní samospráva Libe-
rec, Archivní poradna, sign. 3660/2 Stadtarchive – Stadtarchiv Eger; Tamtéž, Župní samospráva
Liberec, Archivní poradna, sign. 3660/8 Staatl. Archivgut - Bergarchiv St. Joachimsthal.

H. Meinert. Na místě konstatoval, že dokumenty horního úřadu leží ve dvou sklepních místnostech jáchymovské radnice „ohne jede Ordnung aufgehäuft bis an die Decke“ a jejich stav znemožňuje jakékoliv využití. Na závěr uvedl, že se jedná o státní archiválie a jejich deponování je možné pouze ve státním (říšském) archivu.¹¹⁸

Transport jáchymovského horního úřadu do RA Liberec se měl uskutečnit ve dnech 4.–7. září 1940, a to na základě zmocnění říšského ministra vnitra z 28. srpna 1940.¹¹⁹ Vagon určený ke stěhování archiválií byl přistaven 5. září v poledne. Nakládání fondu se tak protáhlo do druhého dne, kdy došlo k nečekané komplikaci. H. A. Genzschovi, který transport organizoval, bylo známo, že si na jáchymovská akta dělá zásluku také horní úřad ve Freibergu (Sasko)¹²⁰ a situaci v druhé polovině srpna projednával s příslušnými župními i říšskými úředníky. Jednání vedla k vydání výše uvedeného zmocnění, které si však Genzscho zapomněl vzít na akci s sebou, což se ukázalo jako fatální chyba.¹²¹ Ve zprávě popisuje nešťastný archivář situaci následovně: „In diesem Stadium erfolgte (ca 10.30 Uhr) eine dramatische Wendung durch das unerwartete Auftreten der Gegenpartei in Gestalt des Direktors Patschke, der den Bergbaubetrieb von St. Joachimsthal „mit allen Zubehör“ vom Staate im Pacht hat und vor ca 1 ½ Jahren die Akten des alten Bergoberamts der Stadt zur Verwahrung übergeben hatte, und des zufällig gerade in St. Joachimsthal anwesenden Dr. Kummer, der etwa 2 Wochen zuvor in Auftrage des Oberbergamts Freiberg mit einer Durchsicht der Akten begonnen hatte (er hat ca 15 Bündel durchgesehen). Als ich von dem Erscheinen dieser Herren erfuhr, waren sie bereits drauf und dran, eine einstweilige Verfügung des (im gleichen Hause amtierenden) Amtsrichters gegen unsere Aktion zu erwirken. Da ich die ministerielle Ermächtigung in Reichenberg gelassen hatte, die Kompetenz des Inneministeriums außerdem von der Gegenpartei bestritten wurde und der Amtsrichter die Neigung hatte, in Direktor Patschke ne zuletzt klar feststellbaren verfügungsberechtigten Besitzer zu sehen, der bei Strittigkeit

¹¹⁸ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 8, i. č. 64, Zpráva o služební cestě z 26. února – 5. března 1940.

¹¹⁹ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 8, i. č. 64, Zpráva o služební cestě z 4.–7. září 1940.

¹²⁰ Saský horní úřad již dříve požadoval vydání jáchymovských horních knih uložených v Archivu země České v Praze, proti čemuž se v únoru 1940 dopisem adresovaným archivní poradně rázně ohradil H. Sturm. SOA v Litoměřicích, Župní samospráva Liberec, Archivní poradna, sign. 366/4 Dr. H. Sturm – Archiv St. Joachimsthal, Sturmův dopis z 13. února 1940.

¹²¹ Genzscho se v dopise H. Meinertovi velice omlouval za své pochybení a vysvětloval, že se nechal rozptýlit soukromými věcmi. Krátce před termínem transportu se totiž vrátil z Vratislavi, kam se vydal seznámit s rodiči a sourozenci své nastávající. Svatba H. Genzscho s Marthou Herminou Dehmel (nar. 9. ledna 1908 ve Vratislavi). se uskutečnila 21. září téhož roku. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 22, i. č. 133, Korespondence s ředitelem dr. Meinertem (vojenská služba), Genzschoův dopis Meinertovi z 15. září 1940; SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec (dále AM Liberec), Evidence obyvatel 1938–1945.

des Falles zunächst in seinem Besitz zu schützen sei, so erschien die Situation zeitweise so kritisch, daß ich die Verladungsarbeit unterbrechen ließ (ca. 1 Stunde). Nachdem ich aber bemerkte, daß der Amtsrichter gegen die Autorität von Reichsstatthalter und Innenminister von seiner Amtsgewalt nicht so leicht Gebrauch machen würde und es gelungen war, die Gegenseite bis über die Mittagspause hinaus aufzuhalten, während ich meinerseits nur versprach, den Waggon vor Eintreffen einer Bestätigung meiner Ermächtigung durch die Reichsstatthalterei nicht abfahren zu lassen, konnte die Verladungsaktion mit Nachdruck wieder aufgenommen werden. Während am Vormittag ein als dringend angemeldetes Tel.-Gespräch mit der Reichsstatthalterei nicht zustande gekommen war, gelang es am Nachmittag, den Amtsrichter sowohl mit Obereg. Rat Lichter (Vertreter von Min. Rat Wagner) in Berlin wie mit Oberreg. Rat Künigl zu verbinden. Gegen 4.30 Uhr konnte ich die Durchsetzung meines Anspruchs als gesichert betrachten. Um 7 Uhr war mit der 5. Fuhre der Rest der umstrittenen Archivalien in den Waggon eingeladen, sodaß dieser noch um 8 Uhr den St. Joachimsthaler Bahnhof verlassen konnte.“¹²²

Krátce před osmou nasedl Genzsch na autobus do Karlových Varů a potkal zde Kummera. Během rozhovoru, který cestou vedli, vyčistili vzduch a připravili tak podle Genzschovy podmínky pro budoucí spolupráci institucí, které zastupovali.¹²³ Další transporty už proběhly bez komplikací a po oboustraně tvrdém vyjednávání byla nakonec část archívalií, o které měl saský horní úřad zájem, do Freibergu zapůjčena. Archívalie byli před zapůjčením pečlivě sepsány a byl k nim pořízen revers.¹²⁴

Koncem dubna 1941 byl Genzsch povolán k Wehrmachtu a z počátku dostal za úkol hlídat francouzské válečné zajatce v Sasku.¹²⁵ V lednu 1943 se kolegům ozval z Kréty.¹²⁶ Poté následovala dlouhá odmlka, na jejímž konci do archívu dorazily čtyři na sebe navazující dopisy datované od května do listopadu 1944, z nichž vyplynulo, že na Krétě sloužil přes rok a půl.¹²⁷ V prosinci 1944 se Genzsch nacházel na poddůstojnické škole ve Východním

¹²² SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 8, i. č. 64, Zpráva o služební cestě z 4.–7. září 1940; Další podrobnosti lze nalézt v SOA v Litoměřicích, Župní samospráva Liberec, Archivní poradna, sign. 3660/8 Staatl. Archivgut - Bergarchiv St. Joachimsthal.

¹²³ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 8, i. č. 64, Zpráva o služební cestě z 4.–7. září 1940.

¹²⁴ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 22, i. č. 133, Korespondence s ředitelem dr. Meinertem (vojenská služba), Genzschův dopis Meinertovi z 6. prosince 1940; Tamtéž, karton 22, i. č. 133, Korespondence s ředitelem dr. Meinertem (vojenská služba), Genzschova zpráva pro ředitele státních archívů E. Zipfela z 18. prosince 1940; Tamtéž, karton 16, i. č. 99, Horní úřady.

¹²⁵ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, vánoční dopis z 18. listopadu 1941.

¹²⁶ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, Genzschův dopis kolegům ze 14. ledna 1943.

¹²⁷ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, Genzschovy dopisy kolegům z 18. srpna, 14. září, 29. října a 9. listopadu 1944.

Prusku¹²⁸ a před Vánocemi se během dovolené dvakrát zastavil v archivu.¹²⁹ To byla bohužel poslední zpráva, kterou jsem o H. A. Genzschovi v archivu našla. V době mezi vánočními svátky 1944 a koncem války padl, přesné datum ani místo se mi nepodařilo zjistit.

Viktor Wenzel Kreuzinger

Viktor Wenzel Kreuzinger (nar. 27. května 1883 v Chebu) byl synem účetního Josefa Kreuzingera a Anny, rozené Mayer.¹³⁰ Po absolvování chebského gymnázia pokračoval v letech 1901–1908 ve studiu na filosofické fakultě Německé univerzity v Praze.¹³¹ Od roku 1910 pracoval v archivu Ministerstva kultu a vyučování ve Vídni a po rozpadu Rakousko-Uherska působil od října 1918 do dubna 1919 jako Schriftführer ve státní radě Německého Rakouska.¹³² 25. května 1920 se ve Vídni oženil s Louisou Scherb (nar. 22. října 1894 ve Vídni).¹³³ 13. listopadu 1924 promoval na filosofické fakultě Vídeňské univerzity, závěrečná práce nesla název „Gerhard van Swieten und die Reform der Wiener Universität unter Maria Theresia bis zur Errichtung der Studienhofkommission“.¹³⁴ V letech 1925–1942 působil jako

Viktor Kreuzinger (1942–1945) (Podle *Schaffende Bürger Österreichs in Wort und Bild (Bilder und Lebensbeschreibungen angesehener Mitbürger aller Stände, Wien 1937, s. 178)*)

¹²⁸ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, vánoční dopis z prosince 1944.

¹²⁹ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, Kreuzingerův dopis Meinertovi z 27. ledna 1945.

¹³⁰ SOKA Cheb, fond Archiv města Cheb, Evidenční listy obyvatel Kreuzinger Josef.

¹³¹ *Biografický slovník*, s. 347; Ke studiu v Praze AUK, Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze, signatura 1//1, Kniha zkušebních protokolů sv. I, strana 585; Tamtéž, fond Právnická fakulta Německé univerzity v Praze, část fondu Knihy zkušebních protokolů státních zkušebních komisí při PF NU v Praze, inventární číslo 13, Právněhistorická státní zkušební komise v Praze při německé Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, s. 527, <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/person/se/1004521999101763/> (únor 2023)

¹³² Denkschrift, s. 9-10; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, Osobní spis Kreuzinger.

¹³³ SOKA Cheb, Archiv města Cheb, Evidenční listy obyvatel Kreuzinger Josef.

¹³⁴ Ke studiu ve Vídni srov. <https://scopeq.cc.univie.ac.at/Query/detail.aspx?ID=260135> (únor 2023)

vedoucí archivu a knihovny Spolkového ministerstva vyučování, resp. oddělení „Unterrichtsbüro“ vídeňského RA.¹³⁵ V březnu 1942 byl pověřen zastupováním vedoucího RA v Liberci H. Meinerta, který byl v únoru 1942 povolán do armády, a to po dobu trvání jeho vojenské služby. Svoji činnost v Liberci zahájil v dubnu 1942 a ve funkci vydržel až do konce války.¹³⁶ Na podzim 1944 obdržel za své služby válečný záslužný kříž 2. třídy.¹³⁷

Už během vysokoškolských studií se Kreuzinger stal členem Pražského buršáckého spolku Teutonia. Ve Vídni poté roku 1912 vstoupil do Německého klubu. Byl členem Deutsche Arbeiterpartei, která se postupně transformovala v DNSAP a později úzce spolupracovala s Hitlerovou NSDAP. Podle obžaloby, která proti němu byla po válce vznesena u mimořádného lidového soudu (Volksgericht) ve Vídni, spolupracoval od roku 1933 až do Anšlusu Rakouska v květnu 1938 s různými nacionalistickými skupinami a spolky včetně v té době ilegální rakouské odnože NSDAP. Kromě toho byl postaven před vrchní disciplinární komisi Spolkového ministerstva vyučování pro porušení služebních povinností a etikety, konkrétně pro styky s Gestapem a donášení na své vídeňské spolupracovníky. Mimořádný lidový soud nakonec Kreuzingera k všeobecnému překvapení osvobodil a disciplinární řízení zůstalo nedořešeno, resp. bylo po jisté době pozastaveno. Přesto se Kreuzinger již po válce do státní služby nevrátil, a nakonec byl roku 1949 penzionován.¹³⁸ Zemřel 15. listopadu 1957 v Baden bei Wien (Rakousko).¹³⁹

Hermann Karl Meinert

Hermann Karl Meinert (nar. 20. září 1894 v Brémách)¹⁴⁰ získal základní i středoškolské vzdělání ve svém rodném městě. V letech 1912–1914 studoval přírodní vědy ve Freiburgu in Breisgau a v Mnichově. Po vypuknutí 1. světové války narukoval a poté, co upadl do francouzského zajetí, obrátil svoji pozornost ke klasickým jazykům. V letech 1920–1924 studoval historii, germanistiku a klasickou filologii a filosofii na univerzitách v Berlíně a v Marburgu. V letech 1925–1931 spolupracoval s Monumenta Germaniae Historica a s Kaiser Wilhelm-Institut für deutsche Geschichte. 7. května 1928 se oženil s Elisabethou Fleischer (nar. 18. června 1904 v Erfurtu). Roku 1934 se manželům narodila dcera.

¹³⁵ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 20, i. č. 126, Spisy ředitele, Kreuzingerův dopis prezidentovi Vrchního zemského soudu v Litoměřicích Eppingerovi z 18. března 1943.

¹³⁶ Denkschrift, s. 10.

¹³⁷ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 21, i. č. 126 Spisy ředitele, Oznámení o získání válečného záslužného kříže 2. třídy z 2. října 1944.

¹³⁸ ÖStA Archiv der Republik, ZiEv BPA 64-1022, Kreuzinger Viktor.

¹³⁹ *Biografický slovník archivářů*, s. 347.

¹⁴⁰ SOKA Liberec, AM Liberec, Evidence obyvatel 1938–1945.

Od roku 1927 pracoval Meinert v Pruském tajném státním archivu v Berlíně-Dahlemu (od 1931 jako státní archivní rada). V únoru 1940 byl pověřen komisařským a později řádným vedením RA Liberec. V lednu 1941 byl jmenován vrchním archivním radou, v červnu téhož roku se stal v rámci ŘM v Liberci archivním referentem.¹⁴¹

Během setkání zaměstnanců 22. července 1940 oznámil H. Meinert, že se v krátké době připojí ke komisi, která „im besetzten französischen Gebiet die Vorarbeiten zur Rückführung entfremdeten deutschen Archivguts durchzuführen haben werde“.¹⁴² Od srpna do prosince 1940 poté působil jako Kriegsverwaltungsrat v tzv. pařížské skupině. O co šlo? 22. května 1940 byl generální ředitel státních archivů Ernst Zipfel jmenován komisařem pro archivní ochranu (Archivschutz) v obsazených západních oblastech.

Následně nechal nejvyšší velení německé armády (Oberkommando des Heeres, též OKH) zřídit při vojenském veliteli ve Francii „Gruppe Archivschutz“, v jejímž čele stanul Georg Schnath, ředitel státního archivu v Hannoveru. Oficiálně zahájila skupina svoji činnost 1. srpna 1940 a operovala především v Paříži, kde také sídlila, a dále v Nancy, Besançonu, Épinalu a Bar-le-Duc, kde se nacházely její externí depozitáře. Působnost pařížské skupiny se nevztahovala na severní Francii, tj. department Nord a Pas-de-Calais, která spadala pod správu vojenského velitele v Belgii a v severní Francii se sídlem v Bruselu.¹⁴³

Hermann Meinert (1940–1942) (SOA v Litoměřicích, ŘM Liberec, Osobní spis)

¹⁴¹ SOA v Litoměřicích, ŘM Liberec, Osobní spis Meinert Hermann; Srov. též. Z. KRAVAR, *Das Reichsarchiv*, s. 117–118 a 243; K organizačnímu zařazení agendy týkající se státního archivnictví v rámci ŘM srov. výše pozn. 88.

¹⁴² SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu.

¹⁴³ Anja HEUSS, *Die Gruppe „Archivwesen“ im Spannungsfeld von Archivschutz und Archivraub*, *Pariser Historische Studien* 81, 2007, s. 156–158, https://perspectivia.net/publikationen/phs/pfeil_wissenschaftsbeziehungen/heuss_archivwesen; K pařížské skupině Hans Wolfgang STEIN, *Georg Schnath und die französischen Archive unter deutscher Besatzungsverwaltung*, in: *Das deutsche Archivwesen*, s. 175–194; K bruselské skupině Els HERREBOUT, *Georg Sante und der deutsche Archivschutz in Belgien während des zweiten Weltkrieges*, in: *Das deutsche Archivwesen*, s. 208–216; U pařížské a později bruselské skupiny sloužil na Meinertovo doporučení jako vojenský fotograf G. Gampe. Srov. výše biogram H. Gampe-Lebeda.

PŘEDÁNÍ ŘÍŠSKÉHO ARCHIVU V LIBERCI ČESKOSLOVENSKÝM ÚŘADŮM

Pracovní náplň skupiny oficiálně spočívala v ochraně archiválií, ve skutečnosti šlo však spíše o jejich revizi, vytvoření seznamu dokumentů odcizených Německu v minulých konfliktech a zpřístupnění francouzských fondů německým historikům a dalším badatelům. Do jisté míry připomínala činnost tzv. pařížské skupiny práci komise, která prováděla archivní a spisovou rozluku po obsazení čsl. pohraničí. Podobných skupin operovalo během války mnoho a specializovaly se na různé oblasti (archivy, muzea, galerie, soukromé majetky atd.). Mezi nimi má zřejmě dodnes nejhorší pověst Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg, který bezohledně raboval majetek odpůrců nacistického režimu, přičemž se zaměřovala především na židovskou komunitu a svobodné zednáře. Pařížská skupina, do které byl zařazen H. Meinert nespádala pod Rosenbergův štáb, působila ale ve stejné oblasti a pokud to „zájem Říše“ vyžadoval, byla povinna s ním spolupracovat.¹⁴⁴

Podruhé byl Meinert povolán v únoru 1942, tentokrát k Wehrmachtu. Nejprve sloužil v Horní Lužici a v Sasku, ale někdy v první polovině roku 1943 byl přeložen do jižní Francie.¹⁴⁵ Díky zmínce o místech, která služebně či soukromě navštívil, lze oblast jeho pobytu blíže vymezit městy Bordeaux, Lourdes, Carcassone a Biarritz.¹⁴⁶ V červenci 1944 byl přeložen do Dijonu. Od září téhož roku ustupoval se svou jednotkou přes Gray, Vesoul, Remiremont a Bruyères až k St. Die, aby byl na konci listopadu společně s německou armádou donucen stáhnout se zpět za Rýn.¹⁴⁷

Po válce Meinert krátce působil jako archivář v Erfurtu a poté až do svého penzionování roku 1959 jako ředitel městského archivu ve Frankfurtu nad Mohanem.¹⁴⁸

Zemřel 7. prosince 1987 tamtéž.

Pečetidlo a otisk pečeti RA Liberec

¹⁴⁴ Srov. Anja HEUSS, *Die Gruppe „Archivwesen“*, s. 158–166; K činnosti dalších podobných skupin srov. *Das deutsche Archivwesen*; Wolfgang FREUND, *Volk, Reich und Westgrenze. Deutschtumswissenschaften und Politik in der Pfalz, im Saarland und im annektierten Lothringen 1925–1945*, Saarbrücken 2006, zde především s. 302–327, https://digital.sulb.uni-saarland.de/viewer/image/1655719157/1/LOG_0000/ (únor 2023).

¹⁴⁵ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, vánoční dopis z 16. prosince 1942; Tamtéž, dopis ze srpna 1943.

¹⁴⁶ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 16, Osobní spis Meinert Hermann, Dopis ze 4. ledna 1945; Tamtéž, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, Meinertův dopis kolegům z 3. listopadu 1943; Tamtéž, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu, vánoční dopis z prosince 1943.

¹⁴⁷ SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 16, Osobní spis Meinert Hermann, Dopis ze 4. ledna 1945.

¹⁴⁸ Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Hermann Meinert [online]. c2022 [citováno

Edice

Ediční poznámka

Edice vychází z originálu textu uloženého v Praze (dále pražská verze), protože je mnohem lépe čitelný. Odchylyk obsažené v kopii textu deponovaného v Litoměřicích (dále jablonecká verze) jsou uvedeny v poznámce pod čarou. Z důvodu úspory místa byla spojena rozdělená slova na konci řádků. Pokud je tedy některé slovo rozdělené, není to dělení původní, ale došlo k němu přizpůsobením textu formátu sborníku. Zůstala zachována soudobá německá gramatika, ale došlo k odstranění překlepů a chybějících písmen (pokud byly autorkou odhaleny). Text neprošel korekturou rodilého mluvčího ani překladatele.

Aby bylo možné Denkschrift ve výše předloženém článku citovat, zachovala jsem v edici pražské stránkování textu. Číslo strany je uvedeno v závorce na jejím začátku a je mu předloženo slovo „strana“, to vše tučně zvýrazněno. Pokud bylo na konci stránky rozdělené slovo, bylo spojeno a číslo strany následuje bezprostředně za ním.

(strana 1) Denkschrift

bezw. Geschichtliche Darstellung über das ehemalige Reichsarchiv Reichenberg.
Verfaßt von Oberarchivrat Dr. Kreuzinger
für Herrn H a v l í k, Mitglied des Český národní výbor v Liberci, Radnice č. 54.

I. Allgemeines.

Im Zuge der Einführung der deutschen Reichsverwaltung in den im Oktober 1938 besetzten Gebieten der Tschechoslowakischen Republik, aus welchen zum Teil der sogenannte „Reichsgau Sudetenland“ gebildet wurde, ist auch an die Schaffung von staatlichen Archiven (Reichsarchiven) gedacht worden. Das bereits bestehende Landesarchiv in T r o p p a u wurde zu einem solchen Reichsarchiv umgestaltet, in R e i c h e n b e r g wurde an die Errichtung eines Reichsarchivs geschritten, während der Reichsfinanzminister¹⁴⁹ dem geplanten Ausbau des Stadtarchivs von E g e r zu einem Reichsarchiv nicht zustimmte. Der Sprengel des Reichsarchivs Reichenberg umfaßte daher die Regierungsbezirke Aussig und Karlsbad, während der Wirkungskreis des Reichsarchivs Troppau sich auf den gleichnamigen Regierungsbezirk erstreckte. Doch erst durch ein Fernschreiben des Reichsministers des Innern vom 14. September 1939 wurde die Errichtung je eines Reichsarchivs in R e i c h e n b e r g und T r o p p a u bewilligt und gutmäßig sichergestellt.

13. 02. 2023]. Dostupný z WWW: https://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Meinert (únor 2023); Frankfurter Personenlexikon dostupný z <https://frankfurter-personenlexikon.de/node/477> (únor 2023).

¹⁴⁹ V jablonecké verzi pouze „Reichsminister“.

Die beiden Reichsarchive Reichenberg und Troppau waren ihrer behördenrechtlichen Struktur nach selbstständige, dem Reichsstatthalter nachgeordnete wissenschaftliche Behörden mit eigenem Haushalt. Da sie reichsmittelbar waren, unterstanden sie dem Reichsministerium des Innern im Wege des das Dienstaufsichtsrecht führenden Reichsstatthalters, welcher die personellen und Haushaltsangelegenheiten für die Reichsarchive führte. Nur die akademischen Beamten (Oberarchivräte, Archivräte und Archivassessoren) wurden vom Reichsminister des Innern bestellt bzw. ernannt, die sonstigen Beamten sowie die Angestellten und Arbeiter des Reichsarchivs Reichenberg wurden über Antrag des Leiters des Reichsarchivs durch die Personalabteilung der Reichsstatthalterei angestellt und dem Reichsarchivs zur Dienstleistung zugeteilt. Doch ging die Bezahlung aller auf den besonderen Haushalt des Reichsarchivs; die Auszahlung und Verrechnung erfolgte durch das Besoldungsbüro der Reichsstatthalterei und durch die Reichsstatthaltereikasse. In allen wissenschaftlichen und fachlichen Fragen und Belangen war die oberste Instanz der Generaldirektor der Staatsarchive, welcher seit Jänner 1944 auch die Leitung der Unterabteilung I-Arch. im Reichsministerium des Innern innehatte. Die Berichterstattung an den Generaldirektor der Staatsarchive sowie die Aufträge desselben an die Reichsarchive ergingen direkt und nicht im Wege des Reichsstatthalters.

(**strana 2**) Der Aufgabenkreis der Reichsarchive im Sudetengau bestand darin, das auf ihren Sprengel bezügliche staatliche Archivmaterial und Schriftgut zu sammeln, aufzustellen, zu ordnen und so der Benützung durch Behörden und Ämter, durch das Publikum und durch die wissenschaftliche Forschung zugänglich zu machen. Da ein großer Teil des in Frage kommenden Materials, besonders der älteren Zeit, bereits in Prager Archiven sachgemäß aufgestellt oder wenigstens eingelagert war, so handelte es sich einerseits um die Überführung dieser Bestände aus Prag in den Sudetengau, was durch die Vermittlung der zu diesem Zwecke geschaffenen „Prager ständigen Archivkommission“ geschah. Der weitaus größere Teil des zu erwartenden Materials, besonders des modernen Schriftgutes des ausgehenden XVIII. und des ganzen XIX. Jahrhunderts, welcher ebenso wie die Akten des beginnenden XX. Jahrhunderts nicht mehr für die Verwaltung benötigt wurde, mußte andererseits aus den im Gebiete des Sudetengaus befindlichen Ämtern und Behörden, wie Bezirkshauptmannschaften (Landratsämtern), Bezirks- und Kreisgerichten (Amts- und Landgerichten), Finanzämtern, Schulen, Staatsherrschaften u.s.w. herangezogen und oft so einer unsachgemäßen Behandlung und Lagerung bzw. der Vernichtung entzogen werden.

Trotzdem allen diesen genannten Ämtern und Behörden bereits durch einen Erlaß des Reichskommissars für das Sudetenland vom 30. November 1938 die ungeschmälerterte Erhaltung des gesamten Archiv- und Schriftgutes aufgetragen und eingeschärft worden war, ging aus Unverständnis von manchen Beamten und Behördenleitern viel Aktenmaterial, aus der Zeit von 1850–1918, besonders aber aus der Zeit 1918–1938, zugrunde.

Die erst in der zweiten Hälfte des Jahres 1939 aktivierten staatlichen Archive (Reichsarchive) konnten vielfach nur mehr im Zuge ihrer Amtstätigkeit, besonders bei ihren ausgedehnten Dienst- und Kontrollreisen diese bedauerlichen Verluste feststellen und darauf dringen, daß das Verbot eigenmächtiger Vernichtung von staatlichem Archiv- und Schriftgut, wie es mit dem Erlaß vom 30. XI. 1938 ausgesprochen worden war, nochmals in zwei weiteren Erlässen wiederholt und besonders auch die Notwendigkeit der Erhaltung des in tschechischer Sprache erwachsenen Aktenmaterials der Jahre 1918–1938 eingeschärft und betont wurde. Der allerdings bereits eingetretene Schaden blieb bestehen und das der Einstampfung bereits zugeführte Aktenmaterial war rettungslos für die Verwaltung wie für die Wissenschaft verloren!

II. Das Reichsarchiv Reichenberg

Wie schon erwähnt sind die B e s t ä n d e des Reichsarchivs Reichenberg einerseits aus den von den Prager Archiven ausgefolgten Archivalien und Schriftgut im Wege der Ständigen Prager Archivkommission nach Reichenberg gebracht worden, andererseits aber aus Schriftgut und Aktenmaterial, das von den im Sudetengau befindlichen Ämtern und Behörden als für die Verwaltung nicht mehr benötigt abgegeben und abgeliefert wurde, erwachsen. Über die Verteilung dieser (**strana 3**) Gruppen unterrichtet die nachstehende kurze statistische Tabelle, wie sie aus dem Archivalien-Zugangsbuch und den dort aufscheinenden Zugangsnummern noch vor der amtlichen Versiegelung der Verwaltungsräume zusammengestellt werden konnte. Sie teilt jahrgangsweise die Zugangsnummern auf, wie folgt:

Jahr	Insgesamt Zugangs - Nr.	Aus Prag	Aus dem Sudetengau	Anderweitiger Erwerb
1939	8	7	1	-
1940	28	12	16	-
1941	46	14	32	-
1942	52	13	38	1 durch Kauf
1943	27	2	21	3 durch Kauf 1 aus Wien
1944	22	-	21	1 durch Kauf
1945	1	-	1	-
	184	48	130	5 durch Kauf
				1 aus Wien

Aus Prag kamen nach Reichenberg rund 14.000 Grundbücher aus der Zeit vom 14. bis 19. Jahrhundert, ein Teil der Zweitschriften des Josefinischen Katasters, ferner Kloster- und Stadturkunden vom 13. bis 18. Jahrhundert sowie Kreisamtsakten und Gerichtsakten, soweit alle diese Archivalien sich auf das sudetendeutsche Gebiet bezogen.¹⁵⁰

Die Zugänge aus dem Sudetengau waren im Wesentlichen Akten von Gerichten und ihren patrimonialen Vorgängern, von Finanzämtern, Bezirkshauptmannschaften, ferner der Staatsherrschaft Ploschkowitz und des Bergoberamtes St. Joachimsthal. Die beiden letztgenannten Bestände, die bis in das 18. bzw. 17. Jahrhundert zurückreichten, sowie die Patrimonialakten einzelner Gerichte (aus der Zeit von 1780–1850) sind unter diesem im allgemeinen jüngeren Schriftgut mit den allerdings nur unvollständig geretteten Kreisamtsakten von Leitmeritz wohl die bedeutendsten und archivalisch wertvollsten.

Neben diesen bereits archivreif gewordenen Aktenbeständen wurde dem Reichsarchiv Reichenberg aber auch die Verwaltung, das heißt die Weiterleitung und Verteilung bzw. Aufstellung des in der Reichsstatthaltereieinlangenden sogenannten „Verwaltungs-Schriftgutes“ übergeben. Es waren dies vor allem jene Akten, hauptsächlich personeller aber auch sachlicher Natur, welche durch die Abtrennung der sudetendeutschen Gebiete von der Čechoslovakischen Republik aus der Verwaltungstätigkeit der Prager Regierungsstellen und Ministerien ausgeschieden worden waren. Im August 1941 wurde zwar die Betreuung dieses Verwaltungsschriftgutes mit einer großen Anzahl von Akten und mit alllen Registraturshelfen einer Abteilung des sogenannten Reichsprotector in Prag zugewiesen, (**strana 4**) doch verblieben noch immer gegen 800 Faszikel solcher Akten im Depot des Reichsarchivs Reichenberg. Sie bildeten mit der gleichfalls dem Reichsarchiv von der Reichsstatthaltereie zur Hinterlegung übergebenen Wasserrechts-Schriftgut dessen modernsten, noch garnicht archivreif gewordenen, sondern für die Verwaltung noch vielfach benötigten Archivbestand.

Für die Unterbringung dieser nach und nach einlangenden, bedeutenden Archivalien- und Aktenmassen war zunächst an die Erwerbung der alten Redernschloßes gedacht worden, doch kam infolge des langen Zögerns der Zivilverwaltung die SS dieser

¹⁵⁰ K materiálům, které do Liberce předala archivní komise, lze z Hesla doplnit následující: „Die ersten Transporte langten noch 1939 ein, einen größeren Umfang erreichten sie aber erst 1940 und 1941. Ende 1942 war diese Aktion in großen ganzen abgeschlossen. Sie umfaßte als Hauptbestandteil mehr als 16.000 Grundbücher von 15. bis zum 19. Jahrhundert. Unter diesem Sammelbegriff sind Beurkundungsbücher der verschiedensten Art zu verstehen, so u.a Gerichts-, Stadt-, Instrumenten-, Obligations-, Inventur-, Kauf-, Pacht-, Testamenten- und Ehekontraktbücher; dazu kamen die wertvollen Katastraloperate des 18. und 19. Jahrhunderts sowie die Altregistraturen der Bezirks- und Kreisgerichte der Regierungsbezirke Aussig und Eger, die in die Prager Zentralarchive abgeliefert worden waren.“ Heslo k RA Liberec, in: F. WÜNSCH, *Deutsche Archive*.

zuvor, welche auf das Schloß ihre Hand legte und dieses umfangreiche Gebäude dann der Wehrmacht zur Verfügung stellte. So mußte der Erwerb eines anderen Gebäudes ins Auge gefaßt werden und ist der räumlich und baulich zweifellos viel weniger geeignete Annahof laut Kaufvertrag vom 15. März 1939 (Einlagezahl 1402, Grundbuch 391-IV und Bauparzelle K.Z. 2033/391-IV) von dem Klavierfabrikanten Proksch um 180.000 Reichsmark durch das Reich käuflich erworben worden. Als Hauseigentümer wurde das „Deutsche Reich-Reichsminister des Innern“ eingetragen.¹⁵¹ Es darf hier wohl bemerkt werden, daß sich der Ankauf dieses Privathauses vom archivalischen Standpunkt aus als nicht sehr glücklich erwies, waren doch in den nächsten Jahren vielfache bauliche Aufwendungen¹⁵² zur Stützung der Decken zwecks Erhöhung von deren Tragfähigkeit und zur Adjustierung des Annahofes zu einem einigermaßen für die Aufnahme von Archivalien geeigneten Gebäude notwendig. Außerdem wurde die restlose Ausnützung des Gebäudes für die Zwecke des Reichsarchivs dadurch wesentlich beeinträchtigt, daß trotz der 1939 eingeleiteten Kündigung aller privaten Mietparteien die zeitgerechte Frist für die Räumungsklagen verabsäumt wurde. So befinden sich auch noch heute fünf private, vierteljährlich kündbare Mietparteien in diesem staatseigenen Gebäude. Es sind dies im Parterre rechts die – am 1. Juni 1945 freigewordene - Wohnung Müller, im ersten Stock links die Wohnung Gruner, im zweiten Stock links die Wohnung Koch, während das ganze dritte Stockwerk von den Wohnungen Werner-Lurtz und Bechmann eingenommen wird. Für die Zwecke des Reichsarchivs verblieben daher als Aktenlager (Depots) nur die Keller- und Parterreräume links sowie die Räume im ersten Stockwerk rechts, während die Räume im zweiten Stock rechts als Verwaltungsräume dienen. Es ist begreiflich, daß die Verquickung von Amtsräumen und Privatwohnungen in dem gleichen Gebäude manigfache Unzukömmlichkeiten im Gefolge hatte, zumal auch die Unterbringung einer Hausmeisterwohnung infolge Raummangels unterblieb.

Gar bald erwies sich die geringe Aufnahmefähigkeit des Annahofes auch für die Herannahme der einlaufenden Aktenbestände hemmend, sodaß schon im Jahre 1940 an die Erwerbung eines zweiten Lagers geschritten werden mußte. Da an den Neubau eines Reichsarchivsgebäudes während des Krieges nicht zu denken war, mußte nach geeigneten Mietobjekten gesucht werden. Am 12. Dezember 1940 wurde nach erfolgter Zustimmung des Reichsministers des Innern der Mietvertrag (**strana 5**) mit der Aufbaufondsvermögensverwaltungsgesellschaft Wien, Zweigstelle Reichenberg, hinsichtlich des ehemaligen Kinos „Bio-Lipa“ in Oberrosental abgeschlossen und ein monatlicher Mietbetrag von 196 Reichsmark vereinbart, der seither durch die Reichsstatthalterekasse an den jeweiligen Besitzer des Kinos allmonatlich bezahlt wurde. Der Besitzerwechsel des Kinos im

¹⁵¹ Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 5, inv. č. 31, Depozitář v Annahofu.

¹⁵² V jablonecké verzi je „Anwendungen“.

Jahr 1941, als der Oberbürgermeister Rohn als Abwickler des passiven Vereines Národní jednota Oberrosental fungierte und als nach der beantragten Konkursöffnung über das Passivvermögen des Vereines Lipa der Reichenberger Rechtsanwalt Dr. Hansel zum Konkursmasseverwalter bestellt wurde, hatte nur die jeweilige Änderung des Zahlungsempfängers zur Folge, ohne an das Reichsarchiv Reichenberg wegen einer Räumung dieser subsidiären Lagerräume herangetreten worden wäre.¹⁵³ Erst als der Baumeister Wolfgang Alkier aus Graz das ehemalige Kino Bio-Lipa für seine Gattin Anna Alkier, die bereits in Graz und in Leoben je ein Kino besaß, am 25. September 1942 um 45.000 Reichsmark käuflich erwarb, um in Reichenberg ein drittes Kino zu eröffnen, waren die Interessen des Reichsarchivs, das inzwischen die einigermaßen geeigneten Räume des zwar große Aktenmassen fassenden, aber sonst ziemlich feuchten Gebäudes mit Stellagen bestellt und mit Akten belegt hatte, gefährdet. Denn kaum war der Kaufvertrag mit dem Stichtag vom 5. Februar 1943 rechtskräftig geworden, ist Alkier sofort bemüht gewesen, das Reichsarchiv Reichenberg zur Räumung des Lagers zu veranlassen, wobei sich Alkier auf die Unterstützung der N.S.D.A.P. und des Propaganda-Amtes berief.

Obwohl das Reichsarchiv die immer größer werdenden Feuchtigkeitsschäden im Gebäude des Kino „Bio-Lipa“, das von allem Anfang an keinen idealen Depotraum für Akten darstellte, mit wachsender Besorgnis bemerkte, konnte es solange nicht an eine Räumung desselben denken, solange ihm keine entsprechenden Aufnahmräume zur Verfügung gestellt wurden. Dazu waren aber weder Alkier, welcher dem Reichsarchiv mit 1. Juli 1943 den Mietvertrag durch einen Rechtsanwalt Dr. Johne-Gablonz formell schriftlich kündigen ließ, noch der Oberbürgermeister der Stadt Reichenberg, welcher von Alkier im Dezember 1943 für diese Kinosache interessiert worden war, in der Lage. Denn auch das Angebot des Oberbürgermeisters, die Räume der im Herbst 1944 aufgelassenen Pfandleihanstalt an Stelle des Oberrosentaler Kinos zu übernehmen, erwies sich als ungangbar, da in diesen angebotenen Räumen nur ein Drittel der Bestände des Lager II hätte untergebracht werden können. So verblieb es bei dem bisherigen Zustand bis heute und war das Reichsarchiv, welches sich beim Verbleiben im Kino Bio-Lipa auf das

¹⁵³ Po okupaci Československa nacistickým Německem došlo k nucenému podřízení veškeré sociální, hospodářské, politické a kulturní činnosti ideologickému vedení NSDAP. Na procesu tzv. zglajchšaltování společnosti měla výrazný podíl činnost Komisaře pro pozastavení činnosti organizací, spolků a fondů (Stillhalterkommissar für Organisationen, Vereine und Fonds, dále STIKO), do jehož gesce spadalo rozhodnutí o jejich další existenci. Nevyhovující organizace, spolky a fondy, ke kterým patřila i Národní jednota severočeská, byly zrušeny a jejich majetek připadl Fondu výstavby – správy majetku s.r.o. (Aufbaufonds-Vermögensverwaltungsgesellschaft m. b. H.). Podrobněji k činnosti STIKO a Aufbaufonds Markéta LHOTOVÁ, *Stillhaltekommissar Reichenberg a Aufbaufonds Gesellschaft Wien-Reichenberg – reorganizace spolkového života v sudetské župě podle rakouského vzoru*, Fontes Nissae 13, 2012/2, s. 2–13.

čechoslovakisches Mieterschutzgesetz berufen konnte, wornach ein neuer Besitzer erst nach zwei Jahren zur Kündigung berechtigt erscheint, nur bemüht, weniger wertvolle Bestände im Kino einzulagern.¹⁵⁴ Dies war sowohl wegen der großen Feuchtigkeit als auch deshalb ratsam, da sich auch dessen Überwachung durch die ständige Verringerung des Archivpersonals immer schwieriger gestaltete. Tatsächlich bildete (**strana 6**) das entlegene und ohne Aufsicht gelassene Gebäude einen Tummelplatz für Jugendliche, die viel Unfug verübten. Als es im Jahr 1945 sogar zweimal zu einem Einbruch und zur Entwendung elektrischer Kabel, von Feuchtigkeitsmessern und der Werkzeuge des Luftschutzbrettes kam, mußte die Kriminalpolizei im Februar und wieder im April 1945 in Anspruch genommen werden;¹⁵⁵ durch den politischen Umbruch in der ersten Hälfte Mai 1945 unterblieb die weitere Verfolgung des Straffalles.

Auch die Sicherung gegen Luftgefährdung war im Lager II, dem ehemaligen Kino Bio-Lipa, für die dort eingelagerten Bestände - nämlich der Akten des Kreisamtes Leitmeritz, dann jener von Gerichten, Landräten, Finanzämtern, der Handelskammer Reichenberg, des Hauptzollamtes Komotau und des hier verbliebenen Verwaltungsschriftgutes sowie des erwähnten wasserrechtlichen Schriftgutes - sehr problematischer Natur, da nur durch die Lagerung im inneren Kern des Gebäudes, unter Freilassung des Seitengänge, eine gewisse Sicherung gegen etwa seitlich einfallende Sprengbomben erzielt werden konnte. Die Sicherung des Archivmaterials gegen etwaige Fliegerangriffe mußte sich daher hauptsächlich auf die im Annahof eingelagerten Bestände - Grundbücher, Josefinischer Kataster, Joachimstaler Bergakten und Bergbücher - konzentrieren, zumal seit 1942 als¹⁵⁶ die Luftangriffe auch dem böhmischen Raum sich immer mehr näherten. Über Antrag des Reichsarchivs wurde durch das Reichsbauamt im Keller ein Aktenbunker eingebaut, im Erdgeschoß eine Verbohlung der Fenster mit dicken Holzläden vorgenommen und am Dachboden - gegen den passiven Widerstand der Mietparteien - die Lattenverschlüge entfernt sowie eine Imprägnierung des Dachgebälkes mit einem brandhemmenden Feuerschutzmittel durchgeführt. Diese Arbeiten zogen sich hauptsächlich infolge Personal- und Materialmangels bei den beauftragten Baufirmen vom Juli 1942 bis

¹⁵⁴ Podrobnosti ke sporu s W. Alkierem a jeho ženou lze nalézt v SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 5, i. č. 32, Depozitář II v Horním Růžodolu; SOkA Liberec, AM Liberec, karton 863, i. č. 2864, Spolek „Lípa“ Horní Růžodol (Národní jednota severočeská) zřízení spolkového domu a karton 884, i. č. 3196, Provoz kina v Horním Růžodole-provozní záležitosti a směrnice.

¹⁵⁵ V souvislosti s dubnovým vloupáním bylo vyslýcháno 12. školáků. Šest z nich se přiznalo k prohřeškům uvedeným v Denkschriftu a ostatní „geben zu, dass sie des öftern auf dem Dach und im Innern des Archivs waren und an den vorhandenen Schaltertafeln hantieren“. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 21, i. č. 126, Spisy ředitele, Policejní protokol o vloupání z 9. dubna 1945.

¹⁵⁶ Slovo „als“ je uvedeno pouze v jablonecké verzi, v pražské vypadlo.

in den Herbst 1944 hin und war es ein Glücksfall, daß Reichenberg bis Mai dieses Jahres überhaupt von Fliegerangriffen verschont blieb. Die Aufstellung von Sandsäcken, Sandkisten, Wasserbottichen, sowie die Anschaffung von Luftschutzgeräten aller Art stellte die erste Luftschutzmaßnahme seitens des Reichsarchivs dar, die Räumung der Stellagen und Regale an den Fensterwänden folgte gar bald.

Doch immer größer werdende Luftgefahr veranlaßte die Leitung des Reichsarchivs im Sommer 1943 nach entsprechenden Ausweichstellen außerhalb Reichenberg Ausschau zu halten.¹⁵⁷ Anläßlich einer Dienstreise wurden die sogenannten „Katakomben von Deutsch-Gabel“, das sind die stark gewölbten Kellerräume unter der St. Laurentiuskirche dortselbst, besichtigt und als bombensicher erkannt; auch schien die Möglichkeit gewisser Feuchtigkeitsschäden bei normaler sommerlicher Witterung nicht allzugroß zu sein, fühlte sich doch der den Fußboden bedeckende Sand direkt staubig an. Die Verhandlungen mit den in Betracht kommenden Stellen (Landrat, Reichsstatthalter als Reichsverteidigungskommissar, kirchliche Behörden) zogen sich bis in den April 1944 hin, sodaß die erste Verlagerung (**strana 7**) der 1704 ältesten Grundbücher aus der Zeit vor dem Jahr 1700 erst im Juni 1944 nach Einleitung des elektrischen Lichtes und Aufstellung entsprechender Stellagen bewerkstelligt werden konnte.

Infolge eines abnorm warmen Sommers zeigte sich leider an den Ledereinbänden bzw. den Pappkartons der eingelagerten Grundbücher schon nach wenigen Wochen anläßlich einer Kontrolle Schimmelbildung und es mußte an die Verbringung der Grundbücher nach einer trockeneren Ausweichstelle gedacht werden. Das Reichsarchiv konnte dank des Entgegenkommens der Gauselbstverwaltung (Gauverwaltungsoberrat Dr. Hönigschmidt)¹⁵⁸ zwei Räume in dem derselben gehörigen Schlosse Lämberg bei Deutsch Gabel, nämlich das sogenannte Brunnenzimmer und das Glas- oder Museumszimmer, für die notwendige Archivalienverlagerung zugeteilt erhalten.¹⁵⁹ Im September 1944 fand der Transport der Grundbücher von Deutsch-Gabel in das Brunnenzimmer nach Schloß Lämberg statt. Die Katakomben von Deutsch-Gabel aber wurden, da sich bei den ins Depot übernommenen Akten des Stadtarchivs Reichenberg keinerlei Feuchtigkeitsschäden zeigten und nach eingehenden Erkundigungen bei dem Sachverständigen Dr. Schwer-

¹⁵⁷ K následujícímu textu srov též SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 21, i. č. 126, Spisy ředitele, zprávu o zabezpečení archiválií v depozitářích RA Liberec pro Berlín z 12. října 1944.

¹⁵⁸ Správně Hönigschmid. K jeho osobě a působení srov. Kristina UHLÍKOVÁ, *Rudolf Hönigschmid: německý památkář v Československu*, Zprávy památkové péče 2018/78, č. 5, str. 522–524; K. E. FRANZEN – H. PEŘINOVÁ, *Biogramme der Mitglieder der Historischen Kommission*, s. 20–21.

¹⁵⁹ Srov. též SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 21, i. č. 126 Spisy ředitele, Poděkování za ústní příslib přenechání prostor na zámku Lemberk RA Liberec z 8. září 1944; Tamtéž, Přenechání prostor na zámku Lemberk RA Liberec z 15. září 1944.

tassek, daß Feuchtigkeitsschäden vor allem bei Lädereinbänden und Pappkartons infolge des Leimes zu befürchten seien, mit den Akten des St. Joachimstaler Bergoberamtes, rund 1800 Faszikeln, belegt. Im Dezember 1944 bzw. in den ersten Februartagen 1945 wurden die Joachimstaler Bergbücher und die Zweitschriften des Josefinischen Katasters nach dem Schloß Lämberg, in das Museum- oder Glaszimmer gebracht. Zu einer Aufstellung der ebenfalls nach Schloß Lämberg überführten Holz- und Eisenstellagen sowie zu einer ordnungsgemäßen Aufstellung der ältesten Grundbücher, der Joachimstaler Bergbücher und des Josefinischen Katasters kam es nicht mehr, da die Bahnverbindungen immer schlechter wurden und ausserdem das geringe Personal des Reichsarchivs immer mehr für die Zwecke des „Volkssturmes“ in Anspruch genommen und so der zweckmäßigeren Tätigkeit im Archiv entzogen wurde. So konnte auch die notwendige Kontrolltätigkeit nicht mit der wünschenswerten Regelmäßigkeit durchgeführt werden, und ist nur zu hoffen, daß die wegen der drohenden Luftgefahr verbrachten Archivbestände seither und auch in den Maitagen 1945 keinerlei Schaden erlitten haben.

Diese Verlagerung nach Auswärts hatte zunächst eine Auflockerung in den Beständen des Annahofes und im weiteren Verlaufe die Räumung des ersten Stockwerkes von den wertvolleren Beständen sowie die Unterbringung aller Grundbücher aus den Jahren 1700 bis 1850 im Erdgeschoß und in den Kellerräumen zur Folge. Die Feuchtigkeit der Kellerräume, welche besonders stark in den Sommermonaten 1944 zutage trat, wurde seither durch die Aufstellung von Gefäßen mit Calcium bekämpft, während die im einem geschlossenen Mappenschrank im Aktenbunker befindlichen alten Kloster- und Stadturkunden auch noch durch die Behandlung mit Preventol gegen Schimmelbildung geschützt wurden und bei der im April 1945 (**strana 8**) erfolgten Überprüfung keinerlei Feuchtigkeitsschäden aufwiesen. Zur Sicherung gegen Gefährdung durch Fliegerangriffe wurden in den Aktenbunker bzw. in den Aktenkeller auch eine Reihe von anderen Depots übernommen. So die wissenschaftlichen Exzerpte des Oberarchivrates Dr. Meiner und des Oberbaurates Dr. Ing. Franke sowie zwei Kartons Aufzeichnungen des Wohnungs- und Siedlungsamtes (WSA), besonders aber 35 Mappenschränke der Katasterhauptverwaltung mit ihrem wertvollen Karteninhalt, wobei pflichtgemäß auf den hohen Feuchtigkeitsgrad des Kellers (80–90 %) aufmerksam gemacht worden war.

Als wissenschaftlicher Annex und Behelf für da Reichsarchiv muß auch die kleine Handbibliothek erwähnt werden, welche teils durch Überlassung alter, nicht mehr benötigter Bücherbestände verschiedener Behörden, teils durch Ankauf zustande kam. Betrug der Bibliothekszuwachs 1939 nur 83 Zugangsnummern, so stiegen dieselben in den Jahren 1940, 1941 und 1942 bereits auf 264, 269 und 317 Zugangsnummern, um in den Jahren 1943, 1944 und 1945 wieder auf 68, 60 und 86 Zugangsnummern abzusinken. Bei diesen 1147 Zugangsnummern der Jahre 1939 bis 1945 dürfte die Handbibliothek etwa rund 1000 Werke umfassen, über welche ein Bibliothekszuwachsbuch, ein Nominalka-

talog und ein nach geographischen Gesichtspunkten angelegter systematischer Katalog unterrichtet. Diese bescheidene Handbibliothek ist im Zusammenhang mit den Verwaltungsräumen im zweiten Stockwerk des Annahofes aufgestellt.

Entsprechend dem Grundsatz, daß bei einem Archiv die archivalischen Bestände das Primäre sind, deren ordentliche Unterbringung das Sekundäre ist und das diese Bestände betreuende Personal erst in dritter Reihe steht, seien nunmehr als Abschluß des Berichtes der Geschäftsführung der jeweiligen Leiter und der Zusammensetzung des Personals einige Worte gewidmet. Zunächst war, wie es scheint ziemlich formlos, Dr. Oberdorffer, der frühere Stadtarchivar von Brüx, kommissarisch mit der Leitung aller auf die Schaffung eines Reichsarchivs in Reichenberg hinzielenden Arbeiten betraut worden.¹⁶⁰ In die Zeit seiner Amtsführung fällt der Ankauf des Annahofes für die Zwecke des Reichsarchivs und die Verhandlung wegen eines Leiters für dasselbe, wobei an Dr. Sturm – Eger und Dr. Bergl - Friedland gedacht war. Als Dr. Oberdorffer schon im Juli 1939 um die Enthebung von seiner Funktion bat und dies mit der Übernahme der Leitung der Kulturabteilung der sogenannten Gauselbstverwaltung begründete, ging die kommissarische Geschäftsführung des im September 1939 rechtskräftig und haushaltmäßig ins Leben getreten Reichsarchivs Reichenberg an den wissenschaftlichen Angestellten Dr. Zechel über.

Waren die bisher genannten in Böhmen geboren, so wurde nunmehr der in Bremen gebürtige und von Berlin-Dahlem kommende Staatsarchivrat Dr. Meinert am 22. Febr. 1940, zunächst auch wieder kommissarisch, mit der Leitung des Archivs betraut. Gar bald zum tatsächlichen Leiter bestellt und zum Oberarchivrat (**strana 9**) befördert, wahrte die Amtsführung Dr. Meinerts – allerdings mit einer halbjährigen Unterbrechung, wo er in der deutschen Archivverwaltung in Frankreich als Kriegsverwaltungsrat in Paris tätig war und in Reichenberg durch des aus Hamburg gebürtigen wissenschaftlichen Angestellten Dr. Genzsch vertreten wurde, - durch zwei Jahre, da Dr. Meinert im März 1942 zur Wehrmacht einrücken mußte. Seine Geschäftsführung bestand im Wesentlichen in der Hereinbringung bedeutender Archivalien – und Aktenmassen und in deren hauptsächlich kistenmäßigen Aufstapelung, in der Ausgestaltung des unter Dr. Oberdorffer käuflich erworbenen Annahofes in baulicher Hinsicht und in der ersten Aufstellung von Holz- und Eisenregalen im Annahof sowie in dem im Dezember 1940 unter Dr. Genzsch gemieteten Lager II (Kino-Bio Lipa) in Oberrosental. Unter Dr. Meinert rollte vor allem der größte Teil der Grundbücher aus Prag an, welche als einziger Bestandteil des Archivs sofort eine ordnungsgemäße Aufstellung im Erdgeschoß und im ersten Stockwerk des Annahofes erfuhren. Eine Reihe von bedeutenden Stadtarchiven wie Eger, Komo-

¹⁶⁰ Z Hesla lze doplnit následující: „Die Vorarbeiten für die Errichtung des Archivs leistete im Winter 1938/39 Dr. Kurt Oberdorffer, Stadtarchivar in Brüx, damals Leiter der Unterabteilung IK 4 der Reichstatthalterei und Fachgutachter des Archivreferenten der Abteilung I. Regierungsrat Trende.“ Heslo k RA Liberec, in: F. WÜNSCH, *Deutsche Archive*.

tau, Brüx und Aussig wurden entweder von Prag direkt oder über Reichenberg die diese Städte und teilweise auch Kreise betreffenden Grundbücher als Leihgabe gegen entsprechende Depotverträge überlassen. Auch die von Dr. Meinert in gänzlich untergeordneten Zustand nach Reichenberg verbrachten St. Joachimstaler Bergakten und Bergbücher mußten zum Teil leihweise an das sächsische Oberbergamt in Freiberg abgegeben werden, während der hier verbleibende Bestand im Annahof aufgestapelt wurde. Die ebenfalls völlig ungeordneten Leitmeritzer Kreisamtsakten, an die 1600 Faszikel, wurden im Lager II in den Regalen deponiert, während die übrigen von den Amtsgerichten, Landräten, Finanzämtern und Schulen einlangenden Aktenbestände in den Kisten verblieben, die teils im Keller des Annahofes, zum größeren Teil im Lager II wahllos aufgestapelt wurden. Die Amtstätigkeit Dr. Meinert war darauf gerichtet, alles Archivmaterial, das einmal ins Reichsarchiv Reichenberg zur Hinterlegung zu kommen bestimmt war, schon jetzt nach Reichenberg zu bringen, ohne die geringe Aufnahmefähigkeit der vorhandenen Räume zu berücksichtigen und ohne vor allem die Unmöglichkeit einer raschen Einordnung der Bestände zu bedenken, von einer archivmäßigen Aufarbeitung ganz zu schweigen. Dieser Archivpolitik Dr. Meinerts dienten sowohl seine wiederholten Dienstreisen und seine Tätigkeit in der „Ständigen Prager Archikommission“, deren Mitglied er war.

Durch die militärische Einberufung Dr. Meinert im März 1942 war die Besetzung der Leitung des Reichsarchivs Reichenberg wieder aktuell geworden. Über Wunsch des Generaldirektors der Staatsarchive übernahm es die Direktion des Reichsarchivs Wien, hierfür einen österreichischen Archivfachmann beizustellen, da sich Dr. Bergl – Friedland infolge seines Alters und seines Gesundheitszustandes nicht bereit fand die Archivleitung zu übernehmen. Über Drängen der Direktion des Reichsarchivs Wien stellte sich der in Böhmen gebürtige, aber seit (**strana 10**) 1910 bereits in Wien am Unterrichtsarchiv tätige Oberarchivrat Dr. Kreuzinger zur Verfügung. Am 27. März 1942 wurde er vom Reichsinnenminister im Abordnungswege auf die Dauer der Kriegsdienstleistung Dr. Meinerts mit der Leitung des Reichsarchivs Reichenberg betraut und trat am 8. April 1942 seine Tätigkeit in Reichenberg an, wobei ihm seine Dienstbezüge auch weiterhin vom Haushalt des Reichsarchivs Wien und der Kasse dieses Reichsarchivs überwiesen wurden und sogar das für die Abordnung und die damit verbundenen Mehrauslagen zustehende Beschäftigungstaggeld zwar von der Kasse der Reichsstatthalterei in Reichenberg ausbezahlt, von dieser aber mit Wien halbjährlich verrechnet wurde, sodaß seine Abordnung den Haushalt des Reichsarchivs Reichenberg nur hinsichtlich der für dasselbe unternommenen Dienstreisen belastete.

Dr. Kreuzinger ist bis Mai 1945 als Leiter des hiesigen Reichsarchivs tätig gewesen und hat auch derzeit, wo sein Dienstauftrag durch den Zerfall des Deutschen Reiches erloschen ist, im Interesse der Erhaltung der erwachsenen Archivbestände diese zunächst auf eigene Initiative durch Anbringung der Aufschrift „Státní Archiv“ und „Majetek České-

ho Národního výboru“ bezw. durch die Anbringung der russischen Aufschrift „Gossudarstweni Archiv“ als allgemeines, dem Čechoslovakischen Staate gehöriges Kulturgut schon am 10. Mai 1945 zu sichern unternommen und dies am 11. Mai dem deutschen Vertreter im Český Národní Výbor Herrn Dr. Hans Seifert telefonisch mitgeteilt und um die Sicherung der Ausweichstellen in Deutsch-Gabel und auf Schloß Lämberg gebeten, was jedoch Herr Dr. Seifert als wenig vordringlich bezeichnete und mit dem Hinweis, daß das Archivgut als Staatseigentum ohnedies geschützt sei, ablehnte. Dr. Kreuzinger mußte sich mit diesem Bescheid begnügen und konnte nur dem am 22. Mai 1945 vom Český Národní Výbor vorsprechenden Herrn Franz Havlík (Oberrosental, Goethestrasse 146) gegenüber sich bereit erklären, für die Zeit seines Reichenberger Aufenthaltes sich weiterhin als Treuhänder der im ehemaligen Reichsarchiv erliegenden Kulturgüter betrachten zu wollen. Im gleichen Sinne äußerte er sich gegenüber der am 25. und 26. Mai unter der Führung von Herrn Dr. Schaibal¹⁶¹ und Hauptmann der Revolutionsgarde Krejčík aus Turnau erscheidenden amtlichen Kommission, welche für Zemský Národní Výbor und zwar für das Sekretariat pro evidenci uměleckých a historických památek die Lager- und Verwaltungsräume im Annahof und im Lager II (Kino-Bio Lipa) durch Versiegelung sicherstellte. Die erste kurze fachwissenschaftliche Bestandaufnahme vom 1. und 2. Juni 1945 durch Herrn Dr. Žáček, welcher den Erlaß des Ministeriums des Innern Z.1105/Arch. vom 30. Mai 1945 und den Auftrag des oben genannten Sekretariats Z.136 vom gleichen Datum zu seiner Beglaubigung und als Berechtigung zur Vornahme der Entfernung der angebrachten Amtssiegel vorwies, läßt erwarten, daß die ordnungsgemäße Übergabe der im Staatlichen Archiv in Reichenberg erliegenden archivalischen Kulturgüter noch vor der Dr. Kreuzinger (**strana 11**) angebahnten Rückkehr nach Wien vor sich gehen werde. Hinsichtlich seiner Tätigkeit vom April 1942 bis zum Mai 1945 und der von ihm befolgten Archivpolitik ist Nachfolgendes zu bemerken:

Bei seiner Ankunft in Reichenberg fand Dr. Kreuzinger im Annahof nur die bisher aus Prag eingelangten Grundbücher im I. Stock und im Parterre ordnungsgemäß - nach Gerichtsbezirken geordnet - und nach der Prager Nummerierung in den Regalen aufgestellt vor. Die Joachimstaler Bergakten, die Ploschkowitz Herrschaftsakten und das Verwaltungsschriftgut war ohne besondere Ordnung paketweise in den Stellagen, aufgeschichtet, während ungefähr 100 Kisten im Hausflur, im Aktenkeller und in der Holzkammer ungeöffnet herumstanden und herumlagen. Im Lager II (Kino-Bio Lipa) waren von den im Hauptraum (ehemaligen Zuschauerraum, jetzt als Raum C bebezeichnet) aufgestellten 40 Regalen nur etwa 10 mit den rund 1600 Faszikeln der Leitmeritzer Kreisakten paketnummernweise belegt. Dagegen waren in den heute mit A und B bezeichneten Räumen,

¹⁶¹ V jablonecké verzi uvedeno Schejbal. V obou případech jde o chybu, správná podoba je Scheybal.

welche derzeit als Ablage für die bei Herrn Macháček¹⁶² abgegebenen Radioapparate dienen, etwa 300 Kisten ohne jegliche Ordnung aufgestapelt, sodaß selbst die Herkunft und Zusammengehörigkeit der einzelnen Kistengruppen nach den Absendern nur mit großer Schwierigkeit festgestellt werden konnte. In den Kanzleien aber wurden von den Angestellten genaue Verzeichnisse der einzelnen Akten des Verwaltungsschriftgutes angelegt, eine Arbeit, deren Ende nicht abzusehen war. Diese Art der Amtsgebarung war auf die Dauer nicht aufrecht zu erhalten, da es bei dieser „Feinbilanz“ der genauen Durchsicht jedes Aktenfaszikels einerseits und des gleichzeitig ständig anrollenden, meist ungeordneten Aktenmaterials andererseits zu einer unübersichtlichen Kistenwirtschaft und damit zu einem unentwirrbaren Chaos kommen mußte. Es wurde daher zu einer „Rohbilanz“ übergegangen und für das verwaltungsmäßig am meisten benötigte, weil noch gar nicht archivreife Verwaltungsschriftgut die Aufstellung, Faszikulierung und Beschriftung nach den Prager Eingangsnummern angeordnet. Für welche Pakete Verzeichnisse vorhanden waren und für welche nicht, wurde kanzleimäßig festgehalten, von der Anlage der fehlenden Verzeichnisse mußte bis auf Weiteres abgesehen werden. Zur Behebung der unübersichtlichen Kistenwirtschaft wurde deren Zusammenfassung im Lager II verfügt, wo dann sämtliche 400 Kisten raschestens ausgepackt und die Pakete wenigstens herkunftsmäßig, wenn auch jahrgangsweise ungeordnet, in die leeren Regale des Erdgeschoßes und später auch des ersten Stockes eingelagert wurden.

Als zweite Etappe aber wurde die Aufstellung der gleichartigen Bestände, das heißt der Akten von den gleichartigen Behörden – Gerichtsakten neben Gerichtsakten, Finanzakten neben Finanzakten – angestrebt und der Inhalt der Regale und Fächer mit Steckzetteln oder durch Leittafeln ersichtlich gemacht. Erst als 3. Etappe kam eine Ordnung innerhalb der Akten der einzelnen Behörde nach Materie und Jahrgängen in Frage und wurden hierfür Pappkartons bestellt und mit (**strana 12**) entsprechender Beschriftung versehen, wobei die halbbrüchig gelegten Akten zur größeren Schonung flach ausgelegt wurden.

Um diese in Angriff genommenen Ordnungsarbeiten nicht immer wieder durch die notwendig werdende Entladung und Neueinlagerung von anrollendem Material zu stören, war es notwendig der von dr. Meinert betriebenen Archivpolitik möglichst rastlosen Zufließens von Akten entgegen zu wirken. In diesem Sinne wurde bei den vorgenommenen Dienst- und Kontrollreisen hauptsächlich auf die Erhaltung und ordentliche Unterbringung der bei den einzelnen Behörden erliegenden archivwürdigen Akten an Ort und Stelle gedrungen und besonders in Prag von einer Bereinigung der von Dr. Meinert angeschnittenen, schwebenden Archivfragen, wie der Teilung des Mariatheresianischen Katasters, der Steuerrolle u.s.w. überhaupt Abstand genommen. Nur wenn einzelne

¹⁶² V jablonecké verzi chybně uvedeno Machýček.

Behörden auf den Abtransport ihrer obsolet gewordenen Akten aus räumlichen oder aus luftschutzmäßigen Gründen drangen, oder um gewisse Aktenbestände (Patrimonialakten, Volkszählungsakten, Vermögensabgabeakten u.s.w.) vor der drohenden Vernichtung durch die sich immer häufiger wiederholenden Altpapieraktion zu retten, wurde der Überführung dieser Akten zugestimmt bzw. deren Antransport direkt angestrebt. Doch wurde dabei immer darauf Bedacht genommen, daß keinerlei neue Kistenwirtschaft einreiße; ein Zustand, der tatsächlich trotz aller von Jahr zu Jahr immer größer werdenden Personalreduktion und trotz der im Jahre 1944 im Vordergrund stehenden Inanspruchnahme des geringen Personals für die Aktenverbringung nach auswärts, so ziemlich durchgehalten werden konnte, befinden sich doch noch heute nur mehr 10 unausgepackte Kisten im Lager II, wo auch bereits die Akten der Amtsgerichte im Raum C, die Akten des Kreisamtes Leitmeritz und die Finanzamtsakten im ersten Stockwerk, das Verwaltungsschriftgut aber im Raum D (der ehemaligen Bühne) untergebracht ist. Die Ordnungsarbeiten der dritten Etappe gerieten dagegen sehr ins Stocken, sodaß bedauerlicher Weise nur ein geringer Teil der Aktenbestände als wirklich archivmäßig aufgestellt bezeichnet werden kann. Eine Ausscheidung der nicht archivwürdigen Akten – sicher mindestens 50 % der aus dem Sudetengau eingebrachten Bestände! – mußte ebenso unterbleiben wie eine Registrierung der Leitmeritzer Kreisamtsakten nach Inhalt und Jahrgängen oder der Joachimstaler Bergakten, während wenigstens die rund 600 Joachimstaler Bergbücher vor ihrer Verlagerung nach Schloß Lämberg karteimäßig erfaßt werden konnten.

Seitdem im Mai bzw. Juni 1943 Dr. Kreuzinger zum Luftschutzbeauftragten für die staatlichen und nichtstaatlichen Archive in den Regierungsbezirken Aussig und Karlsbad bestellt worden war, mußte er neben der Sicherung der eigenen Bestände auch der luftschutzmäßigen Sicherung der Akten und Archivalien bei den verschiedenen Behörden aber auch bei den kirchlichen und herrschaftlichen Archivbesitzern seine besondere Aufmerksamkeit widmen, wie aus den Reiseberichten der Jahre 1943/44 ersichtlich. Mit Hilfe des Fürsten Thun-Hohenstein auf (**strana 13**) Schloß Eulau bei Bodenbach wurde besonders auf die Besitzer der Adelsarchive eingewirkt, auf eine gute und gesicherte Unterbringung ihrer wertvollen Archivalien Bedacht zu haben. Die Verbringungen der eigenen Bestände nach auswärts im Jahre 1944 sind schon Gegenstand der Schilderung gewesen. Seit Juni 1944 war Dr. Kreuzinger, der ebenso wie vorher Dr. Meinert Sachbearbeiter des Reichsstatthalters in Archivfragen (Abt. Ia-Arch.) gewesen ist, infolge eines Abkommens zwischen dem Generaldirektor der Staatsarchive und dem Gauhauptmann auch zum ehrenamtlichen Leiter der Archivberatungsstelle, einer Unterabteilung der Kulturabteilung der Gauselbstverwaltung, bestellt worden, sodaß er auch in dieser Eigenschaft für die Betreuung und Sicherung des nichtstaatlichen Archivgutes tätig sein konnte.

Die kleine Handbibliothek wurde unter ihm nach den Eingangsnummern aufgestellt, die Kartei überprüft und ergänzt und ein nach geographischen Gesichtspunkten geordneter systematischer Katalog angelegt.

Bei all diesen Maßnahmen stand dem Leiter des Reichsarchivs Dr. Kreuzinger nur ein verhältnismäßig geringes und in Archivfragen wenig geschultes, vielfach nur auf Kriegsdauer aufgenommenes Personal zur Verfügung, wobei sich der Mangel an geeigneten und tüchtigen Lagerarbeitern für alle Aufstellungs- und Ordnungsarbeiten besonders fühlbar machte. Der haushaltsmäßig auf 20 Personen festgesetzte Personalstand, nämlich 8 Beamte, 8 Angestellte und 4 Arbeiter wurde nie erreicht, da anfangs drei später 6 Stellen unbesetzt waren. Außerdem hatten die Einziehungen zum Militärdienst vor allem die geschulten Fachkräfte ihrer archivalischen Tätigkeit entzogen, so den Oberarchivrat Dr. Meinert, die beiden Archivassessoren Dr. Czeniek und Dr. Hatzfeld¹⁶³ sowie den Archivreferendar Dr. v. Grasern,¹⁶⁴ der an Stelle Dr. Gentsch¹⁶⁵ 1943 aufgenommen worden war. Aber auch die Angestellten Guntram Gampe und John¹⁶⁶ sowie der Amtshelfe Hübner¹⁶⁷ waren von der Wehrmacht erfaßt worden. Es

¹⁶³ Karl Hatzfeld (nar. 21. prosince 1912 v Neunkirchen, Sársko, Německo) vystudoval archivnictví na Institut für Archivwissenschaft und geschichtswissenschaftliche Fortbildung v Berlíně-Dahlemlu. V červnu 1940 byl přidělen jako archivní referendář do RA Liberec, ale již v prosinci téhož roku nastoupil k vojenské zpravodajské skupině v Postupimi. V dubnu 1941 byl jmenován archivním asesorem. Poté, co byl v červenci 1941 odvelen na frontu, zaslal kolegům dopis z Litvy a přinejmenším do srpna 1943 bojoval na Východě. 14. srpna 1943 se v Brieg (Polsko) oženil s Waltraut Reche. Kolegům se znovu ozval v červnu 1944, v březnu 1945 se ho snažil kontaktovat Kreuzinger. Srov. SOkA Liberec, AM Liberec, Evidence obyvatel 1938–1945; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 16, Osobní spis Hatzfeld Karl; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 22, i. č. 133, Korespondence s ředitelem dr. Meinertem (vojenská služba).

¹⁶⁴ Siegfried Grasern (nar. 16. září 1915 v Drážďanech) absolvoval v letech 1937–1938 kurz na Institut für Österreichische Geschichtsforschung ve Vídni. Od ledna 1940 sloužil v armádě, v září 1941 bojoval na východní frontě. V srpnu 1943 byl jmenován archivním referendářem a přidělen RA v Liberci. S kolegy se seznámil během krátké návštěvy někdy v průběhu roku 1944, vzhledem k nepřetržité vojenské službě zde ale podle všeho nikdy reálně nepracoval. V lednu 1945 byl jmenován archivním asesorem. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 14, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu; Tamtéž, karton 4, i. č. 22, Osobní spis Grasern Siegfried; Tamtéž, karton 21, i. č. 126, Spisy ředitele „“

¹⁶⁵ Správně Gentsch viz výše samostatný biogram.

¹⁶⁶ Emil John (nar. v Hrobu / Klostergrab, okres Teplice) nastoupil v říjnu 1939 jako pomocná síla ve spisové komisi RA (Dienststelle „Reichsarchiv – Schriftgutkommission“ pod vedením W. Czenieka), v září 1943 narukoval k Wehrmachtu. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 20, Osobní spis John Emil; Tamtéž, ŘM Liberec, Osobní spis John Emil.

¹⁶⁷ Alfred Hübner (nar. 28. června 1903 ve Vratislavicích nad Nisou / Maffersdorf, okres

verblieben somit zum Schluß nur mehr der mit dem Haushalt und der Hausverwaltung des Annahofes betraute Reg. Insp. Alfons Weikert¹⁶⁸ und die mit wissenschaftlichen Archivfragen befasste Angestellte. Dr. Hilde Gampe-Lebeda, die beiden Kanzleikräfte Irene Hoffmann¹⁶⁹ und Roland Rößler,¹⁷⁰ der Angestellte und in allen Fragen der Aufstellung wohl bewanderte Lageraufseher Rudolf Teuchgraber,¹⁷¹ der 63 Jahre alte Lagerarbeiter Emil Müller¹⁷² und die Reinigungsfrau Hedvig Tutzauer,¹⁷³ deren Bezahlung für den Monat Mai 1945 zwar von der Besoldungsabteilung der Reichsstatthalterei noch angewiesen, aber nicht mehr durchgeführt wurde, daher noch ausständig ist. Der Buchbinder Franz Volkert¹⁷⁴ war im April 1945 gestorben, seine Stelle nicht mehr besetzt worden, und auch der seit 28. April 1944 im Krankenstand befindliche Lagerar-

Liberec) pracoval v RA Liberec od října 1939, v květnu 1941 byl povolán k Wehrmachtu. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 16, Osobní spis Hübner Alfred; Tamtéž, ŘM Liberec, Osobní spis Hübner Alfred.

¹⁶⁸ Alfons Weikert (nar. 1. ledna 1892 v Lodži, Polsko) původně působil v úctárně ŘM Liberec, do RA byl přeložen v červnu 1941. V souvislosti s reorganizacemi doprovázejícími odchod zaměstnanců ŘM na frontu působil na konci války částečně v RA a částečně na ŘM. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 16, Osobní spis Weikert Alfons.

¹⁶⁹ Irene Hoffmann (nar. 16. dubna 1908 v Srbské / Wünschendorf, okres Liberec) pracovala v RA Liberec od listopadu 1942 jako stenotypistka a postupně převzala i další kancelářské práce. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 20, Osobní spis Hoffmann Irene; Tamtéž, ŘM Liberec, Osobní spis Hoffmann Irene.

¹⁷⁰ Roland Rößler (nar. 11. června 1927 v Jablonci nad Nisou) nastoupil do RA Liberec v říjnu 1943 jako „Voluntär“. Koncem dubna 1945 se měl hlásit u SS Ergänzungsstelle Elbe v Dohna u Pirny (Sasko). Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 20, osobní spis Rößler Roland.

¹⁷¹ Rudolf Teuchgraber (nar. 6. ledna 1892 v Loučném / Görsdorf, dnes součást Hrádku nad Nisou, okres Liberec) pracoval v RA Liberec od dubna 1940. V dochovaných materiálech byl opakovaně vyzdvihován pro svoji pracovitost a dokonalou orientaci ve fondech uložených v Kině Lípa (roku 1943 ho vedení archivu v této souvislosti označilo jako „kriegsnotwendig“). Po válce Kreuzinger doporučil Teuchgrabera pro jeho znalosti obsahu Kina Lípa Žáčkovi. Srov. SOA Liberec, AM Liberec, Evidence obyvatel 1918-1938; SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 3, i. č. 20, Osobní spis Teuchgraber Rudolf.

¹⁷² Emil Müller (nar. 3. dubna 1882 v Jablonci nad Nisou) pracoval v RA Liberec od února 1945. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 4, i. č. 21, Müller Emil.

¹⁷³ Hedvig Tutzauer pracovala v Liberci od ledna 1943. Žádné bližší informace jsem bohužel nenalezla. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 2, i. č. 15, Záležitosti zaměstnaneckého kolektivu.

¹⁷⁴ Franz Volkert nastoupil do RA Liberec v březnu 1941. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 4, i. č. 21, Volkert Franz.

beiter Anton Fuchs,¹⁷⁵ der wegen einer Bruchoperation für schwere Arbeiten nicht mehr in Frage kam, nach Jahresfrist im Mai 1945 nicht mehr eingestellt worden.

(**strana 14**) So war das vorhandene Personal auf 7 Gefolgschaftsmitglieder und den im Abordnungswege bestellten Leiter Dr. Kreuzinger, also auf 8 Personen oder nur mehr 40 % des budgetmäßig festgelegten Personalstandes herabgesunken, als der politische Umbruch die Einstellung der Tätigkeit des Reichsarchivs zur Folge hatte, und nur mehr für den Leiter des Archivs als moralische Verpflichtung die Sicherung der ihm anvertrauten Kulturgüter und die ordnungsgemäße Übergabe der Archivalien und der Geschäfte erwuchs!

Resumé

During the Second World War, two state (Reich) archives, one in Liberec and the other in Opava, operated in the Sudetenland. The article follows the post-war handover of the Reich Archives Liberec to the Czechoslovak authorities, or to representatives of the Archives of the Ministry of the Interior. At the end of the article, the complete history of the RA Liberec, compiled shortly after the liberation by the head of this institution, Dr. Viktor Kreuzinger, at the request of a member of the National Committee in Liberec, is made available in the form of an edition.

Während des zweiten Weltkrieges wirkten auf dem Gebiet des Reichsgaues Sudetenland zwei Staats- bzw. Reichsarchive, eines mit Sitz in Reichenberg, das andere in Troppau. Der Artikel verfolgt die Nachkriegsübergabe des Reichsarchives in Reichenberg an die tschechoslowakischen Behörden, bzw. an die Vertreter des Archives des Innenministeriums. Am Ende des Artikels wird in Form einer Edition die komplette Geschichte des Reichsarchives in Reichenberg veröffentlicht, die kurz nach Kriegsende der Leiter dieser Behörde Dr. Viktor Kreuzinger auf Wunsch eines der Mitglieder des damaligen Nationalausschusses in Reichenberg erstellte.

¹⁷⁵ Anton Fuchs (nar. 28. března 1887 v Liberci) nastoupil do RA Liberec v únoru 1943. Srov. SOA v Litoměřicích, RA Liberec, karton 4, i. č. 21, Osobní spis Fuchs Anton; Tamtéž, ŘM Liberec, Osobní spis Fuchs Anton.

TŘETÍ ŘÍŠE A SUDETONĚMECKÉ ARCHIVNICTVÍ VE 30. LETECH 20. STOLETÍ

Tomáš Velička

Sudetoněmecké archivnictví náleží k poměrně málo známým oblastem českých/československých archivních dějin. Dlouhou dobu se ocitalo mimo zájem národnostním narativem ovlivněného domácího archivně-historiografického diskurzu.¹ V poslední době se situace mění a – kráčeje ve stopách prošlapaných sousedními obory² – sudetoněmecké archivnictví se znovu stává součástí domácích archivních dějin,³ jakkoliv i dnes je stále v určitém stínu národnostně české orientace oboru. Zájem o sudetoněmeckou archivní problematiku byl původně nesen především snahou o poznání některých významných osobností oboru z řad českých Němců,⁴ byť i této problematice zůstáváme

¹ Zdeněk ŠAMBERGER, *Archivně teoretické názory u nás po roce 1918*, in: Zdeněk Šamberger, Studie k dějinám československého archivnictví, Praha 2005, s. 145–203; Zdeněk ŠAMBERGER, *Československé archivnictví po roce 1918. Stav a organizační vývoj*, in: Zdeněk Šamberger, Studie k dějinám československého archivnictví, Praha 2005, s. 9–101; srov. obecný vývoj historiografie Ines KOELTZSCH – Ota KONRÁD, *From „Islands of Democracy“ to „Transnational Border Spaces“: State of the Art and Perspectives of the Historiography on the First Czechoslovak Republic since 1989*, Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 56, 2016, s. 285–327, zde s. 296nn.

² Otakar KIRSCH, *(Po) zapomenutí nositelé paměti. Německé muzejnictví na Moravě*, Brno 2014.

³ Tomáš VELIČKA, *Sudetoněmecké archivnictví v meziválečném Československu (první krok na dlouhé cestě ke vzniku syntézy)*, Sborník archivních prací 71/2, 2021, s. 331–397; Tomáš VELIČKA, *Archivní vzdělávání v Československu 1918–1938: sudetoněmecké souvislosti*, Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy 61/2, 2021, s. 11–36.

⁴ Eduard MIKUŠEK, *Kurt Oberdorffer (1900–1980)*, in: 130 let muzea v Mostě, ed. Michal Soukup, Most 2018, s. 80–85; Eduard MIKUŠEK, *Kurt Oberdorffer: archivář ve vedení Říšské župy Sudety*, in: Německá okupační správa v letech 1938–1945, edd. Zdeněk Kravar – Marek Poloncarz – Karel Řeháček, Praha 2018, s. 201–210; Petr RAK, *Výročí Rudolfa Wenische*, Archivní časopis 42, 1992, s. 243–246; Petr RAK, *Rudolf Wenisch a diplomatika městských knih*, in: Česká beseda o německých badatelích v oblasti pomocných věd historických, archivnictví a edic historických pramenů, ed. Hana Pátková, Praha 2000 s. 33–39; Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, „*Stets ein guter und zuverlässiger Deutschmährer*“. *Zur Laufbahn von Bertold Bretholz (1862–1936)*, in: Die Sudetendeutsche Geschichtsschreibung 1918–1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 114), München 2008, s. 25–41; Jan KAHUDA, *Kaprál staré školy: k 80. výročí úmrtí Karla Köpla*,

ještě mnoho dlužni. Až do nedávna nevznikaly práce, které by si všimaly oboru v celkovějších souvislostech – ať už na bázi organizační, teoretické, nebo vzdělávací. Mimo pozornost rovněž stojí zahraniční souvislosti vývoje sudetoněmeckého archivnictví – tedy kontext vztahů mezi ním a některými organizacemi tehdejšího Německa, jejichž úkolem měla být podpora německé menšiny v zahraničí za účelem jednak revize hranic stanovených versailleským mírovým systémem, ale také vylepšení postavení zahraničních Němců v rovině hospodářské, vzdělávací, kulturní, ba i politické. Jinými slovy hovoříme o německém *Ostforschung*, politicky angažovaném výzkumu německého jazykového prostoru pod termínem „Volk und Boden“, nebo „Blut und Boden“.⁵ Tento výzkum nebyl zdaleka produktem nacistického režimu: plynule navazoval na předchozí vývoj, nicméně v období Třetí říše se mu dostávalo značné státní podpory a také výraznějšího institucionálního zakotvení.⁶

Cílem této studie bude představení především vazeb *Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft*, jedné z předních vědecko-politických institucí zaměřených na východní výzkum (*Ostforschung*),⁷ a sudetoněmeckého archivnictví ve 30. letech 20. století. Existence této instituce není v české historiografii neznámá,⁸ nicméně povědomí o jejím pronikání do sudetoněmecké vědy je malé. Ambicí této studie tak bude představit podobu tohoto vlivu a to, jakým způsobem NOFG mohla usměrňovat sudetoněmecké archivnictví. Budeme při tom vycházet z výpovědi různých pramenů: nejdůležitějšími jsou osobní pozůstalost Ericha Gieracha, který sice nebyl archivářem, nicméně představoval

archiváře a historika města Českých Budějovic, Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic 5, 2013, s. 72–90.

⁵ K definici tohoto výzkumného směru srov. Eduard MÜHLE, „*Ostforschung*“. *Beobachtungen zu Aufstieg und Niedergang eines geschichtswissenschaftlichen Paradigmas*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 46, 1997, s. 317–349.

⁶ Michael BURLEIGH, *Germany turns eastwards: a study of Ostforschung in the Third Reich*, Cambridge 1988; Willi OBERKROME, *Volksgegeschichte. Methodische Innovation und völkische Ideologisierung in der deutschen Geschichtswissenschaft 1918–1945* (= Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Bd. 101), Göttingen 1993.

⁷ Ingo HAAR, *Historiker im Nationalsozialismus. Deutsche Geschichtswissenschaft und der „Volkstumskampf“ im Osten* (= Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Bd. 143), Göttingen 2002, s. 185.

⁸ Ota KONRÁD, *Ex Germania lux? Die Zusammenarbeit zwischen der Nord- und Ostdeutschen Forschungsgemeinschaft und der Deutschen Universität Prag 1935–1938*, Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 50, 2010, s. 273–300; Ingo HAAR, „*Sudetendeutsche*“ *Bevölkerungsfragen zwischen Minderheitenkampf und Münchener Abkommen: Zur Nationalisierung und Radikalisierung deutscher Wissenschaftsmilieus in der Tschechoslowakischen Republik 1919–1938*, Historical Social Research/ Historische Sozialforschung 31/4 (118), 2006, s. 236–262, zde s. 253–260.

ve zkoumané době výraznou autoritu v sudetoněmeckých vědeckých kruzích, a fond NOFG uložený v berlínské pobočce Bundesarchivu. Jakýmsi metodickým východiskem nám zde bude hypotéza o propojení archivnictví s politikou a ideologií, která je v současné době intenzivně zohledňována aktuálním zahraničním archivně-historiografickým výzkumem,⁹ zatímco v české (archivní) historiografii se bere v úvahu poměrně málo. U jejího kořene stojí zjištění, že funkce archivů a jejich fungování vůči různým složkám společnosti podstatně ovlivňovaly právě ideologické postuláty, které byly nezřídka převáděny do praxe.¹⁰ A i nejvlastnější archivní odborná činnost tak mohla být poznamenána těmito aspekty.¹¹ Archivy tudíž nebyly pouze neutrálními místy přechovávání dokumentů. Nebyly také pouze vedlejšími produkty úřadování bez vlastních zájmů.¹² To nám ostatně dokazují současné výzkumy týkající se osudů archivnictví v totalitních režimech 20. století.¹³ I když meziválečné Československo k takovým případům nenáleželo, pohlédněme právě na vazby největšího menšinového etnika v ČSR se sousedním totalitním režimem.

Jakkoliv pozornost německého *Ostforschung* byla zaměřena hlavně na Polsko, a tudíž méně například na Pobaltí, Sedmihradsko či Československo, nelze její vliv na stav domácí sudetoněmecké historiografie a archivnictví podceňovat.¹⁴ Budeme jej ilustrovat na příkladu tří epizod – událostí, které svědčí o zájmu říšského prostředí o problematiku sudetoněmeckých archivů, a nástrojů, které používalo pro její usměrňování.

⁹ Peter HORSMAN – Eric KETELAAR, *Archival history*, in: *Encyclopedia of Archival Science*, edd. Luciana Duranti – Patricia C. Franks, New York – London 2015, s. 53; Rainer HERING, *Archive und der Nationalsozialismus. Einleitung*, *Der Archivar* 2017/4, s. 362–364, zde s. 362; Igor Sviatoslavovich FILIPPOV, *Destruction of Archives and Historical Science*, in: *Identity and Loss of Historical Memory. The Destruction of Archives*, edd. Igor Filippov, Flocel Sabaté, Bern 2017, s. 7–14, zde s. 7.

¹⁰ Tobias WINTER, *Die deutsche Archivwissenschaft und das ‚Dritte Reich‘ Disziplingeschichtliche Betrachtungen von den 1920ern bis in die 1950er Jahre* (= Veröffentlichungen aus den Archiven Preußischer Kulturbesitz. Forschungen, Band 17), Berlin 2018, s. 23; Elisabeth YALE, *The History of Archives. The State of the Discipline*, *Book History* 18, 2015, s. 332–359, zde s. 347.

¹¹ Eric KETELAAR, *Archiving People. Social History of Dutch Archives*, 's-Gravenhage 2020, 18b.

¹² Terry COOK, *Remembering the Future Appraisal of Records and the Role of Archives in Constructing Social Memory*, in: *Archives, documentation, and institutions of social memory: essays from the Sawyer Seminar I* edited by Francis X. Blouin Jr. and William G. Rosenberg, Ann Arbor 2006, s. 169–182, zde s. 174

¹³ Podrobně k této problematice srov. Tomáš VELIČKA, *Archivní historiografie jako žánr. Podněty a stav výzkumu*, *Český časopis historický* 121/2, 2023 (v tisku).

¹⁴ Jiným směrem se vydává nejnověji Miroslav BREITENFELDER, *Německá říše zasahuje: úřady, spolky, instituce a čeští Němci 1918–1938*, Plzeň 2021, který se soustředí výhradně na politickou oblast.

Záchrana šlechtických archivů

První akce, již si zde všimneme, nespadá ještě do období po převzetí moci nacisty, ale do doby bezprostředně předcházející. Dokládá mimoděk kontinuitu vztahů německých archivních kruhů vůči oboru v německém pohraničí Čech přes rok 1933. Aktivita se zde ujal Margarete Klante – pruská archivářka, zabývající se problematikou moderních českých dějin (dějiny průmyslu, české legie v Rusku), s níž se ještě budeme opakovaně u tohoto tématu setkávat. Časově spadají události, o nichž budeme hovořit, do přelomu let 1932/33. Týkaly se snahy o záchranu šlechtických archivů. Ty v Československé republice (ale do značné míry to platí i pro ostatní středoevropské státy) neměly zcela na různých ustláno a v souvislosti s pozemkovou reformou řada velkostatků měnila majitele. Jejich archivy tím ovšem trpěly. Tohoto jevu si všímalo české odborné prostředí,¹⁵ mimo ale nezůstávala ani sudetoněmecká archivní veřejnost, která nezřídka nacházela inspiraci pro řešení složitého problému v německém prostředí.¹⁶ Zde se totiž ve Westfálsku podařilo vytvořit archiv přechovávající šlechtické a velkostatkové fondy celé oblasti, jenž byl potom dáván za příklad nejen v Německu, ale i v zahraničí.¹⁷ V Československu v této věci jednala Margarete Klante, která se údajně během svých badatelských cest po Čechách setkávala se špatným stavem tohoto typu archivů, nejprve s Wilhelmem Wostrym, ordinářem středověkých dějin na pražské Německé univerzitě, který byl poměrně dost činný také v archivní sféře. Její argumentace, která si kladla ambiciózní cíl – lepší zajištění péče o sudetoněmecké šlechtické archivy –, byla založena spíše politicky než odborně. Hovořilo se totiž o tom, že tyto archivy přechovávají mnoho materiálu, který by byl využitelný pro přesné mapy německého osídlení v Československu.¹⁸ Dodejme, že právě různá mapová vyobrazení, ať už publikovaná pro odborné, nebo laické kruhy (např. v učebnicích), představovala důležitý nástroj snah o poukázání a následně dosažení změn spočívajících na principu práva národů na sebeurčení.¹⁹ Margarete Klante kritizovala uložení materiálu, který je nevhodně umístěn a spravován obvykle hospodářskými kanceláři velkostatků (na rozdíl od rodinných dokumentů).²⁰

¹⁵ Josef PEKAŘ, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923, s. 56–57.

¹⁶ Heribert STURM, *Vereinigte Westfälische Adelsarchive. Ein Beispiel genossenschaftlichen Zusammenschlusses zwecks Sicherung nichtstaatlicher Archivalien*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 67, 1929, s. 159–162.

¹⁷ Tom TÖLLE, *Adelige Archivpraxis in der Weimarer Republik in Spannungsfeld staatlicher Zentralisierung und regionaler Innovation. Das Beispiel der „Vereinigten Westfälischen Archive“*, Archivalische Zeitschrift 97, 2021, s. 489–520.

¹⁸ Národní archiv (dále jako NA), Svaz německých samosprávných celků, karton 32.

¹⁹ Agnes LABA, *Die Grenze im Blick. Der Ostgrendendiskurs der Weimarer Republik* (= Studien zur Ostmitteleuropaforschung, Bd. 45), Marburg 2019.

²⁰ Uváděla některé konkrétní (špatné) příklady: Nejdek, Zahrádky, obavy panují také v Turnově a v České Lípě.

Margarete Klante navrhovala s ohledem na zlepšení situace, aby při prodeji kteréhokoliv z velkostatků – to býval totiž zpravidla kritický moment, kdy se archivy ocitaly na scesti – zasáhlo nejbližší město a převzalo příslušný archivní materiál. V této pozici by podle ní mohl vystupovat též sousední velkostatkář. Je zřejmé, že pruská archivářka disponovala určitými vazbami k československé aristokracii německé národnosti: konkrétně k hraběti Rohanovi, který – zdá se – projekt podporoval.²¹

S touto vizí Margarete Klante krátce na to předstoupila před předsedu Svazu německých samosprávných celků v Československu, Rudolfa Lodgmanna. Ten jejím přáním vyhověl a v lednu 1933 rozesílal Svaz německých samosprávných celků v ČSR svým členům krátkou výzvu, která obsahovala apel na komunální sudetoněmecké samosprávy v tom smyslu, aby této otázce věnovaly pozornost a v případě potřeby zasáhly.²²

Ačkoliv akce byla podpořena Svazem, přesto se zdá, že šlo o iniciativu jedince. Nezdá se, že by slavila větší úspěch. Jednak nemáme zprávy o tom, že by k takovým iniciativním akcím ze strany měst či šlechticů při prodeji sousedních velkostatků docházelo,²³ jednak o jejím neúspěchu svědčí angažmá, o němž budeme mluvit následně. Výše přibližnou akci, kterou se snažila v život uvést Margarete Klante, tak můžeme označit za pouhou epizodu bez hmatatelných výsledků.

Inventarizace průmyslových archivů

Spolu s druhou sledovanou akcí se posuneme o tři roky dále, do letních měsíců roku 1935. Ta se odehrávala v poněkud odlišných podmínkách. Již výše jsme naznačili, že na území Německa v této době existovalo několik institucí, jejichž hlavním zájmem byl politicky motivovaný výzkum východních oblastí. Ve velmi úzké kooperaci postupovala NOFG a *Publikationsstelle* (PuSte) – obě instituce vznikly iniciativou generálního ředitele pruských státních archivů Alberta Brackmanna –, jež byly ideově a věcně navázané na *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* (VDA). Centra zájmu o východní bádání nesená více či méně skrývanými politickými motivy vznikala i v jiných městech východní části Německa – v Lipsku, Vratislavi či Královci. Existovala též řada lokálních iniciativ vázaných na místní paměťové instituce, univerzity či spolky.²⁴ NOFG byla založena v závěru roku 1933 a měla sloužit dvěma cílům: zaprvé koordinovat a řídit veškerý vědecký výzkum orientovaný na východ do oblastí kdysi nebo aktuálně obývaných německým

²¹ NA, Svaz německých samosprávných celků, karton 32.

²² NA, Svaz německých samosprávných celků, karton 32.

²³ Srov. Státní okresní archiv (dále jako SOKA) Most, Spolek přátel německého muzea.

²⁴ I. HAAR, *Historiker im Nationalsozialismus*, s. 150nn.; jako příklad lze uvést slezské prostředí: Eduard MÜHLE, Für Volk und deutschen Osten. Der Historiker Hermann Aubin und die deutsche Ostforschung (= Schriften des Bundesarchivs, Bd. 65), Düsseldorf 2005, s. 269–314.

etnikem s důrazem na nastínění konfliktního soužití s okolním slovanským či židovským obyvatelstvem a zároveň akcentováním dominance německé kultury. Zadržet měl tento výzkum sloužit i k poskytování relevantních údajů o německé menšině v zahraničí pro současné, ale i budoucí politické využití.²⁵ Výzkum, východiska i personální vedení odpovídaly programu národně-socialistického státu.²⁶

NOFG v roce 1934 precizovala svoji další profilaci na několika zasedáních, jichž se účastnili rovněž zástupci sudetských Němců, s tím, že její činnost měla být rozdělena do několika kompetenčních oblastí.²⁷ Jako prioritní regiony bylo (ovšem nikoliv nově) definováno Slezsko, Východní a Západní Prusko, Poznaňsko, ale také sasko-česká pohraniční oblast.²⁸ Vedle jiných cílů se v hledáčku NOFG ocitly v roce 1935 průmyslové archivy na sudetoněmeckém území. Proč právě ony a proč právě nyní? I zde stál u kořene věci zčásti mimoarchivní podnět dokládající bezprostřední vliv ideologických postulátů na osudy oboru, zároveň ale souvisel s celkovým vývojem oboru a zvýšeným zájmem o tento typ archivů v Německu i za jeho hranicemi. Jako první důvod lze uvést politickou situaci, jež byla v Československu ovlivněna volebním triumfem Sudetoněmecké strany v parlamentních volbách.²⁹ Dále připomeňme, že vývoj průmyslu spadající do 18. a 19. století v pohraničních oblastech Čech se totiž stával určitým polem soupeření mezi českou a (sudeto) německou historiografií potažmo archivnictvím. Podle všeho se zdá, že jakýmsi spouštěcím mechanismem všech následujících úvah se stalo založení Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, který vznikl v Praze roku 1932.³⁰ Archiv záhy směřoval svou výzvu k předání historických průmyslových registratur nejprve na české, posléze na německé firmy. Dle mínění říšských archivních kruhů tak mohl být činěn tlak na německé průmyslníky, aby své archivy předali do českých rukou. Tím by pak ovšem sloužily výlučně české historiografii. O to více by to byl tíživý krok, bylo-li přesvědčení těchto kruhů, že 80 % průmyslu v Čechách bylo před rokem 1918 v (sudeto)německých rukou.³¹ Ale nedosti na tom. Průmyslové dědictví (a zvláště sklářství) sudetoně-

²⁵ Ingo HAAR, *Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft*, in: Handbuch der völkischen Wissenschaften. Akteure, Netzwerke, Forschungsprogramme. 2. Auflage. Band 2: Forschungskonzepte – Institutionen – Organisationen – Zeitschriften, hrsg. von Michael Fahlbusch – Ingo Haar, Berlin 2017, s. 1894–1907, s. 1984.

²⁶ I. HAAR, *Nord- und Ostdeutsche*, s. 1895.

²⁷ E. MÜHLE, *Für Volk und deutschen Osten*, s. 320.

²⁸ E. MÜHLE, *Für Volk und deutschen Osten*, s. 321.

²⁹ Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012, s. 18–20; Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha 2002, s. 495nn.

³⁰ Srov. Rudolf BARTA, *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v ČSR*, Praha 1932.

³¹ Bundesarchiv Berlin-Dahlem (dále jako BArch), R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

meckých oblastí se zároveň mohlo stávat – dáme-li slovo jednomu z předních německých východních badatelů, Hermannu Aubinovi – „základem sudetoněmecké historické identity“, resp. prostředkem k vyjádření jinakosti vůči českému obyvatelstvu a rovněž kulturní a ekonomické nadřazenosti vůči němu.³² Obojí bylo, jak jsme již výše slyšeli, jedním z osvědčených nástrojů německého *Ostforschung*: zdůrazňování svébytnosti německé menšiny, podpory jejího udržení i v oblasti kulturního „boje“ před nebezpečím asimilace. Tyto snahy nabíraly na aktuálnosti při vědomí úpadku řady podniků silně postižených hospodářskou krizí a nebezpečí ztráty jejich registratur. Největší hrozbou pro německé archiváře bylo, že dějiny sudetoněmeckého průmyslu budou vykládány výhradně českou optikou a česká historiografie a historická paměť si je přivlastní.³³ Ostatně ztráta archivního dědictví byla realitou již v jiné oblasti – a tou byly některé šlechtické archivy související s velkostatky, jichž se ujímal stát. Ty přebíral Československý státní archiv zemědělský. Dále se jednalo o pozemkové knihy centralizované v Archivu země České. Ani v jednom případě však nešlo o národnostně podmíněné kroky zmíněných archivů, to nicméně nic neměnilo na jejich nacionální interpretaci ze strany sudetských Němců.

Je příznačné, že výše naznačené uvažování o propojení průmyslového dědictví a sudetoněmecké identity nemělo svůj původ v sudetoněmeckých odborných kruzích, neboť v nich začalo být artikulováno až později v pracích hlavního ideologa SdP Josefa Pfitznera,³⁴ ale v okruhu pruských archivářů a historiků. Neznamená to, že by tyto myšlenky padaly na zcela neoranou půdu – částečně obdobným způsobem uvažoval ve stejné době i Erich Gierach, k jehož archivním plánům se ještě dostaneme. Právě s ním neformálně hovořil na jaře 1935 Hermann Aubin o potřebě zachování průmyslových archivů v sudetoněmeckém pohraničí.³⁵ Bylo to však na určitý čas jediné přímé setkání sudetoněmeckých odborných kruhů s touto problematikou. Rozvíjení myšlenky inventarizace průmyslových archivů v pohraničí šlo totiž následně cestami, které přední sudetoněmecké historiky a archiváře míjely. Plány i vyjednávání totiž byly vedeny ze strany NOFG.

Došlo k nim v závěru srpna 1935 v souvislosti s libereckými vysokoškolskými týdny, jichž se účastnilo množství historiků a archivářů z říše. Ještě před jednáním nebylo doporučováno pojit tyto snahy s projektem Ericha Gieracha, podporovaného Josefem

³² BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

³³ Jen zcela na okraj zmiňme tento aspekt o několik desetiletí později na příkladu televizního seriálu Československé televize *Synové a dcery Jakuba skláře*, kde dochází k marginalizování německého elementu právě v této oblasti, srov. Petr BEDNAŘÍK, *Televizní seriál synové a dcery Jakuba skláře a jeho zachycení více než 50 let našich dějin*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Moravice 5, 2007, s. 173–187, zde s. 178–180.

³⁴ Detlef BRANDES – Alena MÍŠKOVÁ, *Z katedry východní Evropy na pražskou radnici. Josef Pfitzner 1901–1945*, Praha 2021, s. 151–152; Josef PFITZNER, *Volkstumsschutz und nationale Bewegung*, Reichenberg 1938, s. 48–49.

³⁵ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937 (v březnu 1935 v Liberci).

Pfitznerem,³⁶ na vznik Sudetoněmeckého archivu.³⁷ Sem chtěli jeho tvůrci vedle jiného materiálu pojímat právě i průmyslové archivy. Margarete Klante nepovažovala tento návrh za šťastný, neboť se tím podle jejího mínění jednak posílí staré antagonizmy (Praha x provincie, Sudety x Chebsko x Šumava), jednak tyto archivy průmyslníci většinou ani nevydají. Proto by stačila inventarizace.³⁸ Výstupem těchto diskuzí se stala porada, jež se odehrála 25. srpna 1935 v Polubném u Tanvaldu, v továrně jednoho z největších českých sklářských podnikatelů, Riedla, a to za přítomnosti šéfa PuSte Johannese Papritze, zástupce pruského Ministerstva vnitra Emila Meynena a historiků Margarete Klante a Hermanna Aubina (NOFG). Nezaznamenáváme zde ani jedno jméno z řad sudetoněmeckých archivářů či historiků, zvláště tu absentuje Erich Gierach. I podle svědectví jeho korespondence se nezdá, že by byl o akci předem informován.

Šlo fakticky o jakousi polooficiální schůzku, neboť účastníci se shodli na tom, že není vhodná doba na rozsáhlou prezentaci takové akce vedoucí ke vzniku velkého archivu v Liberci v intencích Gierachova Sudetoněmeckého archivu. Vzhledem k poměrně ožehavému Gierachovu postavení v ČSR se zdálo být diplomatičtější provést akci podstatně méně nápadně. Nejlepší by dle mínění účastníků bylo archivy průmyslových podniků zinventarizovat a ponechat na místě. Inventáře pak uchovávat v Liberci, aby archivy byly přístupné vědeckému zkoumání. Jen v případě, kdyby byl nějaký takový archiv ohrožen, mohl by být přemístěn do nejbližšího zorganizovaného městského archivu. Inventarizaci by měl podle názoru účastníků schůzky provádět někdo na plný úvazek, nejlépe obchodník, který by prošel půlročním zaškolením v hospodářském archivu v Kolíně nad Rýnem (*Archiv der Rheinisch-Westfälischen Wirtschaftsgeschichte*) – jedné z nejlépe etablovaných institucí tohoto druhu.³⁹ NOFG počítala s tím, že by převzala náklady na jeho školení.⁴⁰ Proto, aby byl zajištěn přístup do všech potřebných archivů, by vzniklo kuratorium (*Kuratorium für Erhaltung der industriellen Archive*) sestávající z nejvýznamnějších sudetoněmeckých průmyslníků (Walter Riedel – Polubný, Siegel – Trutnov, Weber – Rumburk).⁴¹ Až v této fázi by k participaci na celé akci byli přizváni sudetoněmečtí archiváři: Josef Bergl působící v Archivu Ministerstva vnitra a mající těsný vztah k frýdlantskému zámeckému archivu, dále také eventuálně dr. Gaessner z libereckého muzea. Na fungování projektu by dohlíželi z Brackmannova pověření Erich Gierach a Kurt Oberdorffer, mostecký archivář.⁴²

³⁶ SOkA Liberec, Gierach, Erich, karton 23, inv. č. 72, složka Oberdorffer.

³⁷ T. VELIČKA, *Sudetoněmecké archivnictví*, s. 369–371.

³⁸ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

³⁹ Ulrich SOÉNIUS, *Vor 100 Jahren: Der 1. Allgemeine Wirtschaftsarchivtag 1913*, Archiv und Wirtschaft 36, 2013, s. 139–146, zde s. 139.

⁴⁰ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

⁴¹ SOkA Liberec, Gierach, Erich, inv. č. 13.

⁴² BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

Tento projekt, jak bylo výslovně zmíněno, neměl souvislost s Gierachovým plánem vzniku Sudetoněmeckého archivu, který se měl tvořit samostatně. Výše naznačené snahy se měly týkat výlučně hospodářských archivů. Pro obdobnou akci s ohledem na šlechtické archivy byl v plánu vznik samostatného kuratoria pod vedením vévody Rohana a hraběte Preysinga; k němu by plánovaný Sudetoněmecký archiv mohl mít již těsnější vztah. Proto se výše zmínění (Papritz, Meynen, Klante a Aubin) setkali o tři dny později s hrabětem Preysingem v paláci Kinských bez toho ovšem, že by byla definitivně dohodnuta podoba zmíněného kuratoria a otázka šlechtických archivů. V jejich inventarizaci se prozatím neplánovalo pokračovat a další úsilí se týkalo takřka výlučně inventarizace hospodářských archivů.⁴³

Několik týdnů po vyjednáváních resumoval Hermann Aubin nejdůležitější úkoly, které ze schůzek vyplynuly. Vlastně jediný – byť podstatný – úkol, který byl v celé akci svěřen Erichu Gierachovi, bylo nalezení vhodného kandidáta, který by inventarizaci prováděl. Počítalo se s tím, že bude vyslán na „stáž“ do Porýnsko-vestfálského hospodářského archivu v Kolíně nad Rýnem a následně obdrží termínovanou pracovní smlouvu. Kuratorium zařídí, aby se posléze dostal do všech hospodářských archivů v Sudetech. Znovu se Aubin vrací k důvodům, které vedou k „pouhé“ inventarizaci archivů a nikoliv k založení nové instituce. Centrální archiv by totiž podle něj působil jen odstrašujícím dojmem, neboť centralismus v Sudetech evokuje český centralismus. Celý postup, jak se plánovalo, by měl probíhat co nejvíce potichu, aby nevbudil pozornost československých úřadů. Pokud by se veřejně odhalovaly nedostatky v sudetoněmeckých hospodářských archivech, mohlo by to české archivy podnítit ke snaze je získat a svázat. Ačkoliv, jak poznamenal Johannes Papritz, „ist die Verwahrung unter tschechischer Aufsicht immer noch besser als der Verlust der historischen Dokumente“. Hermanu Aubinovi imponovala skutečnost, že by k takové akci mělo dojít vlastně mimo státní strukturu, více méně na bázi dobrovolnosti. Optimismus do žil mu také vlévalo vítězství SdP ve volbách, které ho vedlo k přesvědčení, že by se celá akce mohla podařit.⁴⁴

Pozornost se přeci jen částečně stáčela k ochraně šlechtických archivů německých velkostatkářů. Hrabě Preysing totiž sděloval Margarete Klante, že lze v nejbližší době počítat s velkými majetkovými přesuny mezi sudetoněmeckými velkostatkáři, neboť na již beztak finančně vyčerpané velkostatky po pozemkové reformě dorazila ještě hospodářská krize. Hrabě jí důvěrně sdělil i jména velkostatkářů, kteří svůj majetek budou prodávat, aby se mohlo včas zasáhnout. Tímto zásahem měl být ze strany NOFG pověřen Kurt Oberdoffer. Byť byl zpočátku skeptický ke vzniku speciálního kuratoria, které by mělo

⁴³ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

⁴⁴ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

postup koordinovat, neboť své vlastní kontakty do těchto kruhů považoval za dostatečné, další vyjednávání ukázala opak.⁴⁵

Snahy o inventarizaci průmyslových a částečně i šlechtických archivů byly ještě urychleny zvěstmi o přípravě nového československého zákona o archivnictví, resp. památkové péči, v němž se zrcadlila silnější role státních archivů.⁴⁶ Proto už na podzim 1935 byl například základním způsobem popsán šlechtický archiv v Zahrádkách u České Lípy. Popis zhotovila Margarete Klante. Říšská strana zároveň tlačila na to, aby se s inventarizací začalo co nejdříve (dokonce ještě před plánovaným proškolením archiváře). Tyto obavy ale naopak nesdíleli sudetoněmečtí reprezentanti (např. Josef Bergl), kteří tvrdili, že by se archivní zákon neměl soukromých archivů vůbec týkat, což bylo patrně blíže pravdě. Jako jistý strašák tu na říšskoněmecké archiváře patrně působil příklad lotyšské Rigy.⁴⁷ Zde totiž došlo k vynucené výměně německého za lotyšský archivní personál v tamním městském archivu.⁴⁸ To německá strana interpretovala jako „zabavení“ archivu.

Již výše jsme se dotkli absence sudetoněmeckých zástupců při těchto jednáních. Z Gierachových reakcí v korespondenci s NOFG – teprve 8. října 1935 jej žádal Brackmann o vyjádření k celé akci⁴⁹ – je zjevné, že do vyjednávání nebyl zapojen a je patrné, že celá akce byla jednoznačně v režii říšskoněmeckých archivářů a historiků.

V podzimních měsících roku 1935 se již rozvažovalo finanční zajištění archiváře, který by měl na starosti inventarizaci.⁵⁰ Počítalo se s tím, že by jej financovala NOFG, malý podíl by měla liberecká obchodní komora (mohla by se podílet i chebská). Koncem roku 1935 se vše zdálo na dobré cestě. NOFG opravdu v následujícím roce počítala s 1 200 RM pro tento projekt (odpovídalo to asi 9 600 Kč).⁵¹ I ze vzájemné korespondence mezi Albertem Brackmannem a Erichem Gierachem jednoznačně plyne, že iniciativa spočívala na bedrech říšskoněmecké strany, která určovala základní směřování a podobu projektu. Erich Gierach byl nanejvýš informován o jejím průběhu, či byl žádán o dílčí pomoc. Ani jiní sudetoněmečtí představitelé zde nefigurují (např. Kurt

⁴⁵ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

⁴⁶ M. Klante tvrdila, že stát může v případě platnosti nového zákona zabavit pozemkové knihy ze soukromých archivů jako „Vorakten“ – proto je třeba v inventarizaci urychleně pokračovat.

⁴⁷ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

⁴⁸ Magdalena MAHLING, *Ad rem publicam et ad ignem. Das mittelalterliche Schriftgut des Rigaer Rats und sein Fortbestand in der Neuzeit* (= Studien zur Ostmitteleuropaforschung, Bd. 33), Marburg 2015, s. 295.

⁴⁹ SOkA Liberec, Gierach, Erich, inv. č. 13.

⁵⁰ Propočty nákladů na měsíc pro hospodářského archiváře: cestovné do nejbližšího okolí 100 Kč, psací materiál, vázání 50 Kč, pomocná síla pro čištění archiválií 50 Kč, k popisu archiválií další pomocná síla 100 Kč, odměna pro archiváře 1 600 Kč: celkem 1 900 Kč bez většího cestování.

⁵¹ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

Oberdorffer). Zdá se však, že jim zmíněný postup konvenoval, ale do organizačních příprav zasahovali jen omezeně.

Jediná oblast, kde byl ponechán rozhodovací prostor domácím archivářům, bylo hledání vhodného odborníka pro vedení celé akce. Nicméně zároveň i říšskoněmečtí archiváři pátrali po samostatné linii. Erich Gierach koncem roku 1935 navrhol Maxe Trimbusche – jedenatřicetiletého profesora na liberecké obchodní akademii, který se mohl prokázat kromě jiného znalostí češtiny a angličtiny. Nejprve se počítalo s jeho zaměstnáním na vedlejší pracovní úvazek (*nebenamtlich*). Přestože říšskoněmecká strana operovala i s jinými jmény (ve hře bylo hned několik kandidátů, mezi nimi i Rudolf Schreiber),⁵² zdá se, že Max Trimbusch byl německou stranou akceptován. Záhy začal s obhlídkami archivů – činil tak zjevně na naléhání německé strany, která tlačila na rozvinutí akce.

Zároveň se plánovala Trimbuschova stáž v Kolíně nad Rýnem v tamním hospodářském archivu. Počítalo se s tím, že by tam odjel na prázdniny, když má ve škole volno. Do cesty se však postavila neočekávaná překážka, neboť archiv nemohl Trimbusche přijmout z důvodů reorganizace, a tak se hledalo náhradní řešení. NOFG zareagovala promptně a udělila Trimbuschovi stipendium v měsíční výši 200 RM (ca 1 800 Kč) na pobyt v *Geheimes Staatsarchiv* v Berlíně na červenec a srpen 1936, kde se ho měl ujmout Adolf Brennecke. Zde by se mu mělo dostat základního poučení k uchovávaní a péči o archiválie. Bude-li to možné, pak se na závěr srpna 1936 plánovala krátká studijní cesta do Kolína nad Rýnem a do Essenu (*Archiv Krupp*).⁵³ Školení, kterého se kandidátovi mělo dostat, slibovalo vysokou úroveň, jak o tom svědčí jméno jednoho z předních archivních teoretiků tehdejší doby – Adolfa Brenneckeho, který měl být v archivu jeho tutorem. Asi bychom nebyli daleko od pravdy, kdybychom konstatovali: patrně žádnému z československých archivářů by se v této době nemohlo dostat takto kvalitního vyškolení. Leč Max Trimbusch na poslední chvíli couvl. Zdá se, že za tím byly rodinné důvody. Tím každopádně realizaci akce podstatně zkomplikoval, neboť bylo nutno hledat jinou alternativu.⁵⁴

Iniciativy se rychle ujala Margarete Klante; postupně se skloňovala různá jména – vždy byla spojena s hospodářskou sférou. Z historického a archivního pohledu to jsou osoby neznámé. NOFG tlačila na to, aby byl rychle vybrán někdo vhodný a obratem došlo k jeho proškolení a zapojení do inventarizace. Bohužel se ale vhodného kandidáta patrně nedařilo nalézt a tím se celá akce zpomalovala. Do výběru archiváře se zapojila také SdP, avšak celý podnik se začal zadrhávat. Dá se usuzovat, že to bylo zvláště kvůli tomu, že postupně pomíjel vnější tlak: tedy hrozba nové archivní legislativy v Československu.⁵⁵

⁵² SOKA Liberec, Gierach, Erich, inv. č. 13.

⁵³ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

⁵⁴ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

⁵⁵ Z. ŠAMBERGER, *Československé archivnictví*, s. 73–77.

V roce 1937 se v souvislosti s tímto podnikem hovořilo o Gerhardu Eisovi,⁵⁶ který se v té době angažoval ve věci Sudetoněmeckého archivu,⁵⁷ takže je možné, že oba dva projekty opět splynuly. Poté se prameny odmlčují. Opět je zjevné, že je to utichnutím úsilí ze strany NOFG.

Ani zde tak zahraniční iniciativa nepřinesla hmatatelné výsledky. Podle všeho se opravdu zdá, že na vině tu byly hlavně sudetoněmecké odborné kruhy, které nebyly schopny „dodat“ odpovídajícího odborníka, resp. ti se patrně o místo příliš intenzivně nehlásili. Možná, že důvodem byla neujasněná situace, zda půjde o vedlejší či hlavní pracovní poměr, který tak řadu eventuálních kandidátů držel „v šachu“. Navíc ani vize krátkodobé pracovní smlouvy pro případné uchazeče mající již pevné místo patrně nebyla nejlákavější vyhlídkou. Dá se říci, že zájem německé strany na realizaci projektu v letech 1935 a 1936 byl enormní. Hrozba ztráty sudetoněmeckého kulturního dědictví, za nějž byly průmyslové archivy považovány, byla motorem, který hnal NOFG kupředu k vytyčenému cíli. Finanční prostředky již byly alokovány, ale akce ztroskotala na personálních otázkách. Absenci inventarizace přes některé náběhy patrně nenahradily ani jiné iniciativy, jakou byla například snaha vytvořit *Arbeitskammer für sudetendeutsche Volkswirtschaft* v létě 1936, jež měla kromě jiného ambice směřující k historiografickému výzkumu.⁵⁸

Reichsstelle für die sudetendeutsche Familienforschung

Poslední epizoda této studie nás zavede do prostředí spřízněného s archivní problematikou: do sféry rodopisného bádání. To zažívalo již od druhé poloviny 19. století obrovský rozmach napříč Evropou, který byl doprovázen vznikem různých genealogických spolků, které generovaly značný zájem o studium rodopisných pramenů v archivech.⁵⁹ Na tento zájem se potom napojila nacistická ideologie požadující od části společnosti předkládání rodových dokladů o „árijském“ původu, které vyhotovovaly právě archivy, jež se tím stávaly spolupracovníky či lépe řečeno spolutvárci totalitního režimu.⁶⁰ O rodopisné prameny coby žhavý politický materiál v nacistickém Německu, jejich správu a shromažďování však projevovaly kromě archivů zájem další instituce.⁶¹ Doposud se nikdo neza-

⁵⁶ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

⁵⁷ Gerhard EIS, *Das Sudetendeutsche Archiv*, Sudetendeutsches Jahrbuch 1938, s. 234–240.

⁵⁸ BArch, R 153/1324 Bd. 2 1934–1937.

⁵⁹ Paul DELSALLE, *A History of Archival Practice*, London – New York 2018, s. 189–190.

⁶⁰ Torsten MUSIAL, *Staatsarchive im Dritten Reich. Zur Geschichte des staatlichen Archivwesens in Deutschland 1933–1945* (=Potsdamer Studien, Band 2), Potsdam 1996, s. 11.

⁶¹ Mathias LEIBETSEDER, *Konkurrenz als handlungsleitendes Moment. Zur Politik der Preussischen Archivverwaltung auf dem Gebiet der Archivpflege vor und nach 1933*, in: *Archivarbeit im*

býval otázkou, do jaké míry tato honba za árijskými předky dopadala během 30. let na československé a zvláště sudetoněmecké archivy.

Příběh, k němuž se dostáváme, ale nebyl podnikem řízeným státními úřady v tehdejší Německu. Byl naopak zcela soukromou iniciativou, o níž příslušné úřady dlouho neměly ponětí. Dokonce okolnosti, v jejichž důsledku se o ní dozvídaly, byly poněkud bizarní. Bylo to totiž na základě údajů českého tisku (konkrétně periodika *Národní politika* ze 3. května 1938), který *Publikationsstelle* soustavně monitorovalo a jenž na tuto skutečnost upozornilo. V Eichwalde u Berlína podle této zprávy fungovalo *Stelle/Reichsstelle/Arbeitsstelle für die sudetendeutsche Familienforschung* pod vedením dr. Königa-Bayera. O vyjádření byl německými úřady požádán Erich Gierach, který *Publikationsstelle* poskytl základní informace o zřizovateli *Reichsstelle* dr. Königu-Bayerovi, jež nebyly zrovna lichotivé. Studoval prý v Německu, nějakou dobu působil v libereckém *Gewerbemuseum* (chtěl připravit také edici nějaké liberecké městské knihy, avšak to neudělal), ale netajil se svými kontakty do Německa. Byl několikrát lustrován policií, a proto odešel do Německa. Gierach jej považoval i přes zisk doktorátu za nevalného vědce, který vytváří rodopisnou kartotéku pro sudetskou oblast. Má podle něj asi 9000 karet a jsou to excerpta z pramenů hlavně pro Liberecko. Gierach pochyboval, že by obsahovaly výtahy z berní ruly nebo z katastrů (podle Gieracha by toho nebyl schopen). Podle jeho informací se König-Bayer od roku 1936 neobjevil v ČSR. Tolik kritické hledisko předního sudetoněmeckého germanisty a organizátora vědeckého života.⁶² Navíc se zdá, že König-Bayerův projekt mohl být inspirován a také mohl do určité míry konkurovat hlavnímu sudetoněmeckému rodopisnému sdružení, kterým bylo *Zentralstelle für sudetendeutsche Familienforschung* v Ústí nad Labem.⁶³

Publikationsstelle se ovšem nespokojilo s Gierachovým vyjádřením a rozhodlo se provést (inkognito) v srpnu 1938 návštěvu Eichswalde a onoho Rodopisného místa. Místní šetření prokázalo další zjištění. Podnětem ke vzniku *Reichsstelle* údajně byla, jak se bylo

und für den Nationalsozialismus. Die preußischen Staatsarchive vor und nach dem Machtwechsel (= Veröffentlichungen aus den Archiven Preußischer Kulturbesitz, Forschungen 12), hrsg. von Sven Kriese, Berlin 2015, s. 371–405, zde s. 376; Peter PFISTER, *Der Kampf um die Pfarrmatrikeln in der Zeit des Nationalsozialismus. Die bayerischen Bischöfe zwischen Selbstbehauptung, Kooperation und Verweigerung*, in: *Pfarrmatrikeln im Erzbistum München und Freising. Geschichte – Archivierung – Auswertung* (= Schriften des Archivs des Erzbistums München und Freising 19), hrsg. von Peter Pfister, Regensburg 2015, s. 37–68; Maik SCHMERBAUCH, *Entwicklung des Archivwesens in den Breslauer Pfarrgemeinden in der nationalsozialistischen Zeit 1932–1939*, *Archeion* 119, 2018, s. 394–410

⁶² BArch, R 153/1420 Bd. 34 1938–1939.

⁶³ Tomáš PÁNEK, *Nacionální ukotvení rodopisného bádání v českých zemích 1918–1948 (se zvláštním zřetelem na období druhé republiky a nacistické okupace)*, *Historica Olomucensia* 54, 2018 s. 185–221, zde s. 188.

lze dozvědět od jeho zřizovatele, výzva *Sudetendeutsche Kulturgesellschaft*. König-Bayer, jenž návštěvu přivítal s hrdě nošeným odznakem SdP, dle svých vlastních slov vykonával mnoho rešerší měsíčně, poslední měsíc prý na poplatcích vybral 3 000 RM (za excerpce jednoho dokumentu si počítal podle svých slov 0,60 RM). Měl prý devět zaměstnanců, ale v době návštěvy zástupce PuSte byli všichni na dovolené. Každopádně důležitým zjištěním bylo, že hlavním důvodem fungování této instituce bylo zhotovování dokladů o původu pro sudetské Němce. König-Bayer uváděl, že má 240 spolupracovníků v ČSR, kteří pro něj vyhotovují excerpty z pramenů. Zástupce PuSte se domníval, že u něj patrně funguje nějaká forma dohody se *Sudetendeutscher Heimatbund* a VDA.⁶⁴

Pozoruhodné je, že tato iniciativa vznikla patrně zcela soukromě byť s jistou provázaností na některé říšské či sudetoněmecké organizace. Je zarážející, že tak exponovanou činnost, jakou bylo poskytování rodových dokladů, která byla v říši ostře sledována a regulována,⁶⁵ se podařilo (spíše nikoliv záměrně) dlouhou dobu utajit. Nevěděl o ní mnoho Erich Gierach, Kurt Oberdorffer, ba ani německé úřady.

PuSte si na jejího zřizovatele nechalo později (v létě 1939) vypracovat posudek od sudetského vedení NSDAP, který pro něj rovněž nevyzněl vůbec pozitivně.⁶⁶ Z dochovaných pramenů není zřejmé, jak rozsáhlá byla činnost tohoto *Reichsstelle*. Spolehlivé informace se nepodařilo získat ani *Publikationsstelle*, informačnímu centru říšského *Ostforschung*.

Zmíněné tři příběhy, které jsme výše představili, měly ilustrovat jeden podstatný aspekt sudetoněmeckého archivnictví. Jakkoliv usilovalo v postavách různých svých představitelů (zvláště Kurta Oberdorffera) o modernizaci a profesionalizaci oboru (a to se do určité míry dařilo), na druhé straně je nezanedbatelným momentem v kontextu jejího vývoje vliv sousedního Německa na jeho fungování. Jinými slovy je možno říci, že nelze podceňovat národnostní a politický aspekt ve vývoji meziválečného archivnictví ani v Československu. Archivní dědictví a jeho propojení s pamětí a kolektivní identifikací vlastní komunity nebylo žádnou československou specifikou. Setkáváme se s ní v mnohých jiných evropských státech – často jako osten vůči sousednímu národu, kdy archivní dědictví mělo dokládát vlastní dějinný náhled a upevňovat stereotypy o národu jiném (nepřátelském). Takto budované archivní soubory vznikaly i v Československu – výborným příkladem jsou ty instituce, které uchovávaly paměť na profilující identitní konstrukci československého národa: legie a vůbec zahraniční odboj (Památník odbo-

⁶⁴ BArch, R 153/1420 Bd. 34 1938–1939.

⁶⁵ T. WINTER, *Die deutsche Archivwissenschaft*, s. 167.

⁶⁶ BArch, R 153/1420 Bd. 34 1938–1939 (údajně se König-Bayer několikrát pokoušel získat práci v NSDAP, ale nikdy nebyl přijat, neboť z předchozích zaměstnání neměl dobrá doporučení).

je, Archiv národního osvobození). V nemenší míře ale byly těmito podněty iniciovány i první dvě naznačené akce usilující o lepší přehled o šlechtických, a zvláště průmyslových archivech. V neposlední řadě bylo cílem této studie poukázat na provázanost německého a sudetoněmeckého archivnictví (a ve vylíčených příbězích s nadřazeností říšského prostředí), sdílení stejných hodnot a pohledů, ba také výzev (doklady árijských předků). K zintenzívnění těchto vztahů došlo po roce 1934/1935 – po etablování NOFG a vyjasnění jejích cílů a po volebním vítězství SdP, které v reálné i symbolické rovině doávalo říšskoněmeckým archivářům odvalu zasahovat do sudetoněmeckých poměrů.

Resumé

For a long time, Sudeten German archiving remained almost outside the field of interest of Czech archival historiography. It developed quite autonomously and represented a significant component of the field in the then Czechoslovak Republic. Apart from the independent professional organisation, attempts to establish a professional periodical, or efforts to provide archival education for Sudeten Germans, the intensifying links of Sudeten German archives towards National Socialist Germany after 1933 should be emphasised. Here, too, we observe similar efforts: efforts to professionalize the field, accompanied, however, by its gradual strong politicization.

This study focuses first on the attempts of the Reich archival circles to inventorize the archives of the noble families and especially industrial companies in the Czech-German border area. The establishment of glassmaking, but also other industries in the border region, which had their roots in the 17th/18th century, was seen as an instrument of the historical and cultural identity of the Sudeten Germans and therefore also as an object of national rivalry between the Czechs and the Sudeten Germans. Czech efforts in this respect were represented by the Archive of Industry, Trade and Technical Work, founded in 1932. At the same time, the preservation and use of industrial archives was a hot political issue concerning the contribution of Sudeten Germans to the historical development of the Czech lands.

The efforts to inventory the industrial archives were led by the Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft (NOFG), the most important German organization with the aim of supporting and coordinating - ideologically and nationally tinged - cultural and historical initiatives in areas with a German minority. On the other hand, the Sudeten German archival circles were only marginally informed about the whole affair and did not stand at its birth at all. Only in the course of further preparations, which were to result in the creation of a specialised archival position (not directly an archive as an institution) oriented towards the inventory of industrial archives, they were partly invited to

the organisational meetings. The greatest intensity of these efforts fell in 1935 and 1936 and was also related to the increasing pressure of the NOFG and similar organisations on the situation in other countries with a German minority (Poland, Lithuania).

The second interesting experiment, which illustrates the links between the Sudeten German and Reich archival environments, was related to the racial policy of the Third Reich and the need to prove „Aryan“ ancestry. While in Germany the archives were a key link in the whole process, in Czechoslovakia (or rather in the Sudeten German areas) the situation was not clear-cut. It could happen that unofficial institutions were established in Germany to mediate or directly carry out genealogical research in Czechoslovakia for the above-mentioned purpose. One such case was the Reichsstelle für die sudetendeutsche Familienforschung in Eichswald near Berlin, long unknown to the German and Czechoslovak authorities.

Lange Zeit blieb das sudetendeutsche Archivwesen abseits des Interesses der tschechischen Geschichtsschreibung. Es entwickelte sich in mancher Hinsicht autonom und stellte einen nicht zu vernachlässigenden Teil der Branche in der damaligen Tschechoslowakischen Republik dar. Ausser einer eigenständigen Fachorganisation, der Versuche um Gründung einer Fachzeitschrift bzw. Bestrebungen nach Sicherstellung einer Fachausbildung für sudetendeutsche Interessenten, müssen noch die besonders nach 1933 intensivierte Beziehungen des sudetendeutschen Archivwesens zum nationalsozialistischen Deutschland genannt werden. Auch hier machen sich ähnliche Bemühungen bemerkbar: Bestrebungen nach Professionalisierung der Branche, die aber mit zunehmender Politisierung begleitet wurden.

Diese Studie widmet sich zuerst den Versuchen reichsdeutscher Archivkreise um Inventarisierung der Adels- und später insbesondere der Industriearchive im deutsch-böhmischen Grenzgebiet. Der Ausbau der Glasindustrie, aber auch anderer Industriezweige im Grenzgebiet, der mit seinen Wurzeln bis in das 17.–18. Jahrhundert reichte, wurde als Werkzeug der kulturgeschichtlichen Identität der Sudetendeutschen verstanden, und somit auch als Objekt des nationalen Wettlaufens zwischen Tschechen und Sudetendeutschen. Die tschechischen Bemühungen in dieser Hinsicht repräsentierte das 1932 gegründete Archiv der Industrie, des Handels und der technischen Arbeit. Die Erhaltung und Nutzung der Industriearchive wurde somit zu einem politischen Brennpunkt bezüglich des Anteiles der Sudetendeutschen an der historischen Entwicklung der böhmischen Länder.

Die Inventarisierung sudetendeutscher Industriearchive wurde von der Nord- und Ostdeutschen Forschungsgemeinschaft (NOFG) geleitet, der wichtigsten deutschen Organisation zur Unterstützung und Koordination der - ideologisch und national gefärbten

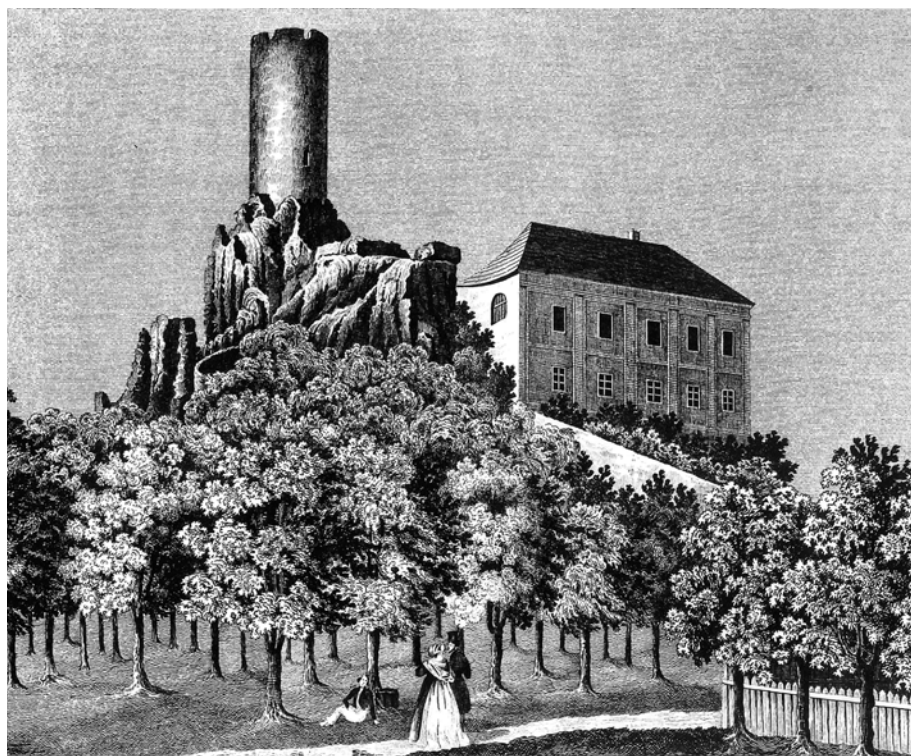
- kulturgeschichtlichen Initiativen in den Gebieten mit deutschen Minderheiten. Die sudetendeutschen Archivkreise wurden über die ganze Aktion nur geringfügig informiert und an ihrer Entstehung beteiligten sie sich gar nicht. Erst während der Vorbereitungsarbeiten, die in die Schaffung eines an die Inventarisierung von Industriearchiven spezialisierten Archivpostens (aber nicht eines Archives als Institution) resultieren sollten, wurden die Sudetendeutschen teilweise zu den organisatorischen Besprechungen hinzugezogen. Am intensivsten war diese Tätigkeit in den Jahren 1935 und 1936, was mit dem allgemein gesteigerten Druck der NOFG und ähnlicher Organisationen auf die Lage in Staaten mit deutschen Minderheiten (Polen, Litauen) zusammenhing.

Die Beziehungen zwischen dem sudetendeutschen und dem reichsdeutschen Archivmilieu werden auch an dem Umgang mit der Rassenpolitik des Dritten Reiches und der Notwendigkeit, „arische“ Vorfahren vorzuweisen illustriert. Während die Archive in Deutschland in diesem Vorgang die Schlüsselrolle spielten, war die Lage in der Tschechoslowakei (besser gesagt in den Sudetengebieten) nicht eindeutig. So konnte passieren, dass in Deutschland inoffizielle Institutionen entstanden, deren Ziel es war, genealogische Forschung in der Tschechoslowakei zu dem angegebenen Zweck zu vermitteln oder sogar durchzuführen. Einen solchen Fall stellte die Reichsstelle für die sudetendeutsche Familienforschung in Eichswalde bei Berlin dar, die lange Zeit sowohl den deutschen als auch den tschechoslowakischen Behörden unbekannt blieb.

HRAD A ZÁMEK SKALKKA

Jiří Úlovec

Západně od Lovosic se rozkládá České středohoří, jedna z nejmalebnějších oblastí severních Čech. Známá je především Milešovka, nejvyšší vrch dosahující výšky 836,6 metru nad mořem, ovšem neméně navštěvované jsou další vrchy, z nichž na několika trůní zříceniny středověkých hradů. Z nich nejznámější jsou pozůstatky hradů Blešno, Kostomlaty, Košťálov, Milešov, Oltářík, Opárno, Ostrý a Skalka. Posledně zmíněný hrad je zajímavý především polohou na osamoceném skalním suku, na němž se dochovala již z dálky dobře viditelná vysoká okrouhlá věž. Pod sukem se rozkládá budova bývalého zámku a poplužního dvora. A právě tomuto hradu a zámku je věnován následující příspěvek.

Skalka (okr. Litoměřice), hrad a zámek v pohledu od východu. Kresba František Alexander Heber, rytec F. Röhrich, vydal C. W. Medau & Comp. v Praze. Reprodukce publikována v roce 1845 ve třetím svazku Heberových „Hradů“.

Hrad a zámek v literatuře

Hrad Skalka je prameny doložen od 14. století. V literatuře se objevil samozřejmě mnohem později. Pomineme-li kronikářské záznamy včetně zmínky Václava Hájka z Libočan a Bohuslava Balbína, pak jedna z nejstarších zpráv pochází od topografa Jaroslava Schallera z roku 1787.¹ Jeho následovník, Johann Gottfried Sommer, pak v roce 1833 publikoval stručný výňatek ze skaleckých dějin a popsal hrad se zámekem.² Krátkou stať o Skalce zařadil do souborného díla rovněž Franz Alexander Heber. Na tomto místě je nutné poznamenat, že zbytek hradu ho s výjimkou věže vůbec nezaujal, takže stať zakončil slovy „badatel se zájmem o starožitnosti se však se Skalkou rozloučí neuspokojen, protože komě zmíněné okrouhlé věže zde nenalezl nic, co by mohlo být považováno za antikvitu nebo historickou pamětihodnost“.³ Stručnou zprávu o dějinách statku poté nalezneme v knize Jana Ortha a Františka Sládka, dokončené v květnu 1869 a vydané v roce 1870,⁴ a dále ve slovníku Augusta Sedláčka z roku 1908.⁵ Souborného zpracování historie s krátkým popisem místa se Skalka dočkala až v roce 1892 v poměrně podrobném příspěvku Friedricha Bernaua.⁶ Stať se zajímavými údaji o Skalce zpracoval před rokem 1920 Vinzenz Luksch,⁷ ale první souborné zpracování dějin místa včetně odkazů na prameny publikoval až v roce 1923 August Sedláček.⁸ Další zveřejněné zprávy jsou pak podstatně mladší. První vydání soupisu památek Čech z roku 1957 Skalku vlastně

¹ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen, Fünfter Theil, Leutmeritzer Kreis*, Praha a Vídeň 1787, s. 85–86, č. 8.

² Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen, Erster Band, Leitmeritzer Kreis*, Praha 1833, s. 79 a 82–83, č. 1.

³ Franz Alexander HEBER, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*, třetí díl, Praha 1845, s. 88, totéž v novodobé edici F. A. HEBER, *České hrady, zámky a tvrze, Severní Čechy*, Praha 2006, s. 357.

⁴ Jan ORTH – František SLÁDEK, *Topograficko-statistický slovník Čech čili podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení jakož i všech zpuštěných hradů a zaniklých osad*, Praha 1870, s. 721–722.

⁵ August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha s. d. (1908), s. 802.

⁶ Friedrich BERNAU, *Vom Skalkener Thurme, Eine Skizze*, *Erzgebirgs-Zeitung* 13, 1892, číslo 10, s. 213–218.

⁷ Vinzenz LUKSCH, *Topographie der Historischen und Kunst-Denkmale im politischen Bezirke Leitmeritz/Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Litoměřice, díl II, Okres Litoměřice, svazek 2 Liběšice-Teplá*, ed. Jana CHADIMOVÁ – Martin BARUS – Kristina UHLÍKOVÁ, Praha 2019, s. 608–611.

⁸ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl čtrnáctý, Litoměřicko a Žatecko*, Praha 1923, s. 308–312.

jen připomnělo,⁹ rozsáhlejší stať s minimem informací pak obsahuje kniha Rudolfa Anděla a Jana Kabíčka z roku 1962.¹⁰ Solidní zpracování stavebních dějin hradu a zámku s kratší historickou částí publikovala v roce 1979 M. Hlaváčková,¹¹ podrobnější informace o zámku obsahuje rovněž další soupis památek Čech z roku 1982.¹² Krátkou stať o hradu a zámku s některými nepřesnostmi byla zařazena kolektivem autorů do knihy vydané v roce 1984.¹³ Zásadní příspěvky ke stavební podobě hradu byly publikovány až na přelomu tisíciletí z pera Tomáše Durdíka¹⁴ a Zdeňka Fišery.¹⁵ První skutečně solidní pokus o popis hradní zříceniny a náčrt jejího stavebního vývoje včetně zaměření však zpracoval až v poslední době Milan Sýkora.¹⁶

Historie statku a jeho držitelů

Hrad a zámek Skalka ční vysoko nad obcí Vlastislav. Nejsou to ovšem první sídla, která v ní vznikla. Její intravilán byl osídlen již v eneolitu a střední době bronzové a během 9. století vzniklo nad severním okrajem pozdější vsi na nevelké ostrožně raně středověké hradiště, někdy v 10. století významně rozšířené o nejmohutnější část opevnění. První písemnou zmínku o hradišti přináší kronikář Kosmas.¹⁷ Jeho existence však nebyla dlouhá, neboť jeho obyvatel je pravděpodobně ještě v závěru 10. století opustili.¹⁸ Ves rozložená pod ním se změnila v běžnou poddanskou vesnici, která se nejpozději v polovině 13. století stala správním centrem samostatného šlechtického statku, náležejícího místnímu rytířskému rodu. Jeho prvním známým členem byli bratři Drslav a Lev z Vlastislavi,

⁹ KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech*, Praha 1957, s. 684.

¹⁰ Rudolf ANDĚL – Jan KABÍČEK, *Hrady a zámky Severočeského kraje*, Liberec 1962, s. 112.

¹¹ M. HLAVÁČKOVÁ, *Architektonické památky II na Litoměřicku, Zámek Skalka*, Kulturní měsíčník litoměřického okresu 15, 1979, č. 9, s. 122 a 135–136.

¹² KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech, Díl čtvrtý (T-Ž, doplňky)*, Praha 1982, s. 244 (heslo Vlastislav).

¹³ KOLEKTIV, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, třetí díl, Severní Čechy*, Praha 1984, s. 419–420.

¹⁴ Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 500–501.

¹⁵ Zdeněk FIŠERA, *Skalní hrady zemí Koruny české*, Praha 2004, s. 204–206.

¹⁶ Milan SÝKORA, *Skalka*, příspěvek připravován k publikování ve sborníku *Archaeologia Historica*. Autor této stati je M. Sýkorovi zavázán velkým díkem za umožnění seznámit se s textem příspěvku ještě před jeho zveřejněním.

¹⁷ K nejstarším zmínkám o Vlastislavi viz Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, díl 4, Praha 1957, s. 571–572.

¹⁸ Základní informace o hradišti viz Vladimír ČTVERÁK – Michal LUTOVSKÝ – Miloslav SLABINA – Lubor SMEJTEK, *Encyklopedie hradišť v Čechách*, Praha 2003, s. 340–342.

doložení na listině Smila z Lichtenburka vydané 24. srpna 1251.¹⁹ Jejich potomci pak používali přídomek ve tvaru „z Vlastislavi“ a sídlili ve vsi hluboko do 15. století.

Následující vývoj vlastnických vztahů ke vsi dovoluje soudit, že tamní majetek byl nejpozději před rokem 1350 rozdělen mezi několik členů rodu rytířů z Vlastislavi. Důvod jeho dělení není znám; z mladších pramenů však zdá se plyne, že o majetek se rozdělili členové téhož rodu. Faktem je, že písemné prameny dokládají od padesátých let rozdělenou ves mezi původní majitele Vlastislavi a pány ze Skalky. A byli to právě páni ze Skalky, kterým patřil tamní hrad.

O původu rytířů ze Skalky prameny bohužel nic nesdělují. Vezmeme-li však v potaz jejich rodový erb, totiž půlený štít, v jehož pravém poli je půl orlice a v levém příčné břevno, a srovnáme-li jej se štítem Vlastislavských, v němž nacházíme orlici, je velice pravděpodobné, že Skalečtí byli s Vlastislavskými v příbuzenském vztahu.²⁰ Znamená to tedy, že kolem poloviny 14. věku došlo k rozdělení majetku ve Vlastislavi mezi členy téhož rodu, přičemž jedna větev se dále psala po rodové vsi, kdežto druhá větev převzala jméno nově založeného hradu.

Přesná doba založení hradu není – ostatně tak, jako v jiných obdobných případech – bohužel známa. Jisté je pouze to, že vznikl podstatně později než ves Vlastislav, nad níž se vypíná. Jeho prvním dosud známým majitelem byl Petr ze Skalky s příbuznými – s Fraňkem, snad jeho bratrem, a Fraňkovým synem Ješkem. Petrovi náležely kromě skaleckého statku a vsi Sutom díly podacího práva k několika okolním kostelům. Poprvé je zmiňován 11. července 1357, kdy společně s bratry Janem, Čeňkem, Martinem, Jindřichem a Majnholdem ze Žimi dosadil k žimskému kostelu faráře Mořice.²¹ Významnější zpráva pro poznání složitých vlastnických vztahů ke Skalce je o pouhé dva roky mladší. Když totiž Petr ze Skalky jako spolupatron kostela v Sutomi, více vzdálené pouhý kilometr severovýchodně od Skalky, obdaroval v roce 1359 tamní oltář ročním platem zapsaným „na veškerém majetku hradu ve Skalce a na vsi Sutomi“ a současně rozdělil podací právo k témuž kostelu na tři díly, zmíněný Fraňkův syn Ješek dosvědčil, že Petr si nechal dvě části, kdežto třetí mu předal.²² S Petrem ze Skalky se poté setkáváme ještě 30. prosince 1360, kdy s výše jmenovanými bratry ze Žimi vyměnil žimského faráře Mořice za Beneše.²³

¹⁹ Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae, tomus 4/1 (1241-1253), ed. Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ, Praha 1962, s. 384–386, č. 220.

²⁰ K rodovým erbům srovněj August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika, část zvláštní*, Praha 1925, s. 220 (ze Skalky) a 20 (z Vlastislavi).

²¹ *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim* (dále LC), svazek 1/1, ed. František Antonín TINGL, Praha 1867, s. 52-53.

²² *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.* (dále LE), svazek 1 (1358–1376) ed. Klement BOROŮVÝ, Praha 1875, s. 7, č. 11.

²³ LC 1/1, s. 141.

Následující vývoj majetkových vztahů ke Skalce není zcela jasný. Výše uvedený Fraňkův syn Ješek je snad totožný s Jechem ze Skalky, který 17. května 1369 a 23. března 1378 dosazoval ke kostelu v Žimi nové faráře.²⁴ Současně ovšem žil Konrád ze Skalky, který 17. října 1363 dosadil společně s Prokopem z Čěčkovic faráře Svacha ke kostelu v Lípě²⁵ a 15. prosince téhož roku společně s Frickem z Moravěvsí Jakuba z Bíliny ke kostelu v Měrunicích.²⁶ Druhý zápis je pro nás důležitý, neboť praví, že faráře dosadil Konrád „cum fratribus“, tj. s bratry. Ti v záznamu sice nejsou jmenováni, z dalších souvislostí je však zřejmé, že to byli Rydkář, Petr a Erhart ze Skalky. Když totiž farář Jakub roku 1368 zemřel, měrunická fara byla obsazena 7. října zmíněným Rydkářem ze Skalky a Frickem, nazývaným tehdy již „z Měrunic“, přičemž novým farářem byl jmenován Konrád ze Skalky.²⁷ Jeden ze skaleckých bratří tak nastoupil církevní dráhu. Úřad měrunického faráře však vykonával krátce, neboť na přelomu let 1368 a 1369 zemřel, takže Fricek z Měrunic s Rydkářem ze Skalky dosadili k tamnímu kostelu 13. ledna 1369 nového faráře Mikuláše.²⁸ Když pak v létě 1375 zemřel i Mikuláš, Fricek s Rydkářem obsadili jeho místo 27. srpna Markem, dosavadním duchovním správcem kostela v Řehlovicích.²⁹

Výše uvedené údaje lze vzhledem k malému množství pramenů jen obtížně interpretovat. Jisté je, že počátkem druhé poloviny 14. věku žil Petr ze Skalky, jehož syny byli zřejmě Konrád, Rydkář, Petr a Erhart. Současně však žil rovněž Franěk ze Skalky se synem Ješkem. Zdali tento Franěk byl Petrovým bratrem, s nímž získal část bývalého rodového majetku, nevíme, neboť písemné prameny na tuto otázku nedávají odpověď. Jelikož však po roce 1378 Fraňka ani Ješka či jejich potomky nepřipomínají, je možné, že skalecký statek vlastnili všichni členové rodu do té doby společně, po roce 1378 jej pak drželi jen zmínění bratři Rydkář a Petr s Erhartem ze Skalky. Jelikož statek jim patřil následujících více než třicet let, dochovalo se o nich množství písemných zpráv.

Jako první je připomínán Rydkář, který se v létech 1381 a 1382 účastnil soudní pře o část pozůstalosti po Pešíkovi z Třebívlic, kterou také získal.³⁰ Jeho bratr Petr se účastnil úspěšně

²⁴ LC 2, ed. František Antonín TINGL, Praha 1868, s. 4, a LC 3-4, ed. Josef EMLER, Praha 1879, s. 87

²⁵ LC 1/2, ed. Josef EMLER, Praha 1874, s. 24.

²⁶ Tamtéž, s. 33.

²⁷ Tamtéž, s. 109.

²⁸ Tamtéž, s. 113.

²⁹ LC 3-4, s. 41.

³⁰ *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích* (dále AČ) 31, s. 262, č. 22, totéž *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum*, tj. *Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořelých* (dále RT), ed. Josef EMLER, díl 1, Praha 1870, s. 488.

soudní pře o pozůstalost po Jindřichovi z Libchavy, probíhající v letech 1382–1384.³¹ Všichni bratři vedli v květnu 1386 spor o vlastnictví patronátního práva ke kostelu v Sutomi, který vyhráli.³² 22. června téhož roku vyměnili faráře Pavla ze Sutomi za Henzlína z Řehlovic.³³ Téměř ihned po dosazení však vypukl spor mezi sutomským farářem Henzlínem a farářem Frickem z Jablonce u Libčevsi o platy k tamním kostelům. Ke smíru mezi nimi došlo koncem června téhož roku za účasti několika šlechticů, mezi nimiž byli přítomni rovněž Rydkář s Petrem.³⁴

6. července 1386 darovali bratři teplickému klášteru plat zapsaný na jejich části vsi Mukov u Bíliny.³⁵ 18. října téhož roku uspořádali společně s Martínkem ze Vchynic patronátní záležitosti kostelů v Měrunicích a Mukově včetně jejich majetku.³⁶ Již krátce předtím, 5. října, koupil Rydkář s bratry od Kunaty ze Zichova za 20 kop českých grošů jeho majetek v Zichově.³⁷ 6. února 1389 pak Rydkář ze Skalky vystupuje jako jeden ze svědků a ručitelů prodeje majetku v Řimíně u Vinařic.³⁸

Ze zprávy z roku 1386 plyne, že bratři vlastnili rovněž podací právo ke kostelu v Řehlovicích. Když počátkem roku 1391 zemřel tamní farář Pavel, dosazený jimi onoho roku 1386, bratři na jeho místo dosadili 10. března Petra původem z Ředhoště.³⁹ 15. března roku 1394 koupili za 60 kop českých grošů od Jana ze Světců roční plat 6 kop zapsaný na vsi Světce, jehož vlastnictví roku 1395 obhájili.⁴⁰ V březnu 1397 se Petr s Erhardem účastnili pře v souvislosti s obdarováním kostela ve Rtyni nad Bílinou.⁴¹ Téhož roku rezignoval na úřad dosavadní sutomský farář Henzlin, kterého bratři 14. dubna dosadili do Třebenic výměnou za tamního faráře Viléma. Když však Vilém za několik měsíců zemřel, bratři ho 20. prosince 1397 nahradili Havlem.⁴²

Petr ze Skalky byl mezi lety 1399 a 1400 účasten sporu o pozůstalost po Pavlovi Ječmínkovi z Řimína,⁴³ 30. dubna 1400 koupil společně s bratrem Erhartem a Janem z Hrušovky

³¹ Tamtéž, s. 268, č. 41.

³² Soudní akta konsistoře pražské (*Acta judiciaria consistorii Pragensis*; dále SA), ed. Ferdinand TADRA, díl 2 (1380–1387), Praha 1893, s. 368, č. 73.

³³ LC 3-4, s. 186.

³⁴ *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16.)*, díl I, *Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis* (dále RBMV), ed. Věra JENŠOVSKÁ, svazek 2 (1383–1387), Praha 1971, s. 484–485, č. 2020.

³⁵ LE 2 (1375–1388), ed. Klement BOROVIČ, Praha 1878, s. 227, č. 385.

³⁶ Tamtéž, s. 241–242, č. 397.

³⁷ RT 1, s. 511, totéž AČ 36, s. 565–566, u č. 36.

³⁸ RT 1, s. 520.

³⁹ LC 5 (*Annus 1391 et 1392*), ed. František Antonín TINGL, Praha 1865, s. 66.

⁴⁰ AČ 35, s. 325–326, č. 6.

⁴¹ SA 3 (1392–1393, 1396–1398), ed. Ferdinand TADRA, Praha 1896, s. 241, č. 65.

⁴² LC 5 (*ab Anno 1393 usque 1399*), ed. František Antonín TINGL, Praha 1866, s. 282 a 296.

⁴³ AČ 35, s. 330, č. 17, a s. 443, č. 14.

majetek v Dubkovicích.⁴⁴ 11. června téhož roku dosadili Rydkěj s Petrem a Erhartem společně s Buškem ze Sulevic na Újezdě a Hanušem ze Svěbořic po rezignaci žimského faráře Jana nového faráře, Jana z Prahy, kterého však již 31. července 1402 nahradili Bušek ze Sulevic s Rydkějem novým farářem Prokopem ze Svrkyně.⁴⁵ Zajímavé je, že Rydkěj se v zápise uvádí s přídomkem „alias de Suleyowycz“, tj. „neboli ze Sulejovic“, což by poukazovalo na příbuzenský vztah skaleckých pánů se Sulevickými.

26. června 1401 obdržel Petr ze Skalky s Rydkějem z Polenska a Vršovic a Konrádem ze Želenic svolení od papeže Bonifáce IX. ke zřízení oltáře a jeho obdarování. Společně s bratry se proto podílel v říjnu téhož roku na zřízení a nadání oltáře svatě Panny Marie a svatých Jiřího a Ignáce mučedníka v pražském kostele.⁴⁶ To je současně poslední dosud známá zmínka o Petrovi. Shodně s předchozími historiky lze předpokládat, že krátce po říjnu 1401 zemřel a skalecký statek přešel do držení jeho bratrů Rydkěje a Erharta.

Erhart se roku 1404 účastnil s Buškem ze Sulevic soudního projednávání odúmrti po zemřelém Larvovi z Hrušovky v Dubkovicích,⁴⁷ 26. října 1405 pak s bratrem Rydkějem a Martinem ze Vchynic dosadil ke kostelu v Lípě po Frickově úmrtí nového faráře Valentina.⁴⁸ 31. března 1406 vystupoval Rydkěj v záležitostech spojených s projednáváním odúmrti po Bozděchovi z Bělušic v Milé,⁴⁹ 9. dubna 1407 byl jeho bratr svědkem obdarování litoměřického kláštera.⁵⁰ Erhart pak krátce poté, v květnu, svědčil ve sporu o patronát kostela v Hřivicích.⁵¹ V létě téhož roku rezignoval sutomský farář Havel, takže Rydkěj s Erhartem dosadili 27. července na jeho místo Jana z Teplíc.⁵² Samotný Erhart nadal 9. listopadu 1407 kostel v Mukově ročním platem zapsaným na pozemcích u vsi Lhotka,⁵³ v letech 1407 a 1408 jej nacházíme při projednávání záležitostí týkajících se děčinského panství.⁵⁴ V květnu roku 1408 byl účasten poskytnutí platu k oltáři pražského kostela, obdobně jako v březnu a dubnu 1409 jeho bratr Rydkěj.⁵⁵ 11. října 1410 dosadil Erhart společně se Šimkem ze Vchynic nového faráře Petra ke kostelu v Měruvicích.⁵⁶

⁴⁴ RT 1, s. 586–587, totéž AČ 35, s. 345, č. 34.

⁴⁵ LC 6 (*ab Anno 1399 usque ad Annum 1410*), ed. Josef EMLER, Josef, Praha 1883, s. 24 a 75.

⁴⁶ *Monumenta Vaticana Res Gestas Bohemicas Illustrantia, svazek 5/2, Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. Pontificum Romanorum*, ed. Kamil KROFTA, Praha 1905, s. 1033–1034, č. 1804, a LE 6, fasciculus 1 - 9, ed. Antonín PODLAHA, Praha 1915–1927, s. 255–257, č. 135.

⁴⁷ AČ 35, s. 345–346, č. 34.

⁴⁸ LC 6, s. 160.

⁴⁹ AČ 35, s. 323 (u č. 5).

⁵⁰ LE 5 (*1398–1407*), ed. Klement BOROVIČ, Praha 1883, s. 752, č. 1036.

⁵¹ SA 5 (*1406–1407*), Praha 1899, ed. Ferdinand TADRA, s. 446, č. 556.

⁵² LC 6, s. 216.

⁵³ LE 5, s. 760–761, č. 1050.

⁵⁴ RT 1, s. 90–91.

⁵⁵ SA 6 (*1407–1408*), ed. Ferdinand TADRA, Praha 1900, s. 254–255, a RT 2, s. 56.

⁵⁶ LC 7 (*ab Anno 1410 usque ad Annum 1419*), ed. Josef EMLER, Praha 1886, s. 9.

Otázkou dosud nezodpovězenou zůstává, zdali Rydkěj s příbuznými vlastnil v této době ještě skalecký majetek, byť nadále používal rodový přídomek „ze Skalky“. Tak tomu bylo ještě 26. srpna 1411, kdy Rydkěj ze Skalky dosadil ke kostelu v Řehlovicích nového faráře Viléma výměnou za dosavadního faráře Tomáše.⁵⁷ Tehdy již měl syna Rydkěře, který je s ním a jeho bratrem Erhartem připomínán v roce 1411 při obdarování kostela v Teplícih.⁵⁸ Erhart je zmiňován naposledy 30. října téhož roku, kdy společně s Janem z Hořan poháněl k soudu Jana z Doupova.⁵⁹ Jeho bratr poté sice již nevlastnil Skalku, zůstal mu však jiný majetek, totiž část Vlastislavi a statek Řehlovice, které drželi jeho potomci ještě několik desetiletí. Naposledy o něm slyšíme v roce 1413. Když 23. listopadu rezignoval na úřad faráře v Žimi Matěj, Rydkěj obsadil tamní faru Duchkem z Rudník. Jelikož tehdy již Skalku bezpečně nedržel, použil přídomek „z Řehlovic“.⁶⁰ V roce 1416 byl i s bratrem Erhartem mrtev, jak plyne z provolání odúmrti v Zichově po Přechovi ze Zichova, které se odehrálo 2. května „post mortem Erhardi et Rudigeri fratrum de Rzehlowicz“.⁶¹

Změna majitelů Skalky na počátku 15. století zůstává dosud částečnou záhadou. Víme sice, kdo ji získal, ovšem nikoliv jak. August Sedláček sice opatrně soudil, že Skalku vlastnil v roce 1411 „snad Herbort ze Skalky rodu neznámého“⁶² ovšem je více než zřejmé, že tímto Herbortem byl nám známý Erhart, v originále „Herhardus de Skalky“. Jeho úvaha o dalším majiteli skalského panství pak již byla správná; byl jím Hanuš ze Sulevic, ovšem nikoliv od roku 1414, jak uvedl. Jakým způsobem však Skalka přešla do vlastnictví pánů ze Sulevic, dosud nevíme.

Prvním majitelem hradu a panství z tohoto rodu byl výše zmíněný Hanuš. Vzhledem k jeho rodovému sídlu, tvrdí v Sulejovicích, ležící pouhých šest kilometrů západně od Skalky, je zřejmé, že s tamními majiteli se znal. O dobrých sousedských vztazích mezi nimi svědčí např. skutečnost, že když v dubnu 1407 obdaroval litoměřický klášter, svědkem listinného stvrzení donace byl výše zmíněný Erhart ze Skalky.⁶³ Nemusí nás proto až tolik překvapit, že novým majitelem skaleckého panství se stal právě on. Po Skalce se psal poprvé v roce 1409, kdy ho pohnal k soudu Kašpar z Počapel a obvinil ho ze škody na

⁵⁷ Tamtéž, s. 31.

⁵⁸ Archiv Pražského hradu, Liber 8 erectionum, sign. III 5b, fol. 139.

⁵⁹ *Desky dvorské Království českého, díl 8, druhá kniha půhonná z let 1407–1530*, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1944, s. 150–151, č. 204. V originálu zápisu je Erhartovo jméno uvedeno jako Herardus. August Sedláček je však četl mylně jako Herbordus; jeho zpráva, že roku 1411 držel Skalku Herbort ze Skalky, je proto chybná.

⁶⁰ LC 7, s. 98.

⁶¹ AČ 36, s. 565–566, č. 36.

⁶² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky, díl čtrnáctý, c. d.*, s. 309.

⁶³ LE 5, s. 752, č. 1036.

jeho majetku v Počaplech, které odhadl na 10 kop pražských grošů.⁶⁴ Další zpráva o něm s přídomkem „seděním na Skalce“ pochází z 12. dubna 1414, když vydával svědectví o vdově Kateřině po Buškovi z Újezda.⁶⁵

Skalku tedy získal kolem roku 1409 Hanuš ze Sulevic. Tamní panství však mělo menší rozsah, než tomu bylo za bratří Rydkéře a Erharta. Jednak mu nepatřila ani celá Vlastislav, odděleny byly již vzpomenuté Řehlovice a s původními skaleckými pány se také dělil o podací právo k některým kostelům. Když byli 7. října roku 1417 měnění farářů kostelů v Sutomi a Medonosech, výměnu provedli Hanuš ze Skalky s Rydkéřem ze Skalky,⁶⁶ synem výše zmíněného Rydkéře, zemřelého v roce 1416 nebo v době těsně před ním. V mladších písemných pramenech se píše s přídomkem „z Vlastislavi“, takže je jisté, že držel část vsi, ovšem bez hradu Skalky. Ten patřil i nadále Hanušovi ze Sulevic, který se v nastalém mocenském zápase přidržel krále Zikmunda, od něhož obdržel 10. srpna 1420 společně s Václavem z Borku dlužní úpis na částku 147 a půl kopy českých grošů.⁶⁷

Díky svému postoji se Hanuš Kaplíř dostal do potíží s pražskými městy. Někdy v rozmezí let 1422–1426 byl dokonce Pražany a knížetem Zikmundem Korybutem zajat a nucen pobývat v Praze. Jeho nepřítomnosti tehdy využil Jakoubek z Vřesovic a poškodil jeden z kostelů, k němuž měl Hanuš patronátní právo. Obrátil se proto se žádostí o pomoc na lounské měšťany, výsledek jednání však není znám.⁶⁸ Počátkem roku 1426 byl zřejmě již na svobodě, protože 15. února dosadil společně s Rydkéřem ze Skalky nového faráře Martina ke kostelu v Lípě. Ze zápisu není zřejmé, kdo byl onen Rydkéř; myslet tu lze především na Rydkéře ze Skalky, ovšem autor záznamu ho nazývá Hanušovým bratrem. Tuto záhadu dosud nedokážeme rozluštit.⁶⁹

Hanuš ze Sulevic byl ženatý s Annou, rozenou z Chodžova. Zemřel před rokem 1437, neboť tehdy je v souvislosti s projednáváním odúmrti po Jindřichovi z Bělušic a Chodžova zmiňována Jindřichova dcera Anna ze Skalky již jako vdova po Hanušovi.⁷⁰ S man-

⁶⁴ *Desky dvorské Království českého, díl 8, druhá kniha půhonná*, c. d., s. 74–75, č. 108.

⁶⁵ AČ 1, s. 397, č. 12, totéž AČ 36, s. 547, u č. 8.

⁶⁶ LC 7, s. 242–243.

⁶⁷ AČ 1, s. 507–508, č. 72, totéž August SEDLÁČEK, *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, s. 140, č. 987.

⁶⁸ Edici Hanušova listu Lounským publikoval Vavřinec Josef DUŠEK, *Archiv král. města Loun*, Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, Praha 1899, č. 13, s. 78–79.

⁶⁹ LC 8-10 (*ab Anno 1421 usque ad Annum 1436*), ed. Josef EMLER, Praha 1889, s. 113.

⁷⁰ AČ 36, s. 614–616, č. 63, a s. 619–620, č. 66. První zpráva o Hanušově manželce pochází z roku 1422, kdy Hanuš dostal od krále Zikmunda majetek po jejím strýci Vchynovi z Bělušic; k tomu blíže Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum regalium (1421–1437)*, Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1903, Praha 1904, č. 1, s. 11–12, č. 11.

želem měla několik synů, z nichž je v roce 1437 ve zmíněných jednáních připomínán snad nejstarší z nich, rovněž Hanuš. Jeho bratry byli Kunata, doložený v listině z 24. září 1446,⁷¹ a dále Albrecht, s nímž vedl před úřadem jednání v roce 1453 ohledně majetku.⁷²

Ze skaleckých bratří získal Skalku neznámo jak, snad po rozdělení majetku, nejstarší Hanuš, který 19. března 1460 svědčil ve sporu Prokopa z Rabštejna s Jakoubkem z Vřesovic.⁷³ To je dosud poslední známá zmínka o jeho osobě. Skalecký statek pak přešel do držení Jindřicha Kaplíře. Poprvé jej v pramenech nacházíme 18. července 1469, kdy s příbuznými Mikulášem a Petrem a Mikulášem z Polenska zaslal opovědný list Janovi z Rožmberka.⁷⁴ 5. února 1474 svědčil na listině příbuzného Kamarýta Kerunka ze Sulevic,⁷⁵ v roce 1486 pak stvrdil rozdělení pozůstalosti po Bohuslavu Kaplířovi ze Sulevic.⁷⁶ 12. června 1487 ho nacházíme jako rozhodčího soudního sporu Haugolta ze Šlejnic s jeho many a 20. září téhož roku pak v rozepři pražských měšťanů.⁷⁷ Konečně v roce 1489 byl účasten projednání sporů mezi městem Ústí nad Labem s jeho příbuznými a poté mezi Mikulášem z Hermsdorfu a Jindřichem z Rabštejna.⁷⁸

Jindřich Kaplíř byl ženatý s Markétou, rozenou ze Vchynic, s níž měl dceru Markétu. Jí také odkázal veškerý majetek, který před rokem 1496 převzala. V roce 1496 pak o něm učinila takové pořízení, že matce přiznala dluh 300 kop českých grošů splatný do její smrti a pokud by dluh neuhradila, dala jí právo uvázat se „v Skalce v hrad, v dvůr poplužní s poplužím, v Chodžově v ves celou, v dvory kmetcí s platem, v Sutomi, v Chlebovicích, v Teplé, v Vlastislavi, v Třtěně, v Želevicích v vesnice v dvory kmetcí s platem což kde má, s dědinami, lukami, lesy, potoky, rybníky, s mlýnem pod hradem, s podacím kostelním v Sutomi i se vši zvolí, což k tomu přísluší“. Dále stanovila, že pokud by matka právo nevyužila, převádí ho na Bohuslava Dlaska ze Vchynic.⁷⁹

Následující dějiny statku jsou dosud neznámé. Víme jen tolik, že Skalku získala neznámo jak Anna ze Sulevic, po níž přešla jako součást věna na jejího manžela Jiřího Vrše ze Sádlna. Poprvé se s ním v souvislosti se Skalkou a Vlastislaví setkáváme v říjnu 1521,

⁷¹ AČ 1, s. 425, č. 54.

⁷² Tamtéž, s. 507-508, č. 72.

⁷³ AČ 3, s. 330, č. 219.

⁷⁴ AČ 14, s. 174, č. 1887. Zprávu o Jindřichovi z roku 1465, zmiňovanou Augustem SEDLÁČKEM (*Hrady 14*, c. d., s. 310), se dosud nepodařilo nalézt.

⁷⁵ AČ 7, s. 673, č. 106.

⁷⁶ AČ 28, s. 693-697.

⁷⁷ AČ 8, s. 458, č. 501, a s. 459, č. 503.

⁷⁸ AČ 9, s. 494, č. 651, a Bartoloměj PAPROCKÝ, *Diadochos*, Praha 1602, část *O stavu rytířském*, pag. 99.

⁷⁹ Národní archiv (dále NA), Desky dvorské 21, pag. 343-344.

kdy vedl spor se sousedem Jiřím ze Stroupců.⁸⁰ V letech 1522–1525 ho pak nacházíme při projednávání soudních pří, které vedl nejen se zmíněným Jiřím, ale též s Friedrichem Sekerkou ze Sedčic.⁸¹

Jiří Vrš ze Sádlna se účastnil aktivně politického dění. V této souvislosti zastával několikrát různé úřady; tak např. v roce 1527 byl jedním z krajských berníků. 7. července téhož roku vystavil s Janem z Ústí na Úštěku potvrzení Janu Šavlovi z Vlkové.⁸² V roce 1534 pak byl uveden s přídomkem „na Skalce“ v tituláři české šlechty.⁸³ Tehdy již dosáhl vysokého věku, takže o dvě léta později sepsal závěť. V jejím obsahu nebyl ničím omezo-
ván, neboť ke svobodnému nakládání s majetkem získal povolení od českého krále Vladislava Jagellonského již v roce 1496. Majetek, zejména panství Skalka, tak mohl odkázat manželce a dětem; jelikož ty nebyly tehdy ještě plnoleté, jejich poručníky určil mimo matky také Albrechta z Vřesovic a rodinné přátele, Jana a Albrechta Kaplíře ze Sulevic. Manželce kromě toho odkázal některé klenoty, ošacení a část zařízení statku.⁸⁴

Jiřího poslední vůle však nenabyla platnosti. Neznámo proč a kterého roku ji totiž sám Jiří změnil a skalecký majetek, „Skalku zámek, dvůr poplužní s poplužím“ a příslušenství prodal Janovi z Vřesovic za 2 875 kop českých grošů. Prodejní smlouvu nechal následně vložit do zemských desek. Když pak desky během požáru Pražského hradu v roce 1541 shořely, dotčený vklad obnovili v roce 1543 jeho přátelé Jan a Albrecht Kaplířové ze Sulevic.⁸⁵

Skalecký statek tak získal někdy mezi lety 1536–1541 Jan z Vřesovic. V roce 1542 na něm, konkrétně „na Skalce na zámku, na dvoru poplužním s poplužím, na Sutomi, Chvalovicích, Teplé, vesnicích celých a dvorech kmecích s platem co tu má“ zapsal věno manželce Anně, rozené z Gutštejna, ve výši 1 000 kop českých grošů.⁸⁶ Zápis věna však byl jeho labutí písni v držbě Skalky. Jan, zvaný pro odlišení od stejnojmenného člena rodu „starší“, se totiž ocitl již koncem třicátých let ve finanční tísní. V roce 1538 pro něho nastala tak těžká situace, že byl nucen přiznat dluh 800 zlatých rýnských staropražskému kupci Hanušovi Rozentalovi. Když ani poté nebyl schopen dostát závazku, Hanuš byl v roce 1542 úředně uveden do držení skaleckého statku. Janovi se poté podařilo následujícího

⁸⁰ AČ 32, s. 115, č. 3398.

⁸¹ Tamtéž, s. 119–120, č. 3415, a s. 657, č. 5127, a dále AČ 33, s. 33, č. 5303, a s. 470, č. 6627.

⁸² Bartoloměj PAPROCKÝ, *Diadochos*, c. d., část *O stavu rytířském*, pag. 314, a August SEDLÁČEK, *Zbytky register*, c. d., s. 75, č. 77.

⁸³ Brikcí z LICKA, *Titulář*, Praha 1534, fol. J 2v.

⁸⁴ NA, Desky zemské větši (dále DZV) 2, fol. L 18v.–19 a fol. 19–19v., vklady z roku 1544.

⁸⁵ NA, DZV 4, fol. H 6v., totéž *Desky zemské Království českého. Řada I. Kvaterny trhové*, ed. Anna VAVROUŠKOVÁ, svazek 2, *Kvaterny trhové běžný červený od léta 1542–1543*, Praha 1935, s. 206, č. 487.

⁸⁶ NA, DZV 1, fol. G 23v., ed. s. 186, č. 437. K tomu srovnej DZV 7, fol. B 21v.

léta 1543 oddálit potíže a Hanušovi dluh vyplatit, ovšem jen za cenu dalšího zadlužení.⁸⁷ Pražský měšťan totiž nebyl zdaleka jediným jeho věřitelem. A tak v roce 1542 přiznal dluh 400 zlatých rýnských rovněž Lorenci Šlikovi z Holíče a zapsal mu jej také na skaleckém statku, ovšem Lorenc na vyrovnání nečekal a pohledávku postoupil následujícího roku 1543 Jakubu Hruškovi z Března.⁸⁸ Jan z Vřesovic poté ještě přiznal dluh příbuznému, Volfovi z Vřesovic, který se pro neplnění jeho závazků uvázal roku 1544 na krátký čas v držení Skalky,⁸⁹ ale to bylo vše, co zmohl. Během této doby ho soused, Píram Kapoun ze Svojkova na Dlažkovicích, obeslal před soud se žádostí, aby se k němu dostavil s jedním poddaným, jehož svědectví vyžadoval.⁹⁰ To však bylo vše. Téhož roku uzavřel smlouvu s Janem Kaplípem ze Sulevic a na Košťálově a za částku 6 600 kop míšeňských grošů mu skalecký statek prodal.⁹¹

Vřesovcův vlastnický vztah ke Skalce tak skončil velmi rychle a smutně. Jan Kaplír jako nový majitel nejprve vyrovnal v roce 1545 pohledávku Volfa z Vřesovic a poté se v roce 1551 dohodl na způsobu odškodnění s Vřesovcovou manželkou Annou. Výsledkem těchto jednání bylo Annino zrušení jejího věnného zápisu na Skalce z roku 1542.⁹² Nadále se proto mohl cele věnovat správě nově nabytého majetku. Víme, že v roce 1555 probíhal mezi ním, příbuzným Mikulášem Kaplípem a klášteřem svatého Jiří na Pražském hradě mezní spor o vinice a lesy, vyřešený rozsudkem z 26. září.⁹³ V roce 1556 ho nacházíme v tituláři české šlechty s přídomkem „Košťálovský ze Sulevic a na Skalce“,⁹⁴ o rok později přiznával k berním účelům majetek ve výši 5 755 kop českých grošů, což ho řadilo k nejbohatším členům rytířského stavu Litoměřicka.⁹⁵

Jan Kaplír prodal neznámého roku část skaleckého statku, konkrétně díl Vlastislavi a Chrastné s mlýnem pod Skalkou, příbuznému Václavu Kaplírůvi seděním na Milešově. Muselo se tak stát nejpozději koncem padesátých let, neboť Jan tehdy zemřel. Zanechal po sobě jediného syna Zdeslava, který Skalku převzal. Byl ženatý s Evou, rozenou Kunšovnou z Lukovec, s níž měl dceru Annu. Již v roce 1561 získal povolení císaře Ferdi-

⁸⁷ NA, DZV 41, fol. C 6, juxta.

⁸⁸ NA, DZV 83, fol. C 20-20v a F 4-4v.

⁸⁹ Tamtéž, fol. H 10v a juxta tamtéž.

⁹⁰ NA, Komorní soud (dále KomS) 28, fol. B 1v.

⁹¹ NA, DZV 44, fol. H 23-24v., vklad z roku 1545.

⁹² NA, DZV 1, fol. G 23v., juxta, totéž *Desky zemské Království českého. Řada I. Kvaterny trhové*, ed. Anna VAVROUŠKOVÁ, svazek 1, *Kvatern trhový běžný černý od léta 1541–1542*, Praha 1941, s. 186, č. 437.

⁹³ AČ 28, s. 285-286, č. 2.

⁹⁴ Mikuláš ŠUD ze SEMANÍNA, *Titulář stavů*, Praha 1556, fol. S 5.

⁹⁵ Otto PLACHT, *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, ročník 1947, č. IV, Praha 1950, s. 89, č. 49.

nanda ke svobodnému nakládání s majetkem a o dvě léta později sepsal poslední vůli. V ní určil, že manželka Eva převezme po jeho smrti poručnictví nad dcerou a po jejím dospění statek Košťálov, kdežto Skalka případně Anně.⁹⁶ V roce 1564 ještě stačil koupit od Václava Kaplíře zmíněnou část Vlastislavi a Chrastné a připojit zpět ke Skalce,⁹⁷ ovšem o rok později již nebyl mezi živými.

Správu skaleckého statku s příslušenstvím tak převzala vdova Eva Kaplířová. Mnoho zpráv se o ní nedochovalo, ovšem jedna z toho mála je velice pikantní. Když v roce 1573 navštívila příbuzné na Milešově, Hedvika Kaplířová, manželka majitele statku Václava Kaplíře, ji těžce urazila sdělením, že „ona na Skalce nic jiného nedělá, než žere a pije a se užívá a dceru svou též k tomu vede, aby se užírala“. Když se k tomu přidaly další urážky a pomluvy ohledně urozenosti jejího rodu, Eva nevydržela a v roce 1574 ji pohnala k soudu. Jak spor dopadl, nejsme bohužel zpraveni.⁹⁸ V téže roce ji pohnal k soudu její příbuzný, Tobiáš Kaplíř ze Sulevic a na Sulevicích, a požadoval po ní, aby zařídila podání svědectví jejich poddaných proti komukoliv, proti němuž je bude v budoucnu potřebovat.⁹⁹ Již ze zvolené formulace je zřejmé, že Tobiáš se jen jistil pro případ, že by svědectví poddaných skutečně potřeboval.

Evína dcera a dědička skaleckého statku Anna se po dosažení plnoletosti provdala za Adama Hrzána z Harasova. Nevíme sice, kdy převzala majetek, muselo k tomu však dojít před rokem 1579. V uvedeném roce totiž přiznala dluh manželovi ve výši 100 kop českých grošů s právem uvázat se v její majetek, jestliže závazek do konce života nevyrovná.¹⁰⁰ Tímto postupem, který byl mezi šlechtou velmi oblíbený a rozšířený, fakticky převedla držbu statku na manžela. Po rodovém panství se však samozřejmě nadále psala. Bylo tomu tak např. téhož roku 1579, kdy ji pohnal k soudu staroměstský měšťan Mikuláš Teywl kvůli dluhu.¹⁰¹

Adamem Hrzánem vstoupil do držení Skalky rod, jenž velmi výrazně ovlivnil její další dějiny. Samotný Adam nebyl zprvu příliš majetný. Po otci Mikulášovi sice zdědil statek Ctěnice nedaleko od Prahy, ovšem velmi záhy ho prodal. Důvodem snad byl fakt, že vstoupil do rožmberských služeb. Byl totiž přijat za člena dvora Viléma z Rožmberka, jehož doprovázel v roce 1572 na cestě do Polska.¹⁰² Zřejmě po návratu se pak oženil s Annou, dědičkou skaleckého statku. Přestěhoval se do severních Čech, kde zastával některé nižší úřady. Zprvu se pilně staral o hospodářské povznesení Skalky. Díky této

⁹⁶ NA, DZV 15, fol. K 14v.-18v, vklad z roku 1565.

⁹⁷ Tamtéž, fol. A 23v.-24v.

⁹⁸ NA, Desky zemské menší (dále DZM) 45, fol. B 38v., 39 a 39v., totéž DZM 109, pag. N 1-2.

⁹⁹ NA, DZM 109, pag. N 43-44.

¹⁰⁰ NA, DZM 234, fol. Q 1v.-2.

¹⁰¹ NA, KomS 31, fol. 54.

¹⁰² *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků*, ed. Jaroslav PÁNEK, Praha 1985, s. 240.

činnosti se brzy ocitl ve sporech s manželčinými příbuznými. Tak v roce 1578 ho pohnal k soudu Václav Kaplíř na Milešově a obvinil jej z ohrožování jeho poddaného, myslivce Ondřeje Němce.¹⁰³ Adam nakonec spor prohrál. Současně však vedl v roce 1580 několik dalších soudních pří. Byl to především spor s Janem Vřesovcem z Vřesovic na Podsedicích ohledně poddaného ze vsi Mrsklesy Blažeje, syna Jana Trubače.¹⁰⁴ Tehdy ho také pohnal Radslav Vchynský ze Vchynic na Petrovicích a Zahořanech z nesplněného slibu a požadoval tzv. „přípověď“ neboli přiřknutí nároku z toho, že Adam mu slíbil již v roce 1575 půjčit 5000 kop míšeňských grošů na tři či čtyři roky bez úroku, slib poté obnovil po dvou letech Radslavovu bratrovi Janovi, ale nesplnil ho.¹⁰⁵ O výsledku sporu nebyly dosud nalezeny příslušné doklady. Svářil se však také s jinými šlechtici. V roce 1584 pohnal k soudu Davida Boryně ze Lhoty a na Mikovicích,¹⁰⁶ v roce 1585 měl při s Jáchymem Novohradským z Kolovrat ohledně dlužných třiceti korců žita, skončený smlouvou až v roce 1589,¹⁰⁷ v roce 1595 pohnal před soud sousedu, Bohuslava Růta z Dírného, vlastníka nedaleko ležícího statku Boreč.¹⁰⁸ Sám se však ocitl rovněž v problémech, jako tomu bylo právě v uvedeném roce 1595, kdy mu císařský hejtman Hons Kunrát Štulc zcizil vojenský vůz, naložený „mnoha věcmi“.¹⁰⁹

Adam se velmi čile účastnil politického dění v zemi. Od sedmdesátých let ho nacházíme mezi nejvyššími zemskými úředníky,¹¹⁰ později býval pravidelně volen relátorem (zpravodajem) zemských sněmů za rytířský stav. Především ale proslul jako velký skrblik a lakomec, jemuž se podařilo nahromadit obrovské bohatství. Lichvářská činnost mu umožnila koupit od zadlužených Pernštejnů v roce 1588 bohaté panství Lanškroun ve východních Čechách prakticky za polovinu jeho skutečné ceny a další koupě postupně následovaly. Adamovým velkým dlužníkem byl mimo jiných také Petr Vok z Rožmberka, který mu musel dát do zástavy statek Drslavice u Prachatic. Adam si na něj dělal velký zálsk. Měl také proč, neboť v květnu 1599 vyčíslil své pohledávky ve výši přes 80 000 kop míšeňských grošů, což byla na tehdejší dobu obrovská částka. Adam jistě doufal, že Rožmberk nebude při známé insolventnosti schopen dluh zaplatit, takže Drslavice snadno získá. V tomto případě se však přepočítal, neboť Petr Vok vycítil nebezpečí a sehnal po-

¹⁰³ NA, KomS 15, fol. D 17-17v. (= fol. 102v.-103).

¹⁰⁴ NA, KomS 31, fol. 145v.

¹⁰⁵ NA, KomS 15, fol. J 17-17v.

¹⁰⁶ NA, KomS 16, fol. B 21v.

¹⁰⁷ Tamtéž, fol. E 14.

¹⁰⁸ NA, KomS 18, fol. J 18v.

¹⁰⁹ Václav LÍVA, *Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra RČS v Praze*, díl 2 (1590–1617), Praha 1938, s. 149.

¹¹⁰ Tak např. zpráva z 26. června 1578, viz KOLEKTIV, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, svazek 5 (1577–1580)*, Praha 1887, s. 254–256, č. 148, zde zvl. S. 254, aj.

třebné peníze, takže 19. května jeho podřízení vyrovnali Hrzánův dluh. Adam byl proto nucen drslavický statek vrátit. Je samozřejmé, že o jeho snaze půjčovat vysoké částky a získat další majetek se dobře vědělo. Vždyť i rožmberský kronikář Vilém Březan poznamenal, že Adam v případě drslavického statku půjčil finanční prostředky Rožmberkovi „v naději, že nějaký mastný kus uloví, ale chytilo ho sousto“.¹¹¹ V jiných případech však byl úspěšný a finanční transakce, zejména poskytování úvěru, mu vynesl obrovský zisk.¹¹² Nicméně ani drobný neúspěch v případě Drslavic nezastavil Adamovo počínání. Jestliže v roce 1603 přiznával odvod zemské berně ze statků Skalka, Lanškroun, Lanšperk a Hoštice, na nichž bylo 368 osedlých,¹¹³ což ho řadilo k nejbohatším mužům v zemi, pak další nákupy ještě následovaly. Roku 1605 získal od královské komory statek Červený Hrádek s Blatnem a 26. srpna 1608 koupil od Jana z Vartenberka statek Stvolínky za 51 428 kop míšeňských grošů.¹¹⁴

Adam, přezdívaný současníky „Adam boháč“, neměl tolik štěstí v soukromém životě. Jistě si za to mohl především on sám. S manželkou Annou měl syny Zdeslava, Jana Mikuláše a Viléma Jiřího a dcery Johanku a Elišku. Zvláště prvorozený Zdeslav pak proslul finančními aférami a dobrodružstvími s vdanými ženami, které musel jeho otec řešit zvláště roku 1608.¹¹⁵ Ani to ho však neodradilo od dalších obchodů s penězi. V listopadu téhož roku 1608 např. vyslal zmíněného Zdeslava do Třeboně k Petru Vokovi jednat jistě především ve finančních záležitostech.¹¹⁶ Po zažehnání rodinné rozepře s nejstarším synem uzavřeli otec a syn v roce 1611 smlouvu, kterou převzal jako podíl z dědictví finanční hotovost, čímž byl odbyt.¹¹⁷ Celý majetek pak nadále spravoval otec Adam. Před rokem 1615 oddělil syna Mikuláše Jana, jenž poté platil v roce 1615 zemskou berni ze statků Ronov a Stvolínky.¹¹⁸ Ostatní statky vlastnil nadále Adam.

Adamovo bohatství bylo trnem v oku mnohých šlechticů, a tak nebylo divu, že si na něho vzpomněli v bouřlivých letech stavovského povstání. Adam se předtím účastnil čile politického života; postupně zastával funkci krajského hejtmána Litoměřického kraje, v le-

¹¹¹ Václav Březan, *Životy*, c. d., s. 546.

¹¹² K jeho osobě a úvěrovému podnikání blíže Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbřlohorských Čechách*, Praha 1989, zde zvl. s. 92–100.

¹¹³ František MARAT, *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z roku 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, Praha 1899, č. I, s. 72.

¹¹⁴ NA, DZV 183, fol. F 4-7

¹¹⁵ Podrobnosti uvádí Václav BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, zde zvl. s. 121–122.

¹¹⁶ Václav Březan, *Životy*, c. d., s. 597.

¹¹⁷ NA, DZV 135, fol. G 22-22v.

¹¹⁸ AUGUST SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní r. 1615*, Praha 1869, s. 68, č. 53.

tech 1605–1615 ho nacházíme v úřadu purkrabího Hradeckého kraje a v letech 1615–1618 působil jako karlíštejnský purkrabí. Přednost ovšem měla správa majetku. Poněkud překvapivé je zjištění, že dlužil za zemskou berni, již však nepřekvapí, že odmítl poskytnout stavům peníze potřebné na vystrojení vojska. Podzimní jednání direktorů v roce 1618 proto rozhodlo, že vůči takovým „nehodným lidem“ je nutno postupovat třeba násilím. Jak současník zaznamenal, „učinil se začátek na Adamovi Hrzánovi z Harasova, člověku nadmíru houževnému. Nebo vyslavše z Prahy zvláštní komisaře s některými písaři od úřadu berničního a při nich pro bezpečnost cesty 100 mušketýrů a 100 rejtarů na statek jeho Červený Hrádek, nad městečkem Borkem pod horami ležící, poručili jim, aby uvážíce se v něj jakýmkoli způsobem a fortelem, co tam koli peněz na hotově od něho složených najdou, ty všechny aby dobře do soudků zabeďněné s sebou na Hrad pražský přivéztí hleděli. Což když se stalo a dotčení komisaři s jistým obmyslem dostali se nahoru na zámek, a předloživše hejtmanu neb úředníku poručení direktorů, jeho v tom [napomínali], aby se ničemu na odpor nestavěl, nýbrž kde by panské peníze ležely, jim je ukázal a proti dostatečnému jich pojištění vydati se nezpěchoval, tedy hejtman, rozuměje, že by nebylo mu možné jak poručení direktorů, tak ovšem moci přítomné odolati, vol neb nevol takové peníze jim vykázal. Jichž se na všelijaké běžné minci stoosmnácte tisíců kop míšeňských sečtlo. A tak komisaři, davše je do soudků zabeďniti, odvezli je do Prahy. Hejtmanu pak zanechali místo nich jistoty, na všechny tři stavy svědčící. Mimo tuto sumu byly témuž Hrzánovi vyzdviženy peníze hotové i na jiných jeho statcích, jako na Skalce, Landškroně i jinde.“¹¹⁹

Stavovská „půjčka“ u Adama Hrzána dosáhla celkové výše přes 150 000 kop českých grošů. Adam se jejího případného vyrovnání již nedočkal, neboť 11. ledna 1619 zemřel.¹²⁰ Jeho dva žijící synové, Zdeslav a Jan Mikuláš, poté převzali majetek včetně stavovských úpisů. Majetek si rozdělili mezi sebe; Skalku a Stvolínky si nechal Zdeslav, kdežto Mikuláš obdržel Jirkov s Červeným Hrádkem a Blatno. Zdeslav proto platil v roce 1620 zemskou berni „jen“ z dvou set pětáctýřiceti osedlých, dvou ovčáckých mistrů, tří pomocníků a třinácti mlýnských kol.¹²¹ Po bělohorské bitvě se však musel obávat o soud vlastní a majetku, protože s oběma bratry podepsal po otcově smrti konfederaci stavů a hlasoval pro odvolání císaře Ferdinanda II. Proto vstoupil do císařských služeb, v nichž sloužil jako zásobovací komisař. Ani to však neuchránilo jeho majetek před ubytováním císařských oddílů. Dvakrát žádal zemské úřady o jejich přesunutí, ale když neuspěl, potřetí se obrátil dne 29. května 1621 na samotného císaře Ferdinanda II. Poníženě prosil o vystavení ochranného listu k osvobození od ubytování oddílů, protože jeho statky Lan-

¹¹⁹ Pavel Skála ze Zhoře, *Historie česká*, ed. Josef JANÁČEK, Praha 1984, s. 94.

¹²⁰ K Adamu Hrzánovi a jeho skonu srovnej Antonín Rybička, Pomůcky k místopisu domácímu, Sběrka druhá, kap. 1, Hřánové z Harasova na Landškroně a Landšperku, Památky archaeologické a místopisné 12, roč. 1882, sešit 1, s. 25–38, zde s. 27–28.

¹²¹ Václav PEŠÁK, *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953, s. 141.

škroun, Skalka a Stvolínky byly již dlouho zatíženy jejich přítomností a hubený. Jednalo se o oddíly císařských nejvyšších Maxmiliána z Liechtenštejna a Gottfrieda Jindřicha z Pappenheimu. Ferdinand II. mu kupodivu vyšel vstříc a v listu z 5. června odeslaném místodržícímu v Čechách Karlovi z Liechtenštejna, aby Zdeslavově prosbě vyhověl, neboť „byl vždy věrný a zasluhuje ohled“.¹²²

Zdeslav přesto žil stále v nejistotě, že po porážce povstání bude odsouzen ke konfiskaci majetku. Záhy ovšem pochopil, že ztrátě majetku nezabrání, pokud nedá správným osobám vysoký úplatek. Samotnému předsedovi konfiskační komise a současně místodržícímu v Čechách Karlovi z Liechtenštejna proto nabídl v roce 1622 ke koupi bohaté lanškrounské panství s Lanšperkem za značně podhodnocenou cenu 183 000 kop míšeňských grošů proti ceně skutečné 300 000 kop. Za tuto nabídku byl zbaven obžaloby, 29. listopadu 1622 zcela omilostněn (jeho bratr dosáhl stejné milosti 26. května 1623) a zbylý majetek, pražský dům a statky Skalku a Stvolínky, si mohl nechat v dědičném držení.¹²³

Jelikož Zdeslavova pozice nebyla i přes omilostnění silná, a zvláště někteří věřitelé se dožadovali vyrovnání pohledávek, rozhodl se zachránit z majetku vše, co bylo možné. Ještě v roce 1622 uzavřel smlouvu s manželkou Alžbětou, rozenou Haugvicovou z Biskupic, a za 110 000 kop míšeňských grošů jí skalecký statek prodal.¹²⁴ Obdobně jí postoupil následujícího roku rovněž Stvolínky s tvrzí a pustým „zámek“ Ronovem za 74 000 kop míšeňských grošů.¹²⁵ Trestu se však obával zbytečně, neboť nejenže byl úplně omilostněn, ale 10. září 1624 ještě povýšen do stavu svobodných pánů.¹²⁶ Nadto zastával poměrně vysokou úřední funkci hejtmana Litoměřického kraje. Ani jemu a bratrovi Mikulášovi se však nevyhnulo ubytování císařských oddílů; Zdeslav totiž zůstával i přes omilostnění v určité nelibosti nejvyšších úřadů. Projevilo se to např. 2. května 1626, kdy český místodržící Karel z Liechtenštejna zaslal nejvyššímu Janu Filipu Fridrichovi z Breuneru list s příkazem, aby při rozhodování o výběru míst k ubytování oddílů šetřil města a statky, jejichž obyvatelé se již zcela obrátili na pravou víru. Proto mu doporučil, aby v Litoměřicích nechal 30 již ubytovaných knechtů, další mu nařídil poslat do Jirkova na statek Jana Mikuláše Hrzána a 80 mužů do N., patřícího panu N. Hrzánovi.¹²⁷ Druhý člen rodu není sice přímo jmenován, je však jisté, že jím byl myšlen Zdeslav.

Byl-li místodržitelův příkaz zamýšlen skutečně jako určitá forma trestu, poněkud se

¹²² Václav LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války, Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze*, díl 3, 1618–1625, Praha 1951, s. 162.

¹²³ Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, díl 1, Praha 1882, s. 194–198.

¹²⁴ NA, DZV 140, fol. L 30v.- M 1, totéž DZV 193, fol. K 24v.-27.

¹²⁵ NA, DZV 141, fol. J 29- K 1.

¹²⁶ NA, Saalbuch 32a, fol. 90v.-93.

¹²⁷ Václav LÍVA, *Prameny k dějinám*, c. d., díl 4, 1626–1635, Praha 1953, s. 77.

míjel účinkem. Problém vězel v tom, že Zdeslav pozemkový majetek, a tedy ani Skalku od roku 1622 nedržel; vždyť Skalka se Stvolínkami patřila formálně jeho manželce Alžbětě. To se změnilo teprve v roce 1628. Zřejmě z tohoto roku pochází jinak nedatované odhady majetku Alžběty Hrzánové, konkrétně statků Skalka a Stvolínky. V prvním odhadu, zpracovaném česky, je cena stanovena na 262 634 kopy míšeňských grošů, ve druhém, vyhotoveném v němčině, pak na výrazně nižší částku, na 110 872 kopy míšeňských grošů.¹²⁸ Důvod provedení odhadu majetku ozřejmuje Alžbětino následující konání. Ještě v roce 1628 totiž uzavřela smlouvu s manželovým bratrem Janem Mikulášem Hrzánem a za 90 000 kop míšeňských grošů mu prodala „statek Skalku, totiž zámek Skalku, při tom dvůr poplužní s poplužím, s ovčínem, pivovarem při témž zámku se sladovnou, spilkou, pánví, káděmi a jinými svršky, což jich koliv při témž pivovaru zůstává, s oborou a podacím kostelním, druhý dvůr ve vsi Vlastislavi, vrch Pustý zámek slove Starý Košťálov a pod ním dvůr slove Mladý Košťálov, dvůr třetí jenčický pod Košťálovem s ovčínem při témž dvoře, dvůr čtvrtý radešínský při vsi cizí Radešíně ležící, dvůr pátý laukořanský, ty dvory se všemi dobytky, ves Vlastislav což v ní jest, ves Chraustnou což v ní jest, ves Sutom, ves Teplou, ves Dřínek, ves Mrsklesy což v ní jest, ves Lipnou což v ní jest, podací kostelní v též vsi s jeho příslušenstvím, ves Lhotu, ves Košťálov což v ní jest, ves Jenčice což v ní jest, ves Loukohořany což v ní jest, ves Šepetely což v ní jest, ves Podsedice což v ní jest, ves Suletice, ves Sobodruhy, ves Běhouнку, ves Fogsdorf“ a další součásti statku.¹²⁹

Prodej Skalky by se sice mohl zdát překvapivý, nicméně motiv byl zřejmý. Alžběta nebyla tlačena k uzavření smlouvy finanční tísní rodiny, ale politickými důvody. O rok dříve, tedy v roce 1627, totiž bylo vydáno pro Čechy tzv. obnovené zřízení zemské, povolující jeho obyvatelům vyznávat pouze římskokatolické náboženství. Jelikož pak Zdeslav s manželkou náleželi sice formálně ke katolíkům, ale inklinovali k evangelickému vyznání, rozhodli se odejít ze země do nábožensky tolerantnějšího Saska. Alžbětina prodej veškerého majetku v tomto pohledu dává smysl, zvláště když Zdeslav prodal v roce 1628, tedy těsně před odchodem ze země, Kristiánu z Illau, známému u nás spíše jako Kristián Illo či Illow, také pražský dům.¹³⁰

Zdeslav však ani po odchodu neztratil víru v možný návrat do vlasti. Za tzv. saského vpádu do Čech během listopadu a prosince 1631 se vrátil s vojskem a skalecký statek, který mezitím patřil jeho bratrovi a dědicům, přesto zabral. Bylo to zajímavé zvláště z pohledu jeho bratra a příbuzných, kteří statek koupili. Pravdou ovšem je, že Zdeslavův nový vlastnický vztah ke Skalce trval jen krátce, neboť již následujícího roku, v souvislosti s opětným odchodem saských oddílů z Čech, Skalku v květnu nebo nejpozději v červnu

¹²⁸ NA, SM, sign. D 107/2.

¹²⁹ NA, DZV 143, fol. A 22-22v. (chybná foliace!).

¹³⁰ Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, c. d., s. 197.

znovu opustil.¹³¹ Po několika letech se však opět vrátil do Čech a 10. července 1635 obdržel milost s podmínkou, že přestoupí ke katolické víře.¹³² Statek Skalku však již nikdy nezískal.

Skalka byla vrácena po odchodu saských vojsk právoplatným majitelům, dědicům Jana Mikuláše zesnulšího v roce 1631. Otázkou zůstává, zdali to bylo pro vdovu Sabinu Žofii (Sylvii), rozenou Vřesovcovou z Vřesovic, a její tři nedospělé syny výhodné, neboť současně se musela starat o statky Červený Hrádek a Blatno. Správu majetku se jí i přes složitou situaci podařilo vést několik dalších let. V roce 1633 se provdala za Kamila Rudolfa z Morzinu, císařského velitele, dosáhnuvšího hodnosti císařského generála-polního zbrojmistra a v roce 1638 polního maršála v saském kurfiřtství. Za jejich vlastnictví Skalky došlo k události, již se dosud nepodařilo prameny potvrdit. Na jaře 1639 začalo švédské vojsko pod velením generála Johana Gustafssona Banéra soustředěný útok na Sasko a Čechy, vedený od severozápadu. Jeho postup byl neobyčejně rychlý, neboť 4. dubna překvapil u Saské Kamenice císařské vojsko pod Morzinovým velením a rozehnal je, poté obsadil Litoměřice a Mělník, v nichž nechal vybudovat opěrné body, a 20. května dorazil k Praze.¹³³ Během tohoto tažení podlehl švédským oddílům údajně také Skalka, která měla být včetně hradu a zámku vyplundrována. O zkáze sídla a vsi hovoří řada autorů, počínaje Vinzenzem Lukschem na počátku minulého století, leč zdroj informace nikdo z nich neuvádí. Údaj sice můžeme vzhledem k doloženému tažení švédského vojska na jaře 1639 Litoměřickem považovat za pravděpodobný, nicméně do nálezu hodnověrného zdroje informace k němu musíme přistupovat s určitou zdrženlivostí.

Manželství Sabiny Žofie s Kamilem Rudolfem zůstalo bezdětné, takže když Kamil Rudolf v roce 1646 zesnul, jako dědicové nastoupili synové Sabiny Žofie z prvního manželství s Janem Mikulášem Hrzánem. Matka proto předala majetek v roce 1646 nejstaršímu synovi Janu Adamovi Hrzánovi, který tehdy dospěl. Za něho došel rod Hrzánů opět velkého rozmachu. Jan Adam byl totiž listinou vydanou ve Vídni 3. listopadu 1650 povýšený do starého panského stavu a od roku 1666 používal titul říšského hraběte.¹³⁴ Kromě toho byl veřejně činný a zastával vysoké úřady; mimo jiné byl jmenován císařským radou a několikrát se dočkal také funkce krajského hejtmána.¹³⁵ S manželkou

¹³¹ Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny*, c. d., s. 198.

¹³² NA, Saalbuch 47, fol. 441-443v.

¹³³ Srovnej I. P. A., *Theatri Europaei* 4, vydal Matthäus Merian ve Frankfurtu nad Moahnem 1648, zde zejm. s. 109, dále Ivana Čornejová – Jiří Kaše – Jiří Mikulec – Vít Vlnas, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek VIII, 1618–1683, Praha – Litomyšl 2008, s. 140–141, a dále Peter Englund, *Nepokojná léta, Historie třicetileté války*, Praha 2000, s. 183–184.

¹³⁴ NA, Saalbuch 63 fol. 181v.-184v.

¹³⁵ K Janovým funkcím podrobněji Helena SEDLÁČKOVÁ, *Krajští hejtmáné v Čechách (1623) 1641–1849, Personální obsazení*, Praha 2021, zde zejm. s. 339 aj.

Marií Isabelou, rozenou z Lamberka, měl syny Ferdinanda Maxmiliána, Arnošta Karla, Jana Leopolda, Zikmunda a Františka a dcery Sylvii, Juditu a Marii. Když 21. února 1681 sepsal závěť, rozhodl o majetku tak, že manželce Marii Isabele odkázal její věno ve výši 30 000 zlatých rýnských a dále právo užívat jako vdovské sídlo podle jejího výběru malostranský dům, zámky Skalku či Červený Hrádek. Starším synům Ferdinandovi a Arnoštovi odkázal červenohrádecké panství, Janu Leopoldovi dům na Malé Straně, statek Koleč s dvorem Bučinou a panstvím Skalkou, nejmladší syny podělil penězi a každé dceři zanechal částku 6000 zlatých rýnských. Zesnul zřejmě záhy po sepsání závěti, neboť ta byla vložena dědici do zemských desek již 21. března téhož roku, čímž nabyla platnosti.¹³⁶

Jan Leopold dostal úřední povolení převzít dědictví po otci 22. dubna a o tři dny později tak za úřední asistence učinil.¹³⁷ Tím převzal malostranský dům, statky Skalka a Koleč a Budčín dvůr. Nicméně v rodině zřejmě nepanovaly v souvislosti s převzetím majetku dobré vztahy, takže 26. března 1686 uzavřeli bratři, sestry a vdova novou majetkovou smlouvu.¹³⁸ Oba starší bratři, Ferdinand Maxmilián a Arnošt Karel, podle ní převzali statky Červený Hrádek s Blatnem a Jan Leopold zůstal v držení skaleckého panství. Pečoval o ně během následujících více než dvacet let. Za tu dobu se mu podařilo zvětšit majetek, a to zejména o sousední Milešov se zámkem. V této souvislosti totiž došlo k zajímavému postupu. Milešovské panství tehdy vlastnil Kašpar Zdeněk Kaplír ze Sulevic. Jelikož jeho manželství zůstalo bezdětné a úmysl udržet majetek ve vlastnictví rodu a předat ho příbuznému Zikmundovi Kaplíři nevyšel, neboť rovněž Zikmund zůstal bezdětný, Kašpar Zdeněk odkázal Milešov s Medvědicemi Janu Leopoldovi, k němuž měl určité příbuzenské vztahy; vždyť jeho předek Adam Hrzán vyženil před rokem 1579 Skalku s Annou, pocházející z rodu Kaplírů ze Sulevic. Podmínkou převodu milešovského panství však bylo, že Jan Leopold si vymůže právo užívat úředně oba přídomky, tj. Hrzán i Kaplír. Jelikož Jan Leopold slíbil podmínku dodržet a Kašpar Zdeněk Kaplír nadto 6. října 1686 zesnul, milešovské panství přešlo do jeho vlastnictví.¹³⁹

Jan Leopold se poté skutečně snažil Kašparovo přání dodržet. Již 9. března 1688 obdržel pro sebe a potomky, kteří budou vlastnit statky Milešov a Skalka, svolení používat oba přídomky.¹⁴⁰ Dne 2. srpna 1700 sice prodal určité pozemky v okolí Košťálova svatojiřského klášteru na Pražském hradě,¹⁴¹ nicméně přesto stále vlastnil poměrně velký majetek. Vždyť kromě skaleckého a milešovského panství mu patřil statek Medvědice a dům na

¹³⁶ NA, DZV 266, fol. N 4v.-5v.

¹³⁷ NA, DZV 116, fol. E 12-13.

¹³⁸ NA, DZV 398, fol. F 6v.-13.

¹³⁹ Ke Kašparovu odkazu podrobněji August SEDLÁČEK, *Hrady 14*, c. d., s. 342.

¹⁴⁰ NA, Saalbuch 99, fol. 103v.-106.

¹⁴¹ NA, DZV 407, fol. E 2-5v.

Malé Straně. Za manželku si vzal Annu Zikmundu, rozenou Kolonovou (též Collonovou) z Felsu, s níž měl syny Ferdinanda Maxmiliána, Zikmunda Gustava a Maxmiliána Antonína a dceru Josefu. Když pak v roce 1711 zesnul, majetek přešel na dědice. Jelikož nejmladší syn tehdy ještě nebyl plnoletý, pečovala o něho matka s poručníky a bratři se starali o majetek. K jeho rozdělení došlo 8. října 1718, kdy byla mezi všemi uzavřena smlouva. Skalecké panství podle ní připadlo prvorozenému Ferdinandu Maxmiliánovi, který ovšem musel také převzít některé otcovy dluhy a vypořádat se s věřiteli.¹⁴² Poté převzal dědický podíl a správu Skalky vedl dále on. V roce 1719 se oženil s Marií Annou, rozenou Putzovou z Adlersturnu. Jeho sňatek byl velmi výhodný, neboť Marie Anna zdědila po dědečkovi Janu Putzovi spojené statky Dlažkovice a Podsedice, které výrazně zvětšily jeho majetek a od té doby tvořily volnou součást skaleckého panství. Jejich úřední majitelkou ovšem zůstala dědička. Správa majetku manželi však zřejmě neprobíhala ideálně. Z dochovaných dokladů neplyne, zdali je tížily více zděděné dluhy nebo špatné vedení hospodářství. Když totiž Ferdinand uzavřel 26. ledna 1725 smlouvu s manželkou a postoupil jí za 138 000 zlatých rýnských Skalku, bylo na panství zapsáno přes 100 000 zlatých dluhů a dalších závazků.¹⁴³ Marie Anna sice spojila dosud samostatný skalecký statek s dlažkovickým panstvím, leč tím problémy nevyřešila. Jeho zadlužení se jí sice podařilo snížit, ale ještě v roce 1730 dosahovaly pohledávky výše 62 000 zlatých. To snad bylo také příčinou, že 9. a 15. září 1730 uzavřela smlouvy s Františkem z Hatzfeldu a Gleichenem a spojené panství mu prodala.¹⁴⁴

Nový majitel Skalky, Dlažkovic a Podsedic vlastnil rozsáhlé majetky rovněž v cizině. Jelikož již v době koupě panství snad nebyl zcela zdrav, sepsal již 19. května 1733 závěť. Veškerý majetek odkázal manželce Charlottě, rozené ze Stadionu, synům Františku Filipovi Adrianovi a Karlu Friedrichovi a dcerám Marii Anně, Charlottě a Josefíně.¹⁴⁵ O pět let později, v roce 1738, pak zesnul a jeho závěť byla vložena do zemských desek, čímž nabyla platnosti. Jelikož jeho děti nebyly ještě plnoleté, požádala vdova Charlotta nejen o převzetí dědictví, ale rovněž o poručnictví, což jí bylo 5. ledna 1739 úředně povoleno.¹⁴⁶ Správu majetku poté vedla až do dospění dětí. Skalecké panství převzal po rozdělení majetku druhorozený Karel Friedrich z Hatzfeldu. Manželka mu porodila syna Friedricha Karla, který se stal jejich univerzálním dědicem. Když však Karel sepsal 21. března 1784 poslední pořízení, odkázal sice manželce pravidelnou apanáž, nicméně nedospělého syna svěřil do poručnictví překvapivě sestře Marii Anně, ovdovělé Schaffgotschové. V dodatku závěti pak stanovil, že synovým spoluporučníkem bude Hugo Damián Ervín ze Schönbornu, který zdědí v případě jeho smrti rovněž skalecký majetek.¹⁴⁷

¹⁴² NA, DZV 197, fol. G 2v.-8, vklad z roku 1719.

¹⁴³ NA, DZV 498, fol. G 5v.-8v.

¹⁴⁴ NA, DZV 502, fol. C 30- D 11.

¹⁴⁵ NA, DZV 365, fol. D 25v.- E 13v., vklad z roku 1738.

¹⁴⁶ NA, DZV 123, fol. J 7v.-8.

¹⁴⁷ NA, DZV 464, fol. A 8-20, vklad z roku 1793.

Karel Friedrich zvětšil majetek v roce 1780, kdy koupil od Karla Josefa z Morzinu panství Horní a Dolní Lukavice u Přeštic;¹⁴⁸ později je však prodal výše zmíněnému Hugovi Damiánu Ervínovi Schönbornovi. Když v roce 1793 zesnul, skalecké panství přešlo na jeho syna Friedricha Karla. Po jeho nenadálém úmrtí pak Hugo Damián Ervín požádal 8. února 1812 ve smyslu Karlova testamentu o předání pozůstalosti, tj. skaleckého panství, čemuž bylo následně vyhověno.¹⁴⁹ Schönbornovi se tak podařilo připojit skalecké panství k dolnolukavickému panství, z něhož zřídil o rok dříve, tedy v roce 1811, fideikomis neboli svěřenství. Kromě pozemkového majetku v Čechách vlastnil další statky v Německu a Rakousku, zejména Buchheim a Wiesentheid. Když 29. března 1817 zemřel, majetek po něm převzali tři synové. Nejstarší František Filip zdědil panství Buchheim a stal se zakladatelem rodové větve Schönborn-Buchheim, prostřední František Ervín Damián panství Wiesentheid v Dolních Francích, na němž poté seděli jeho potomci z větve Schönborn-Wiesentheid. Nejmladší syn Friedrich Karel Josef obdržel fideikomisní majetek spojené panství Dolní Lukavice a Skalka a stal se zakladatelem dolnolukavické nebo také „české“ větve rodu.¹⁵⁰

Friedrich Karel Josef Schönborn, narozený v roce 1781, řídil správu rozsáhlého majetku po následujících třicet let. Oženil se s Annou Marií, rozenou z Kerpen, s níž měl syna Ervína Damiána Huga, narozeného 17. května 1812. Pravděpodobně pro snadnější správu majetku nechal smlouvami z 5. prosince 1847 v Mnichově, 11. ledna ve Vídni a 12. ledna 1848 v Praze připojit skalecký majetek k dolnolukavickému fideikomisu.¹⁵¹ Samotná Skalka tehdy měla 9 domů, v nichž žilo 40 obyvatel, ale – jak poznamenal již Johann Gottfried Sommer – nebyla to ves, ale vrchnostenský poplužní dvůr, náležející farou k sutomskému kostelu, sestávající ze zámku, stodol a stájí, pivovaru a vinopalny.¹⁵² Po jeho úmrtí v roce 1849 pak přešla správa majetku na jeho jediného syna Ervína Damiána Huga Schönborna.

Ervín Damián Hugo, další majitel svěřenství, se oženil 11. července 1839 se slečnou Kristýnou M. Josefou, rozenou z Brühlů. Z jejich manželství se postupně narodilo deset synů a dcer, totiž Karel Friedrich Josef, Friedrich Ervín, Ervín Friedrich, František Maria Karel, pozdější arcibiskup pražský, Anna Maria Augusta, Maria Alžběta, Maria Leopoldina, Maria Vilemína, Vojtěch Josef Maria František a Maria Paula. V závěru života řídil správu fideikomisu, sestávajícího z panství Dlažkovice se Skalkou, Dolní Lukavice s Příchovicemi a Malesice s Kozolupy. Bývalý statek Skalka si udržel význam i v rámci

¹⁴⁸ NA, DZV 604, fol. A 14-27v.

¹⁴⁹ NA, DZV 976, fol. C 18v.-22.

¹⁵⁰ Podrobnější údaje o členech rodu srovnej Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, druhé rozšířené vydání, Praha 1999, s. 251–252, a zejména KOLEKTIV, *Almanach českých šlechtických rodů*, Martin 2005, s. 379–387.

¹⁵¹ NA, DZV 1214, fol. J 29- L 15.

¹⁵² Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen*, c. d., s. 82.

dlažkovické domény se sídelním zámekem v Dlažkovicích. Správa velkostatku totiž sídlila ve Skalce v zámku, odkud řídila chod hospodářství o rozloze 1230 hektarů, z toho 783 hektarů polností. Pod přímou správou byly kromě toho poplužní dvory ve Skalce a ve Vlastislavi a skalecký pivovar.¹⁵³

Když Ervín Damián Hugo 12. ledna 1881 zesnul, správu majetku převzal pochoptitelně jeho prvorozený syn Karel Friedrich Josef.¹⁵⁴ Nový majitel rodového fideikomisu se 11. září 1861 oženil s Johankou, rozenou z Lobkovic. Protože jeho manželka 5. srpna 1872 náhle zesnula, pojal 13. září 1875 za druhou choť Zdeňku Karolínu, rozenou Šternberkovou. Majetek po něm měl převzít a správu fideikomisu řídit nejstarší syn Ervín Maria Karel, leč po jeho nečekaném úmrtí v roce 1882 ve Štrasburku se stal dědicem svěřenství jeho mladší bratr Jan Nepomuk Friedrich. Otec Karel Friedrich Damián se ocitl v roce 1907 v tísnivé finanční situaci, takže na fideikomisu byla uvalena vnučená správa a po určitou dobu hrozilo dokonce konkursní řízení. Protože probíhalo ještě po jeho úmrtí 29. května 1908, jeho syn převzal majetek až v roce 1912. Když Jan Nepomuk Friedrich ještě téhož roku, konkrétně 7. června, rovněž zemřel, správa fideikomisu přešla v roce 1915 na jeho syna Karla Jana.¹⁵⁵

Za Karla Jana Schönborna byla na skaleckém velkostatku provedena podle zákona č. 215 z roku 1919 pozemková reforma. V letech 1922–1928 ji následně uskutečnil státní pozemkový úřad, resp. obvodová úřadovna státního pozemkového úřadu v Mladé Boleslavi. Pozemkové reformě bylo podrobena celkem 1245 hektarů veškeré půdy, z čehož bylo majiteli vráceno 766 hektarů, dále nově zřízený zbytkový statek Skalka včetně hradu Skalky a zříceniny Hrádek (Oltářík), dále pivovar s vápenkou ve Vlastislavi a cihelna v Jenčicích, kdežto zbytkové statky Jenčice a Podsedice koupili jejich tehdejší nájemci.¹⁵⁶ Karel Jan poté vlastnil dolnolukavický a skalecký velkostatek dále. Mezitím ovšem došlo k významné změně v jeho právním postavení. Jelikož institut fideikomisu byl v Československé republice v roce 1924 zrušený, došlo mezi členy rodu v roce 1925 k dohodě o zrušení svěřenství a po prohlášení rodové „rady“ z roku 1934 bylo vlastnické právo ke skalskému velkostatku vloženo o dva roky později Karlu Janovi Schönbornovi.¹⁵⁷ O jeho rozsahu jsme informováni

¹⁵³ Údaje uvádí Jan F. Procházka, *Topografisch-statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreich Böhmen*, Praha 1880, s. 343–344, obdobně také Ignác Tittel, *Statistik und Beamten-Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreich Böhmen*, Praha 1881, s. 201, č. III.

¹⁵⁴ Katastrální úřad Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 448 (Dlažkovice), položka č. 2.

¹⁵⁵ Tamtéž, položky č. 3 až 8.

¹⁵⁶ Voženílek, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, Praha 1930, s. 584, č. 286.

¹⁵⁷ Katastrální úřad Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 448 (Dlažkovice), položky č. 11 a 12.

k roku 1932. Tehdy k němu patřil skalecký poplužní dvůr, zámky v Dlažkovicích a Skalce, již dříve zmíněný pivovar s vápenkou ve Vlastislavi a cihelna v Jenčicích a téměř 800 hektarů pozemků. Správu lesních ploch tehdy řídil revírní Josef Kraus.¹⁵⁸

Karel Jan Schönborn udržel vlastnictví Skalky do roku 1945. Podle výnosu Zemského národního výboru z 23. července 1945 však byla na zdejší velkostatek vložena podle § 15 dekretu prezidenta republiky č. 5 z 19. května 1945 národní správa.¹⁵⁹ To znamenalo konec Schönbornů na Skalce, neboť velkostatek zanedlouho poté převzal stát. Za státního vlastnictví byl původní majetkový komplex pochopitelně rozdělen. Zámek Skalka sloužil po záboru různým účelům. Později byl předán štábu civilní obrany při Severočeském krajském národním výboru a v jeho rámci se ocitl ve správě Okresního národního výboru Litvínov. Sloužil jako kanceláře a skladovací prostory materiálu civilní obrany, v přílehlém poplužním dvoře byly zřízeny garáže o dvanácti boxech.¹⁶⁰

Štáb civilní obrany užíval zámek jako skladiště do počátku sedmdesátých let. Tehdy se vyskytl nový vážný zájemce o užívání objektu, Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Dne 12. června 1974 požádal Krajskou správu SNB, jejíž součástí tehdy tvořil, o převzetí zámku. Uvedl, že objekt mu po delším jednání nakonec nabídl Severočeský Krajský národní výbor. Žádost zdůvodnil nedostatkem prostor pro ukládání archiválií. Jelikož osobní prohlídka archivářů potvrdila možnost snadné úpravy zámku k uložení archiválií a konstatovala jeho celkem dobrý stav, jednání pokračovala. 10. září 1974 byla uzavřena předběžná dohoda s tím, že nejpozději do 31. prosince 1974 bude „skladovací areál Skalka“ řádnou smlouvou převeden na Krajskou správu SNB v Ústí nad Labem a štáb civilní obrany Severočeského KNV souhlasil s jeho užíváním pro archivní potřeby. Severočeský KNV si jako podmínku stanovil částečné využití zámku „rovněž k archivním účelům 4 krajní místnosti II. patra budovy“.

Téhož dne, tedy 10. září 1974, byl sepsán zápis o předání a převzetí skladu ve smyslu výše uzavřené předběžné dohody a dále také zápis o fyzickém předání „skladu Skalka“. V zápisu se ovšem objevily reálie, které nepotvrzovaly celkem pozitivní obraz archivářů, získaný po zběžné prohlídce zámku. Zápis konstatoval zhruba toto: „Jedná se o objekt zámku Skalka sestávající z hlavní budovy a strážnice. Oba objekty byly naposledy opravovány v roce 1966. Prohlídkou bylo zjištěno, že objekt je značně napaden vlhkostí a plísní, zejména část přiléhající ke skalní stěně. Podlahy, okna a dveře odpovídají běžnému opotřebení, rovněž tak střechy i hromosvody i okapy. Celý objekt potřebuje

¹⁵⁸ Lustig, Rudolf - Světnička, Franz, Schematismus des Grossgrundbesitzes in Böhmen, Praha 1933, s. 620–621.

¹⁵⁹ Katastrální úřad Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 448 (Dlažkovice), položka č. 13.

¹⁶⁰ Tyto a následující údaje pocházejí ze spisů, uložených ve spisovně Státního oblastního archivu v Litoměřicích, signatura Budovy – Skalka 1959-1991, kart. 44 a 45.

některé údržbářské práce (oprava střechy, nátěry oken a okapů, schodiště a zadní stěna potřebuje impregnaci proti plísním a houbám). Oplocení objektu potřebuje vyměnit a s tím současně řešit používání dosavadních ploch. Jedná se o třípodlažní částečně podsklepenou budovu, z níž připadá v úvahu využít pro archivní účely cca 1/3 podlahových ploch.“

Nicméně i přes poněkud nepříznivá zjištění následovala další jednání. K 1. lednu 1976 byl převeden zámek s příslušenstvím z odboru vnitřních věcí Severočeského KNV na Krajskou správu SNB v Ústí nad Labem a 27. ledna objednal odbor vnitřních věcí znalecký posudek s oceněním nemovitosti. Zámek byl poté převeden bezúplatně do dispozice krajské správy a předán Státnímu oblastnímu archivu v Litoměřicích k užívání. Ten poté v zámku sídlil do poloviny devadesátých let. Již záhy se ovšem projeví všechny nedostatky, konstatované v září 1974, tedy zejména vlhkost objektu a s tím spojená tvorba plísně. Státní oblastní archiv proto po roce 1990 zámek postupně vystěhoval, takže nakonec byla pro uložení archiválií využita jen část prvního patra, zatímco v přízemí uložila archivní správa Ministerstva vnitra přibližně 10 000 svazků knih, do té doby deponovaných v provizorních prostorách v Rakovníku a Terezíně.

Zámek, využívaný archivem, byl později převeden majetkově do správy civilně správního úseku Ministerstva vnitra, který ho předal 28. ledna 1998 v souvislosti s reorganizací ministerstva odboru ekonomického zabezpečení pro Ministerstvo vnitra.¹⁶¹ Již tehdy byla v běhu jednání s potencionálním zájemcem o zámek s pozemkem, kterým byla Obec Vlastislav. První žádost o bezúplatný převod podala v roce 1996, nicméně tehdy byla informována o možném předání teprve poté, kdy bude dokončeno vystěhování archivu. Obec 15. září a následně v prosinci 1998 žádost opakovala s tím, objekt je již prázdný. Obě strany poté zahájily postupné kroky. V prosinci 1999 byl vyhotoven znalecký posudek s oceněním objektu a 14. prosince schválen návrh na vyřazení přebytečného a nepotřebného majetku, totiž budovy čp. 1 Vlastislav, zámek Skalka. 4. července 2000 vyslovalo obecní zastupitelstvo obce Vlastislav souhlas s převodem zámku na obec, 27. září 2000 bylo objektu přiděleno nové číslo popisné 9 a v září napsal obecní úřad ministerstvu sdělení o trvajícím zájmu na jeho převzetí s tím, že v něm hodlá vytvořit chráněné bydlení pro tělesně postižené občany, jichž by tu mohlo najít nový domov asi čtyři desítky. V srpnu 2001 byla podepsána smlouva o bezúplatném převodu vlastnictví z ministerstva na Obec Vlastislav, vklad do katastru nemovitostí byl zanesen 16. listopadu a 27. listopadu 2001 byl zámek čp. 9 na stavební parcele č. 75/5 úředně předán obci. Ta je také současným majitelem zámku. Dosud upravila a zpřístupnila jeho druhé patro se stálou expozicí historie obce, včelařství a historických kočárků.

¹⁶¹ Tento a následující dokumenty jsou uloženy v Ministerstvu vnitra, spisovna odboru správy majetku, sign. Zámek Skalka, složka k evidenčnímu listu č. 35061440, části č. I až IV.

Hrad a zámek a jejich stavební podoba a vývoj

Písemné prameny dokládají, že hrad Skalka vznikl v době kolem poloviny 14. století. Poprvé je doložen nepřímě v roce 1357 v přídomku jeho prvního dosud známého majitele Petra, v roce 1359 pak zpráva hovoří přímo o hradu Skalka. Ze souvislostí plyne, že hradu se týká rovněž údaj z roku 1357, neboť Skalkou byl nazýván vždy jen hrad a později mladší zámek s poplužním dvorem, nikoliv sousední vsi, zvané nejpozději od 13. století Vlastislav. Jeho název byl odvozen od místa, na němž byl založen, tedy na nevelké skále – skalce nad zmíněnou Vlastislaví.¹⁶²

Hrad je v písemných pramenech od té doby průběžně zmiňován at již přímo, nebo nepřímě v přídomcích jeho majitelů ve tvaru „seděním na Skalce“, až do počátku 17. století. Jedinou dosud zjištěnou výjimkou je zpráva z roku 1542, hovořící o Skalce jako o „zámku“. Z tohoto údaje zřejmě nelze vyvozovat dalekosáhlé závěry, neboť při všeobecně známé nespolehlivosti středověkých a raně novověkých pramenů zejména v oblasti terminologie sídlišť není jisté, co písař použitým pojmem zamýšlel sdělit. Požití pojmu „zámek“ je možné vysvětlit snad jeho snahou vyjádřit skutečnost, že Skalka tehdy byla hrad stále ještě obývaný majiteli. To by znamenalo, že Skalka tedy již nebyla středověkým hradem, ale objektem upraveným podle tehdejších požadavků majitelů, tedy sídlem měnícím se z pevného hradu v pohodlnější zámek. Nelze ovšem vyloučit, že pojem „zámek“ byl použit rovněž vzhledem k dobově preferovanému označení sídel. To zřejmě dokládá v obecné rovině např. text Vladislavského zřízení zemského z roku 1500, jehož autoři dávali také přednost pojmu „zámek“ před starším „hrad“. Tím mohli reagovat na tehdejší měnící se funkci bývalých hradů v pohodlnější obydlí, nebo prostě termín použili jako tehdy modernější označení sídel.¹⁶³ Obdobně záhadná dosud zůstává již zmíněná zpráva o údajném zničení Skalky švédskými oddíly v roce 1639.

Písemné prameny tak zůstávají stále dlužny odpověď na otázku o stavební podobě hradu. Stručná zmínka se objevila až v samém závěru existence skaleckého statku v protokolech o inventarizaci a separaci fideikomisního jmění panství Dlažkovice, Skalka a Posedice z prosince 1908 a června 1913. V popisu areálu zámku a popluž-

¹⁶² K původu a významu jména Skalka viz Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách*, c. d., s. 69, č. 3.

¹⁶³ Proměnou hradů v zámky a jejím odrazem v terminologii se zabýval již Josef MACEK v příspěvku *Hrad a zámek (Studie historicko-sémantická)*, Český časopis historický 90, 1992, s. 1–16, otištěný později v souboru jeho studií, vydaném pod názvem *Česká středověká šlechta* (Praha 1997, s. 91–113). Poslední vydání textu Vladislavského zřízení zemského, které připravili Petr KREUZ a Ivan MARTINOVSKÝ pod názvem *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, Scriptorium 2007, zde srovnej uvedené pojmy ve věcném rejstříku.

ního dvora se objevila rovněž tato pasáž: „Jihozápadně od zámku stojí izolovaná masivní okrouhlá věž, se zdíkem silným 2,5 metru s vnitřním prostorem o průměru asi 1,5 metru, bez střechy a pater, která převyšuje všechny budovy a dominuje údolí s okolím.“¹⁶⁴ To je prozatím vše, co písemné prameny k problematice stavební podoby hradu nabízejí.

Jestliže písemné prameny k poznání podoby hradu příliš nepomáhají, poněkud lepší situace panuje v zachycení zříceniny staršími mapami a plány. Nejstarší dosud známé mapové znázornění Vlastislavi se Skalkou pochází přibližně z let 1764–1770.¹⁶⁵ Autor příslušné sekce zaznamenal ves Vlastislav s velice dobře patrným hradištěm nad jejím severním okrajem a severovýchodně od ní poplužní dvůr se zámkem a zbytkem hradu na skalnatém hřebeni; zámek zakreslil mylně jako trojkřídlý (obr. 1). Prostorové vztahy zachytil plán zámku, poplužního dvora, parku a bažantnice z roku 1830.¹⁶⁶ Až na nepodstatné rozdíly odpovídá katastrální mapě vsi z roku 1843.¹⁶⁷ Severovýchodně od Vlastislavi je vyznačen rozsáhlý poplužní dvůr s podélnou osou ve směru severovýchod – jihozápad. Jeho rozsah je obdobný stavu, zachyceném na starší mapě z doby před rokem 1770. Jižní část dvora zaujímá zámecká budova, zachycená jako několikakřídla stavení na půdorysu písmene „F“. Jižně od zámku je zobrazena okrouhlá hradní věž, od níž se jihozápadním směrem táhne skalnatý hřeben, nesoucí ve středověku hrad. Asi 100 metrů jihozápadně od konce hřebene je pak rozložen lom (obr. 2).

Dosud nejstarší známý podrobný plán areálu zámku s poplužním dvorem byl vyhotoven v roce 1908.¹⁶⁸ Jeho autor v něm zakreslil jak přízemí zámku s okolními dvorskými budovami, tak také plán obou vyšších zámeckých podlaží, nezachytil však – bohužel – zbytky hradu (obr. 3). První náčrt situace zámku se zříceninou tak publikoval až v roce 1923 August Sedláček.¹⁶⁹ Jednoduchá kresba zachytila zámeckou budovu a jižně od ní se tyčící nejvyšší část hřebene s okrouhlou věží, oddělenou příkopem od přední části hradu se zbytkem hradní brány, v té době ještě patrným (obr. 4). Zatímco Sedláčkův náčrt je velmi schematický, skutečně první podrobný plán zříceniny vytvořil v roce 1993 Miroslav Režňák. Jedná se o krokovaný terénní náčrt, který podlehl určitému prostorovému zkreslení, nicméně až donedávna to byl jediný solidní plán bývalého hradního areálu (obr. 5). Pomineme-li plány publikované Tomášem Durdíkem a Zdeňkem Fišerou, odvozené ze

¹⁶⁴ Protokoly uloženy v NA, Fideikomisní spisy, kart. 1291, příloha č. 129, popis stavebních objektů, a kart. 1297, příloha č. 163, popis stavebních objektů.

¹⁶⁵ NA – Josefské vojenské mapování, snímek sekce č. 39. Originál uložen ve Vídni, náhled dostupný na adrese oldmaps.geolab.cz.

¹⁶⁶ Státní oblastní archiv (dále SOA) v Plzni, Velkostatek Dlažkovice, i. č. 243.

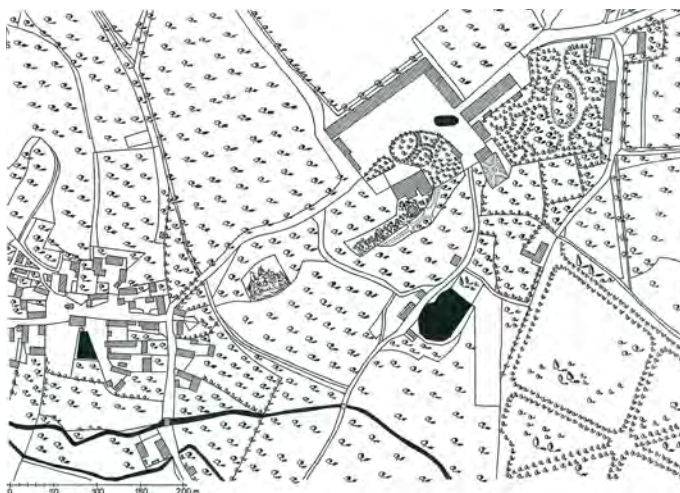
¹⁶⁷ NA, Indikační skica obce Vlastislav, Litoměřicko 628.

¹⁶⁸ Plán uložen v NA, Fideikomisní spisy, Protokol o inventarizaci na fideikomisním statku Dlažkovice se Skalkou a Podsedicemi z prosince 1908, kart. 1291, část 1/1, příloha č. 133.

¹⁶⁹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže*, c. d., s. 308.

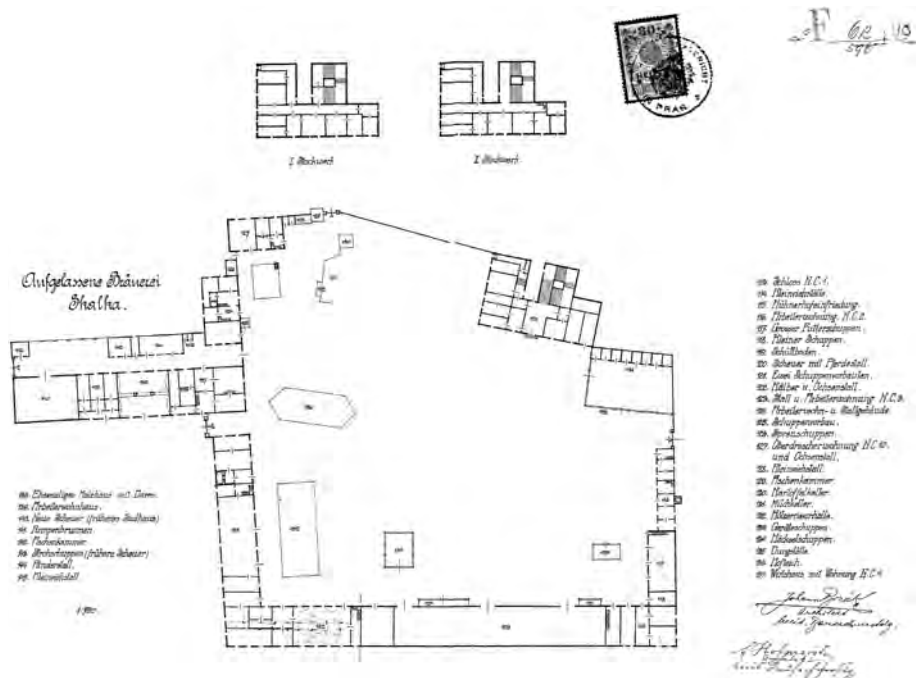

Skalka (okr. Litoměřice), výřez ze sekce prvního vojenského mapování (tzv. Josefského vojenského mapování) z let 1764 až 1770. Uprostřed výřezu je zachycena ves Vlastislav s velice dobře patrným hradištěm nad jejím severním okrajem, severovýchodně od ní Skalka s poplužním dvorem, trojkřídlym zámekem a zbytkem hradu na skalnatém hřebeni.

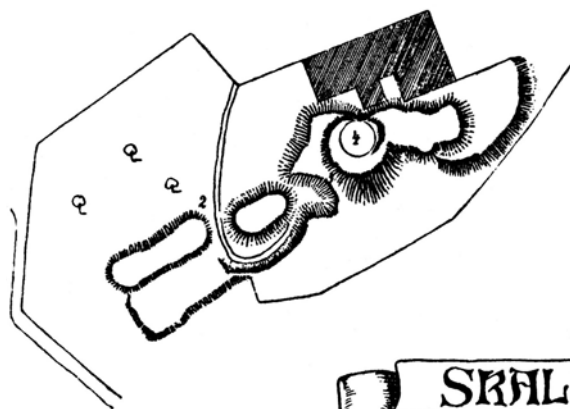
Skalka (okr. Litoměřice), výřez z katastrální mapy vsi z roku 1843. Severovýchodně od Vlastislavi je vyznačen poplužní dvůr, jehož jižní část zaujímá zámecká budova, zachycená jako stavení na půdorysu písmene „F“. Jižně a jihozápadně od zámku je zobrazen skalnatý hřbet, nesoucí ve středověku hrad s okrouhlou věží. Asi 100 metrů jihozápadně od konce hřebene se rozkládá lom. Originál uložen v Národním archivu, kresba autor.

HRAD A ZÁMEK SKALKA

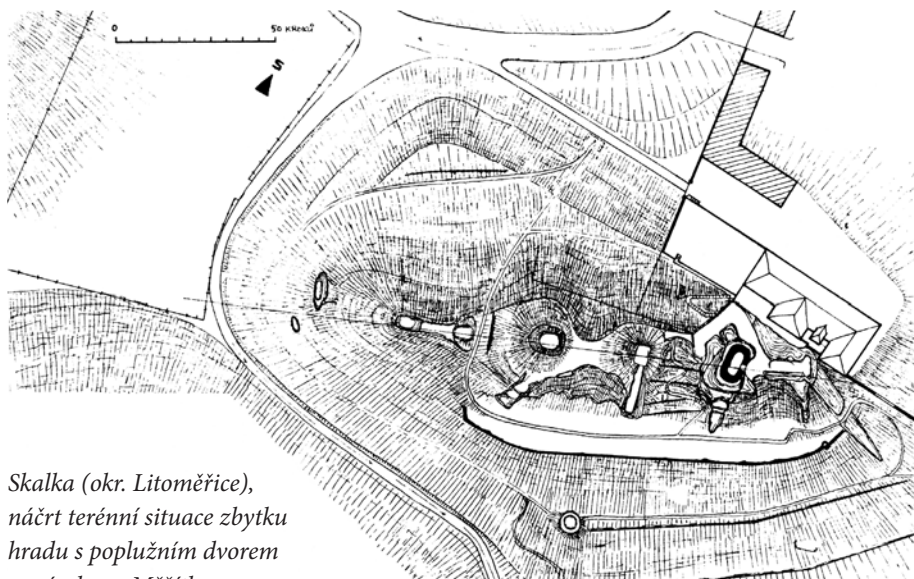

Skalka (okr. Litoměřice), plán areálu zámku s poplužním dvorem z roku 1908 v úrovni přízemí. V jeho horní části je připojen rovněž plán obou vyšších podlaží zámku. Zbytky hradu do něho nebyly bohužel pojaty. Originál uložen v Národním archivu.

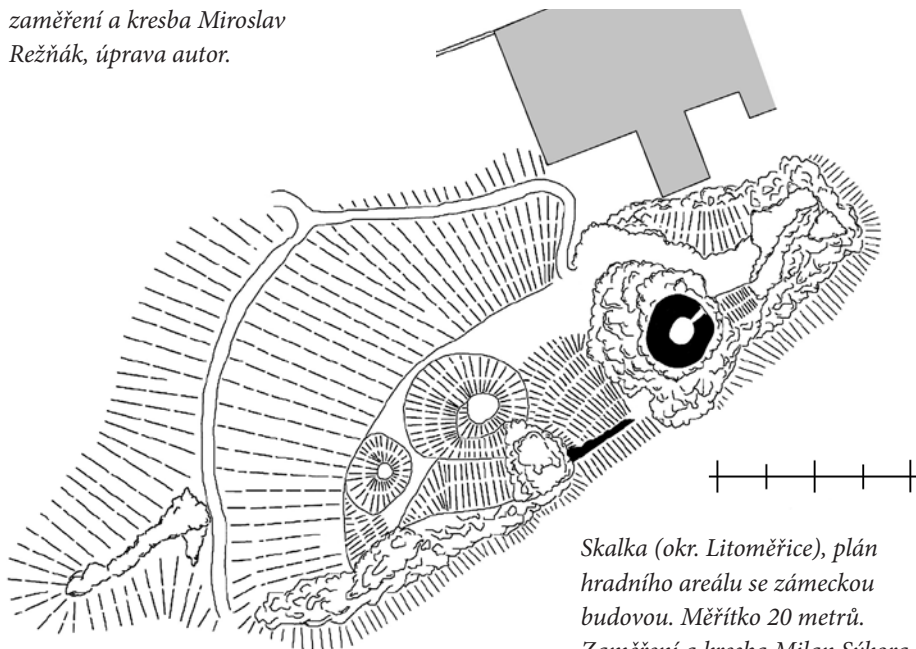
Skalka (okr. Litoměřice), náčrt situace zříceniny hradu se zámekem. Jeho autor zachytil zámeckou budovu a jižně od ní se tyčící nejvyšší část hřebene s okrouhlou věží, oddělenou příkopem od přední části hradu se zbytkem hradní brány, v té době ještě patrným. Číslo 1 označuje zámek, 2 místo brány, 3 příkop a 4 hradní věž. Stav před rokem 1923, plán byl publikován v roce 1923 Augustem Sedláčkem.

SKALKA.

Skalka (okr. Litoměřice),
náčrt terénní situace zbytku
hradu s poplužním dvorem
a zámkem. Měřítko
50 kroků. Stav v roce 1993,
zaměření a kresba Miroslav
Režňák, úprava autor.

Skalka (okr. Litoměřice), plán
hradního areálu se zámeckou
budovou. Měřítko 20 metrů.
Zaměření a kresba Milan Sýkora,
úprava autor.

Sedláčkova náčrtu, tak vůbec první měřený plán areálu pořídil až v nedávné době Milan Sýkora. S jeho laskavým svolením je k tomuto článku připojen minimálně upravený plán celkové situace hradu a zámku (obr. 6).

V této fázi výzkumu je důležité seznámit se také s přínosem literatury k tématu stavební podoby hradu. Již zmíněný Johann Gottfried Sommer poznamenal, že „těsně vedle zámku, u jeho jižního křídla, se tyčí na příkré skále starobylá, asi 60 stop vysoká oválná věž s 12 stop silnými, velmi pevnými zdmi vyzdviženými z bílého stavebního kamene, do jejíhož vnitřku se může dostat ale jen z nejstrmější strany skály jen čtyřhranným otvorem, nacházejícím se ve zdi 12 stop nad zemí. Horní část věže je zcela nekrytá. Pravděpodobně se jedná o takzvané hradní vězení.“¹⁷⁰ Pomineme-li dílo Františka Alexandra Hebera, o němž jsme se již zmínili, a zprávy mladších topografů a historiků, zmiňující hrad a zámek jen velmi povrchně, pak zásadní informace přinesl až v roce 1923 August Sedláček. Hrad a zámek se mu jevil následovně: „Vším právem zasloužil si hrad Skalka své pojmenování, neb stál na samé skalce, jsa na ni takřka přilepen. Jeho zbytek stojí sice na hoře porostlé stromovím, na jejímž úpatí jest starodávná Vlastislav, a v krajině rozkošné a pro svůj půvab známé, ale z té hory vyniká bradlo čili skalnatý hřeben, na jehož nejvyšší části stojí stará věž, již ze zdálí viditelná.

Nový zámek stojí při samém dvoře poplužném na úpatí dotčeného bradla, takže se ho střecha skorem dotýká. Vystaven byv po opuštění hradu, dostal způsobu, jako mívají prostá stavení 18. st. Jest dvě poschodí vysoký a lícem svým obrácen k severozápadu, kdež také má vchod.

Za zámekem jest zahrada, kterouž se přichází do druhé zahrady. V této mezi krajem hory a spádem jejím a mezi skalou, na níž stojí hrad, jest kus zdi, zbytek brány, kterou se do hradu vcházelo. Snad byl také přístup od druhé strany, ale nepohodlný po skále. Sice dnes nesnadno říci, jak to bývalo, dnes pak jsou cestičky pěkně upraveny.

Bývalé předhradí jest nyní krásná zahrada, kteréž správce zdejší užívá. Jest rovná, ale úzká, jsouc na úpatí vysokého bradla a sahajíc jen na kraj hory zde srážně spadající. Skrze dvířka (obyčejně zamčená) vyjde se ven a kráčí se pak pěšinou a po schůdkách nahoru. Tu se spojuje tato pěšina s jinou pěšinou, která jde od strany dvorské. Dobře urovnaná pěšina vine se pak okolo skal až k příkopu ve skále vytesaném, přes nějž staří kráčeli po zvoditém mostě; nyní však to nejde jinak než sestoupiti dolů a na kraji hory dostati se k vlastnímu hradu. Za příkopem jest ještě kousek zdi od bývalé brány. Sice není na této kostrbaté skále žádného zdiva kromě věže a tohoto kousku brány. Snad tu bylo jen dřevěné stavení, ovšem nepřilíši velké.

Na nejvyšším místě skály, jejíž stěny rovně spadají, stojí starobylá věž. Zdá se býti základu okrouhlého, ale není tomu tak; základní její čáry blíží se oválu, avšak nelze to přes-

¹⁷⁰ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen*, c. d., s. 82–83.

ně určití, poněvadž jest spodek její nepřístupný, ano celá věž jest bez vysokého žebříku nepřístupnou a kdo se odváží vstoupiti po žebříku, musí překonati velké obtíže, povází-li se, že skála samotná jest několik sáhův vysoká a vchod do věže zase některý sáh nad skalou. Věž jest prý 19 m vysoká, stavěna z bílého lomeného kamene, který se od čedičové skály odráží. Branka do ní, asi 4 m vysoko se nacházející, jest pěkně sklenutá, ale některé veníře jsou vylomeny. Věž jest nekryta a dosti hluboká, poněvadž se nachází v jejím spodku vězení.¹⁷¹ Při popisu věže se zmínil o nápisech v jejím interiéru z let 1605 a 1615.¹⁷² Jelikož pak další autoři v podstatě jen opakovali Sommerovy a Sedláčkovy údaje, podrobnější jsou až informace zveřejněné Tomášem Durdíkem a Zdeňkem Fišerou, přestože ani ony nejsou nezatiženy omyly. Nejprínosnější je proto již zmíněná stať Milana Sýkory, v současné době připravovaná k zveřejnění.

Shrneme-li výše uvedené informace, je jisté, že pro poznání stavební podoby a vývoje hradu jsou nejpřínosnější staré mapy, popis od Augusta Sedláčka a rozbor Milana Sýkory. Jak tedy hrad vypadal a vyvíjel se? Na tuto otázku odpovídá velice podrobně již zmíněný Milan Sýkora; dále proto odkazujeme na jeho stať a na tomto místě se spokojíme jen s krátkým popisem zajímavé zříceniny, než se budeme zabývat problematikou zdejšího zámku.

Hrad Skalka byl založen na čedičové skále – „skalce“, vystupující východně od Vlastislavi nad údolím Modly. Zatímco ves je rozložena v terénu o nadmořské výšce v rozmezí asi 285 až 300 metrů nad mořem, skalka se zbytkem hradu dosahuje absolutní výšky kolem 340 metrů v nejvyšší části. Dispozice hradu byla dvoudílná. V jihozápadní části skalního hřebene bylo vymezeno předhradí se vstupní bránou v jeho západním čele. Starší autoři zmiňují, že z ní byl ještě v první polovině 20. století patrný zbytek zdiva, který poté zmizel. Předhradí chránily s výjimkou severovýchodního boku poměrně strmé svahy, tvořené skalními výchozy. Plocha předhradí, dnes bez zbytků původní zástavby, měla dříve zřejmě přibližně pětiboký tvar o maximálních rozměrech cca 20 x 20 metrů, vymezený původně obvodovou hradební zdí. Ani z té však nezůstaly dochovány zbytky. Povrch předhradí je nerovný a o způsobu zástavby dovoluje maximálně spekulovat. Snad jen sníženina v jeho jižní části podél zaniklé obvodové zdi může signalizovat podsklepenou budovu.

Za východním čelem předhradí byl vyhlouben příčný příkop široký téměř 10 metrů, oddělující ho od jádra hradu. Po zániku hradu byl parkově upraven a dnes je částečně zasypan. Jádro hradu má trojúhelný půdorys o největších rozměrech 25 x 20 metrů. Jeho nejvyšší místo nad příčným příkopem zaujala věž, bývalý bergfrit, jejíž torzo dosahuje ještě dnes výšky kolem patnácti metrů (obr. 18). Věž, tyčící se na skále nad příkopem a vyzdě-

¹⁷¹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, c. d., s. 308.

¹⁷² Fotografie a popis tamtéž, s. 309.

ná z bílé opuky, má zaoblený nepravidelný půdorys o maximálních rozměrech přibližně 8 x 7 metrů. Její interiéř obsahuje čtyři podlaží. V nejnižším, z větší části zasypaném destrukcí, se nacházelo vězení, čehož dokladem jsou již zmíněné dva nápisy z let 1605 a 1615. Vstup do něho byl veden otvorem v podlaze druhého podlaží, do něhož se vstupovalo dodnes dobře patrným vstupem na severovýchodní straně věže. Otvor je již zba-ven ostění, dochoval se jen práh a otvory po vypadlých konzolách po jeho bocích.

Pravděpodobně severně od věže, tedy v čelní hradbě západní části jádra, byl umístěn vstup, vedený z předhradí přes příčný příkop. O jeho podobě není bohužel nic známo, neboť beze zbytku zanikl. Za ním se rozkládalo malé a těsné nádvoří. Severovýchodní konec jádra zaujal palác, čtyřboká budova snad lichoběžníkového půdorysu o neznámém počtu podlaží, velká maximálně 10 x 8 metrů.¹⁷³

Nastíněnou podobu měl hrad ve 14. století. Jaký byl jeho další vývoj, resp. stavební rozvoj, není známo. Jisté je, že určitou funkci hrála ve středověku plocha pod jihovýchodním a jižním okrajem hradu, vymezená dnes stále ještě patrnou kamennou zdí. Zřejmě se jednalo o mladší předhradí, později parkově upravené, o čemž svědčí dosud patrné stopy po okrouhlém

Skalka (okr. Litoměřice), zbytek zdiva tarasní zdi, vymežující areál druhého předhradí, rozloženého pod jižním a jihozápadním okrajem jádra a prvního předhradí.

Stav 21. března 2009, foto autor

altánu. Zajímavější situace však byla zjištěna během stavebního průzkumu v zámeckých sklepech.¹⁷⁴ V jejich střední a západní části byly rozpoznány částečně dochované konstrukce snad pozdně gotického stáří, k jejichž interpretaci se ještě vrátíme. Výpověď zbytků hradu nás vede k závěru, že hrad měl zprvu dvoudílnou podobu s předhradím neznámé zástavby, odděleným od jádra příkopem, a s jádrem, sestávajícím z brány, okrouhlé věže a obytné budovy – paláce. Areál byl později, snad během či v závěru 15. století, rozšířen o druhé předhradí pod starým jádrem, další stavby s těžko interpretovatelnou funkcí pak stávaly rovněž těsně pod skálou tvořící severní okraj hradního jádra, jejichž místo zaujal mladší zámek.

¹⁷³ K popisu zbytků hradu a předpokládaných, ale již zaniklých konstrukcí byly kromě autorových poznatků učiněných během několika návštěv použity údaje z výše uvedeného připravovaného příspěvku Milana Sýkory, za což mu autor děkuje.

¹⁷⁴ Olga Novosadová – K. Podroužek, Zámek Skalka, obec Vlastislav, okr. Litoměřice. Stavebně historický průzkum, Česká Lípa 2003, rukopis uložen v archivu Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště Ústí nad Labem.

Dosud nezodpovězená zůstává otázka, proč, jak a kdy byl hrad opuštěn a zbourán. Odpověď na ni se pokoušel zřejmě jako první Friedrich Bernau v roce 1892, kdy publikoval opatrný předpoklad, že hrad byl pravděpodobně zničen švédskými oddíly v průběhu třicetileté války.¹⁷⁵ Mladší autoři počínaje Vinzenzem Lukschem poté přímo uvádějí, že Skalka byla zničena švédským vojskem v roce 1639 a následně rozebrána na stavební materiál. To je představa odpovídající skutečnosti zřejmě jen částečně. Písemnými prameny zatím nedoložené zničení Skalky švédskými oddíly jistě nemohlo být až tak fatální; lze si představit, že objekt byl vyplundrován, možná zapálen, jistě však nebyl zbourán. Další otázkou, na niž dosud neznáme odpověď, je, jakou podobu měla Skalka v roce 1639? Jak bylo uvedeno výše, stavebně historický průzkum objektu naznačil, že je nutné předpokládat zástavbu neznámého rozsahu před severním průčelím hradu, a to těsně pod hradní skálou, minimálně od závěru 15. století. Co tyto indicie tedy přinášejí k podobě hradního areálu na počátku 17. století?

Již při popisu hradu bylo naznačeno, že je nesprávné považovat jeho rozsah za výsledek jedné stavební etapy. V průběhu 15. století či v jeho závěru jistě vzniklo pod jihovýchodním a jižním průčelím hradu druhé předhradí a snad někdy v téže době vyrostla rovněž zástavba před jeho severním průčelím, v místech pozdějšího zámku. Ostatně někteří autoři, počínaje Johannem Gottfriedem Sommerem,¹⁷⁶ se domnívali, že v místech mladšího zámku stávala panská obytná budova již v 16. století. Tento předpoklad může potvrzovat zmíněná zpráva z roku 1542, označující Skalku za zámek. Další indicií je popis zámku v nedatovaném odhadu, kladeném předběžně do roku 1628. V německy psaném odhadu je cena zámku Skalka stanovena na 1000 kop míšeňských grošů.¹⁷⁷ Sídlo bylo tedy odhadnuto v tehdy celkem běžné ceně. Výše odhadu proto není až tak vypovídající, zvláště vezmeme-li v úvahu, že neznáme stavební podobu sídla. Situaci však dost mění skutečnost, že v témže dokumentu je uveden rovněž odhad nedaleké tvrze a zámku Stvolínky. Ani tento objekt, jehož cena byla stanovena ve stejné výši, nebyl podrobně popsán, nicméně na rozdíl od Skalky jsme o jeho tehdejší podobě podrobně informováni. Tvrz a zámek ve Stvolínkách tehdy měl čtyřkřídlovou dispozici o rozměrech asi 23 x 32 metry, ze čtyř patrových křídel nebyl dostavěný jen severní díl západního křídla.¹⁷⁸ Na základě porovnání výše odhadu ceny objektů a podoby zámku ve Stvolínkách je možné uvažovat o existenci

¹⁷⁵ Friedrich BERNAU, *Vom Skalkener Thurme, c. d.*, uvedl na s. 218, že „Die alte Burg ward wohl schon von den Schweden im 30 jährigen Kriege zerstört“.

¹⁷⁶ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen, c. d.*, s. 82.

¹⁷⁷ NA, SM, sign. D 107/2.

¹⁷⁸ Ke stavebnímu vývoji tvrze a zámku ve Stvolínkách naposledy KOLEKTIV, *Encyklopedie českých tvrží, 3. díl, S-Ž*, Praha 2005, s. 770–772 (autor stati Jiří Úlovec), k historii podrobněji Martin ASCHENBRENNER, *Zámky okresu Česká Lípa*, s. l. 2022, s. 246–262, bohužel bez odkazů.

objektu pod severním průčelím starého hradu, neboť pokud by tehdy stál jen dvoudílný areál s předhradím, jeho cena by byla jistě nižší. Jeho existenci dosud sice nepotvrzují přímé doklady, nicméně úvahy vedoucí tímto směrem jsou založeny na kombinaci dosud známých údajů včetně výsledků již zmíněného stavebního rozboru areálu. Kromě toho lze pak důvodně předpokládat, že původní hrad skromných rozměrů by i přes stavební úpravy a zvětšení plochy mohl jen těžko vyhovovat požadavkům pozdějších držitelů, zejména Hrzánů z Harasova, z nichž někteří členové na Skalce prokazatelně žili. Zajímavým dokladem v této souvislosti je zmínka Adama mladšího z Valdštejna, který 4. dubna 1603 na Skalce nocoval.¹⁷⁹ Opět si lze jen těžko představit, že za nocleh by si vybral starý hrad.

Archivní prameny však nesdělují prakticky nic ani o novém zámku, vzniklém zde ve druhé polovině 17. století. Jsou obdobně chudé, jak jsme poznali již při bádání o stavební podobě hradu. Prakticky jediné jeho popisy pocházejí z materiálů, vyhotovovaných v souvislosti s předáváním svěřenství jednotlivým členům rodu Schönbornů. Nejstarší dochovaný popis pochází z 20. listopadu 1832. Zámek je v něm popsán jako masivní dvoupatrová budova krytá taškami. V přízemí se rozkládala velká klenutá vstupní síň se vstupem do sklepů vyhloubených ve skále a schodištěm do patra. Vlevo se nacházelo několik klenutých místností a chodba k záchodu, vpravo chodba se třemi valeně klenutými obytnými místnostmi. Schodiště do prvního patra ústilo do průběžné chodby, z níž byly přístupné jednotlivé místnosti. V severní části prvního patra bylo několik obytných místností s rákosovým stropem a prkennými podlahami a kuchyně se spižírnou. Jižní část patra obsahovala chodbu s dvojicí místností a záchodem. První patro bylo celkově hodnoceno jako obyvatelné. Schodiště z něho vedlo dále do druhého patra, které však obsahovalo místnosti se špatnými stropy, bez oken a otopných zařízení (kamen). Celkově bylo hodnoceno jako neobyvatelné.¹⁸⁰

Další popisy pocházejí ze srpna 1888, prosince 1908 a června 1913. Zámek je v protokolu o prováděné inventuře a separaci fideikomisního panství a statků Dlažkovice, Skalka a Podsedice popsán takto: „Zámek číslo popisné 1 s obydlím úředníků situovaný na stavební parcele č. 75/1 je masivní, dvě patra vysoký dům o výšce 15 metrů s hlavní budovou dlouhou 36,00 metrů a širokou 14,5 metru, jeho východní křídlo je 7,5 metru dlouhé a 11,4 metru široké. K zadnímu průčelí přiléhá vystupující přístavba 10,1 metru dlouhá a 7 metrů široká. Zámecká budova je zakončena zvlněnou římsou a pokryta cementovými drážkovými taškami.

Podzemní podlaží na východním konci hlavní budovy sestává ze šesti klenutých sklepních prostor, jejichž část je přístupná zvenčí z východního průčelí a druhá část zevnitř

¹⁷⁹ *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, ed. Marie KOLDIN-SKÁ – Petr MAŤA, Praha 1997, s. 63.

¹⁸⁰ NA, Fideikomisní spisy, kart. 1284, příloha č. 10 k písm. F.

zámku, z velké předsíně. Přízemí je vesměs klenuté. Uprostřed hlavního traktu je široká předsíň opatřená cihelnou podlahou, uprostřed celé hloubky budovy opatřená dvoukřídlými dveřmi a jedním zamřížovaným oknem. V předsíni je umístěn vstup do sklepu s dřevěným schodištěm, uzavřený padacími dveřmi a chráněný železným zábradlím. K nejjižnějšímu konci předsíně přiléhá čtyřramenné klenuté schodiště s širokými schody s vyžděnými třiceti stupni. Vedou až do druhého patra. Mezi předsíní a východním průčelím je umístěn příbytek, přístupný jak z velké předsíně, tak také z tak zvaného skalního dvorku mezi dvěma křídly. Sestává ze čtyř vedle sebe položených obývacích pokojů, jedné kuchyně se sporákem, jedné pekárny s cihelnou podlahou a vestavěnou pecí, dále o několik stupňů výše ležící spížírna s cihelnou podlahou, která je již ve vedlejším křídle.

V křídle se nachází za kuchyní proti tak zvanému skalnímu dvorku jedna malá hala, v tom zvýšený chodník a dvouramenné zděné schodiště s dlážděnou chodbou k dlážděné komoře s uhlím, zaklenuté komoře a záchodu. K západnímu konci střední předsíně přiléhá malá předsíň s cihelnou dlažbou, jeden vedlejší pokoj, jedna kancelář důchodního úřadu, dále jedno velké, o několik schodů níže položené zaklenuté skladiště, přístupné zvenčí budovy.

První patro je celé opatřeno rákosovými stropy a obsahuje: jednu velkou předsíň, jejíž západní konec uzavírá jedna kuchyně, a jedna spížírna. Podél severního průčelí je umístěno šest průchodných obytných prostor. Východní křídlo obsahuje hospodářskou kancelář a vedle ní oddělené dřevěnou přepážkou skladiště, obě s prkennými podlahami, a jedna pravouhle zalomená chodba k záchodu, oboje s prkennými podlahami. Ve druhém patře přístupným prostřednictvím pokračování dolního schodiště jsou rovněž prostory, ještě ne zcela dostavěné, což je patrné z nynějšího nedokonalého stavu zvláště na rákosových střepech, podlahách, střeše a trámech. Na půdu vedou dřevěné schody, půda je svázána s ležatou stolicí. Kromě zmíněných nedostatků a chybějící dostavbě je budova zvláště v nižších podlažích v prostředním stavu.¹⁸¹ Popis zámku vhodně doplňoval současně pořízený plán areálu (obr. 3).

Zámecká budova byla průběžně udržována. Zřejmě poslední větší stavební akcí za doby Schönbornů mělo být pořízení koupelny s příslušnými rozvody vody. Návrh zpracovala v létě 1926 až srpnu 1927 stavební firma A. Niklase z Teplíc ve dvou variantách.¹⁸² První umístila lázeň do zvýšené východní části přízemí vedle záchodu, druhá pak do dvou místností v severním nároží. Není ovšem jisté, zdali k realizaci výstavby koupelny došlo.

¹⁸¹ Tamtéž, kart. 1291, příloha č. 129, popis stavebních objektů, a kart. 1297, příloha č. 163, popis stavebních objektů. Jelikož oba popisy jsou téměř identické, jejich obsah byl pro účely příspěvku spojen do jednoho textu.

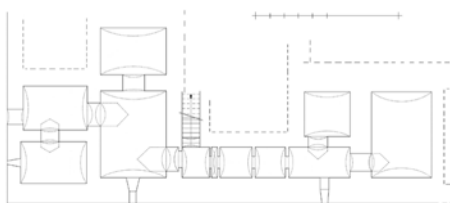
¹⁸² SOA v Plzni, Velkostatek Dlažkovice, kart. 21, i. č. 83, Stavby a Přestavby, nefol.

HRAD A ZÁMEK SKALKA

Posledními úředními popisy zámku jsou v odhadech pořízených v únoru 1993 a prosinci 1999 v souvislosti s připravovanými převody majetku.¹⁸³ Jelikož jsou obsahově téměř totožné, postačí ocitovat část staršího dokumentu: „Zámek se nachází nedaleko od Lovosic v malé obci s počtem obyvatel do 2.000. Zámek je postaven na kopci a je přistavěn k čedičové skále. Stavba byla postavena na počátku 19. století jako letní sídlo majitele zdejšího panství. K nemovitosti dříve patřily rozsáhlé pozemky, které dnes vlastní místní zemědělské družstvo. Pro majetkoprávní nesrovnalosti nebylo možno přesně určit rozsah pozemků a tím i nemovitosti k nim patřící.“

Vlastní budova zámku je značně členitá a rozlehlá. Jedná se o třípodlažní částečně podsklepený objekt s půdorysnou plochou tvaru písmene F. Stavba má valbovou střechu s taškovou krytinou. Stavba je z masivního smíšeného zdiva. V současné době je bez jakéhokoliv průměrného vybavení. Je zde pouze rozvod elektřiny a v zadním traktu byla vybudována výtahová šachta pro nákladní výtah. Sklepení a přízemí má klenuté stropní konstrukce. Nad 1. a 2. patrem jsou stropy rovné trámové s podhledem. Budova slouží v současné době k uskladnění archiválií, a to převážně v 1. a 2. patře. V přízemí jsou skladovány zemědělské produkty z blízkého zemědělského družstva. Schodiště do 1. patra má odlišný poměr šířek a výšek, neboť bylo uzpůsobeno k chůzi koní až do patra“. Popis zámku až na některé zjevné chyby a omyly tak přináší jen obecnou charakteristiku objektu; zajímavější je jeho zhodnocení ke stanovení ceny, k němuž se ještě vrátíme.

Po výpovědi písemných pramenů je možné podat nástin vývoje areálu ve Skalce během 17. století. Starý hrad s mladší částí, vystavěnou zřejmě po roce 1500 pod severovýchodní hradní skálou v místech staršího objektu, byl během závěrečné etapy třicetileté války, pravděpodobně na jaře 1639, poškozen válečnými událostmi. Majitelé statku, Hrzánové, proto přistoupili k výstavbě nového reprezentativního sídla. Byl to zřejmě Jan Adam Hrzán, povýšený v roce 1650 do panského stavu. Nový zámek stál nejspíše v roce 1681. Lze tak soudit podle ustanovení jeho závěti, podle níž si manželka mohla vybrat „vdovské“ sídlo, na němž by po jeho smrti dále žila. K výběru jí nabídl tři objekty, totiž malostranský dům a zámky Skalku a Červený Hrádek (u Jirkova). Jeho rozhodnutí vylučuje možnost, že zámek ve Skalce tehdy nestál; v opačném případě by manželce jistě nenabízel místo k po-

Skalka (okr. Litoměřice), plán sklepů zámku. Měřítko 10 metrů. Stav v roce 1991, úprava autor

¹⁸³ Ministerstvo vnitra, spisovna odboru správy majetku, sign. Zámek Skalka, složka k evidenčnímu listu č. 35061440.

Skalka (okr. Litoměřice), hlavní a delší boční průčelí (vlevo) a hlavní a kratší boční průčelí (vpravo) zámecké budovy od severovýchodu. Stav 22. května 1996, foto autor.

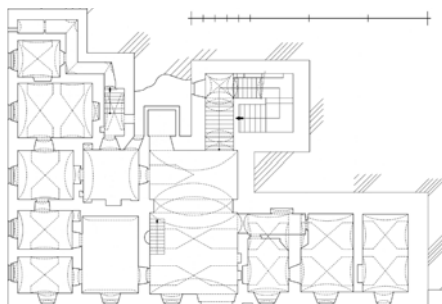
bytu, sestávající ze středověkých objektů, které by pro ni bylo naprosto nevhodné.

Nový zámek byl vystavěn v místech staršího objektu či objektů. Na základě dnešních znalostí lze důvodně tvrdit, že jeho stavitel použil z původních konstrukcí pouze část sklepních prostor. Ty rozšířil a poté nad nimi vyzdvihl novostavbu, rozsáhlou dvoupatrovou dvoukřídlou budovu s přístavkem schodiště v průčelí obrácenému k hradní skále. Objekt tím získal podobu velkého písmene „F“, jež mu poté již zůstala. Jednalo se tedy o rozsáhlou budovu, krytou valbovými střechami s komíny. Hlavní průčelí o sedmi osách se obracelo k severozápadu do prostoru dvora, krátké boční průčelí třemi osami k jihu, k přístupové cestě, kdežto dlouhé boční průčelí, pětiosé, směřovalo k jihovýchodu (obr. 20 a 21). Fasádu vstupního průčelí členila v úrovni přízemí obdélná okna, mezi nimiž byl umístěn hlavní vstup. Stěny byly opatřeny bosovanou omítkou, zakončenou výraznou římsou, oddělující přízemí od prvního patra. Obě vyšší podlaží dělil pilastrový řád s toskánskými pilastry,

Skalka (okr. Litoměřice), hlavní vstup v severním průčelí zámecké budovy, obráceném do dvora. Kdysi k němu vedlo schodiště o třech stupních, nahrazené v roce 1958 betonovou rampou. Stav 21. března 2009, foto autor.

HRAD A ZÁMEK SKALKA

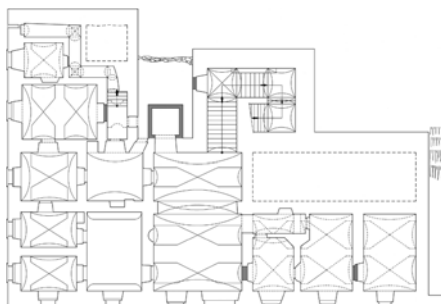

Skalka (okr. Litoměřice), plán přízemí zámku. Měřítko 20 metrů. Stav v roce 1991, úprava autor.

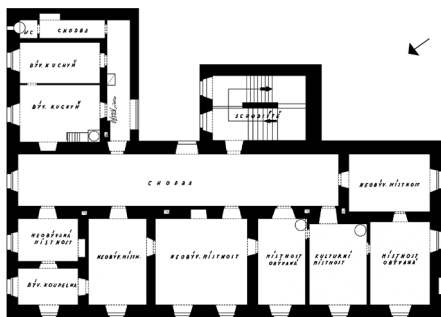
ukotvenými ve zmíněné římse mezipatrové a ukončenými v korunní římse. Prostor mezi pilastry člení lizénové rámy, které ho současně dělí ve shodě s podlažími na dvě části. Obdélná okna zvýrazňují jednoduchá ostění s lištou a uchy s kapkami v jejich horní části. Hlavní dvoukřídlý vstup v severním průčelí zvýrazňuje půlkruhově zakončené ostění vrcholící klenákem, nad nímž byl umístěn rodový znak Hrzánů, později odstraněný (obr. 22).¹⁸⁴

Za hlavním vstupem se rozkládala velká klenutá vstupní hala. Místnosti po jejích bocích byly zaklenuty valeně se styčnými pětibokými výsečemi. Skladba přízemí se musela částečně vyrovnávat se skalním masivem, k němuž byla přistavěna a jež tvořil po opravování některé části obvodového zdiva. Po levé straně vstupní haly bylo rozloženo pět místností, podél dalších dvou pak vedla třikrát zalomená chodba k záchodu. Z chodby směřovaly

¹⁸⁴ Ještě před rokem 1920 byly nad klenákem patrné stopy po odsekaném erbů (viz Vinzenz LUKSCH, *Topographie*, c. d., s. 609).

Skalka (okr. Litoměřice), plán přízemí zámku. Šedě značeny mladší konstrukce a zazdívký, čárkovaně obě tzv. skalní místnosti. Měřítko 25 metrů. Stav 16. července 1999, zaměření Jiří Peták starší a autor, kresba autor.

Skalka (okr. Litoměřice), plán prvního patra zámku. Stav v roce 1958, úprava autor.

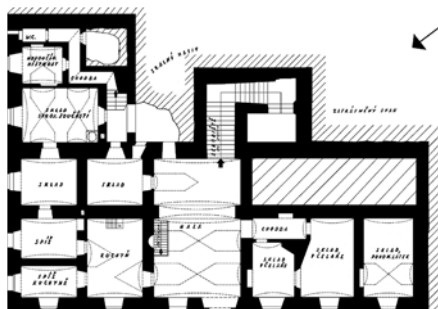
Skalka (okr. Litoměřice), plán druhého patra zámku. Stav v roce 1958, úprava autor.

dveře rovněž do částečně ve skále zahloubené prostory, později znepřístupněné. Po pravé straně vstupní haly byly seřazeny za krátkou chodbičkou tři zaklenuté místnosti, vyplňující polovinu rozsahu této části přízemí. Druhou část zaujala další prostora částečně zasekaná do podloží, později opět znepřístupněná. Obě prostory, nazývané dříve „skalní místnosti“, zachytilo ještě zaměření zámku z roku 1958 (viz obr. 11 a 12).

Ze vstupní haly vedly schody do sklepů a ústilo do ní schodiště do pater, umístěné v již zmíněném přístavku, spočívajícím opět na přisekané rostlé skále. Prostor pod schodištěm proto zůstal nevyužit. Třikrát zalomené schodiště bylo zaklenuté včetně odpočívadel valeně se styčnými výsečemi, obě vyšší podlaží pak byla plochostropá. Dlouhá chodba v patře s přístupy do jednotlivých místností byla opatřena trémovým stropem (viz obr. 8 a 9).

Střízlivá podoba stavby s poměrně jednoduchým členěním fasád odpovídá předpokládané době jejího vzniku, tedy počátku druhé poloviny 17. století. Jako autor architektonického návrhu zámku je předpokládán většinou odborníků Julius (Giulio) Broggio, jenž byl autorem několika zámeckých staveb v okolí a autorství dalších je mu připisováno (jsou to zejména zámecké stavby v Čížkovicích, Dlažkovicích, Milešově, Mimoni a jinde).¹⁸⁵

Zámek se v podstatě beze změny dočkal 20. století. V roce 1945 byl zabaven majitelům, Schönbornům, a převeden do majetku státu. Jak již bylo výše uvedeno, zprvu byl využíván pro kancelářské a skladištní účely. Písemné prameny dokumentují jeho stav a následující úpravy až od závěru padesátých let minulého století, kdy sloužil štábu civilní obrany. První doklady pocházejí z roku 1958. Tehdy byla připravována generální obnova celého objektu, již měl realizovat již zmíněný Okresní stavební podnik v Lovosicích. V červenci byl zámek proto zaměřen (obr. 7, 8, 9).¹⁸⁶ Z dokumentu darovaného dnem 20. října 1958

Skalce (okr. Litoměřice), plán přízemí zámku. Jeho autor zaznamenal celý rozsah podlaží včetně dvou tzv. skalních místností, později znepřístupněných. Nevypořádal se však s rozmístěním kleneb v jednotlivých prostorách, které jsou zjevně zaznamenány nepřesně. Stav v roce 1958, úprava autor.

¹⁸⁵ Jako první mu přiřkl autorství zámku ve Skalce Josef STÖSSEL, *Italienische Bauleute im Leitmeritzer Kreise*, *Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege* 44, 1921, s. 76–78, zde s. 77. K osobě Julia Broggia podrobněji KOLEKTIV, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 83–84.

¹⁸⁶ Zaměření provedl Okresní stavební podnik Lovosice pro Krajský národní výbor v Ústí

pak plynou konkrétní plánované opravy objektu. Měla být provedena generální oprava střechy a výměna staré střešní krytiny cementovými taškami, dále klempířské práce včetně obnovy hromosvodu a okapů, oprava komínových těles, výměna shnilých stropních trámů, zabezpečením 1. a 2. patra vložением ocelových kleštin na východní, severní a západní straně, zřízení nákladního výtahu o nosnosti až 1000 kg, úprava terasy, zřízení záchodů ve všech podlažích, rozšíření hlavního vstupu s půlkruhovým nadsvětlíkem, náhrada původních tří schodištvých stupňů před hlavním vstupem betonovou rampou, položení nové betonové podlahy ve vstupní hale a zakrytí vstupu do sklepa děleným dřevěným fošnovým příklopem, vyztužení sklepního prostoru pod vstupní halou výdřevami k zamezení deformace stavby, dále oprava značně zdeformované pravé boční zdi v přízemí. V prvním patře se plánovalo vybourání všech kachlových kamen a na třech místech zřízení nových lokálních topenišť, vybourání sporáku s kotlem, odstranění stávající podlahy chodby a položení betonové dlažby asi 5 cm pod původní úroveň. Starý jídelní výtah z přízemí do druhého patra měl být vybourán a zabetonován, ve druhém patře se při-

pravovalo rovněž zbourání kachlových kamen a kuchyňského sporáku, obdobně jako v prvním patře pak bylo plánováno zřízení lokálního topení na třech místech. Na půdu mělo být zřízeno nové dvouramenné dřevěné schodiště s podestou, dále se připravovala úprava některých oken a dveří a konečně také úprava oplocení celého areálu. Výsledkem měla být úprava zámku k umístění kanceláří štábu Civilní obrany Okresního národního výboru Litvínov, ke zřízení skladovacích prostor a dvanácti stání pro automobily. Předložený návrh prací dokladuje, že podstata zámecké budovy měla doznat značných změn, takže dobrá zpráva v něm zazněla vlastně jen jedna – vybouraná kamna měla být alespoň částečně převezena do Lovosického muzea.¹⁸⁷

Skalka (okr. Litoměřice), prostor dvorku pod hradní skálou mezi dvěma zámeckými křídly, do něhož byl vložen v roce 1959 přístavek s výtahem. Stav 21. března 2009, foto autor.

S realizací naplánované obnovy bylo započato v roce 1959. Dne 5. února bylo objednáno zhotovení nákladového výtahu (obr. 23), dne 28. července 1959 byly zahájeny práce

nad Labem, odbor pro vnitřní věci (uloženo ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, signatura Budovy – Skalka 1959–1991, kart. 44). Pokud nebude uvedeno jinak, následující dokumenty jsou uloženy tamtéž v kart. 44 a 45.

¹⁸⁷ I přes intenzivní pátrání se nepodařilo zjistit, byla-li alespoň jedna kamna muzeu skutečně předána.

na barevném provedení fasád. Všechny práce měly být dokončeny do 10. října 1959, termín však nebyl splněn. 12. října proto proběhlo jednání ohledně stran nedokončení adaptací zámku. Do zápisu se dostaly konkrétní práce – nebyl dokončen výtah, protahovaly se opravy oken a dveří v obou patrech, nebyla dokončena ani práce na záchodech, umývadlech a sprchách, v přízemí chybí dokončit rovněž úpravu oken a dodělat příjezd k zámku. Nový termín byl stanoven na 19. října 1959 s kontrolním dnem 20. října; do té doby se nepovoluje předat zámek do užívání. Uživatel zámku se sám vyjádřil k potížím způsobeným nedokončením prací v termínu takto: „Ze skladů v Litvínově nemáme kam materiál uskladnit. Počítalo se s tím, že materiál bude převezen do objektu na Skalce ve Vlastislavi a zde uskladněn. Vzhledem k tomu, že odpůrce akci nedokončil v dohodnuté lhůtě plnění a vzhledem k jeho liknavosti mohlo by dojít ke zdržení investiční výstavby bytových jednotek v Litvínově, neboť sklady v Litvínově nemůžeme uvolnit, dokud odpůrce adaptaci nedokončí.“

Plánované úpravy zámku byly poté provedeny. Pravděpodobně tehdy byly zneprístupněny obě zmíněné prostory zasekané do skalního podloží. Tím sice byly odděleny od zbytku přízemních prostor, nicméně základní problém, totiž vzlínání vlhkosti z podloží, tím ovšem vyřešen nebyl. Zámek následně sloužil štábu Civilní obrany zejména ke skladovacím účelům. Uživatel o něj průběžně pečoval, ale po téměř deseti letech bylo přikročeno k dalším „adaptačním“ pracím. Technická zpráva k opravě prvního patra zámku z června 1967 požadovala odstranění starého dřevěného trámového stropu v místnosti v pravé části budovy a jeho nahrazení novým stropem, rovněž trémovým, ovšem zhotoveným ze železobetonu. Požadovaná práce proběhla do konce roku 1968, to se však již nachýlila doba využití objektu pro účely civilní obrany.

Počátkem sedmdesátých let vstoupil do hry Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Z dochovaných dokumentů ilustrujících přebírání zámku je důležitá zejména část zápisu o fyzickém předání zámku, datovaného dnem 10. září 1974. Areál tehdy sestával „z hlavní budovy a strážnice. Oba objekty byly naposledy opravovány v r. 1966. Prohlídkou budov bylo zjištěno, že objekt je značně napaden vlhkostí a plísní, zejména část přiléhající ke skalní stěně. Podlahy, okna a dveře odpovídají běžnému opotřebení, rovněž tak střechy i hromosvody i okapy. Celý objekt potřebuje některé údržbářské práce (oprava střechy, nátěry oken a okapů, schodiště a zadní stěna potřebuje impregnaci proti plísním a houhám). Oplocení objektu potřebuje vyměnit a s tím současně řešit používání dosavadních ploch.“ Závěrečné konstatování ve smyslu „Jedná se o třípodlažní částečně podsklepenou budovu, z níž připadá v úvahu využít pro archivní účely cca 1/3 podlahových ploch“ také nevyznělo příliš optimisticky. Ostatně zápis z kontrolního dne, pořízený 28. ledna 1976, odhalil množství závad. Konstatovalo se v něm, že „odkrytím palubek ve druhém patře byl zjištěn havarijní stav nosné konstrukce podlah s tím, že jejich maximální nosnost je do 100 kg/m čtvereční, takže bez generální opravy je nezpůsobilé. První patro v lepším

stavu, nosnost cca 500 kg na čtvereční metr, konstrukce střechy nedovoluje využít půdní prostor, tašky na osmi místech poškozené, nutná okamžitá oprava, komíny nebyly při minulé opravě vyvedeny nad střechu, doporučuje se jejich zaslepení, sociální zařízení všude vybudované, nákladní výtah v dobrém stavu, okna a dveře v dobrém stavu.“ Zvláště alarmující bylo závěrečné konstatování: „Využití pro archivní účely se dosud nedoporučuje, neboť: V současné době užívá archiv Litoměřice cca 3000 bm, do roku 1980 je možné navýšení o 2000 bm, druhé patro nepoužitelné, takže v současné době je využita asi polovina úložné plochy v přízemí a prvním patře (cca 10 nákladních aut ze S KNV a přemístění archivu dosud uloženého v zámku v Libochovicích, cca 30 nákladních aut).“

Následně byl zpracován a 1. února 1976 odevzdán znalecký posudek s odhadem ceny nemovitosti, uvádějící toto: „Bývalý zámek (s později vybudovanou vrátnicí) osazený přímo do skalního masivu nad obcí Vlastislav v okrese Litoměřice. Zdivo budovy kamenné, část zadní obvodové zdi tvoří skalní masiv. Střecha budovy je sedlová s valbami, krytá taškovou krytinou. V přízemí jsou klenuté stropy, v ostatních podlažích jsou trámové, polospalné stropy. Okna jsou dvojitá ven a dovnitř otvíravá. Zárubně dveří tesařské, objíjené, dveře náplňové, dvoukřídlové. Venkovní omítky vápenné, štukové, fasáda středně členěná. Vnitřní omítky vápenné, dřevem hlazené. Podlahy jsou prkenné, dlažby keramické dlaždice. Schodiště široké pohodlné schody, do 1. poschodí cihelné s dubovými hranami stupňů, do 2. poschodí jsou schody kamenné, do půdního prostoru jsou dřevěné, tesařsky provedené příkré schody bez podstupnic. Objekt není vytápěn. Komíny nebyly po minulé opravě vyvedeny nad střechu. Voda je zavedena vodovodem z vodního zdroje státního statku. Ve všech podlažích je vybudováno sociální zařízení. Průčelí zámku je situováno k severu. Nemovitost má být užívána pro archivní účely. Druhé poschodí zámku je bez generální opravy a zpevnění stropů pro archivní účely neúživatelné. V letech 1952–1953 byl zámek nákladem cca 1 milionu upravován. Byly provedeny úpravy zadního traktu, odizolování stěn, vybudován nákladní výtah, provedeno zazdění skalních chodeb, zpevnění části stropů v jednotlivých patrech a provedena částečná oprava střechy. V roce 1963–1964 byla provedena generální oprava střechy, zpevnění stropů v pravém křídle a opravy kouřovodů, všechny opravy v hodnotě cca 1,600.00,- Kč. V současné době je po poslední vichřici silně narušená tašková krytina. Stáří zámku je cca 200 let.“

Přestože zpráva obsahuje některé mylné informace, potvrzuje, že zámek rozhodně nebyl ve vyhovujícím stavu. Nicméně litoměřický oblastní archiv ho převzal. Následně prováděl jeho běžnou údržbu, v rozmezí dubna až listopadu 1985 pak nechal provést kompletní opravu střechy. Na počátku devadesátých let však bylo zřejmé, že užívání zámecké budovy vzhledem k nutným nákladům na údržbu a průběžné odstraňování závad není nadále hospodárné. Vedení archivu proto začalo uvažovat o jeho náhradě. Ostatně Skalka nebyla jediným historickým objektem, v němž byly ukládány archíválie; litoměřický oblastní archiv využíval např. také další zámek v Žitenicích. Objekt

byl proto znovu zaměřen (viz obr. 10, 11, 12).¹⁸⁸ Jeho tehdejší stavební stav nebyl skutečně vyhovující. Již zmíněné popisy budovy z let 1991 a 1999, pořízené pro stanovení jeho ceny, musely konstatovat holou pravdu: „Budova je značně zanedbaná a neudržovaná. Vzhledem k tomu, že je tzv. nalepena na čedičové skále, dostává se do ní značné množství povrchové vody i zemní vlhkosti, která pak vzlíná až do úrovně 2. patra. Nosné zdivo je v klenutých otvorech značně narušené, a to především od soustředěného zatížení. Zatékající voda v zimě zmrzne a způsobuje další neustálé navětrávání svislého nosného zdiva. Veškeré dřevěné konstrukce, t.j. stropní trámy a krov jsou v havarijním stavu. Především jsou napadeny hnilobou se dřevokazným hmyzem. Veškeré stavební úpravy, které byly v objektu provedeny, byly zhotoveny nahodile a bez profesionálního přístupu. Budova jako celek je zničena na 85 %. Včetně výtahu a výtahové šachty. Výtah je zrezivělý a nefunkční. Svým vybavením a jednoduchostí lze nyní budovu přirovnat k objektu pro skladování, která má značnou amortizaci.“

Popis z roku 1999 nadto dodává, že rozvod studené vody a kanalizace je nefunkční a technický stav zámku je podprůměrný. To bylo celkem logické, neboť zámek tehdy byl již několik let bez využití. Archiválie byly do podzimu 1999 vystěhované a archiv se připravoval k předání objektu jako nepotřebného. Tehdejším zájemcem, zřejmě jediným, byla Obec Vlastislav, která celý areál nakonec převzala. Nový vlastník se však musel vypořádat s neradostným dědictvím. Po dvacetiletém vlastnictví Skalky je však možné konstatovat, že postupná rekonstrukce zámku se daří. Budoucnost areálu zříceniny hradu, zámku a bývalého poplužního dvora Skalka je konečně možné vidět pozitivně, ale to je již jiná historie.

Skalka (okr. Litoměřice), okrouhlá věž hradu se vstupním otvorem v úrovni druhého podlaží. Stav 22. května 1996, foto autor.

¹⁸⁸ Zaměření zámku provedl v prosinci 1991 Technický a zkušební ústav stavební Státní zkušebna 204 pobočka Teplice, investor Policie ČR. Zaměření uloženo ve spisovně Státního oblastního archivu v Litoměřicích, signatura Budovy – Skalka 1959–1991, kart. kart. 45.

K ověření písemných pramenů vydaných v tištěných edicích a použitých v příspěvku byla využita databáze Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

Resumé

The village of Vlastislav is located west of Lovosice. It includes a former castle, a chateau and the meierhof. Older is the village of Vlastislav, above which a massive stronghold was built, used in the 9th and 10th centuries. At the latest in the middle of the 13th century a stronghold was built in the village, which seated the local nobles until the beginning of the 15th century. Before 1350, several members of the family lived at the same time, so the property in the village was divided and a castle called Skalka was founded nearby. The owners of the castle, Petr, Fraňek and Ješek of Skalka, are first recorded in 1357. Their descendants lived there until the beginning of the 15th century, after which they were replaced by members of the Kaplíř family from Sulevice. Skalka belonged to Jiří Vrša of Sádlno from the beginning of the 16th century, after 1536 it was acquired by Jan of Vřesovice and later returned to the Kaplíř family. Before 1579, Adam Hrzán of Harasov, whose descendants lived there until the beginning of the 18th century, gained it by marriage. Skalka was then connected with the estates of Dlažkovice and Podsedice. Since 1730 it belonged to František of Hatzfeld and Gleichen and his descendants. In 1812, Hugo Damián Ervín Schönborn inherited the estate and his family owned the manors of Dlažkovice, Podsedice and Skalka, which were connected to the manor of Dolní Lukavice and turned into a fideikomis, until 1945. Skalka was then taken over by the state. At first it was used by the Civil Defence Headquarters, since 1976 by the State Regional Archive in Litoměřice, and in 2001 it was transferred to the current owner, the Municipality of Vlastislav.

Skalka Castle was founded on a basalt rock eastward from Vlastislav above the Modla valley. It had a two-part layout. The front part consisted of a forepart with a gate and at least one building. Behind the forecourt, a transverse moat was dug to separate it from the triangular core. A bridge led from the forecourt to it over the moat, which led to the gate. Next to it, a round tower stood above the moat at the highest point of the castle, today about 15 metres high, with an entrance on the north-east side at a height of almost 5 metres. Behind the tower was a small courtyard with a palace. The castle was later extended by a new forecourt under the south side of the core and by buildings under the northern edge of the rock. The owners gradually abandoned it probably in the 16th century, when they moved to new buildings under the castle. Its end probably

came during the Swedish invasion of Bohemia in 1639, when it was plundered.

The old and unsuitable castle was gradually replaced by the existing buildings on the site of the younger castle to the north of the castle. These buildings arose around 1500 and were later expanded. However, Adam Hrzán had them demolished before 1681 and a new castle was built in their place. It is a three-storey partly basemented building on an F-shaped plan, covered with a hipped roof. The main façade with seven axes faces the courtyard. The façade is articulated at ground-floor level by a bossed plaster cornice and rectangular windows, with the main entrance in the centre. The two upper floors are divided by a pilaster row with Tuscan pilasters, lysene frames and rectangular windows. The main double-winged entrance in the north facade is complemented by a semicircular lining with an arch. The cellars and ground floor are vaulted with moulded vaults with sectors, the floors are flat-ceilinged.

The author of the design of the castle was probably the well-known builder Julius (Giulio) Broggio, who was also involved in the construction of several chateaux in the vicinity (Čížkovice, Dlačkovice, Milešov). The Skalka chateau survived essentially unchanged until the 21st century, when it was acquired by the Municipality of Vlastislav. After 2001, it began its gradual reconstruction and is now being prepared for a new use.

Das Dorf Vlastislav befindet sich westlich von Lovosice. Es umfasst eine ehemalige Burg, ein Schloss und den Meierhof Skalka. Älter ist das Dorf Vlastislav, über dem ein massive Burgstall errichtet wurde, der im 9. und 10. benutzt wurde. Spätestens in der Mitte des 13. Jahrhunderts wurde im Dorf eine Feste errichtet, in der bis Anfang des 15. Jahrhundert hiesige Adeligen siedeln. Vor 1350 lebten mehrere Geschlechtsmitglieder gleichzeitig, so dass der Besitz im Dorf geteilt und in der Nähe eine Burg namens Skalka gegründet wurde. Die Besitzer der Burg, Petr, Fraňek und Ješek von Skalka, wurden erstmals im Jahr 1357 erwähnt. Ihre Nachkommen lebten hier bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts, danach wurden sie durch Mitglieder des Geschlechts Kaplíř von Sulevitz ersetzt. Zu Beginn des 16. Jahrhunderts gehörte Skalka dem Jiří Vrša von Sádlno, nach 1536 wurde es von Jan von Vřesovitz erworben, später ging es wieder in den Besitz der Kaplířs über. Vor 1579 übernahm es jedoch Adam Hrzán von Harasov, dessen Nachkommen dort bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts siedelten. Skalka war damals mit den Gütern Dlačkovice und Podsedice verbunden. Ab 1730 gehörte es dem Franz von Hatzfeld und Gleichen und seinen Nachkommen. Im Jahre 1812 erbte Hugo Damian Ervin von Schönborn das Gut. Seine Familie besaß die Herrschaft Dlačkovice, Podsedice und Skalka, die mit der Herrschaft Dolní Lukavice verbunden und in einem Fideikommiss umgewandelt war, bis zum Jahr 1945. Danach ging Skalka in den Besitz des Staates über. Zunächst wurde es vom Hauptquartier des Zivilschutzes genutzt, ab

1976 vom Staatlichen Regionalarchiv in Litoměřice, und im Jahre 2001 wurde es dem heutigen Eigentümer, der Gemeinde Vlastislav, übertragen.

Die Burg Skalka wurde auf einem Basaltfelsen östlich von Vlastislav oberhalb des Modla-Tals errichtet. Sie hatte eine zweiteilige Anlage. Der vordere Teil bestand aus einem Vorplatz mit einem Tor und mindestens einem Gebäude. Hinter dem Vorhof wurde ein quer verlaufender Graben ausgehoben, um ihn von dem dreieckigen Kern zu trennen. Von der Vorburg führte eine Brücke über den Graben, die zum Tor führte. Daneben stand über dem Graben am höchsten Punkt der Burg ein Rundturm, heute etwa 15 Meter hoch, mit einem Eingang an der Nordostseite in fast 5 Metern Höhe. Hinter dem Turm befand sich ein kleiner Innenhof mit einem Palast. Die Burg wurde später durch eine neue Vorburg unter der Südseite des Kerns und durch Gebäude unter dem nördlichen Rand des Felsens erweitert. Die Besitzer gaben die Burg wahrscheinlich im 16. Jahrhundert nach und nach auf und zogen in neue Gebäude unter der Burg um. Ihr Ende kam wahrscheinlich während des schwedischen Einmarsches in Böhmen im Jahr 1639, als sie geplündert wurde.

Die alte und unzureichende Burg wurde nach und nach durch die bestehenden Gebäude an der Stelle der jüngeren Burg im Norden des Schlosses ersetzt. Sie wurden um 1500 errichtet und später erweitert. Adam Hrzán ließ sie jedoch vor 1681 abreißen und an ihrer Stelle eine neue Burg errichten. Es handelt sich um ein dreigeschossiges, teilweise unterkellertes Gebäude auf einem F-förmigen Grundriss, das mit einem Walmdach gedeckt ist. Die Hauptfassade mit sieben Fensterachsen ist auf den Hof gerichtet. Die Fassade ist im Erdgeschoss durch ein bossiertes Putzgesims und rechteckige Fenster gegliedert, wobei sich der Haupteingang in der Mitte befindet. Die beiden oberen Stockwerke sind durch eine Pilasterreihe mit toskanischen Pilastern, Lysenrahmen und rechteckigen Fenstern gegliedert. Der zweiflügelige Haupteingang an der Nordfassade wird durch eine halbrunde Verkleidung mit einem Bogen ergänzt. Die Keller und das Erdgeschoss sind mit profilierten Gewölben mit Aussparungen gewölbt, die Stockwerke sind flachgedeckt.

Die Baupläne des Schlosses entwarf wahrscheinlich der bekannte Baumeister Julius (Giulio) Broggio, der auch am Bau anderer Schlösser in der Region (Čížkovice, Dlačkovice, Milešov) beteiligt war. Das Schloss Skalka blieb im Wesentlichen unverändert bis zum 21. Jahrhundert erhalten, als es von der Gemeinde Vlastislav erworben wurde. Nach 2001 begann die schrittweise Rekonstruktion des Schlosses, und es wird nun für eine neue Nutzung vorbereitet.

PRACOVIŠTĚ MOST – VELEBUDICE

Eliška Králová

Historie mosteckého pracoviště se začala psát již poměrně záhy po skončení válečných událostí. V roce 1945 vznikl znárodněním n. p. Severočeské hnědouhelné doly Most.¹ Oběžníkem SHD č. 101/47 byl zřízen na základě pokynů ústředního ředitelství Československých dolů u n. p. SHD archiv a současně stanoveny pokyny pro vedení archivní služby.² Vedením archivu byl pověřen Hugo Pavlík. Hlavním cílem těchto opatření byla snaha zabránit ničení starých registratur těžebních společností existujících před rokem 1939.³

Podle vládního usnesení z roku 1951 bylo nutno považovat spisy a archivní materiál vzniklý z činnosti a provozu průmyslových a jiných podniků a mající význam pro trvalé uchování z hlediska politického, hospodářského a historického za předmět státního zájmu a dohledu. Za účelem trvalé úschovy cenného materiálu se měly zřizovat podnikové archivy jako zařízení podniku či závodu a zřizovat funkce podnikového archiváře. Oběžníkem Kombinátu SHD č. 26/52 z 19. 11. 1952 bylo rozhodnuto o zřízení jednotného celorevírního archivu, na místo podnikového archiváře byla jmenována PhDr. Zdeňka Fröhlichová, ke které o rok později nastoupily dvě pomocné síly bez odborného vzdělání.⁴

Podnikový archiv v polovině 50. let minulého století sídlil ve sklepních a nádvořních místnostech správní budovy Kombinátu a v tělocvičně bývalé školy Na Komendě, prostorově naprosto nevyhovujících.⁵ Neprobíhal proto ani příjem nového materiálu. Ze stávajících dokumentů bylo zpřístupněno asi 40 %. Tento stav se podstatně zhoršil při reorganizaci SHD v r. 1957, kdy bylo nutné zajistit písemnosti zrušených trustů i některých útvarů Sdružení SHD. Archiv vykonával současně i funkci spisovny. K 1. 4. 1958 byl archiv začleněn do oddělení dokumentace odboru vývoje a technického rozvoje Sdružení SHD v Mostě.

¹ Technicko-ekonomický zpravodaj Hnědé uhlí 7/1988, Organizační vývoj SHD 1945–1986, autorka Anna Hyxová

² Marie Říhová, Dějiny koncernového archivu za období 1947–1986, rukopis, 1987.

³ Tzn. Mostecké uhelné společnosti, Severočeské uhelné společnosti, Lomských uhelných závodů, Státních dolů Čsl. republiky. Tyto těžební subjekty se po r. 1939 staly součástí Sudetské báňské akciové společnosti (SUBAG) Fondy Mostecké společnosti a SUBAGu byly z bezpečnostních důvodů uloženy v Matici hornicko-hutnické a zpět na SHD vráceny až v r. 1955.

⁴ Marie Říhová, Dějiny, s. 2

⁵ Marie Říhová, Dějiny, s. 7. Podnikové písemnosti jsou uloženy ve 2 větších a 2 malých sklepech hlavní budovy, ve 4 malých místnostech přízemí a 1. patra a ve 2 větších sklepech domu na dvoře správní budovy a v bývalé tělocvičně Na Komendě. Sklepní místnosti jsou vlhké, napadené plísní, bez oken, s větráky v úrovni ulice, a proto plné prachu a sazí, nezpůsobilé pro delší pracovní pobyt.

Jako vhodné místo pro podnikový archiv byla vybrána památkově chráněná jednopatrová budova čp. 176 na II. náměstí v Mostě, která prošla rozsáhlou rekonstrukcí a kam byl archiv v r. 1960 konečně přestěhován. Upravené archivní prostory byly určeny pro cca 1600 bm písemností ve 14 místnostech, působily zde 4 pracovnice: vedoucí, archivní manipulátka a 2 pomocné síly.

I nadále byl stav archivu SHD spíše neutěšený a spisová služba na podnicích na velmi nízké úrovni. Vedle dokumentů trvalé hodnoty byly do archivu ukládány i písemnosti dočasného významu, které měly být dle vyhlášky MV č. 153/56 ukládány odděleně v podnikové spisovně. Pro nedostatek prostoru nemohly být zceleny archivní fondy a neproběhly ani řádné skartace. V listopadu 1960 byly archivní materiály uloženy původně v budově SHD již ze 60 % zlikvidovány a to tak, že proskartované byly převezeny do nového archivu a část navržena ke skartaci, u 80 % archiválií byly pořizeny seznamy.⁶

Na základě usnesení poradního sboru ředitele z 9. 11. 1959 následovalo převedení archivu z odboru vývoje a technického rozvoje zpět do odboru správního s účinností od 1. 1. 1960. Příkazem ředitele Sdružení SHD č. 17/1961 bylo uloženo zavést evidenci písemností na Sdružení a na národních podnicích, zřídit spisovnu (archiv) a pověřit jejím vedením spolehlivého pracovníka, v případě kumulace funkcí měla být stanovena doba, v které se bude věnovat pouze vedení spisovny. Od 1. 11. 1960 byla konečně zřízena spisovna Sdružení SHD a směrnicí č. 23/61 z 5. 6. 1961 vydán Spisový řád.

Ministerstvo paliv a energetiky po dohodě s ministerstvem vnitra provedlo kategorizaci jednotlivých podnikových archivů s ohledem na hospodářský a politický význam příslušné organizace v kraji, na důležitost archivních materiálů uložených v archivu, jakož i s ohledem na perspektivní narůstání významných archivních fondů v budoucnu. Sdružený podnikový archiv SHD byl zařazen mezi archivy I. kategorie.

Počátek 60. let 20. stol. byl v archivu ve znamení pokračujícího stěhování, které probíhalo za pomoci vojenských vozů a pracovníků archivu a spisovny. Personální obsazení archivu bylo i nadále nedostatečné, zpracovávání archivního materiálu pro zaneprázdnění jinými úkoly probíhalo pomalu, zhruba 2/3 bylo podchyceno formou prozatímních inventárních seznamů. Archiválie vzniklé před rokem 1945 (převážně v němčině) nebyly rozříděny ani uspořádány vůbec. Pokračovaly snahy o zvýšení počtu pracovních sil a zvětšení ukládacích prostor, neboť v souvislosti s reorganizací SHD bylo nutno převzít cca 1400 bm materiálu, který dosud zůstával na jednotlivých útvech Oborového ředitelství SHD.

Z téhož důvodu nového organizačního uspořádání byl Sdružený podnikový archiv (dále SPA) v r. 1968 začleněn do Účelového odštěpného závodu Severočeského hnědohuhelného revíru (dále SHR), Most (později SHD KOMES, a. s. Most). V této době se v ar-

⁶ Marie Říhová, Dějiny, s. 11.

chivu nacházelo 46 archivních fondů, 1 200 bm spisového materiálu a přes 10 000 map a plánů, jeho kapacita byla tedy plně vytížena. Po odchodu dr. Fröhlichové byl funkcí vedoucího archivu v r. 1969 pověřen Eduard Mikušek, který zde působil pouze krátce. Neutěšený stav SPA byl zdůvodňován nedostatečným personálním obsazením, velkou fluktuací pracovníků a v neposlední řadě též zanedbáváním a nezájmem o spisovou službu ze strany vedení podniku. Označování a ukládání písemností na pracovištích se nevěnovala náležitá pozornost, původci písemností tudíž odevzdávali materiál do spisovny neuspořádaný, neoznačený, předávací protokoly často neodpovídaly obsahu předávaných písemností. Tato situace se vyhrcovala při různých organizačních změnách, kdy docházelo k ničení písemností, aniž by tyto prošly skartačním řízením.⁷

Od 1. 6. 1972 se vedoucí archivu stala samostatná archivářka Anna Hyxová, archiv organizačně náležel do nově zřízeného střediska Vědeckých, technických a ekonomických informací. Téhož roku byl vydán Spisový a skartační řád a Spisový a skartační plán Oborového ředitelství (dále OŘ) SHD Most jako součást jednotné oborové soustavy organizačních norem. Účelem jejich vydání bylo racionální uspořádání spisové služby na OŘ SHD a v organizacích SHR.

Na základě rozhodnutí Archivní správy ministerstva vnitra v Praze po dohodě se SOA v Litoměřicích byl SPA SHD zařazen jako archiv s trvalou perspektivou a zároveň určen podnikovým archivem I. kategorie.⁸ Vzhledem k jeho celorevírní působnosti náleželo archivu i metodické řízení spisoven na podnicích. Vedoucí archivu prováděla funkční kontroly spisoven, udělovala skartační povolení, pořádala školení pracovníků podnikových spisoven celého revíru a další poradenskou a konzultační činnost.

Protože porubní fronta lomu Most a jí předcházející likvidace města pokračovala rychleji než dostavba nové archivní budovy ve Velebudicích, bylo nutno archiv znovu přestěhovat do náhradní budovy ve starém Mostě čp. 1045 v ulici Svatopluka Čecha. Určené prostory svou vlhkostí a prašností opět neodpovídaly zásadám bezpečného uložení archiválií. Vlastní stěhování trvalo 23 dnů v době od 21. 10.–12. 11. 1976.⁹ Převezeno bylo 2 320 účetních a jiných knih, 8458 kartonů spisů, 1200 prázdných krabic, 10 plechových skříní s mapami, 27 pytlů nezpracovaných map, příruční knihovna s cca 900 svazky a nábytek. Celkem bylo ke stěhování použito 54 nákladních aut. O vynikající organizaci svědčí i to, že již druhý den po celkovém přestěhování byly pracovnice SPA schopny předložit badatelům materiály ke studiu.

Příkazem generálního ředitele č. 1/77 ze dne 3. 1. 1977 byl SPA v rámci reorganizace převeden z Technických služeb Severočeských hnědouhelných dolů (dále SHD) na Ge-

⁷ Marie Říhová, Dějiny, s. 22.

⁸ Přípis SOA v Litoměřicích ze dne 17. 9. 1975.

⁹ Marie Říhová, Dějiny, s. 22.

nerální ředitelství SHD, koncern k 1. 4. 1977 a začleněn do odboru správního, později dopravy a hospodářské správy (od 1. 1. 1978). Na přelomu let 1977–1978 byla provedena generální inventura uzavřených fondů. S platností od 1. 3. 1978 byl vydán nový spisový a skartační plán v souladu se zásadami racionalizace spisové a archivní služby a podle novelizovaných předpisů v souladu s opatřením gen. ředitele č. 7/78.

V roce 1981 bylo započato s přípravami na stěhování archivu do nové budovy ve Velebudicích, vlastní stěhování probíhalo v říjnu 1982 za pomoci příslušníků vojenských uhelných brigád a trvalo 12 dnů. Bylo nutno průběžně upravovat výšku posuvných regálů, které nebyly zcela vhodné pro ukládání kartonů netypických rozměrů, což zpomalovalo tempo stěhování a bylo příčinou porušení číselného pořadí krabic.

Fotografie pracovního kolektivu po přestěhování archivu do Velebudic v r. 1982. Zleva: Marie Ziková, Marie Říhová, Jana Uhlířová, vedoucí odboru hospodářské správy Josef Solnař, vedoucí archivu Anna Hyxová.

Fotoarchiv pracoviště

Uvedením do provozu depozitáře Velebudice a přestěhování podnikového archivu SHD vznikly v souladu se záměry koncepce archivní činnosti v revíru vhodné podmínky pro vybudování sdruženého koncernového archivu a předpoklady pro centralizovanou archivní činnost. Opatřením odborného ředitele pro odbyt a zásobování č. 9/85 z 8. 2. 1985 byla uvedena v činnost úprava organizace archivních činností v koncernu SHD.¹⁰ Na základě přijatých závěrů bylo uloženo zpracované archiválie opatřené inventá-

¹⁰ Marie Říhová, *Dějiny*, s. 32

řem předávat z organizačních jednotek koncernu do Sdruženého koncernového archivu (dále SKA). Naopak materiál bez trvalé úschovy se měl skartovat na organizačních jednotkách koncernu podle platného spisového a skartačního plánu. V letech 1984–1985 byly zpracovány veškeré písemnosti vzniklé z činnosti ředitelství SHD, ať už se jmenovalo různě, a to formou inventářů nebo prozatímních inventárních seznamů. Ke všem zpracovaným archiváliím byly současně s inventáři vyhotoveny katalogizační lístky členěné podle názvů dolů a věcných hledisek, které sloužily jak pracovníkům archivu k rychlé orientaci po fondech, tak pro potřeby badatelů.

Jedna z mála nově postavených archivních budov byla cílem četných exkurzí a návštěv především odborné archivní veřejnosti. Jednalo se o čtyřpatrovou dálkově vytápěnou budovu s jedním podzemním podlažím, kde byly technické prostory pro výměník a strojovnu klimatizace. V přízemí pak kanceláře včetně fotokomory (nikdy nevyužívané, všechny prostory postupně přeměněny na ukládací). Na každém patře se nacházel depozitář pro cca 1 500 bm archiválií, kancelář a sociální zařízení. Po stěhování v r. 1982 první patro náleželo odboru hlavního měřiče a geologa, byly zde uloženy geologické a hydrogeologické mapy revíru a především vrtný archiv, který dokumentoval průzkum pánve od konce 19. stol. až po současnost. Druhé a třetí patro zabíral archiv SHD, pro snadnější předkládání materiálů se z kanceláře ve 2. patře stala badatelna. Ve 4. patře sídlila spi-

Zaměstnankyně archivu ve Velebudicích v r. 1989. Zleva: Venuše Pflégrová, Eliška Králová, Marie Ziková, Anna Hyxová, Jana Uhlířová.

Fotoarchiv pracoviště

sovna. Došlo k navýšení personálního obsazení archivu o místo dokumentátora, vedle vedoucí osazenstvo tvořily tři archivářky a pracovnice spisovny.

Od 1. 6. 1989 byl SKA z odboru dopravy a hospodářské správy Generálního ředitelství koncernu SHD Most převeden na k. p. SHD – Technické služby Most do ekonomického úseku, vedoucím archivu se stala PhDr. Eliška Králová. Archiv v této době obhospodařoval cca 520 bm archiválií, 26 000 map, 14 000 fotografií aj. Zpracováno bylo více jak 500 bm dokumentů trvalé povahy.

Problémy s financováním provozu archivu, které nastaly v 90. letech se změnou společenských podmínek a po rozpadu revíru byly majitelem budovy (SHD – Komes, a. s. Most) částečně vyřešeny smlouvou se SOA v Litoměřicích o pronájmu 3. a 4. patra objektu o celkové výměře 468 m². V roce 1996 následovalo ministerstvem vnitra zakoupení celého objektu pro potřeby litoměřického archivu.

Do 4. patra místo spisovny SHD byly přesunuty z pracoviště v Žitenicích méně badatelsky využívané účetní archivy Lobkoviců, Dreherů a Wünscheků, archiválie zrušených státních statků, zemědělských správních úřadů a výzkumných ústavů. Třetí patro obsadily archiválie ze SOA v Litoměřicích (dokumenty ze zrušených krajských národních výborů, písemnosti německé okupační správy a justice, zájmových organizací a spolků, báňských úřadů aj.). První patro se začalo plnit podnikovými archivními fondy z deponitáře na Skalce ve Vlastislavi různých průmyslových oborů: sklářství, potravinářství, textilní výroby, chemie, farmacie, strojírenství, hutnictví aj.

Evidence archiválií byla nejdříve vedena na papírových kartách JAF (Jednotný archivní fond), později byla i na pracovišti Most zavedena elektronická evidence PEVA s kartami NAD. Původní archiv SHD vykazoval v r. 1995 69 fondů a 642 bm, knihou přírůstků koncem roku 1996 bylo vykazováno již 490 archivních fondů o rozsahu cca 1300 bm.¹¹

Nárůst ukládaných dokumentů pokračoval jednak z důvodu uplynutí platnosti tzv. deponitních smluv (archiválie byly po určitou dobu uloženy u původců), jednak jako důsledek likvidace mnoha podniků a firem. To znamenalo každoroční přísun desítek až stovek metrů archiválií¹² v různém stupni zpracovanosti – od fondů opatřených inventářem až po absolutní rozsyp. Badatelské využití se soustřeďovalo na dokumenty těžebních firem (tzn. výpočty zásob, důlní mapy), s útlumem těžby se zájem badatelů přelil na historii hornictví i dalších průmyslových odvětví, železnic, industriální architekturu, hledání podkladů pro restituční řízení, potvrzení o nuceném nasazení v době 2. světové války apod. Počet badatelů se ročně pohyboval mezi 40 až 75, mnozí navštívili archiv opakovaně. I přes značné pracovní vytížení se pracovnice archivu podílely na různých

¹¹ Tento údaj se týká pouze podnikových písemností, ostatní archiválie byly evidovány u svých správců v Žitenicích či Litoměřicích. V případě badatelského zájmu o archiválie jiné, než podnikové proveniencie obě archivářky předkládaly ke studiu dokumenty všech oddělení.

¹² Roku 2011 byl zaznamenán rekordní přírůstek 386 bm.

projektech, např. Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938–1945 (2005–2008), vyhledávání judaik v podnikových fondech (Yerusha) (2014) nebo na výstavě dokumentů k česko-francouzské spolupráci v Roubaix ve Francii (2004). Jejich hlavní pracovní náplní bylo zpřístupňování archiválií a příjem nových dokumentů. Archivní inventáře se zpočátku přepisovaly na psacích strojích, později byl s nástupem počítačů zaveden pořádací systém Bach, který je neustále zdokonalován a vylepšován. Probíhala i digitalizace důlních map a fotografií. V roce 2011–2012 byla provedena na pracovišti Most generální inventura fondů.

Na základě organizačních změn v SOA v Litoměřicích bylo mostecké pracoviště k 1. 10. 2004 zařazeno do oddělení správy fondů sbírek. Po získání nových ukládacích prostor v bývalých kasárnách na Kamýčké ulici v Litoměřicích byly v letech 2010–2011 postupně odstěhovány veškeré archiválie náležející do správy žitenického pracoviště a valná část patřící bývalému prvnímu oddělení.¹³ Tím se uvolnily prostory k přejímání dalších dokumentů podnikové proveniencí.

Od 1. 8. 2016 byla obě služební místa na pracovišti Most na základě služebního předpisu ředitele SOA v Litoměřicích č. 6/2016 změnou organizační struktury a úpravou systemizace přesunuta z oddělení správy fondů a sbírek do odboru archivního. Z tohoto odboru došlo od 1. 4. 2017 k převodu do organizační jednotky Státní okresní archiv Most.

Hlavní pracovní náplní archivářů na pracovišti Velebudice je vedle zpřístupňování archiválií a badatelské agendy též pokračující příjem nových archivních fondů z likvidovaných organizací. Pro celý SOKA Most je zde vedena elektronická evidence všech fondů PEVA.¹⁴

Badatelé mohou využívat i příruční knihovnu s více než dvěma tisíci svazky, která je zaměřena především na publikace vztahující se k regionální historii hornictví a dalších průmyslových odvětví.

Výše citované dějiny archivu Marie Říhové obsahují mimo jiné archivářské vyznání, které ač napsané před více než třiceti lety, neztratilo nic ze své aktuálnosti a pravdivosti: Archivní práce je velmi náročná, vyžaduje trpělivost, preciznost a snahu i při sebemenším dochování materiálů dát dohromady o každém fondu to nejdůležitější. Archivář si ji musí oblíbit a jestliže tomu tak není, nedělá ji dobře. Ještě dnes je to práce podceňovaná a vedením mnoha organizací špatně honorovaná.¹⁵

¹³ Zatímco veškeré dřívější přesuny archiválií byly prováděny vlastními silami, tentokrát byla přizvána specializovaná firma.

¹⁴ Podle tohoto informačního systému se v depozitáři ve Velebudicích nachází ke konci roku 2022 1376 archivních fondů o celkovém rozsahu téměř 3800 bm, ve Sbírci map a plánů je uloženo téměř 29 000 exponátů, převážně důlních map. Za tyto informace děkuji řediteli SOKA Most Mgr. Martinu Myšíčkovi a Mgr. Ivo Černému.

¹⁵ Marie Říhová, *Dějiny*, s. 38.

Eliška Králová na křtu knihy Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety, 11. 11. 2008

Fotoarchiv SOA Litoměřice

Resumé

The archival department in Most-Velebudice has an interesting genesis from the archive of a national enterprise, through the administrator of industrial funds of the State Regional Archive Litoměřice, to the current connection with the State District Archive Most. The present article describes all these processes and introduces the archivists who worked there. Last but not least, the reader will learn where the archive was located and which funds are stored there.

Das Zweigarchiv in Most - Velebudice hat einen interessanten Werdegang vom Archiv eines volkseigenen Betriebes über den Verwalter der Wirtschaftsarchive im Rahmen des Staatlichen Gebietsarchives Litomerice, bis hin zu der gegenwärtigen Verbindung mit dem Staatlichen Kreisarchiv Most. Der vorliegende Artikel beschreibt alle diese Prozesse und bringt auch jene Archivare näher, die hier früher arbeiteten. Nicht zuletzt erfährt der Leser auch, wo sich die historischen Sitze des Archives befanden, und welche Bestände es verwaltet.

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V LITOMĚŘICÍCH

VZNIK, ORGANIZAČNÍ ZMĚNY A HLAVNÍ VÝSLEDKY ODBORNÉ ČINNOSTI V LETECH 1948–2020

Miluše Šebková

Státní oblastní archiv v Litoměřicích je součástí české archivní soustavy s působností na území Ústeckého a Libereckého kraje.

Cílem mého příspěvku je přinést z dostupných pramenů a dosud publikovaných informací stručný přehled dějin Státního oblastního archivu v Litoměřicích, v časovém období od roku 1948, tedy od doby, kdy byl konstituován jeho předchůdce Krajský archivní depozitář pro Ústecký kraj, později Krajský archiv Ústeckého kraje, od roku 1954 Státní archiv Litoměřice, a od roku 1974 Státní oblastní archiv v Litoměřicích.

Pozornost zde bude zaměřena především na centrálu Státního oblastního archivu v Litoměřicích. Jeho pobočce v Děčíně a pracovišti v Kamýcké ulici v Litoměřicích, pracoviště v Mostě a Státní okresní archivy zmíním jen okrajově. Zákonem o krajském zřízení č. 280/1948 Sb. byly k 1. lednu 1949 zřízeny kraje a v důsledku toho byly postupně vytvořeny jako součást krajských národních výborů krajské archivy. Ty se staly v roce 1954 základem státních archivů ustanovených vládním nařízením č. 29/1954 Sb., o archivnictví.

Státní archivy započaly svou činnost na základě vládního nařízení ze dne 7. května 1954. V Čechách byly zřízeny z krajských archivů a ze zemědělsko-lesnických archivů. Na Moravě a ve Slezsku pokračovaly státní archivy v činnosti bývalých zemských archivů. Nadřízeným orgánem státních archivů byl Státní ústřední archiv v Praze konstituovaný spojením bývalého Ústředního archivu ministerstva vnitra a Archivu země České dne 1. 10. 1954. Do Státního ústředního archivu byl k 1. 1. 1956 ještě začleněn Ústřední zemědělsko-lesnický archiv.¹

Na počátku padesátých let 20. století vznikly při okresních národních výborech okresní archivy.² Většinou se konstituovaly z archivů městských.³

¹ Gabriela ČECHOVÁ – Ivo HOLL – Josef NUHLÍČEK – Jiří RADIMSKÝ – Zdeněk ŠAMBERGER – Jaroslav VRBATA, *Archivní příručka*, Archivní správa MV-Praha, 1965, s. 25–26; Vladimír BYSTRICKÝ – Václav HRUBÝ, *Přehled archivů ČSR*, Praha 1985, s. 33–34.

² Dle § 5 vládního nařízení č. 29/1954 Sb. náležely mezi tzv. ostatní archivy určené především pro potřeby svých zřizovatelů.

³ Jiřina ŠTOURACOVÁ, *Archivnictví*, Masarykova univerzita, Brno 2013, s. 189.

Litoměřická archivní tradice

Město Litoměřice, které vzniklo v letech 1219–1228, patří mezi nejstarší města v Čechách a v minulosti se stalo významným administrativním centrem. Nejstarší dochovanou listinou městského archivu je privilegium krále Václava II.⁴ z roku 1300.⁵

Významnou událostí v dějinách Litoměřic bylo založení biskupství bulou papeže Alexandra VII. ze dne 3. července 1655. Biskupství litoměřické je původcem i vlastníkem mnoha cenných listinných památek. Diecézní archiv obsahuje dokumenty od poloviny 17. století, tedy od doby založení. Nejstarší listiny, které jsou v archivu kapituly, pocházejí z období jejího vzniku, tedy z druhé poloviny 11. století. Na centrále SOA v Litoměřicích jsou uloženy archivní soubory v majetku Biskupství Litoměřického a ostatních církevních právnických osob litoměřické diecéze na základě Smlouvy o úschově z listopadu 2008.⁶

Klíčovým správním úřadem působícím v Litoměřicích byl krajský úřad. Pevná a stálá sídla krajských úřadů byla určena až císařským reskriptem ze dne 23. ledna 1751, do této doby byly kanceláře krajských hejtmanů stavu panského i stavu rytířského umístěny na nejrůznějších místech v kraji. Krajský úřad v Litoměřicích nejprve sídlil na náměstí v čp. 157 a od roku 1812 až do svého zrušení v dnešním sídle Státního oblastního archivu v Litoměřicích.⁷ Byl zrušen v roce 1850 a nahrazen krajskou vládou v České Lípě.⁸ Dne

⁴ Uloženo ve Státním okresním archivu (dále jen SOKA) Litoměřice se sídlem v Lovosicích.

⁵ Město Litoměřice, [URL: <https://www.litomerice.cz/mesto/historie-mesta>], [vid. 10. srpna 2017]; Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích (dále SOKA Litoměřice), Jindřich TOMAS, *Archiv města Litoměřice, společný úvod inventářů Správní vývoj města Litoměřice, Litoměřice – vývoj městské kanceláře a jejich písemností*, s. 17.

⁶ Biskupství litoměřické, [URL: <https://www.dltm.cz/historie>], [vid. 15. srpna 2017]; Stanislav PŘIBYL, *Právní situace litoměřické diecéze v letech 1989–2010*, Karolinum, Praha 2015, s. 67; SOA v Litoměřicích, *spisovna SOA, nezpracováno, Smlouva o úschově č j. SOALT/1198/2008 ze dne 7. 11. 2008*. Celkem se jedná o 455,26 bm archiválií. Další archiválie (převážně archivy farních úřadů) jsou na základě této Smlouvy o úschově uloženy ve Státním okresním archivu Česká Lípa (49 archivních souborů, 165,28 bm), Děčín (46 archivních souborů, 48,30 bm), Chomutov se sídlem v Kadani (38 archivních souborů, 83,43 bm), Jablonec nad Nisou (16 archivních souborů, 15,04 bm), Liberec (30 archivních souborů, 59,92 bm), Litoměřice se sídlem v Lovosicích (32 archivních souborů, 29,45 bm), Louny (35 archivních souborů, 27,33 bm), Most (22 archivních souborů, 24,07 bm), Semily (14 archivních souborů, 48,14 bm), Teplice (25 archivních souborů 38,78 bm).

⁷ Právě tento úřad dal ulici její dnešní jméno (tehdy Kleine Kreisamt Gasse, tedy Krajská ulička). Mezi lety 1945–1948 krátce Vlkova ulice.

⁸ Státní oblastní archiv v Litoměřicích (dále jen SOA v Litoměřicích), Jaroslav MACEK, *Inventář k fondu Krajský úřad Litoměřice 1605–1850*, SOA v Litoměřicích 1959, Úvod s. 3–6.

12. května 1855 došlo k rozpuštění krajských vlád a téhož dne byl na základě nařízení ministerstva vnitra ze dne 9. října 1854, č. 274 ř. z., v Litoměřicích znovu zřízen krajský úřad, který byl v činnosti do konce roku 1868 a v jehož čele stál krajský představený.⁹

První zmínku o registratuře krajského úřadu máme z roku 1751, kdy požádal Hochberg z Hengersdorfu hejtmana litoměřického krajského úřadu Jana Karla Běšina o převzetí spisů jeho kanceláře a archivu krajského úřadu sídlícího do té doby v Chlumci. V roce 1756 byla registratura dobře vedena, což nám dokládá zvláštní pochvala, kterou Marie Terezie udělila tehdejšímu krajskému hejtmanovi Františku Rajskému z Dubice.¹⁰

Dalším z důležitých úřadů působících v Litoměřicích byl krajský soud. Svou činnost započal na základě nové územní organizace krajských soudů ke dni 26. května 1855. Do působnosti tohoto soudu patřilo 11 okresních soudů. Krajský soud v Litoměřicích zároveň působil, do konce roku 1873, jako soud vyšetřovací ve věcech zločinů a přečinů pro užší obvod 7 okresních soudů. Pro trestání válečné licho působil u Krajského soudu od 18. listopadu 1919 do 29. dubna 1924 dle zákona č. 567/1919 Sb. lichevní soud.¹¹ V roce 1938–1945 pro tzv. oblast Sudet soudní agendu vykonával německý vrchní zemský soud a německý krajský soud s územní pravomocí bývalého krajského soudu, kromě okresních soudů, jejichž obvody nebyly v záboru a spadaly pod krajský soud v Praze. V roce 1945 došlo k obnovení původního stavu. Krajský soud v Litoměřicích ukončil svou činnost 31. ledna 1949, kdy agenda přešla na nově zřízený soud v Ústí nad Labem.¹²

Z činnosti Krajského soudu v Litoměřicích vzniklo množství spisů, které byly uloženy v justičním paláci v Litoměřicích. Nejstarší spisy včetně patrimoniálních byly v roce 1938 uloženy v bývalém Archivu země České a neobsahovaly pouze spisy krajského soudu z období 1855–1900, ale také spisy kriminálního soudu, patrimoniální a magistrátní spisy a knihy přibližně z časového období 1750–1850. Krajský archiv převzal tyto spisy v roce 1949, roztřídil je a v roce 1959 předal okresním archivům. V roce 1938 na základě mobilizačního opatření presidia vrchního soudu, které nařizovalo urychlený výběr trestních spisů podle § 2,6 a 17 Zákona na ochranu republiky, byla část spisů krajského soudu vybrána k uložení u Krajského soudu v Praze z důvodu zvýšeného ohrožení republiky. Spisy presidiální a rezerváty byly zničeny. Uložené spisy byly pravděpodobně vráceny v roce 1945 krajskému soudu, čemuž nasvědčuje nalezení 4 balíků těchto akt při přebírání

⁹ SOA v Litoměřicích, Jaroslav MACEK, *Inventář k fondu Krajský úřad Litoměřice 1855–1868*, SOA v Litoměřicích 1957, Úvod.

¹⁰ SOA v Litoměřicích, J. MACEK, *Inventář k fondu Krajský úřad Litoměřice 1605–1850*, Úvod s. 3–6.

¹¹ Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Pavel JANOUŠEK, *Inventář k fondu Krajský soud Litoměřice 1855–1949*, Úvod s. 24–25.

¹² Tamtéž, s. 24–25.

ní spisů od okresního soudu. Seznam uložených dokumentů u Krajského soudu v Praze se nedochoval, proto nelze určit, zda byly vráceny všechny.¹³

Budova dnešního SOA Litoměřice v r. 1949. Fotografie uložena ve spisovně SOA Litoměřice.

Vznik, poslání a organizační struktura Státního oblastního archivu v Litoměřicích

Mezníkem, kterým začíná historie nynějšího Státního oblastního archivu v Litoměřicích, bylo založení Krajského archivního depozitáře pro Ústecký kraj v prosinci 1948. Tento depozitář se od 1. ledna 1950 stal Krajským archivem Ústeckého kraje a následně Státním archivem Litoměřice, tedy přímým předchůdcem Státního oblastního archivu v Litoměřicích. Postupně přebíral archivní fondy dalších veřejných orgánů, odvětví i regionálních institucí a začal plnit další odborné funkce a úkoly.¹⁴

Dne 14. prosince 1948 oznámil zástupce přednosta archivu MV vrchní odborový rada Dr. Letošník rozhodnutím č. j.: 4056/Arch.1948. zřízení „*krajského archivního depozitáře pro Ústecký kraj*“. Depozitář byl zřízen v Litoměřicích, Vlkova ulice č. 1, budova ONV (bývalý dominikánský klášter). Vedoucím byl ustanoven Jaroslav Macek,¹⁵ archivář míst-

¹³ SOA v Litoměřicích, P. JANOUŠEK, *Inventář*, s. 26–29.

¹⁴ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Krajské archivy A22*, inv. č. 3, karton 1.

¹⁵ Jaroslav Macek (19. 12. 1925–26. 2. 2008). Narodil se v Žitenicích, studoval na gymnáziu v Litoměřicích a Chrudimi, kde zakončil studium složením maturitní zkoušky v roce 1944. Na

ního národního výboru. J. Macek stál v čele litoměřického archivu až do roku 1970, kdy byl pověřen řízením SOA v Litoměřicích Ferdinand Čenský. Od 1. ledna 1950 se stal depozitář Krajským archivem Ústeckého kraje.¹⁶

Základem krajského archivu se staly fondy převzaté v roce 1949 od expozitury Archivu MV v Liberci, které patřily do územní působnosti ústeckého kraje.¹⁷

V roce 1950 se významnou součástí archivního souboru krajského archivu staly klášterní archivy ústeckého kraje převzaté v období květen – září na základě nařízení Archivu MV v Praze a následné Smlouvy schovací, uzavřené mezi Státním archivem Litoměřice a Náboženskou maticí Praha dne 5. 1. 1955.¹⁸ V roce 1953 začal Krajský archiv Litoměřice vykonávat odborný dohled nad archivy litoměřického biskupství, což byl archiv kapitulní, proboštský, biskupský a konsistoriální, neboť pro ně dle kapitulního vikáře nebylo možné zajistit odbornou správu ani jakékoliv hmotné zajištění a krajský archiv projevil ochotu poskytnout jim odbornou péči. Vedením tohoto „církevního archivu“ byl pověřen J. Macek. Na základě vládního nařízení č. 29/1954 Sb. § 9 a 10, byly převzaty do správy KS-MV v Ústí nad Labem dne 31. března 1956 římsko-katolické archivy ordinariátu a kapitulní konsistoře v Litoměřicích a začleněny do správy Státního archivu Litoměřice. 8. února 1960 byla uzavřena Dohoda o začlenění farních a děkanských (vikariátních) archivů na území diecése litoměřické, do operativní správy

Karlově univerzitě studoval dějepis-zeměpis a souběžně pracoval jako pomocná vědecká síla v Historickém ústavu Akademie věd v Praze. V roce 1950 ukončil studium na Státní archivní škole v Praze. Pracoval v Čs. státním historickém ústavu vydavatelském v Praze, v Městském archivu v Litoměřicích, ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích a jeho předchůdcích a dále byl správcem a archivářem uměleckých sbírek a knihoven Biskupství litoměřického. Ve své činnosti se zaměřoval především na studium českých církevních dějin, zpracovával regionální dějiny severních Čech, Litoměřic, dále se věnoval českým dějinám 16.–17. století. Byl ale také velmi rozporuplnou osobností a jeho životní příběh patří takřka do moderního regionálního bájesloví. Více viz Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Bibliografický slovník archivářů českých zemí*, nakladatelství Libri, Praha 2000, s. 390–391.

¹⁶ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Krajské archivy A22*, inv. č. 3, karton 1; SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Komentář k plnění 3. pětiletého plánu (1966–1970) ve StA Litoměřice*, neinventarizovaný fond, karton 21.

¹⁷ Byly to např. Krajský úřad Litoměřice, Krajský úřad Žatec, Okresní úřady Litoměřice, Postoloprty, Úštěk, Berní úřad Chabařovice, Berní správa Litoměřice, Okresní finanční ředitelství Litoměřice, Chomutov, Josefský katastr (patrimoniální úřady na území tehdejšího ústeckého kraje), Krajský soud Litoměřice atd. Viz SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Knihna přírůstků*, neinventarizovaný fond, karton 29.

¹⁸ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Nařízení Archivu MV v Praze zn. 180/20-15.7.-1950-2857 a Smlouva schovací (čj. 8613/54-VI-Ry-822)*, neinventarizovaný fond, kar. 18.

příslušných okresních archivů v Severočeském kraji i v krajích sousedních, kam zasahuje diecése litoměřická.¹⁹

Již na poradě krajských archivářů v Ústředním archivu MV konané dne 14. prosince 1951 J. Macek sdělil, „že *personálně i technicky je archiv vybudován*“. V „Zápisu o 3. zasedání Státní archivní komise dne 7. 4. 1952 na ministerstvu vnitra“ se uvádí, že jde o archiv, který si vede nejlépe ze všech a velmi iniciativně působí na rozvoj archivní služby v celém kraji.²⁰ V roce 1954 zde pracoval kromě J. Macka 1 zástupce krajského archiváře a 3 archivní zaměstnanci. Odborný dohled vykonával Archiv MV.²¹

V roce 1954 byl na základě vládního nařízení č. 29/1954 přejmenován Krajský archiv Litoměřice na Státní archiv Litoměřice a byl přímo podřízen MV. Dále dle tohoto nařízení došlo k začlenění zemědělsko-lesnických archivů (dále jen ZLA) na území Ústeckého kraje do litoměřického archivu. Jednalo se o ZLA v Děčíně – Zbrojnické 14 a na zámčích v Libochovicích a v Pátku nad Ohří s pobočkou v Postoloprtech. Dne 1. ledna 1956 bylo z těchto archivů zřízeno druhé oddělení Státního archivu Litoměřice – Oddělení zemědělsko-lesnické.²²

V roce 1956 získal archiv pro depoty prvního oddělení prostor v Malé pevnosti v Terezíně. Tento prostor však již v roce 1963 archiv opustil pro špatný technický stav.²³

Expozitura ministerstva vnitra v Liberci

Dne 9. 7. 1945 převzal Dr. Václav Žáček za odbornou radu Archivu MV budovu bývalého říšského archivu v Liberci, třída Zdeňka Nejedlého č. 1, a archivní fondy zde uložené. Výnosem presidia MV byla budova bývalého říšského archivu v Liberci dána do správy MV pro zřízení jeho expozitury. Expozitura Archivu MV byla zřízena výnosem ze dne 1. října 1946, č. P-1412/2-23/9-46. Byla pověřena spravovat a odborně zpracovávat archivní fondy bývalého říšského archivu v Liberci (zřízeného za okupace v roce 1939 pro

¹⁹ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Nařízení Archivu MV v Praze zn. 180/20-15.7.-1950-2857 a Smlouva schovací (čj. 8613/54-VI-Ry-822)*, neinventarizovaný fond, karton 18.

²⁰ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Zápis o 3. zasedání Státní archivní komise dne 7. 4. 1952 na ministerstvu vnitra*, neinventarizovaný fond, karton 19.

²¹ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Organizace archivnictví všeobecně*, inv. č. 1, karton 1; tamtéž, *Zápis o 3. zasedání Státní archivní komise dne 7. 4. 1952 na ministerstvu vnitra*, neinventarizovaný fond, karton 19.

²² SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *ZLA-1*, neinventarizovaný fond, karton 5.

²³ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Roční zpráva o plnění plánu za rok 1962*, neinventarizovaný fond, karton 22.

vládní okresy ústecký a karlovarský), soustřeďovat a odborně zpracovávat archivní a spisový materiál soudů a nižších úřadů, dále orgánů státní správy z přilehlé pohraniční oblasti země České.²⁴

Svou činnost expozitura zahájila 1. dubna 1947. V jejím čele stál přednosta JUDr. Václav Lukáš a podřízeno mu bylo pět zaměstnanců: 1 aktuárský adjunkt, 1 vrchní kancelářský oficiál, 1 kancelářský oficiant, 1 smluvní úředník a 1 smluvní zřízenec.²⁵

15. listopadu 1948 byl pro expozituru sestaven nový spisový plán.²⁶

Od 14. prosince 1948 začala expozitura archivu MV vykonávat i funkci krajského archivního depozitáře pro liberecký kraj a to v budově na tř. Z. Nejedlého č. 1 v Liberci. Vedoucím se stal vrchní ministerský komisař JUDr. Václav Lukáš.²⁷

Ve dnech 24. února až 15. března 1950 byla expozitura v Liberci přestěhována do Jablonce nad Nisou, tř. Lenina č. 3 a č. 9, Jehlářská č. 7 a uvolnila tak budovu v Liberci pro vojenskou správu.²⁸

Změna expozitury na krajský archiv

Rozhodnutím náměstka ministra vnitra zn.: 303-4/11-1950 z listopadu 1950 došlo k od-souhlasení návrhu ústředního archivu, aby byla přeměněna expozitura MV v Jablonci nad Nisou na krajský archiv Libereckého kraje. 1. ledna 1951 expozituru převzal Krajský národní výbor v Liberci a z expozitury se stal Krajský archiv Libereckého kraje.²⁹

Personálně byla expozitura dne 31. 12. 1950 obsazena takto – přednosta JUDr. Václav Lukáš, jeho zástupce Ivo Holl, 1 archivně manipulační pracovník a 1 uklízečka.³⁰ Dle „Zápisu o 3. zasedání Státní archivní komise dne 7. 4. 1952 na ministerstvu vnitra“ Krajský

²⁴ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Zpráva o komisích zaměstnanců archivu MV v budově bývalého Říšského archivu v Liberci (čp. 391-IV)* inv. č. 6, karton 1.

²⁵ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *B1 Osobní záležitosti zaměstnanců hromadné*, inv. č. 6, karton 1.

²⁶ Spisový plán obsahoval tyto skupiny, které měly ještě další podskupiny číslované arabskými číslicemi: skupina A organizace ministerstva vnitra, B – osobní záležitosti zaměstnanců, C – získávání archiválií a péče o ně, D – používání archiválií, E – knihovna, F – kancelářská správa, G – správa budovy, S – sčítání lidu, viz SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *F kancelářská správa*, inv. č. 36, karton 3.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *A2 organizace archivnictví – všeobecně*, č. j. Zn.118/11-3/5-1950-Arch. J., inv. č. 1, karton 1.

²⁹ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Systemizace*, inv. č. 55, karton 6.

³⁰ Tamtéž.

archiv v Liberci do doby přestěhování do Jablonce n. N. po odborné stránce velmi dobře fungoval. Přestěhováním do Jablonce n. N. došlo k dočasnému zabrzdění jeho rozvoje a již zpracovaný archivní materiál byl opět uveden do „určitého nepořádku“.³¹

Státní archiv Jablonec nad Nisou

Vládním nařízením č. 29/1954 Sb., o archivnictví byl dnem 9. června 1954 zřízen z Krajského archivu v Jablonci nad Nisou státní archiv. Na základě výnosu ministerstva vnitra ze dne 7. července 1954 byl předán Krajský archiv v Jablonci nad Nisou s účinností od 1. října 1954 Krajské správě MV v Liberci.³² Zřízením státního archivu a vybudováním archivního oddělení v Jablonci n. N. byli pověřeni náčelník Krajské správy MV v Liberci Mikuláš Hapuňák a vedoucí krajského archivu JUDr. Václav Lukáš.³³

Posláním archivu bylo odborné zpracování, evidence, zabezpečení a využívání vlastního archivního materiálu zde uloženého. Odborný dohled, vedení a organizaci archivní služby v kraji převzalo nově zřízené archivní oddělení Krajské správy MV.³⁴

Stav zaměstnanců státního archivu byl dle dochovaného archivního materiálu ke dni 1. července 1954 tento – v čele archivu stál ministerský komisař JUDr. Václav Lukáš jako krajský archivář; dále 1 archivně manipulační pracovník a 1 uklízečka. Tito zaměstnanci přešli do stavu Krajské správy MV v Liberci dne 1. října 1954.³⁵ O rok později pracovali ve Státním archivu Jablonec nad Nisou 4 zaměstnanci v čele s JUDr. Václavem Lukášem plus 3 zaměstnanci archivního oddělení.³⁶

Státní archiv Litoměřice

a Státní oblastní archiv v Litoměřicích 1961–1992

Zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, platným od 11. dubna 1960, byl snížen počet krajů na sedm. V důsledku toho byl snížen i počet státních archivů na sedm.

³¹ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Spolupráce s nadřízenými orgány*, inv. č. 44, karton 4.

³² SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Předání krajských archivů MV*, inv. č. 45, karton 4, Výnos MV zn.: NV/4-055.8-5/7-1954.

³³ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Návrh na umístění státního archivu a archivního oddělení v Jablonci n. N.*, nemá inv. č., karton 10.

³⁴ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Krajský archiv*, inv. č. 52, karton 4.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Personální záležitosti všeobecně*, nemá inv. č., karton 12.

Vznikl Severočeský kraj s 10 okresy – Česká Lípa, Děčín, Chomutov, Jablonec nad Nisou, Liberec, Litoměřice, Louny, Most, Teplice, Ústí nad Labem. Na území Severočeského kraje v oblasti archivnictví a spisové služby na krajské úrovni nadále působil Státní archiv Litoměřice.³⁷

30. června 1960 v důsledku reformy státní správy ukončil samostatnou činnost Státní archiv Jablonec nad Nisou. Jeho agendu a podstatnou část archivního materiálu převzal Státní archiv Litoměřice. Ze Státního archivu Jablonec nad Nisou se stala pobočka Státního archivu Litoměřice. Vedoucím pobočky byl jmenován Jaroslav Macek. Personální stav pobočky po přechodu do Státního archivu měl být dle Návrhu globálního plánu na 2. pětiletku a dílčího plánu na r. 1961 následující – 1 archivní pracovník, 1 dokumentační pracovník, 1 manipulační pracovník a 1 uklízečka: „*bylo rozhodnuto, že zdejší pracoviště bude postupně likvidováno a současně budováno nové pracoviště v Liberci.*“³⁸ Návrh globálního plánu předpokládal úplné vyklizení pobočky v Jablonci nad Nisou do konce roku 1965. Pobočka v Liberci byla zřízena v roce 1960 v Pelhřimovské ulici č. 3.³⁹ V roce 1961 zde pracovalo 6 zaměstnanců – vedoucí I. oddělení JUDr. V. Lukáš, 2 archivní pracovníci, 1 dokumentační pracovník, 1 manipulační pracovník a 1 uklízečka. Od 1. ledna 1963 se vedoucím pobočky v Liberci stal prom. hist. František Marek. V roce 1965 byla liberecká pobočka zrušena a její archivní materiál byl převezen na jiná pracoviště Státního archivu Litoměřice, včetně nezaniklé pobočky v Jablonci nad Nisou.⁴⁰

V roce 1961 byly součástí Státního archivu Litoměřice kromě pracoviště v Litoměřicích také pobočky v Děčíně, ve Frýdlantu v Čechách, v Liberci, v Libochovicích a v Pátku nad Ohří, které společně tvořily druhé oddělení státního archivu.⁴¹ Pobočka v Mnichově Hradišti, v souvislosti s územními změnami, přešla dnem 1. ledna 1961 ke Státnímu archivu Praha, neboť se nacházela na území Středočeského kraje.

Personální složení Státního archivu Litoměřice bylo v roce 1961 následující: v Litoměřicích pracoval kromě vedoucího státního archivu, jeden administrativní pracovník, konservační pracovník, dva reprodukční pracovníci, tři archivní a dva dokumentační

³⁷ MV ČR, zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, [URL: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>], [vid. 2. října 2017].

³⁸ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, *Státní archiv v Liberci, Návrh globálního plánu na 2. 5LP a dílčího plánu na r. 1961*, č. j.: Sar-300/1960, nemá inv. č., karton 8.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Roční zpráva o plnění plánu za rok 1961*, neinventarizovaný fond, karton 22 a *Roční zpráva o plnění plánu za rok 1965*, neinventarizovaný fond, karton 23.

⁴¹ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Roční zpráva o plnění plánu za rok 1961*, neinventarizovaný fond, karton 22.

pracovníci, na pobočce Liberec to byli tři archivní pracovníci, dokumentační pracovník, manipulační pracovník a uklízečka; v Pátku nad Ohří pracovali dva archivní pracovníci, v Libochovicích to byl jeden archivní a jeden manipulační pracovník; v archivu v Děčíně pracoval jeden archivní pracovník, dva manipulační pracovníci a uklízečka, na pobočce Frýdlant v Čechách pracoval pouze jeden archivní pracovník.⁴²

Zásadní reorganizační změnou, která se dotkla Státního archivu Litoměřice, bylo zrušení archivního oddělení k 31. 6. 1966. Pracovníci zrušeného archivního oddělení přešli do státního archivu jako instruktážní skupina, která byla podřízena řediteli archivu. Došlo k vytvoření nového jednotného ústavu a do jeho čela byl ustaven promovaný historik Jiří Čmuchař, dosavadní náčelník archivního oddělení. Stávající vedoucí státního archivu J. Macek se stal vedoucím archivářem s funkcí vedoucího I. oddělení a zástupce ředitele.⁴³ Dne 1. 1. 1967 byl Jaroslav Macek jmenován do funkce ředitele Státního archivu Litoměřice. Funkci vedoucího I. oddělení a zástupce ředitele převzal promovaný historik Ferdinand Čenský.⁴⁴

V roce 1974, kdy byl vydán zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví se Státní oblastní archiv v Litoměřicích skládal z centrály v Litoměřicích, poboček v Jablonci nad Nisou, Děčíně, Žitenicích a depozitáře na zámku Skalka u Vlastislavi. Tento zámek získal státní archiv v polovině roku 1974 od Severočeského KNV a byl určen k ukládání především fondů KNV Ústí nad Labem.⁴⁵ Budovu zámku v Žitenicích získalo MV v Praze pro Krajskou správu v Ústí nad Labem, archivní oddělení v Litoměřicích – Státní archiv Litoměřice, na základě administrativní dohody Čd 190/59 ze dne 1. dubna 1958. Do archivu v Žitenicích byly postupně ukládány fondy velkostatků a rodinných archivů z oblasti tehdejšího Severočeského kraje (Velkostatek Přísečnice, Třebívlice, RA Hartigů s Velkostatkem Mimoň – Stráž) a dále pak fondy, které původně patřily do vlastnictví šlechtických rodů v archivu již uložených (Aehrentalský Velkostatek Hrubá Skála, Velkostatek Drahenice mělnických Lobkoviců, Velkostatek Poláky a Vintířov dolnobeřkovických Lobkoviců). Od 80. let byly do Žitenic ukládány též písemnosti státních statků, zemědělských správních úřadů a výzkumných ústavů Severočeského kraje.⁴⁶

⁴² SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Roční zpráva o plnění plánu za rok 1961*, neinventarizovaný fond, karton 22.

⁴³ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Roční zpráva o plnění plánu za rok 1967*, neinventarizovaný fond, karton 23.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv Litoměřice, *Zpráva o plnění plánu za rok 1974*, neinventarizovaný fond, karton 24.

⁴⁶ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, Administrativní dohoda Čd 190/59 ze dne 1. dubna 1958, nezpracováno. SOA v Litoměřicích, [URL: <http://www.soalitomeric.cz/historie-pracoviste-litomeric-kamycka-drive-zitenice/>], [vid. 3. října 2017].

Na počátku osmdesátých let bylo zřízeno III. oddělení SOA v Litoměřicích, které působilo na úseku podnikového archivnictví. Ve zprávě o plnění plánu za rok 1981 se uvádí: „Předběžně byla provedena příprava předávání archivních souborů vzniklých z činnosti PA do budovaného III. oddělení SOA v Litoměřicích. Vzhledem k tomu, že nebyly zcela dokončeny práce na vybavení jednotlivých prostor archivními regály, bylo nutno přesunout přejímání nejvíce ohrožených archiválií na rok 1982.“⁴⁷ V následujícím roce III. oddělení SOA v Litoměřicích již přistoupilo k přejímání archiválií z podnikových archivů.

Na základě Hospodářské smlouvy o převodu správy národního majetku došlo v roce 1987 k předání objektu pobočky SOA v Jablonci n. N. do správy ONV v Jablonci n. N. Část archivního materiálu krajského charakteru byla přestěhována do depozitáře Skalka u Vlastislavi a část do SOA v Litoměřicích, část materiálu do depozitáře Okresního archivu Jablonec nad Nisou, kde byl SOA v nájmu.⁴⁸ V roce 1993 byl depozitář v Jablonci n. N. úplně vystěhován a archivní materiál byl uložen do pronajatých depozitářů SOA v budově bývalého archivu SHD v Mostě-Velebudicích, Dělnická 16.⁴⁹

Pracoviště v Mostě započalo svou činnost v roce 1992 v části pronajaté budovy bývalého archivu Severočeských hnědounělných dolů (SHD). V tomto roce byla do Mostu převezena čtyři nákladní auta archivního materiálu ze Žitonic. Archivní materiál obsahoval účetní archivy Lobkoviců, Dreherů a Wünscheků, dále pak dokumenty zrušených státních statků, zemědělských správních úřadů a výzkumných ústavů. Kromě archivního materiálu z depozitáře v Jablonci n. N., byl na pracoviště Most v následujících letech přesunut také materiál z chátrajícího zámku Skalka u Vlastislavi, což byly archiválie vzniklé z činnosti podniků z různých odvětví průmyslu, např. hutnictví, strojírenství, chemie, farmacie, potravinářství, textilní výroby, sklářství, atd. Základ pracoviště v Mostě tvořily archivní fondy báňských úřadů a hornické fondy bývalého archivu SHD, sbírka map a plánů. Dále sem byly uloženy archiválie zrušených krajských národních výborů, dokumenty německé okupační správy a justice a písemnosti zájmových spolků a organizací.⁵⁰

⁴⁷ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Zpráva o plnění plánu za rok 1981*, neinventarizovaný fond, karton 25.

⁴⁸ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Zpráva o plnění plánu za rok 1987, 1988*, neinventarizovaný fond, karton 27.

⁴⁹ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Zpráva o plnění plánu za rok 1993, 1994*, neinventarizovaný fond, karton 28.

⁵⁰ SOA v Litoměřicích, [URL: <http://www.soalitomerice.cz/historie-archivu/>], [vid. 10. října 2017].

Státní oblastní archiv v Litoměřicích 1993–2004

Společenský převrat sametové revoluce, novela archivního zákona, ani změna krajského zřízení (zřízení 14 krajů) r. 2000 nezměnily působnost ani organizační strukturu SOA v Litoměřicích. Významný dopad však mělo ukončení činnosti okresních úřadů, kdy dne 1. srpna 2002 došlo na základě zákona č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů k zásadní změně organizační struktury SOA v Litoměřicích. Ze SOA se stal správní úřad přímo řízený MV, organizační složka státu a samostatná účetní jednotka. Státní okresní archivy v České Lípě, Děčíně, Jablonci nad Nisou, Chomutově se sídlem v Kadani, Liberci, Lounech, Litoměřicích se sídlem v Lovosicích, v Mostě, Semilech a v Teplicích se staly vnitřními organizačními jednotkami SOA v Litoměřicích.⁵¹

Již předtím v roce 1993 po vystěhování depozitáře v Jablonci n. N. zanikla tamější pobočka SOA. Převážná část materiálu byla přestěhována na pracoviště v Mostě. SOA v Litoměřicích získal na základě Kupní smlouvy ze dne 22. 12. 1996 o převodu vlastnictví k nemovitostem uzavřené mezi akciovou společností SHD-KOMES Most a MV ČR Praha, civilně-správní úsek, budovu v Mostě-Velebudicích, Dělnická 16, kterou měl zapůjčenou již od roku 1992.⁵²

Další objekt získal SOA v Litoměřicích formou bezplatné zápůjčky pro ukládání archiválií v roce 1998. Byl to objekt bývalých kasáren v Terezíně. Tento depozitář byl ve špatném technickém stavu, a proto byl v polovině roku 2002 vystěhován, což se ukázalo jako velké štěstí, neboť povodeň v srpnu 2002 zatopila budovu depozitáře do výšky 1,5 metru.⁵³

Na základě zákona č. 320/2002 Sb. a Pokynu náměstka ministra vnitra pro ekonomické zabezpečení ze dne 28. května 2002 k provedení inventarizace majetku a závazků u zálohovaných jednotek odboru ekonomického zabezpečení pro Ministerstvo vnitra v souvislosti s delimitací majetku od MV k určeným organizačním složkám státu ministerstvo předalo SOA v Litoměřicích objekty Litoměřice, Děčín, Žitenice a Most – Velebudice.⁵⁴

K 31. říjnu 2002 byla organizační struktura SOA v Litoměřicích následující: V čele

⁵¹ MVČR, zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů, [URL: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu>], [vid. 10. října 2017].

⁵² SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Kupní smlouva ze dne 22. 12. 1996 o převodu vlastnictví k nemovitostem*.

⁵³ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Zpráva o plnění plánu za rok 1998 a 2002*, neinventarizovaný fond, karton 28.

⁵⁴ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Protokol o fyzickém předání a převzetí objektu a související dokumentace týkající se objektu*, č. j.: ZM-778-13/SPO-2002.

STÁTNI OBLASTNÍ ARCHIV V LITOMĚŘICÍCH

archivu stál ředitel SOA a jemu byli přímo podřízeni vedoucí oddělení a ředitelé SOKA. SOA v Litoměřicích řídil v letech 1990–2003 promovaný historik Ladislav Dušek.⁵⁵ Archiv vedl již v období let 1975–1985. Dále archiv tvořilo:⁵⁶ 1. Oddělení: oddělení státní správy, evidence Jednotného archivního fondu a ochrany archiválií (se sídlem v Litoměřicích), 2. Oddělení: oddělení šlechtických archivů a lesního a vodního hospodářství (se sídlem v Děčíně), 3. Oddělení: oddělení šlechtických archivů a zemědělského hospodářství (se sídlem v Žitenicích), 4. Oddělení: oddělení podnikatelských subjektů (se sídlem v Litoměřicích a s pracovištěm v Mostě), 5. Oddělení: oddělení ekonomicko-správní (se sídlem v Litoměřicích) a vnitřní organizační jednotky archivu – Státní okresní archivy.⁵⁷

Další organizační změna SOA proběhla k 1. říjnu 2004. Vnitřní struktura centrály již nevyhovovala aktuálním potřebám a prioritám práce v archivu. Oddělení státní správy, evidence JAF a ochrany archiválií a Oddělení podnikatelských subjektů bylo nahrazeno Oddělením správy fondů a sbírek a Oddělením předarchivní péče, metodiky, evidence, ochrany a využívání JAF.⁵⁸

Ředitelem SOA v Litoměřicích byl v roce 2003 jmenován PhDr. Marek Poloncarz.⁵⁹ Ve funkci ředitele SOA působil do roku 2016.⁶⁰

Státní oblastní archiv v Litoměřicích po roce 2005

Dne 15. srpna 2005 získal SOA v Litoměřicích jako zápůjčku budovu ve vojenském objektu „Kasárna pod Radobýlem“ v Kamýčké ulici, jehož vlastníkem bylo Ministerstvo obrany.⁶¹ 11. února 2008 byl tento objekt bezúplatně převeden na SOA v Litoměřicích.⁶² Budova prošla rozsáhlou rekonstrukcí a v roce 2010 zde byl zahájen provoz archivu.

⁵⁵ Ladislav Dušek (24.1.1940), SOA Litoměřice 1962–1965 a 1975–2003, okresní archiv Ústí nad Labem 1969–1972, ředitel SOA v Litoměřicích 1975–1985 a 1990–2003.

⁵⁶ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Organizační řád*, č. j.: SOA 1056/2002.

⁵⁷ Česká Lípa, Děčín, Chomutov se sídlem v Kadani, Jablonce nad Nisou, Liberec, Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Louny, Most, Semily, Teplice.

⁵⁸ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Zpráva o činnosti za rok 2004*.

⁵⁹ Marek Poloncarz (23.9.1958), historik a archivář, autor prací o Terezíně, také autor překladů z češtiny do polštiny.

⁶⁰ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Zpráva o činnosti za rok 2004*.

⁶¹ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Zápis č. 0412/04-11-02/O-16/91*.

⁶² SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Zápis o změně příslušnosti hospodařit s majetkem státu a o poskytnutí plnění majícího povahu věcného břemene č. 81831 2457*.

Další organizační změnou prošel archiv v roce 2008 a nová organizační struktura byla tato:

Archiv vedl ředitel SOA a jemu byli přímo podřízeni vedoucí jednotlivých oddělení, útvar ředitele, auditor, personalista a ředitelé SOkA. Archiv se skládal z Oddělení správy fondů a sbírek, jehož součástí se stalo pracoviště v Mostě; Oddělení metodiky, výběru archiválií, kontroly, evidence, ochrany a využívání Národního archivního dědictví; Oddělení – pobočka Děčín; Oddělení ekonomicko-správního; Útvaru ředitele Archivu; Auditora; Personalisty a Státních okresních archivů⁶³ jako vnitřních organizačních jednotek archivu na organizační úrovni oddělení archivu.⁶⁴

V květnu 2010 rozhodl ředitel SOA v Litoměřicích o nepotřebnosti nemovitého majetku – objektu zámku v Žitenicích pro jeho špatný technický stav. Archivní materiál byl ze zámku převezen v roce 2010 do zrekonstruované budovy v areálu bývalých „Kasáren pod Radobylem“ v Litoměřicích. Zámek v Žitenicích byl předán Královské kolegiální kapitule sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.⁶⁵

Dne 1. září 2010 nabyl účinnosti dodatek k organizačnímu řádu,⁶⁶ který upravil postavení auditora, ale na celkovou strukturu archivu neměl větší vliv. Výrazná organizační změna ale proběhla 1. srpna 2016. Byla ovlivněna zákonem č. 234/2014 Sb., o státní službě. Organizace SOA v Litoměřicích byla od té doby následující:

a) Ředitel archivu – Mgr. Vítězslav Lisec⁶⁷ – vrchní rada, jemuž jsou přímo podřízeni ředitelé Odboru archivního a Odboru provozně ekonomického.

b) Útvar ředitele archivu, který má postavení oddělení je přímo řízen ředitelem archivu. Útvar ředitele archivu je složen z personalisty – rady, interního auditora – odborného rady, metodika ERMS a zástupce ředitele – vrchního rady, mzdové účetní – odborného referenta a asistentky.

c) Odbor archivní, v jehož čele stojí ředitelka archivního odboru – Mgr. Daniela Brokešová – odborný rada. Odbor archivní tvořili na pracovištích Krajská č. 48/1 a Kamýcká ulice v Litoměřicích: ředitelka odboru, 5 archivářů – odborných radů, 1 archivář – rada, 1 archivář, 1 archivář – odborný referent; a na pracovišti Most: 2 archiváři – odborní radové. Ředitelce odboru archivního jsou přímo podřízeni vedoucí Oddělení ochrany a vy-

⁶³ Česká Lípa, Děčín, Chomutov se sídlem v Kadani, Jablonec nad Nisou, Liberec, Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Louny, Most, Semily, Teplice.

⁶⁴ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Organizační řád*, č. j.: SOALT-201/2008.

⁶⁵ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Darovací smlouva č. j.: 4229/2012 ze dne 13. července 2012*.

⁶⁶ Dodatek č. 1 k Organizačnímu řádu Státního oblastního archivu v Litoměřicích z roku 2008 č. j.: SOALT-201/2008.

⁶⁷ Vítězslav Lisec (14. 1. 1979), současný (2023) ředitel archivu, zabývá se regionálními dějiny Třebenic, historií hasičských sborů a fotbalových klubů.

STÁTNI OBLASTNÍ ARCHIV V LITOMĚŘICÍCH

užívání NAD, vedoucí Oddělení metodiky, kontroly, výběru archiválií a evidence NAD a vedoucí SOKA.

d) Odbor provozně ekonomický, v jehož čele stojí ředitelka odboru provozně ekonomického – Ing. Karina Zejbrdlíková – odborný rada, odbor dále tvořil právník – odborný rada, referentka majetkové správy, správce ICT,

e) Oddělení, v jejichž čele stojí vedoucí:

1) Oddělení využívání a ochrany NAD: vedoucí oddělení – odborný rada, správce ICT, 2 archiváři – odborní referenti, 3 restaurátoři,

2) Oddělení metodiky, kontroly, výběru archiválií a evidence NAD: vedoucí oddělení – odborný rada, 1 archivář – odborný rada, 1 archivář – rada, 1 archivář;

3) Ekonomické správní oddělení: vedoucí ekonomicko-správního oddělení, 2 účetní,

4) Provozní oddělení: vedoucí provozního oddělení, asistentka, technický pracovník, dopravní referent,

f) Státní okresní archivy,⁶⁸ které mají postavení oddělení a v jejichž čele stojí vedoucí SOKA.⁶⁹

1. dubna 2017 proběhla další organizační změna, kterou se pracoviště v Mostě, stalo součástí Státního okresního archivu Most.⁷⁰ Během období od dubna 2017 do začátku roku 2021, došlo k dalším drobným organizačním úpravám. K Útvaru ředitele archivu byli nově převedeni 2 správci ICT (1 z Odboru provozně ekonomického a 1 z Oddělení využívání a ochrany NAD). Změnila se i struktura archivářů na Odboru archivním: 5 archivářů – odborných radů, 3 archiváři, 1 archivář – odborný referent. U Oddělení využívání a ochrany NAD, se zvýšil počet restaurátorů o jednoho celkem na čtyři. Další drobná změna proběhla na Oddělení metodiky, kontroly, výběru archiválií a evidence NAD kdy se pozice 1 archiváře změnila na dalšího archiváře – radu. Vedoucí Provozního oddělení nově řídí, vedle asistentky a technického pracovníka, provozního údržbáře a uklízečku. Pozice dopravního referenta byla zrušena.⁷¹

V současnosti SOA v Litoměřicích představuje centrála, která sídlí v Litoměřicích v Krajské ulici č. 48/1, dále pracoviště Litoměřice Kamýcká ulice, jedna pobočka v Děčíně Podmoklech, Zbrojnická č.14. a deset státních okresních archivů.⁷²

⁶⁸ Česká Lípa, Děčín, Chomutov se sídlem v Kadani, Jablonec nad Nisou, Liberec, Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Louny, Most, Semily, Teplice.

⁶⁹ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Organizační řád*, č. j.: SOALT 2769/2017.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ SOA v Litoměřicích, kontakty, [URL: <http://www.soalitomerice.cz/litomerice-krajska/>, <http://www.soalitomerice.cz/litomerice-kamycka/>], [vid. 18. března 2021].

⁷² Tamtéž.

Prostorové a technické vybavení

Centrála Státního oblastního archivu v Litoměřicích sídlí v Krajské ulici č. 48/1 v historickém centru Litoměřic v těsné blízkosti Mírového náměstí. 17. března 1949 byla budova nynější centrály SOA v Litoměřicích oficiálně převzata pro účel depozitáře AMV. Budova byla v době převzetí ve velmi špatném stavu, proto bylo nutné ji připravit a vybavit zařízením pro archivní účely. Archiv byl zařízen vybavením poskytnutým z městského archivu v Litoměřicích, který byl spravován spolu s depozitářem Archivu MV, později krajským archivem až do roku 1954.⁷³

Budova centrály, byla původně dominikánským klášterem založeným v první polovině 13. století, dobové prameny dokládají existenci kláštera v roce 1262 (pečetí litoměřických dominikánů byla stvrzena listina doksanského kláštera a litoměřického měšťana Jana). Za zakladatele bývá označován 22. pražský biskup Bernard Kaplír z Sulevic, nástupce biskupa Jana II. z Dražic.⁷⁴

Dominikánský klášter byl umístěn v západní části města a zde se připojoval k nejstaršímu opevnění, jehož součástí ale nebyl. Ke klášteru patřil kostel sv. Michala, z něhož se dochovalo pouze torzo jeho severní boční zdi. Kostel byl zbořen v roce 1838. Půdorys budovy je čtvercový a má vnitřní tzv. rajský dvůr. V budově je zachován gotický ambit z počátku 14. století, jehož arkády byly zazděny pravděpodobně při přestavbě zrušeného kláštera pro potřeby krajského úřadu. Při této přestavbě v letech 1814–1834 vzniklo dnešní klasicistní pilastrové průčelí. Budova má sklep ve dvou výškových úrovních navazující na rozsáhlý labyrint podzemních chodeb pod historickým centrem Litoměřic.⁷⁵

Dominikánský klášter byl zrušen v roce 1788. V období let 1788–1810 (1812) zde působil biskupský seminář nazývaný kněžský dům pro vysvěcené absolventy generálního semináře, kteří si zde měli doplnit odborné vzdělání při jednoroční praxi.⁷⁶ V letech 1812–1850 a 1855–1868 zde sídlil krajský úřad.⁷⁷ V mezidobí 1850–1855 a dále pak v období 1868–1918 zde fungovalo okresní hejtmanství. V dalších letech zde sídlily tyto úřa-

⁷³ Jaroslav MACEK a kolektiv pracovníků, *Průvodce po archivních fondech*, Státní archiv v Litoměřicích, Archivní správa MV, Praha 1956, s. 5.

⁷⁴ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Ladislav ŠELEPA, *Znalecký posudek*, r. 1992.

⁷⁵ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Ladislav ŠELEPA, *Znalecký posudek*, r. 1992.

⁷⁶ Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS a kolektiv autorů, *Dějiny města Litoměřic*, město Litoměřice, Litoměřice 1997, s. 114, 239; SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Ladislav ŠELEPA, *Znalecký posudek*, r. 1992.

⁷⁷ SOA v Litoměřicích, J. MACEK, *Inventář k fondu Krajský úřad Litoměřice 1605–1850*, SOA v Litoměřicích 1959, Úvod s. 3–6.

dy: Okresní politická správa 1919–1927, Okresní úřad 1928–1938,⁷⁸ Landrat 1938–1945 a Okresní národní výbor 1945–1948.⁷⁹ Od prosince 1948 zde působil předchůdce SOA v Litoměřicích depozitář archivu MV a následně Krajský a Státní archiv Litoměřice.

Objekt centrály SOA v Litoměřicích během své dlouhé existence prošel mnoha stavebními rekonstrukcemi a úpravami, při nichž došlo ke kombinaci a propojení různých architektonických slohů (od románského až po klasicismus).⁸⁰ Od 3. května 1958 památkově chráněn. Jako kulturní památka byl klášter zapsán do Ústředního seznamu kulturních památek před rokem 1988 pod č. rejstř. 1745.⁸¹

Budova je rozdělena na část depotní a část provozní a správní. K základnímu vybavení depozitářů patří, kromě regálů na ukládání archiválií, také vlhkoměry a teploměry na měření klimatických podmínek. Aby bylo využito co nejvíce místa na ukládání archiválií, byly v roce 2005 do depozitářů pro uložení matrik a periodického tisku instalovány patrové kovové regály s pochozí lávkou.

Badatelna ve zdejšímu archivu fungovala od druhé poloviny roku 1950.⁸² V dubnu 2004 byla dokončena rekonstrukce prostor v přízemí – prostory bývalé kapitulní síně s dvojicí středních sloupů, ve kterých byla zřízena nová badatelna se zázemím pro návštěvníky a badatele archivu. Přemístěním badatelny z 1. patra do nových prostor v přízemí došlo k vytvoření bezbariérového přístupu. Nově vybudovaná badatelna umožňuje badatelům používat vlastní záznamová zařízení, k dispozici je čtecí zařízení na mikrofilmy a osobní počítače k prohlížení digitalizovaných archiválií. Badatelna je střežena monitorovacím zařízením.⁸³

V roce 1952 se v budově archivu začala zřizovat fotolaboratoř a konzervátorská dílna. Fotolaboratoř byla „v zásadě“ vybavena v roce 1957, ale bylo nutné ještě doplnit drobný inventář a zařízení. Konzervátorská dílna byla v roce 1956 dovybavena, ale činnost zahájila až v roce 1957, neboť jediný pracovník konzervátorské dílny utrpěl těžký úraz při stěhování archivu z Postoloprta do Libochovic.⁸⁴ Nové zázemí našla konzervátorská dílna

⁷⁸ SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, J. MACEK – M. SOUČKOVÁ, *Inventář k fondu Okresní úřad Litoměřice 1850–1938*, Litoměřice 1960, Úvod.

⁷⁹ SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, J. DÖRFELOVÁ – R. KOHLERT – P. JANOUŠEK, *Inventář k fondu Landrat Litoměřice 1938–1945*, Terezín 1959, Úvod.

⁸⁰ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Ladislav ŠELEPA, *Znalecký posudek*, r. 1992.

⁸¹ Národní památkový ústav, [URL:<http://pamatkovykatolog.cz?element=2156585&action=element&presenter=ElementsResults>], [vid. 10. října 2017].

⁸² SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Badatelské listy*, karton 18.

⁸³ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Zpráva o činnosti za rok 2004*.

⁸⁴ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Plnění 1954–1958*, neinventarizovaný fond, karton 21.

na v zrekonstruované budově v Kamýčké ulici, kam byla v roce 2010 přestěhována spolu s Oddělením metodiky, kontroly, výběru archiválií a evidence NAD.⁸⁵

V roce 1954 došlo k zařizení a vybavení trezorové místnosti, určené k uložení vzácných archiválií.⁸⁶ V roce 2017 byla přesunuta trezorová místnost do budovy v Kamýčké ulici, která je vybavena klimatizační jednotkou.⁸⁷

V archivu se také nachází rozsáhlá knihovna čítající k 31. prosinci 2020 – 49 362 svazků historické, politické, archivní, vlastivědné a regionální literatury.⁸⁸ Ta se začala budovat v roce 1950 jako příruční vědecká knihovna, jejímž základem se stala vědecká knihovna městského archivu v Litoměřicích. Do knihovny byly získávány knihy konfiskací, koupí nebo výměnou mezi jednotlivými archivy. V témže roce byla zřízena v archivu studijní justiční knihovna, dnes knihovna úřední literatury.⁸⁹ Knihovna SOA v Litoměřicích je každoročně rozšiřována o několik set publikací a periodik. Příruční knihovny jsou zřízeny také na pracovišti v Kamýčké ulici, na pobočce v Děčíně a na všech podřízených SOKA. Ve všech knihovnách SOA je evidence vedena v programu Clavius. V současné době probíhá jednání o změně programu Clavius za jiný.⁹⁰

V roce 2011 proběhla renovace pořádací místnosti, kde došlo k obnově klasicizujícího dřevěného deštění oken včetně vnitřních okenic pocházejících z konce 19. století.

Albín Kuthan v restaurátorské dílně při práci, 70. léta 20. století, fotoarchiv pracoviště

⁸⁵ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2010*.

⁸⁶ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, *Plnění plánu 1954–1958*, neinventarizovaný fond, karton 21.

⁸⁷ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, *Výroční zpráva SOA za rok 2017*.

⁸⁸ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, *Výroční zpráva SOA za rok 2020*.

⁸⁹ J. MACEK a kolektiv pracovníků, *Průvodce*, s. 6.

⁹⁰ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, *Výroční zpráva SOA za rok 2020*.

Dále v této místnosti byly renovovány parkety s typickým diagonálním dělením, které je charakteristické pro podlahy 19. století. Tyto parkety budou postupně obnovovány i v depozitářích a staré dřevěné regály jsou postupně nahrazovány novými kovovými. V uplynulých letech byla budova připojena na elektronický zabezpečovací systém (EZS) a elektronický požární systém (EPS).⁹¹

V roce 2017 bylo opraveno torzo vrcholně barokního portálu, který je součástí areálu archivu. Portál je umístěn ve zdi, která oddělovala prostor kláštera od jeho zahrady. Další uživatelé objektu po dominikánech před portál přistavěli hospodářské objekty a kůlny, dnes garáže. Došlo k zazdění portálu a jeho spodní část, která je zakryta přístavbou, byla z velké části zničena. Přitom se jedná o jedno z nejvýznamnějších drobných architektonických děl litoměřického architekta Octaviana Broggia a představuje vrcholnou památku barokního štukatérství.⁹² Opravu portálu provedl akademický sochař Libor Pisklák.

V roce 2020 byl na centrále v přízemí vybudován výstavní sálek vybavený videoprojektorem, závěsným systémem na výstavní panely a výstavními vitrinami. Součástí výstavního sálku je také minikuchyňka.⁹³

Dále je připravován odborný návrh rozsáhlejších oprav budovy. K jejich realizaci by mělo dojít v následujících letech. Plánována je také úprava rajského dvora do obvyklé podoby rajských zahrad v dominikánských kláštorech.⁹⁴

Budova pracoviště v Kamýčké ulici kolaudovaná v roce 1988, původně sloužila vojsku, v přízemí jako sklad potravin, v patře byly umístěny kanceláře, poddůstojnická škola a spisovna útvaru. Dvoupodlažní objekt ve tvaru písmene H s železobetonovou skeletovou konstrukcí byl v roce 2009 upraven pro potřeby archivu – byly vybudovány nové depozitáře, prostory pro dezinfekci a očistu, badatelna, kancelářské prostory, konzervátorská dílna, sociální zařízení pro zaměstnance a veřejnost, šatny pro veřejnost, rampa a výtah pro osoby se sníženou schopností pohybu. Po rozsáhlé rekonstrukci a kolaudaci v polovině roku 2010 sem bylo přestěhováno celé pracoviště ze zámku Žitenice, dále Oddělení metodiky, kontroly, výběru archiválií a evidence NAD a konzervátorské pracoviště z Krajské ulice.⁹⁵

⁹¹ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Petr MACEK, *Náměty k obnově objektu, druhá etapa stavebně historického průzkumu*, Praha 1997.

⁹² SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Petr MACEK, *Náměty k obnově objektu, druhá etapa stavebně historického průzkumu*, Praha 1997.

⁹³ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Inventarizace majetku za rok 2020*.

⁹⁴ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, STRNADOVÁ – GIRSA spol. s.r.o., *Koncepce obnovy objektu bývalého dominikánského kláštera v Litoměřicích*, 2017.

⁹⁵ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, *Dokumentace k budově č. 04-133 areál Kasáren pod Radobýlem; Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2010*.

44/77-2

ni archiv
oměřice
bočka Žitenice
rukám dr. Mikuška

Praha 14. února 1977

Vážený pane doktore,

v rámci svých studijních povinností jsem nucen vykonat archivní praxi. S odvoláním na své kolegy Vladimíra Kaisera a Jindřicha Holečka bych měl zájem vykonat tuto praxi ve Vašem archivu. Prosim o sdělení, jakým způsobem by bylo možno toto zajistit.

Předem děkuji za kladné vyřízení.

Jsem s pozdravem

Zdeněk Uhlíř

S. Svou odpověď prosím sdělte na adresu:

Zdeněk Uhlíř
VK Větrník-Jih
II/210
162 08 Praha 6

Pracoviště v Žitenicích bylo oblíbeným cílem studentských praxí

Žádost Zdeněka Uhlíře o možnost vykonat praxi v Žitenicích, 14. 2. 1977, spisovna pobočky Žitenice

SOA Litoměřice,
Bob. Žitenice.

Obracejíme se na Vás s naléhavou žádostí. Velice by nás těšilo, kdybychom mohli právě u Vás vykonat naši archivní praxi v délce 14 dnů nebo delší. Záleží nám však dosti na tom, aby nás tato praxe stála co nejméně; tedy pokud možno režiijní strava a nocleh, příp. bychom velmi uvítali mírné honorování. Domníváme se, že s naší prací budete spokojeni; event. dobrozdání z OA Česká Lípa za loňskou praxi si můžete od př. ředitelky Vojtíškové vyžádat. Předpokládáme, že by Vám, stejně jako nám, nejlépe vyhovoval měsic září.

Na Vaši kladnou odpověď se těší studenti III. roč. archivnictví
PF UJEP Brno

Ivo Navrátil, 611 00 Brno, Leninova 76
a Marie Jandeková, Malhostovice.

*Ivo Navrátil
Marie Jandeková*

44/76-2
V Brně, 14. VI. 1976.

Vážná věcne archivní -

Vážení lidé, v Vaší krásné práci, jiné nás světo do Větrník Žitenice! Vzpomínám si na to, jak jsem na naší cestě do Brna u první zastávky v Tomáši. Ze jistě se ještě někdy přistihneme a to možná někdy v budoucnu - a tak Vám děkuji za to, že jste mě přijali.

Domníváme se, že naše předložení návrhu, bylo velmi důležité. Konečně jsme se rozhodli, že od 14. do 29. srpna budeme pracovat v OA Tomáši - v rámci svého, v současnosti prostředek. Časové ráje, a s Vámi bychom se rádi vypravili na cestu od 13. do 25. září, pokud jsme ovšem zatím nepřišli předčasně. Předtím bychom rádi pracovali v místním archivu, a při té příležitosti Vás samozřejmě bychom vyprosili, jestli je nějaká možnost; jinak se ovšem dočkáme, kdy bychom mohli nějaký příhodný archiv vybrat pro své budoucí pracovní.

Bylo by velmi rádi, kdybychom k Vám mohli i s dalšími kolegy navštívit u Vás v Žitenicích - 3. září, a 1. října přepočítali: chceme se jít s Vámi pracovat v OA Tomáši, na střední do MDK, a nově vypracovat práci na naší práci, a konečně bychom, v rámci se budeme soustředit ve Větrníkovi, kde je příhodný brigády v našem kmenovci. Bylo by velmi rádi, kdybychom k Vám mohli i s dalšími kolegy navštívit u Vás v Žitenicích - 3. září, a 1. října přepočítali: chceme se jít s Vámi pracovat v OA Tomáši, na střední do MDK, a nově vypracovat práci na naší práci, a konečně bychom, v rámci se budeme soustředit ve Větrníkovi, kde je příhodný brigády v našem kmenovci. Bylo by velmi rádi, kdybychom k Vám mohli i s dalšími kolegy navštívit u Vás v Žitenicích - 3. září, a 1. října přepočítali: chceme se jít s Vámi pracovat v OA Tomáši, na střední do MDK, a nově vypracovat práci na naší práci, a konečně bychom, v rámci se budeme soustředit ve Větrníkovi, kde je příhodný brigády v našem kmenovci.

Začínám se s Vámi loučit
a na Vaši krásnou práci se velice těším

Ivo Navrátil a Marie Jandeková

Doklady archivní praxe Iva Navrátila a Marie Jandekové, b.d. (1975) a 14. 6. 1976, spisovna pobočky Žitenice

Budova pobočky v Děčíně stojí v centrální části Děčína v Podmoklech, ve Zbrojnické ulici 14. Objekt byl vystavěn za Jana Josefa Thun-Hohensteina v 18. století spolu s další budovou, ve které dnes sídlí Oblastní muzeum. Původně byl dvoupodlažní objekt s vnitřními sloupy využíván pro hospodářské účely děčínské šlechty. Vedle hlavní budovy ještě stojí kočárovna, která dříve sloužila k parkování kočárů a dostavníků. Dnes slouží jako skladiště pobočky. Budova byla využívána také ke skladování zbraní, loveckého a lesnického náradí tzv. „Zeughaus“, později jako zájezdni hostinec „Zum Zeughaus“. Tato historie se odráží i v názvu ulice, ve které se budova nachází (Zbrojnická). Budova byla několikrát stavebně upravována. K velkému konstrukčnímu zásahu došlo v roce 1883, kdy byly vybudovány nové sklepy. V letech 1908–1909 proběhly stavební úpravy 2. nadzemního podlaží. Plány z roku 1938 nám dokládají další úpravu budovy a to zvýšení části budovy mansardou.⁹⁶

Dnes slouží budova pro potřeby archivu. Jsou zde vybavené depozitáře, kanceláře, knihovna a badatelna, ve které se podle informace vedoucího pobočky Mgr. Otto Chmelíka nachází: „stůl, u kterého od 1. do 4. září 1897 pracovalo Jeho Veličenstvo císař František Josef. Pochází z loudonovské Bystřice pod Hostýnem, kde byl císař v uvedeném čase na manévrech, a do Děčína se dostal patrně díky příbuznosti s našimi Thuny.“

Archivní fondy v letech 1948–1989

Základem dnešního SOA v Litoměřicích, jak bylo již výše zmíněno, se staly fondy převzaté v roce 1949 od expozitury Archivu MV v Liberci, které patřily do územní působnosti ústeckého kraje.

Fondy SOA v Litoměřicích byly rozděleny do 9 skupin: I. Politická správa,⁹⁷

⁹⁶ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Ladislav ŠELEPA, *Odborné finanční posouzení*.

⁹⁷ V období let 1948–1954 přebíral archiv fondy: Krajský úřad (KÚ) Litoměřice 1653–1850 a 1855–1868, dále pak KÚ Žatec 1788–1868, Okresní úřad (OÚ) Bílina 1914–1938, OÚ Děčín 1855–1945, OÚ Chabařovice 1855–1868, OÚ Chomutov 1909–1938, OÚ Jirkov 1855–1868, OÚ Libochovice 1862–1864, OÚ Litoměřice 1850–1938, OÚ Lovosice 1855–1868, OÚ Louny 1855–1948, OÚ Postoloprty 1855–1868, OÚ Roudnice n. L. 1855–1945, OÚ Teplice 1850–1938, OÚ Ústí n. L. 1850–1914, OÚ Ústěk 1855–1868, OÚ Žatec 1850–1938, dále pak Okresní školní rada (OŠR) Děčín 1876–1935, OŠR Litoměřice 1894–1938, OŠR Louny 1871–1938, OŠR Teplice 1869–1941, OŠR Ústí n. L. konec 19. století – 1. polovina 20. století, OŠR Žatec 1869–1940, Landrat Chomutov 1938–1945, Landrat Litoměřice 1938–1945, Landrat Teplice 1938–1945, Landrat Žatec 1938–1945, Zemský úřad Praha 1919–1935, sčítání lidu 1921. Většina těchto registratur byla převzata nezpracovaná. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, neinventarizovaný fond, Kniha přírůstků, karton. 29.

II. Finanční správa,⁹⁸ III. Soudní správa,⁹⁹ IV. Samospráva,¹⁰⁰ V. Patrimoniální správa,¹⁰¹ VI. Matriky a duplikáty matrik,¹⁰² VII. Církevní správa,¹⁰³ VIII. Hospodářské a jiné

⁹⁸ Finanční správu převzatou v letech 1948–1954 představovaly tyto fondy: Okresní finanční ředitelství (OFŘ) Litoměřice 1934–1940, OFŘ Chomutov 1855–1938, Berní správa (BS) Děčín 1911–1938, BS Dubá 1926–1938, BS Duchcov 1908–1937, BS Kadaň 1909–1932, BS Litoměřice 1853–1937, BS Loket 1926–1927, BS Louny 1914–1927, BS Roudnice 1843–30. léta 20. století, BS Teplice 1919–1936, BS Ústí nad Labem 1908–1938, Berní úřad (BÚ) Benešov n. Ploučnicí 1935–1938, BÚ Chabařovice 1919–1935, BÚ Libochovice 1654–1953, Celnice Děčín 1945–1953, Josefínský katastr (patrimoniální úřady na území tehdejšího ústeckého kraje). 1785–1789. Také většina těchto registratur byla převzata nezpracovaná. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, Kniha přírůstků, neinventarizovaný fond, karton 29.

⁹⁹ Soudní správa obsahovala v SOA v Litoměřicích v uvedeném období převzaté fondy Krajský soud Litoměřice 1855–1932, Krajský soud Most 1850–1929, Kriminální soud Litoměřice 1820–1850, Kriminální soud Most 1790–1850, Okresní soud (OS) Benešov n. Plouč. 1850–1945, OS Bílina 1790–1943, OS Děčín 1800–1945, OS Duchcov 1893–1945, OS Hora sv. Kateřiny 1850–1943, OS Hora sv. Šebestiána 1803–1922, OS Horní Litvínov 1883–1945, OS Chabařovice 1850–1945, OS Chomutov 1800–1945, Jirkov 1800–1945, OS Libochovice 1850–1940, OS Litoměřice 1790–1921, OS Louny 1850–1942, OS Lovosice 1734–1945, OS Most 1790–1945, OS Postoloprty 1850–1945, OS Roudnice n. L. 1850–1945, OS Štětí 1850–1945, OS Teplice-Šanov 1850–1945, OS Ústí n. L. 1800–1945, OS Úštěk 1800–1945, OS Žatec 1800–1945, Horní soud Most 1850–1897, Živnostenský (pracovní) soud Teplice-Šanov 1900–1943, Státní zastupitelství Litoměřice 1858–1938, 1945–1948, SZ Most 1919–1933, Notářská komora Litoměřice – Most 1850–1900. Registratury těchto převzatých fondů byly neuspořádány. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, Kniha přírůstků, neinventarizovaný fond, karton 29.

¹⁰⁰ Do fondů IV. skupiny Samospráva byly převzaty v letech 1949–1954 tyto fondy: Okresní samospráva Litoměřice (okresní výbor) 1894–1928, Okresní samospráva Louny 1867–1928, Okresní samospráva Lovosice 1884–1929, Okresní samospráva Roudnice n. L. 1927–1945, Okresní samospráva Teplice 1868–1938, Okresní samospráva Úštěk 1867–1928, Okresní národní výbor Litoměřice 1945–1948, Okresní národní výbor Roudnice n. L. 1945–1949. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, Kniha přírůstků, neinventarizovaný fond, karton 29.

¹⁰¹ Patrimoniální správu v daném období zastupoval fond Velkostatek Žitenice z 18. až 20. století, který archiv převzal v roce 1952. StA Litoměřice tento fond předal dne 11. června 1964 SÚA v Praze. Fond Velkostatek Žitenice byl předán v rámci scelování fondů a byl zařazen jako III. část archivu Vyšehradské kapituly. Viz Národní archiv, [URL: <http://www.badatelna.eu/?q=velkostatek+%C5%BEitenice>], [vid. 23. listopadu 2017].

¹⁰² V letech 1949–1954 byla převzata sbírka matrik z let 1580–1870 i s matričními doklady (průvodní materiál k matrikám) z období 1800–1949, obojí z far na území tehdejšího ústeckého kraje. V roce 1955 se pak podařilo doplnit sbírku duplikátů matrik římsko-katolické církve z území celé litoměřické diecéze z období 1616–1870. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, Kniha přírůstků, neinventarizovaný fond, karton 29.

¹⁰³ Tuto skupinu tvořily fondy klášterů. Byly to fondy Augustiniáni Dolní Ročov 1584–1950,

organizace,¹⁰⁴ IX. Sbírký a pozůstalosti.¹⁰⁵ V roce 1952 byl pořízen první soupis fondů Krajského archivu Litoměřice.¹⁰⁶

V roce 1950 StA Litoměřice převzal klášterní archiv Ústeckého kraje.¹⁰⁷ Na základě vládního nařízení č. 29/1954 došlo k začlenění ZLA na území Ústeckého kraje do litoměřického státního archivu.

Po reorganizaci státní správy v roce 1960 došlo k dalším přesunům archiválií. Kromě přírůstků do StA Litoměřice, v rámci skartačních řízení během předešlých let, byly na počátku 60. let přebírány archiválie, jejichž původci patřili do územní působnosti StA Litoměřice (ukončení činnosti StA Jablonec nad Nisou). Na druhou stranu došlo k úbytkům archivního materiálu předávaného do příslušných okresních archivů, dle územní působnosti.¹⁰⁸

Cisterciáci Osek 1207, 17. až 20. století, Dominikáni Litoměřice 1330, 16. století až 1950, Dominikáni Ústí n. L. 17.–19. století, Jezuité Bohosudov 16. století až 1950, Jezuité Děčín 1933–1950, Kapucíni Litoměřice 18.–20. století, Kapucíni Most 17.–20. století a Kapucíni Žatec 18.–20. století, Minorité Most 18.–20. století. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, Kniha přírůstků, neinventarizovaný fond, karton 29. V roce 1953 začal KA Litoměřice vykonávat odborný dohled nad archivy litoměřického biskupství, což byl archiv kapitulní 1057–1945, proboštský 1252–1655, biskupský 1655–1945 a konsistoriální 1655–1945. Podle vládního nařízení č. 29/1954 Sb. § 9 a 10, byly dne 31. března 1956 začleněny do operativní správy StA Litoměřice. Viz J. MACEK a kolektiv pracovníků, Průvodce, s. 210–220.

¹⁰⁴ Do roku 1954 byly do archivu převzaty archivní materiály z povinných organizací živnostenského podnikání z území tehdejšího Ústeckého kraje 1930–1949, z Obchodní a živnostenské komory Ústí nad Labem 1945–1949, ze Stillhalterkommissar für Organisationen – STIKO Liberec (komisař pro likvidaci organizací) 1870–1939, z Německo-rakouského poštovního ředitelství Ústí nad Labem 1918–1919 a Státního kursu pro přípravu pracujících na vysoké školy Františkov n. Pl. 1949–1953. Z většiny těchto registratur byla převzata pouze jejich torza. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, Kniha přírůstků, neinventarizovaný fond, karton 29.

¹⁰⁵ V rozmezí let 1949–1954 přibýly do archivu tyto materiály: sbírka cirkulářů, vyhlášek, instrukcí (gubernia aj.) 1750–1861, sbírka patentů (císařských a královských) 1549–1861, pozůstalost Dr. Václava Paříka 1861–1922, pozůstalost Dr. Rudolfa Lodgmana von Auen 1905–1942, památníky okresního četnického velitelství (a stanic) 1849–1948, kartotéka mrtvých a pohřbených na Národním hřbitově v Terezíně 1941–1945. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, Kniha přírůstků, neinventarizovaný fond, karton 29.

¹⁰⁶ J. MACEK a kolektiv pracovníků, Průvodce, s. 3.

¹⁰⁷ Na základě nařízení AMV v Praze zn. 180/20-15.7.-1950-2857 a Smlouvy schovací (čj. 8613/54-VI-Ry-822) uzavřené mezi StA Litoměřice a Náboženskou maticí Praha dne 5. ledna 1955. Viz SOA v Litoměřicích, SOA, Nařízení AMV v Praze zn. 180/20-15.7.-1950-2857 a Smlouva schovací (čj. 8613/54-VI-Ry-822), neinventarizovaný fond, karton 18.

¹⁰⁸ Např. OÚ Bílina 1914–1938 byl předán do OA Teplice, OÚ Děčín 1855–1945 do OA Děčín, BÚ Chabařovice 1919–1935 do OA Ústí nad Labem, BÚ Libochovice 1654–1953 do OA

Dalšími přírůstky byly církevní archivy převzaté do operativní správy na základě Dohody o začlenění farních, děkanských (vikariátních) archivů na území diecéze litoměřické, do operativní správy příslušných okresních archivů v Severočeském kraji i v krajích sousedních ze dne 8. února 1960.¹⁰⁹

Archivní fondy po roce 1990

V souvislosti s celospolečenskými změnami po listopadu 1989 vešel již v r. 1990 v platnost zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, k nápravě křivd způsobených řeholním řádům a kongregacím. Dále zákon č. 338/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého účinný od 1. srpna 1991. Na základě těchto zákonů byl vrácen Biskupství litoměřickému fond Velkostatek Stvolínky, který nebyl uveden na dohodě o operativní správě z roku 1960 a o jehož vydání projevil vlastník zájem. Dne 7. listopadu 2008 byla uzavřena nová Smlouva o úschově č. j. SOALT/1198/2008, která nahradila výše jmenovanou „Dohodu o začlenění...“ z 8. února 1960.¹¹⁰

Smlouvy o úschově byly během uplynulých let uzavřeny jak s dalšími církevními institucemi, tak i se soukromými vlastníky a dalšími subjekty. Např. 6. března 1992 byla uzavřena Smlouva o depozitu archivních fondů „Lobkowiczové dolnoběrkovští“ v SOA v Litoměřicích s jejich vlastníky Marií Julií Thurn-Taxisovou, Amalií Schwarzenbergovou, Leopoldinou Dobrzenskou a Růženu Lobkowiczovou. V SOA v Litoměřicích je uložen fond Rodinný archiv Lobkoviců, Dolní Beřkovice (časový rozsah 1775–1958), Ústřední správa lobkovických statků Dolní Beřkovice (časový rozsah 1819–1948) a Rodinný archiv Dobrzenských, Chotěboř (časový rozsah 1172–1950).¹¹¹

Česká dominikánská provincie předala na základě smlouvy o úschově do správy SOA v Litoměřicích fondy Dominikáni Litoměřice (časový rozsah 1330–1950) a Dominikáni Ústí nad Labem (časový rozsah 1613–1949). Smlouva byla podepsána 22. července 2011.¹¹²

Město Třebenice uzavřelo se SOA v Litoměřicích smlouvu o úschově archiválie Třebenického graduálu – fond Český literátský sbor Třebenice (časový rozsah 1574–1583). Smlouva byla uzavřena 19. dubna 2012, atd.¹¹³

Litoměřice, OS Postoloprty 1850–1945 do OA Louny atd. Viz SOA v Litoměřicích, SOA v Litoměřicích, Kniha přírůstků, neinventarizovaný fond, karton 29.

¹⁰⁹ SOA v Litoměřicích, SOA, Dohoda o začlenění farních, děkanských (vikariátních) archivů na území diecéze litoměřické, neinventarizovaný fond, karton 18.

¹¹⁰ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Smlouvy o úschově archiválií.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

SOA v Litoměřicích má také uzavřenu smlouvu o úschově archiválií s Městem Ústí nad Labem ze dne 15. srpna 2016. Na základě této smlouvy má SOA v Litoměřicích uschováno v budově Archivu města Ústí nad Labem celkem 628 fondů. Tyto fondy vzniklé z činnosti původců bývalého okresu Ústí nad Labem, patří provenienčně do SOA v Litoměřicích, neboť neexistuje SOKA Ústí nad Labem. V Archivu města Ústí nad Labem jsou uloženy z důvodu jejich dostupnosti pro archiváře ústeckého archivu a pro badatele.¹¹⁴

Na základě zákona České národní rady č. 343/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 97/1974 Sb., o archivnictví, reagujícího na společenské změny v roce 1989, došlo k dalšímu nárůstu archivního materiálu v archivu ze skartačních řízení státních organizací, ale i ostatních právnických a fyzických osob, které provozovaly podnikatelskou činnost.

Některé smlouvy o úschově byly po roce 1990 naopak vypovídány nebo nebyly obnoveny a archivní soubory byly vráceny vlastníkům. Např. dne 20. října 2010 převzal do přímé držby a správy pan Martin Lobkowicz archivní soubory roudnických Lobkoviců.¹¹⁵ Důvodem bylo neúspěšné jednání o způsobu správy svěřeného archivního fondu (tj. „rodinného archivního fondu *Lobkowiczové roudničtí*“). SOA v Litoměřicích vypověděl dne 4. května 2010 Dohodu o depozitu archivního fondu uzavřenou 25. března 1992 mezi MV ČR a panem Martinem Lobkowiczem. Tomu předcházelo sdělení pana Williama Lobkowicze (zplnomocněného zástupce vlastníka) ze dne 20. února 2007 o tom, že do odvolání uzavírá celé archivní depozitum. Příčinou bylo odhalení krádeže v lobkovicke knihovně v Nelahozevsi. Depozitum bylo znovu otevřeno 20. května 2008.¹¹⁶ Dne 9. prosince 2011 byly navráceny do přímé držby a správy také panu Jiřímu Lobkowiczovi archivní fondy a sbírky mělnických Lobkoviců.¹¹⁷

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Rodinný archiv, Korespondence Ferdinanda Zdeňka z Lobkovic, Sekretariát Mořice a Ferdinanda Zdeňka z Lobkovic, Ústřední kancelář, Účetní archiv (jinak Ústřední účtárna), Účetní revize, Hlavní pokladna, Právní zastupitelství, Ředitelství zříděl, Sbírka otisků pečeti, Sbírka map a plánů, grafiky a fotografií, Loretánský hudební archiv. Viz SOA Litoměřice, [URL: <http://www.soalitomeric.cz/nejcastejsi-otazky/>], [vid. 11. prosince 2017].

¹¹⁶ Petr KOPIČKA, Lobkovicový archiv roudnický v roce 2010, In: Archivní časopis 61, č. 4, Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2011, s. 341–405.

¹¹⁷ Rodinný archiv Lobkoviců Mělník, Ústřední správa lobkovicových statků Mělník, Soukromý spolek pro podporu bydlicí chudiny, Praha, 6. zeměbranský prapor Mladá Boleslav. Viz Petr KOPIČKA, Lobkovicový archiv roudnický v roce 2010, In: Archivní časopis 61, č. 4, Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2011, s. 341–405.

Archivní kulturní památky

V centrále SOA v Litoměřicích jsou také uloženy archiválie, které byly prohlášeny za archivní kulturní památky:¹¹⁸ tzv. Zakládací listina litoměřické kapituly,¹¹⁹ Klaudiánova mapa Čech,¹²⁰ 2 díly¹²¹ Bible litoměřicko-třeboňské,¹²² Listiny fondu Cisterciáci Osek vzniklé do roku 1526,¹²³ Codex Damascus.¹²⁴ V pobočce v Děčíně je uložen Urbář panství Frýdlant z r. 1381.¹²⁵ V SOkA Louny je uložen Soubor osmi městských knih zahájeného soudu v Lounech z let 1347–1517.¹²⁶

¹¹⁸ MV ČR, [URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/kulturni-pamatky.aspx?q=Y2hudW09M-g%3D%3D>], [vid. 12. prosince 2017].

¹¹⁹ AKP č. 15, Kapitula Litoměřice. Jedná se o pergamenovou listinu z r. 1057. Nejstarší dochovaný písemný pramen „pamětní záznam o založení a obvěnění kapituly litoměřické“ zachycuje založení litoměřické kapituly Panny Marie a sv. Štěpána prvomučedníka Spytihněvem II. z roku 1057–1058, a dále pak obsahuje dva dodatky, jeden z poslední třetiny 12. století a druhý z počátku 13. století. Český příspěvek z 13. století je znám jako první písemně zaznamenaná česká věta. Prohlášena za AKP dne 7. července 1977.

¹²⁰ AKP č. 16, Biskupské sbírky Litoměřice. Tato AKP je kolorovaný papírový jednolist. Jde o nejstarší dochovanou tištěnou mapu Čech z roku 1518 mladoboleslavského lékaře a knihtiskaře Mikuláše Klaudyána o rozměrech 64x140 cm. Prohlášena za AKP dne 7. července 1977.

¹²¹ Pergamenový rukopis má 3 svazky, z nichž 2 jsou dnes uloženy ve SOA v Litoměřicích a 1 svazek ve SOA v Třeboni.

¹²² AKP č. 68, Biskupské sbírky Litoměřice. Jde o 2 pergamenové rukopisy s koženou vazbou a ozdobnými puklami z let 1409–1414. Bible byla psána pro mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojšína a jeho manželku Annu z Frymburka písařem Matějem z Prahy. Představuje jeden z nejstarších staročeských překladů bible. Prohlášena za AKP dne 27. června 1984.

¹²³ AKP č. 109, 57 pergamenových listin, Cisterciáci Osek. Prohlášeny za AKP dne 11. května 1992. Viz SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2016.

¹²⁴ AKP č. 110, Cisterciáci Osek. Jedná se o knižní korpus s dřevěnými deskami a pergamenovými listy, potažený kůží. Codex Damascus z poloviny 14. století je kopiář všech důležitých listin oseckého kláštera zachráněný písařem pozdějšího hejtmana Leonarda Otty Erlachera z Erlenpachu. Viz SOA v Litoměřicích, Ferdinand ČENSKÝ, Quido KASTNER, Rudolf KOHLERT, Jitka SOLSKÁ, Inventář k fondu Řád cisterciáků Osek 1207–1949, Vývoj a dějiny fondu s. 43. Prohlášen za AKP dne 11. května 1992.

¹²⁵ AKP č. 17, Velkostatek Frýdlant. Viz SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2016. Prohlášen za AKP 7. července 1977.

¹²⁶ AKP č. 32, Archiv města Louny. Viz SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2016. Prohlášen za AKP 31. srpna 1977.

Odborná činnost archivu, její zaměření a stěžejní výsledky

Od roku 2007 je jedním z hlavních úkolů SOA v Litoměřicích digitalizace archiválií a jejich zpřístupnění dálkovým připojením. V letech 2007–2010 proběhla ve spolupráci s The Genealogical Society of Utah digitalizace Sbírkky matrik, a to těch převzatých do roku 2007. Tyto matriky byly zveřejněny do konce března 2013 v internetové databázi Archivní VadeMeCum, vyvinuté firmou Bach systems s.r.o. Databáze: „umožňuje badatelům prohlížet zveřejněné digitalizáty archiválií a vyhledávat informace o archivních fondech a sbírkách Státního oblastního archivu v Litoměřicích a jeho organizačních složek – státních okresních archivů Ústeckého a Libereckého kraje“.¹²⁷ Matriky převzaté po roce 2007 byly na internetu zpřístupněny k 1. září 2014. V roce 2020 byla dokončena digitalizace přírůstků matrik z roku 2019 a sčítacích operátů okresu Ústí nad Labem.¹²⁸

K zpřístupňování archiválií je od konce roku 2019 archivem používán nový archivní softwarem ProArchiv od firmy Bach systems s.r.o.¹²⁹

V období let 2011–2012 proběhla digitalizace sčítacích operátů z roku 1921, uložených v okresních archivech. Od 1. září 2015 byly zpřístupněny pro badatele v nové verzi aplikace Archivní VadeMeCum digitalizáty adresářů, sčítacích operátů z roku 1921,¹³⁰ kronik vzniklých před rokem 1945 (SOKA Děčín) a některých archivních kulturních památek uložených v SOA v Litoměřicích. Digitalizovány byly archivní kulturní památky tzv. Zakládací listina Litoměřické kapituly, Klaudiánova mapa Čech a 2 svazky Bible litoměřicko-třeboňské. Digitalizace Bible litoměřicko-třeboňské proběhla ve spolupráci s Kabinetem pro klasická studia Filosofického ústavu AV ČR Praha v rámci projektu Clavius Monumentorum Litterarum roku 2000.¹³¹

V roce 2016 SOA v Litoměřicích zpřístupnil na svých internetových stránkách katalogy a rozsudky Mimořádných lidových soudů Česká Lípa a Litoměřice. I v roce 2017 a 2018 byly zpřístupňovány další digitalizáty archiválií uložených jak v SOA v Litoměřicích, tak i podřízených SOKA. Informace o průběhu zveřejňování nových digitalizátů lze

¹²⁷ SOA v Litoměřicích, [URL: <http://vadecum.soalitomeric.cz/vadecum/>], [vid. 15. prosince 2017].

¹²⁸ M. VLADYKOVÁ, Proměny digitalizace v SOA v Litoměřicích, in: Archivum Trebonense 14/2017 s. 404–417; SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2020.

¹²⁹ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2020.

¹³⁰ Digitalizáty sčítacích operátů z roku 1921 byly na základě Zákona na ochranu osobních údajů znepřístupněny a nově jsou k dispozici badatelům od začátku roku 2021.

¹³¹ M. VLADYKOVÁ, Proměny, s. 404–417.

sledovat na internetových stránkách Státního oblastního archivu v Litoměřicích <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/>.¹³²

V současné době SOA v Litoměřicích spolupracuje s The Genealogical Society of Utah na digitalizaci pozemkových knih, soupisů poddaných, urbářů, sčítání lidu před rokem 1921 a evidence obyvatelstva do roku 1945. V roce 2020 pokračovala v rámci spolupráce s The United States Holocaust Memorial Museum Washington příprava vybraných archiválií z období let 1939–1949 k digitalizaci, která byla zbržděna z důvodu protiepidemiologických opatření k pandemi COVID-19.¹³³

SOA v Litoměřicích dále průběžně zhotovuje bezpečnosti a studijní kopie archiválií, což mu ukládá zákon č. 499/2004 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Tabulka č. 1

Vývoj počtu běžných metrů ve StA a SOA v Litoměřicích za období let 1959–2020:¹³⁴

rok	počet běžných metrů	rok	počet běžných metrů
1959	18 212,70	1990	17 997,52
1960	25 568,50	1994	17 057,04
1961	21 958,70	2002	49 503,47
1966	20 883,05	2004	49 562,73
1972	20 701,90	2012	50 610,11
1975	20 263,50	2016	54 359,24
1983	19 887,00	2017	54 640,60
1988	17 547,48	2020	56 232,21

Tabulka uvádí údaje až od roku 1959, neboť z předchozích let nelze údaje o počtu běžných metrů v Krajském archivu a Státním archivu v Litoměřicích získat (uvádě-

¹³² SOA v Litoměřicích, [URL: <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/>], [vid. 15. prosince 2017].

¹³³ Tamtéž; SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2020.

¹³⁴ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 1. 5LP 1956–1960, Plnění 1960, neinventarizovaný fond, karton 21; 2. 5LP 1961–1965, Plnění komentář, karton 21; Plnění plánu za rok 1966, karton 23; Roční zpráva o plnění plánu za rok 1972, karton 24; Zpráva o plnění plánu v letech 1971–1975, karton 21; Zpráva o plnění plánu v letech 1981–1985, karton 21; Zpráva o plnění plánu za rok 1988, karton 27; Zpráva o plnění plánu za rok 1990, karton 27; Zpráva o plnění plánu za rok 1994, karton 28; SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok, 2002, 2004, 2012, 2016, 2017, 2020.

ly se pouze počty kartonů, balíků, knih a jednotlivin). Nárůst počtu běžných metrů v roce 1960 byl dán připojením Státního archivu v Jablonci nad Nisou (7 263,8 bm). Pokles v roce 1961 způsobilo předání pobočky Mnichovo Hradiště do Státního archivu v Praze (2 226,8 bm) a dále převedení části archivního materiálu do okresních archivů. Značný nárůst počtu běžných metrů archivního materiálu způsobilo v roce 2002 připojení okresních archivů k SOA v Litoměřicích. Další přírůstky během uvedených let byly způsobeny přebíráním dalšího archivního materiálu ze skartačních řízení, dary a koupě, úbytky představuje vnitřní skartace a předávání fondů do jiných archivů, institucí či vracení materiálů v rámci restitucí.

Vývoj personální skladby SOA v Litoměřicích

Počet zaměstnanců od roku 1948 až do roku 1953 nelze přesně určit, neboť se v dochovaných archivních materiálech jejich počet nikde neuvádí.

V roce 1954, kdy byl KA Litoměřice přejmenován na StA Litoměřice, zde působili 1 přednosta, 1 zástupce krajského archiváře, 3 archivní zaměstnanci a 1 uklízečka.¹³⁵

V dalších letech byla vytvořena pracovní místa: administrativní pracovník, konzervátor, fotograf. Nárůst v počtu pracovníků pro StA Litoměřice znamenal po připojení ZLA v roce 1955.¹³⁶ Dokument o počtu zaměstnanců v roce 1955 se nedochoval, proto uvádím stav za rok 1956, což bylo 17 a v roce 1958 již 21 pracovníků.¹³⁷

Po připojení StA Jablonec nad Nisou v roce 1960 se počet zaměstnanců zvýšil o 5.¹³⁸ V dalších letech počet pracovníků mírně rostl, v roce 1972–1975 v archivu pracovalo 28 zaměstnanců, což byl ale podstav, neboť systemizovaných míst bylo 30.¹³⁹

Archiv se v minulosti často potýkal s nedostatkem zaměstnanců, neboť „Problém byla mnohdy i neutěšená bytová situace a celková nízká úroveň platů, zvláště platů nástupních.“¹⁴⁰ Dále například administrativní pracovnice měly místa „jejichž obsazení bude

¹³⁵ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, Organizace archivnictví všeobecně, inv. č. 1, karton 1.

¹³⁶ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, ZLA-1, neinventarizovaný fond, karton 5.

¹³⁷ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Plnění 1954–1958, neinventarizovaný fond, karton 21.

¹³⁸ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, Personální záležitosti všeobecně, nemá inv. č. karton 12.

¹³⁹ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Zpráva o plnění plánu v letech 1971–1975, neinventarizovaný fond, karton 21.

¹⁴⁰ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2. 5LP 1961–1965, plnění – komentář, neinventarizovaný fond, karton 21.

značně obtížné, protože jde o místa neumožňující další zvyšování kvalifikace a ani finančně nepřilíš přitažlivá.¹⁴¹ Dle Plánu práce na léta 1986–1990 byl prováděn intenzivní nábor nových žadatelů na neobsazená místa jak archivářů, tak ostatních pracovních zařazení, ale „tento nábor se daří velmi špatně plnit vzhledem k neuspokojivým platovým podmínkám“.¹⁴² V současnosti je stav systemizovaných míst naplněn a zájem o pracovní místa v archivu je trvalý.

Značný nárůst počtu zaměstnanců znamenalo připojení Státních okresních archivů v srpnu 2002. Celkový počet zaměstnanců vzrostl z 38 na 110.¹⁴³

K 31. prosinci 2020 pracovalo v SOA v Litoměřicích, včetně jeho organizačních jednotek 106 zaměstnanců. Během předchozích let vznikala další pracovní místa – asistentka, dopravní referent, interní auditor, investiční referent, knihovnice, personalista, právník, správce ICT, účetní.¹⁴⁴

V roce 2002 zpracování mezd, personální agenda a správa majetku všech podřízených jednotek SOA v Litoměřicích byla přesunuta k centrálnímu zajištění v SOA v Litoměřicích. Další pracovní místa byla zřízena z důvodu provozování digitálního archivu.¹⁴⁵ Zrušení některých pracovních míst (vrátný) a převedení některých pracovních míst (uklízečka, údržbář) na Dohody o pracovní činnosti bylo důvodem k poklesu stavu.¹⁴⁶

Tabulka č. 2

Počet pracovních míst za období 1954–2020:¹⁴⁷

rok	počet pracovních míst	rok	počet pracovních míst
1954	6	2001	38
1955	17	2002	117
1958	21	2004	113
1961	26	2008	105
1975	28	2017	110
1990	27	2020	106

¹⁴¹ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Zpráva o plnění plánu v letech 1971–1975, neinventarizovaný fond, karton 21.

¹⁴² SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Plán práce na léta 1986–1990, neinventarizovaný fond, karton 21.

¹⁴³ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva za rok 2017. V dochovaných archivních materiálech nejsou počty zaměstnanců z let 1990–2002 uváděny, proto je počet pracovníků v roce 2001 vypočítán odečtem 79 delimitovaných míst od 110 míst uváděných ve Výroční zprávě za rok 2017.

¹⁴⁴ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2017.

Od roku 1948 až do současnosti archiv řídili:

- 1) Jaroslav Macek – od 14. 12. 1948¹⁴⁸ – do poloviny roku 1966,¹⁴⁹
(v 1. polovině roku 1966 byli na vedoucím místě J. Macek – vedoucí archivu i J. Čmuchař – náčelník archivu)¹⁵⁰
- 2) prom. hist. Jiří Čmuchař – od 1. poloviny roku 1966 do 31. 12. 1966,¹⁵¹
- 3) Jaroslav Macek – od 1. 1. 1967 – do 13. 10. 1970,¹⁵²
- 4) prom. hist. Ferdinand Čenský (pověřený řízením) – od 14. 10. 1970– do 30. 4. 1975,
- 5) prom. hist. Ladislav Dušek – od 1. 5. 1975 – do 31. 5. 1985,
- 6) JUDr. Josef Ryšánek – od 1. 6. 1985 – do jara 1990,¹⁵³
- 7) prom. hist. Ladislav Dušek – od jara 1990 – do 28. 2. 2003,¹⁵⁴
- 8) Ing. Ivan Špatenka (pověřený řízením) – od 3. 3. 2003 – do 31. 10. 2003,¹⁵⁵
- 9) PhDr. Marek Poloncarz – od 1. 11. 2003 – do 8. 5. 2016,¹⁵⁶
- 10) Mgr. Vítězslav Lisec – od 9. 5. 2016 – dosud.¹⁵⁷

¹⁴⁵ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Delimitace finančních prostředků od okresních úřadů, č. j. SOAL 797/2002.

¹⁴⁶ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2001, 2002, 2004, 2016, 2017, 2020.

¹⁴⁷ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, Organizace archivnictví všeobecně, inv. č. 1, karton 1, SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Plnění 1954–1958; Plnění plánu za rok 1961, neinventarizovaný fond, kar. 22; tamtéž, Zpráva o plnění plánu v letech 1971–1975, Plán práce na léta 1986–1990, neinventarizovaný fond, karton 21; SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2001, 2002, 2004, 2016, 2017, 2020.

¹⁴⁸ SOA v Litoměřicích, Státní archiv Jablonec n. N. (1946) 1951–1960, Krajské archivy A22, inv. č. 3, karton 1.

¹⁴⁹ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Roční zpráva o plnění plánu za rok 1967, neinventarizovaný fond, karton 23.

¹⁵⁰ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Plnění plánu za rok 1966, neinventarizovaný fond, karton 23.

¹⁵¹ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Komentář k plnění 3. pětiletého plánu (1966–1970) ve StA Litoměřice, neinventarizovaný fond, karton 21; tamtéž, Plnění plánu za rok 1966, neinventarizovaný fond, karton 23.

¹⁵² SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Komentář k plnění 3. pětiletého plánu (1966–1970) ve StA Litoměřice, neinventarizovaný fond, karton 21.

¹⁵³ Dle informace emeritního ředitele StA Litoměřice a SOA v Litoměřicích Ladislava Duška.

¹⁵⁴ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2003.

¹⁵⁵ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, složka Jmenování ředitele SOA.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž.

Publikační a vědecká činnost

SOA v Litoměřicích (popřípadě jeho podřízené jednotky) vydává sám nebo společně s jinými organizacemi následující publikace: *Porta Bohemica. Sborník historických prací*,¹⁵⁸ *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska*,¹⁵⁹ *Fontes Nissae – Prameny Nisy*,¹⁶⁰ *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědná ročenka*.¹⁶¹

Archiv vydává též další monografické nebo příležitostné publikace, ať už samostatně v publikační řadě Edice a studie, nebo i ve spolupráci s dalšími organizacemi. Např. v roce 2018 vydal SOA v Litoměřicích spolu se Scriptoriem práci autora Tomáše Veličky *Sepsání – užívání – uchovávání. Panovnícké listiny v životě českých Královských měst ve středověku*, v roce 2019 pak archiv vydal ve spolupráci s Technickou univerzitou v Liberci a Scriptoriem *Vznik Československa a provincie Deutschböhmen* od autorů Pavla Jakubce a Jaroslava Pažouta.¹⁶²

Mezi významné starší publikace týkající se litoměřického archivu patří *Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Litoměřicích*. Sepsán byl v r. 1955 kolektivem autorů z I. oddělení archivu. Vydán byl Archivní správou MV počátkem roku 1956.¹⁶³ Rukopis druhého svazku *Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Litoměřicích* byl zpra-

¹⁵⁸ Vydavatelem je Státní oblastní archiv v Litoměřicích

¹⁵⁹ Vydavatelem jsou: Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě.

¹⁶⁰ Vydavatelem jsou: Technická univerzita v Liberci, katedra historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické, Krajská vědecká knihovna v Liberci, Městské muzeum v Železném Brodě, Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Liberci, Oblastní galerie Liberec, Severočeské muzeum v Liberci, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou a Státní okresní archiv Liberec.

¹⁶¹ Vydavatelem jsou: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - SOKA Semily, Muzeum Českého ráje v Turnově a Regionální muzeum a galerie v Jičíně.

¹⁶² V předchozích letech to byly následující tituly: Stanislav BIMAN a kolektiv, *Kdo byl kdo v říšské Župě Sudety. Biografická příručka A–Z, Litoměřice 2008 (DVD)*. Petr KOPIČKA – Oldřich KOTYZA (edd.), *Paměti roudnických měšťanů z 18. století*. Brodští & Jílkové, SOA v Litoměřicích – Scriptorium, Litoměřice – Praha, 2009. Božena KOPIČKOVÁ, *REGESTA BOHEMIAE ET MORAVIAE AETATIS VENCESLAI IV. (1378 dec-1419 aug.16.) TOMUS VI Fontes archivi publici Litomericensis*. SOA v Litoměřicích – Scriptorium, Litoměřice – Praha, 2013. Jakub FEIGE, *Budování nové epochy. Kolektivizace zemědělství ve vsi Horská Kamenice*. SOA v Litoměřicích – Scriptorium, Litoměřice – Praha 2014. Jaroslav PANÁČEK, *Kronika města České Lípy mistra Hanse Kriescheho*, SOA v Litoměřicích – Scriptorium, Litoměřice – Praha, 2016.

¹⁶³ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 1. 5LP 1956–1960 Plnění 1960, neinventarizovaný fond, karton 21.

cován v letech 1961–1962 a zaměřuje se na fondy zemědělsko-lesnického (II.) oddělení StA v Litoměřicích. Druhý svazek byl vydán v roce 1963 a na jeho zpracování se podíleli Josef Křivka, Josef Hanzal, Miloslav Košťál, Jiří Kynčil, redakci provedla Jarmila Hanzalová.¹⁶⁴ V roce 2007 byl tiskem vydán zatím poslední průvodce po archivních fondech SOA v Litoměřicích, a to *Stručný průvodce*, jehož redakce se ujal Petr Kopicčka.

Pracovníci SOA v Litoměřicích se účastní různých výzkumných a odborných projektů. V posledních deseti letech to byl projekt „*Personální obsazení státní a politické správy v Říšské župě Sudety v letech 1938 – biografická příručka*“, který připravil SOA v Litoměřicích. Výsledkem tohoto projektu je elektronická publikace „*Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety. Biografická příručka A – Z*“. Dále se pracovníci archivu účastnili projektu „*Česko-bavorský archivní průvodce*“, který organizovaly Státní archiv Bavorska a SOA v Plzni. Archiv se také účastnil projektu „*Bohemia, Moravia et Silesia Judaica 1520–1670*“, který připravila Společnost pro dějiny židů v České republice.¹⁶⁵

Z uvedeného přehledu publikační a vydavatelské činnosti odborných zaměstnanců SOA v Litoměřicích lze usoudit, že tato činnost je důležitou součástí jejich vědecké práce.

Významné osobnosti

Na základě Nařízení Ministerstva vnitra č. 39 ze dne 9. prosince 2005 jsou osoby, které se zasloužily o rozvoj českého archivnictví, ministrem vnitra oceňovány čestnou medailí „*Za zásluhy o české archivnictví*“. Poprvé byly medaile uděleny v roce 2006.¹⁶⁶

Za SOA v Litoměřicích byli oceněni:

za zásluhy o české archivnictví PhDr. Eduard Mikušek, PhDr. Miloslav Košťál, Albín Kuthan, JUDr. Václav Lukáš (in memoriam), PhDr. Jindřich Tomas, Mgr. Marie Vojtíšková, Prom. hist. Ladislav Dušek, CSc., PhDr. Bohumír Roedl, PhDr. Květoslava Kocourková, PhDr. Helena Smíšková, Jitka Solská, PhDr. Ivo Navrátil, za dlouhodobý a významný přínos pro české archivnictví Alena André při příležitosti 70. narozenin, Mgr. Hana Chocholoušková při příležitosti 65. narozenin a Mgr. Ivan Víšek při příležitosti 65. narozenin, Miloslav Sovadina – za významný přínos pro české archivnictví a re-

¹⁶⁴ SOA v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2. 5LP 1961–1965 plnění – komentář, neinventarizovaný fond, karton 21.

¹⁶⁵ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zprávy SOA v Litoměřicích za rok 2007–2020

¹⁶⁶ MV ČR, [URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/archivnictvi-a-spisova-sluzba-archivnictvi-medaile-za-zasluchy-o-ceske-archivnictvi.aspx>], [vid. 29. března 2021].

gionální historii, PhDr. Marek Poloncarz a PhDr. Eliška Králová – za celoživotní zásluhy o české archivnictví.¹⁶⁷

Čestnou medailí jsou oceňovány, kromě jedné výjimky, pouze žijící osoby.

Krom výše zmíněných, sluší se na tomto místě uvést ještě PhDr. Josefa Křivku vedoucího druhého oddělení StA Litoměřice, oceněného v roce 1958 vyznamenáním Za vynikající práci u příležitosti Celostátní konference archivních pracovníků v Praze.¹⁶⁸

Výstavy, přednášky, exkurze, spolupráce se školami, veřejné osvětové akce

Archiv pořádá nebo spolupracuje na přípravě různých výstav jak ve vlastních budovách (SOA i SOKA), tak v jiných prostorách. Za posledních deset let jich bylo na tři sta a i přes nemožnost realizace mnoha z připravovaných akcí v roce 2020, se některé záměry podařilo uskutečnit alespoň on-line. Z nejvýznamnějších počinů minulých let připomeňme v roce 2007 v prostorách Biskupské rezidence pořádanou výstavu „Nejstarší listiny kapituly sv. Štěpána v Litoměřicích“, na níž v centrále archivu navázala „Litoměřická kapitula sv. Štěpána“.¹⁶⁹ Od r. 2008 je v areálu židovského hřbitova v Mostě-Souši k vidění stálá expozice „Historie Židů na Mostecku“, jež vzešla ze spolupráce SOKA Most s Oblastním muzeem Most.¹⁷⁰ V Děčíně se místní i návštěvníci mohou těšit z produkce hned dvou archivů, které je zvou k návštěvě i prostřednictvím výstav. V pobočce SOA ve Zbrojnické se tak konala např. výstava „Merino Heer de zu Perutz“ českolipského fotografa Wilhelma Horna. V SOKA Děčín jsme si pak mohli prohlédnout „Fotografický rod Weißgärberů“ prezentovaný ve spolupráci se Zámekem Děčín p.o. v roce 2011. O čtyři roky později pak zmiňme výstavu „Jak se žilo, když se pilo krásnolipské pivo“ uspořádanou SOKA Děčín ve výstavní síni pivovaru Falkenštejn v Krásné Lípě.¹⁷¹ Zatímco v centrále SOA v Litoměřicích mohli návštěvníci vidět v roce 2011 „Milešovku v historických dokumentech“, SOKA Chomutov realizoval v budově Magistrátu města Chomutov výstavu „Krušné hory – krajina česko-německá“.¹⁷² V té době v SOKA Litoměřice, Louny a Chomutov pilně připravovali dokumenty pro putovní výstavu, jež od roku 2012 navštívila již řadu muzeí

¹⁶⁷ MV ČR, [URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/archivnictvi-a-spisova-sluzba-archivnictvi-medaile-za-zasluchy-o-ceske-archivnictvi.aspx>], [vid. 29. března 2021].

¹⁶⁸ J. PŠENIČKOVÁ – O. ROHÁČOVÁ – J. ŠOUŠA, Posláním zemědělsko-lesnický archivář a agrární historik, Spolek zemědělského muzea ve spolupráci s Národním zemědělským muzeem, Praha 2006, s. 7–22.

¹⁶⁹ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2007.

¹⁷⁰ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2008.

¹⁷¹ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2015.

¹⁷² Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2011.

a výstavních sálů „Zničené kostely severních Čech 1945–1989“. Z Loun pak v tomtéž roce zapůjčili Lounský kancionál a privilegium cechu lounských řezníků a SOKA Litoměřice Litoměřický graduál na mezinárodní výstavu „Europa Jagellonica“.¹⁷³ V roce 2014 SOA v Litoměřicích, na pracovišti v Kamýčce ulici, uskutečnil spolu s Lesy České republiky výstavu k dějinám lesnictví spojenou s tvořivou dílnou. V roce 2016 se uskutečnila na centrále SOA v Litoměřicích výstava „Degradací procesy na historických fotografiích“, dále pak např. SOKA Teplice v prostorách archivu připravil výstavu „Velká válka 1914–1918“.¹⁷⁴ V roce 2017, a pro velký zájem návštěvníků i v letech následujících, se SOKA Liberec prezentoval na Dni archivů výstavou „Zmizelý Liberec – město na starých fotografiích“.¹⁷⁵ Řada výstav a kulturních akcí se každoročně koná také v SOKA Semily. Z poslední doby jmenujme „Z archivu na Riegrovu stezku“ a „Archeologické objevy v podhůří Krkonoš“, jež probíhaly souběžně v roce 2019.¹⁷⁶ Z roku 2020 pak lze jmenovat např. výstavu, která se uskutečnila na centrále SOA „Občané Podkarpatské Rusi v boji za svobodu Československa 1938–1945“.¹⁷⁷

V rámci Mezinárodního dne archivů (9. 6.) pořádá SOA v Litoměřicích a jeho podřízené organizační jednotky každoročně výstavy, tvořivé dílny a komentované prohlídky archivů.

Naši archiváři se během každého roku účastní různých odborných konferencí a připravují pro veřejnost řadu přednášek zaměřených na historii a region Libereckého a Ústeckého kraje. SOA v Litoměřicích se také v součinnosti s mnoha institucemi a organizacemi či sdruženími jak v ČR, tak v zahraničí podílí na různých osvětových a vzdělávacích projektech. Dlouhodobě je to např. Státní archiv ve Vratislavi, v jehož kooperaci vznikla výstava „Horské boudy v Krkonoších a Jizerských horách“. Na projektu digitalizace spolupracuje archiv s dalším zahraničním partnerem a to s The Genealogical Society of Utah (FamilySearch).¹⁷⁸ Archiv navázal dobré vztahy také se Státním archivem v Mnichově, z něhož byl v roce 2016–2017 převezen do SOKA Děčín Nördlingenský vystěhovalecký archiv.¹⁷⁹

Slibně se rozvíjí také vztahy s vysokými školami, především s Filozofickou fakultou UJEP v Ústí nad Labem. Někteří zaměstnanci archivu zde působí jako pedagogové, nebo vedli kvalifikační práce či byli členy zkušební komise.¹⁸⁰

¹⁷³ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2012.

¹⁷⁴ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2016.

¹⁷⁵ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2017.

¹⁷⁶ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2019.

¹⁷⁷ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2020.

¹⁷⁸ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2017.

¹⁷⁹ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2015, 2017.

¹⁸⁰ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2017.

Spolu s Technickou univerzitou v Liberci se archiv podílí na vydávání univerzitního periodika *Fontes Nissae* a v roce 2018 spolupořádaly konferenci o provincii *Deutschböhmen*.¹⁸¹

SOA v Litoměřicích je v kontaktu i se základními a středními školami, které projevují trvalý zájem o odborné i popularizační přednášky nebo exkurze v archivech. Dále pak archiv intenzivně spolupracuje s muzei, galeriemi a knihovnami, a dalšími vědeckými institucemi.¹⁸² Svou činnost popularizuje i díky České televizi nebo TV NOVA, do jejichž pořadů poskytuje materiály, či v nich zaměstnanci archivu přímo vystupují.¹⁸³ Někteří z našich kolegů pravidelně přispívají do regionálního či místního tisku.¹⁸⁴

Závěr

Státní oblastní archiv v Litoměřicích prošel od roku 1948, kdy byl konstituován jeho předchůdce Krajský archivní depozitář Litoměřice, později Krajský archiv Litoměřice a Státní archiv Litoměřice, složitou genezí. Problémy nepřinášelo jen nedostatečné personální obsazení, ale také technické zabezpečení archivních budov a stěhování archiválií z nevyhovujících depozitářů. I přes tyto nesnáze archiv vždy plnil své odborné poslání, tedy shromažďovat, uchovávat, chránit a zpřístupňovat historické dokumentární dědictví severočeského regionu. Významnou součástí vědecké práce našich archivářů se stala v uplynulých letech také publikační a vydavatelská činnost.

Hlavními překážkami, se kterými se musel archiv během uplynulých let vypořádat, byly především problémy s personálním obsazením a technickým vybavením i špatným stavem budov, ve kterých působil. V současné době jsou personální stavy naplněny a zájem o pracovní místa v archivu je trvalý. Zlepšuje se také pracovní prostředí v archivních budovách, které jsou dle finančních možností postupně opravovány. Významným přínosem bude v této oblasti je nová účelová archivní budova v Lounech o úložné kapacitě 20 000 bm. Budova slouží také jako záchytný depozitář pro ostatní pracoviště SOA k ukládání nevyužívaných nebo již zdigitalizovaných fondů.

I když Státní oblastní archiv v Litoměřicích nepatří mezi největší archivy, má své nezastupitelné místo na poli spisové služby a archivnictví a je významnou součástí české archivní sítě.

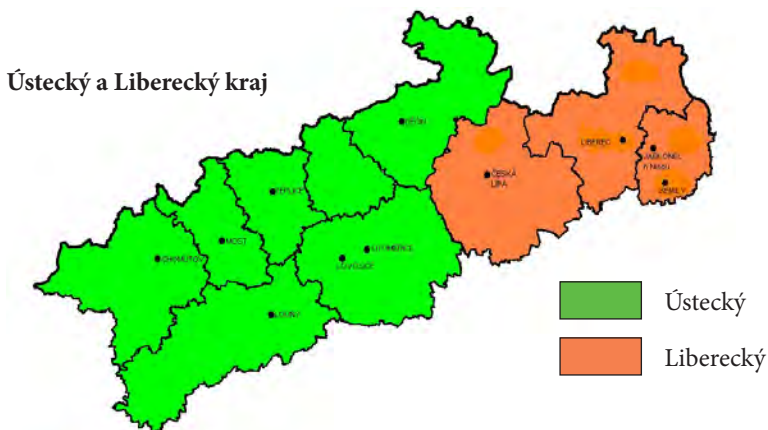
¹⁸¹ Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2017, 2018.

¹⁸² Tamtéž, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2016.

¹⁸³ V minulých letech se jednalo např. o pořady „Reportéři ČT“, „Hádanky domů života“, „Záhady Toma Wizarada“ či „Toulavá kamera“.

¹⁸⁴ SOA v Litoměřicích, spisovna SOA, nezpracováno, Výroční zpráva SOA v Litoměřicích za rok 2016.

Oblast působnosti SOA v Litoměřicích¹⁸⁵

Resumé

The archival tradition in Litomerice goes very deep into the past. The presented article, however, focuses on the last 75 years, when the current Regional Archives Litomerice and its direct predecessors have been operating in Litomerice. The Regional Archive Litomerice is a solid part of the Czech archival network and although its structure seems clear and transparent today, it has undergone many changes during its development. It is these organizational changes, as well as the important personalities who worked in the archive, that this article seeks to capture.

Die Leitmeritzer Archivtradition greift tief in die Vergangenheit. Der vorliegende Artikel widmet sich insbesondere den letzten 75 Jahren, in den es bereits das jetzige Gebietsarchiv Litoměřice und seine direkten Vorgänger gab. Das Staatliche Gebietsarchiv Litomerice ist im tschechischen Archivnetz fest verankert, und obwohl seine Struktur heute klar und übersichtlich zu sein scheint, hat sie im Laufe ihrer Entwicklung viele Veränderungen durchgemacht. Und eben diese organisatorischen Veränderungen sowie die wichtigsten Persönlichkeiten, die im Archiv tätig waren, werden im Artikel beschrieben.

¹⁸⁵ Wikipedia, [URL: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3a/Severoceskykraj.PNG>].

VZPOMÍNKY

JAK JSEM SE STAL ARCHIVÁŘEM

Miroslav Grisa

Následující text vznikl na základě psaných vzpomínek a rozhovorů vedených s Miroslavem Grisou, mezi lety 1957–1964 jabloneckým archivářem.

Můj šťastný den.

Na jaře 1957, kdy jsme se ženou jako mladí manželé bydleli a pracovali v Jablonci nad Nisou, dozvěděl jsem se zcela náhodou, že je volné místo v tamním Státním archivu. Možnost být zaměstnán v takovéto instituci mi připadala jako životní šance, neboť jsem neměl možnost řádně studovat. Neprodleně jsem proto Státní archiv, který se nacházel v přízemí několikapatrového výstavného činžáku v dnešní Poštovní ulici č. 3 (tehdy Leninova 3) navštívil. Od hlavní pošty se k němu směrem k vlakovému nádraží svažovala živá ulice s tramvajovým provozem. Na jejím počátku stála na levé straně již zmíněná několikapatrová budova se zvýšeným obchodním přízemím. V něm se nacházel Státní archiv.

Po vstupu do archivu jsem se poprvé potkal s JUDr. Václavem Lukášem. Vysvětlil mi, že volné místo není ve státním archivu, ale v Archivním oddělení krajské správy Ministerstva vnitra, nacházejícím se tehdy na téže straně ulice o tři domy níže na rohu svažité Jehlářské ulice, která svým průčelím směřovala do Poštovní ulice. Stará dvoupodlažní budova stoupala do svahu a v něm přecházela v budovu přízemní s bytem domovníka. Jinak sloužila převážně jako depozitář a v druhém podlaží se nacházely kanceláře archivního oddělení. Archivní oddělení s průčelím do Poštovní ulice a s výhledem na honosnou budovu státní banky nebylo nijak označeno.

Archivní oddělení ministerstva vnitra bylo samostatným úřadem, formálně nadřízeným Státnímu archivu v Jablonci nad Nisou. Ve skutečnosti však do jeho odborné činnosti nezasahovalo, dost dobře ani nemohlo. Po zazvonění u neoznačených vstupních vrat mi přišel jeden ze zaměstnanců oddělení otevřít dveře a zavedl mne k náčelníkovi Oldřichu Jonášovi, který byl nadporučíkem Státní bezpečnosti. Na oddělení byl jediným příslušníkem StB, ostatní čtyři systemizovaní úředníci byli správními zaměstnanci. Náčelník nenosil uniformu. Nabídl mi křesílko a stručně vyložil, že jeho úřad hledá referenta pro archivy národních výborů v Libereckém kraji. To mne překvapilo. Zapochyboval jsem mlčky nad tím, zda budu moci bez vysokoškolského vzdělání naznačenou práci vykonávat. Moje zamyšlení přerušil náčelník poznámkou, že bych se neměl dlouho rozmyšlet, jelikož o volné místo projevil zájem už jistý gynekolog. To mne viditelně zaskočilo. Náčelník k tomu dodal, že zmíněný gynekolog cvičí u Svazarmu (Svaz pro spolupráci s armá-

dou) psy. Nešlo tedy o gynekologa, ale o kynologa, což mne částečně uklidnilo a nabídku k uzavření pracovního poměru ke dni 1. července 1957 jsem přijal.

Vedle náčelníka byla na oddělení systemizována čtyři místa občanských zaměstnanců. Jedna referentka vedla evidenci archivních fondů, spravovaných archivy národních výborů a podnikovými archivy. Další dva referenti měli dohlížet na podnikové archivy. Konečně čtvrtý referent, jímž jsem se v létě 1957 stal, měl dohlížet na činnost městských a nově zřizovaných okresních archivů. Ve druhé polovině padesátých let se jen s obtížemi dařilo okresním národním výborům a nově zřizovaným národním podnikům, případně družstvům, zakládat a personálně obsazovat archivy, neboť šlo o podceňovaná a nedosta- tečně honorovaná pracovní místa.

Úřad byl podřízen Státní bezpečnosti, která tehdy měla snahu ovládat všechno. Velitel Jonáš, sice nerozuměl archivařině, ale neustále projevoval snahu, sehnat do archivu nějaké cenné materiály. Tak třeba zabavil v městském archivu Kamenického Šenova kroniku, a tu uložil v KSMV, a už se nikdy nenašla... Takže, kde objevil nějakou věc, která by souvi- sela s bezpečností, ve smyslu – nacisti, Němci – tak měl snahu se toho zmocnit, což bylo dost smutné. Objížděl archivy a vypytl se archivářů, co mají z doby okupace.

Do běžné agendy náčelník archivu nemluvil. Naším základním úkolem bylo zabrá- nit ničení archiválií a provádět kontrolu nad skartováním. To pak i kdejaký podnik, než skartoval, musel si dát žádost tomu krajskému oddělení ministerstva vnitra, a to pak vy- slalo referenta. Já jsem byl referent pro archivy národních výborů, tak jsem objížděl ty obce a kolikrát, když jsem někam jel, a bylo to dál, tak mě požádali, abych při tom rovnou zkontroloval i ten podnik, který podával tu skartační žádost.

Jednou nás Jonáš poslal provést skartaci na OV KSČ, což nám vůbec nepříslušelo, ale on nás všechny sebral a jeli jsme tam – nic cenného tam nebylo, byly to zápisy ze schůzí, které měly obecný charakter. No a pak tam byla korespondence, ty dopisy byly v původ- ních obálkách, na jedné straně rozříznutých a já ani nevím proč, měli jsme je vyndávat. A tam jsme se setkali s tím, že jeden dopis obsahoval kousek papíru a na něm lidské lejno. Ovšem to se vůbec nebylo čemu divit, protože tehdy Semily patřily k okresům, kde byl na obyvatele vyvíjen velmi brutální nátlak, aby vstoupili do JZD.

Velmi nepříjemný úkol jsme dostali necelý rok po mém nástupu, u příležitosti desá- tého výročí února, v r. 1958. StB měla zjistit, jaký byl společenský vzestup lidí postiže- ných únorem. Panovala představa, že ti lidé ten režim neustále podrývají. Vzpomínám na případ z Hrádku nad Nisou, kde byl postižen člověk, který mezitím se stal knih- kupcem a zároveň sběratelem. Hrádek bylo ryze německé městečko. StB u něj proved- la kontrolu a zjistila, že nasbíral spoustu fotografií, pohlednic a časopisů ze sběrných surovin. No a nám přišel pokyn z StB, abychom zjistili, jestli tam nejsou závadné věci. Protože on měl celou řadu archiválií německého původu. Jonáš nás tam poslal. Někter- é ty věci byly zajímavé a dostaly se do archivu, ačkoli žádný sbírkový fond netvořily.

Kdosi mi pak vyprávěl, po letech, že i když mu to všechno zabavili, tak on v té sbírkové činnosti pokračoval i po r. 1989.

Státní archiv

Ve Státním archivu byl vedoucím JUDr. Václav Lukáš. Vedle něj tu pracovali absolventi FF UK v Praze Jaroslav Vrbata, Josef Belda a sekretářka s odpovídající kvalifikací. Pátým zaměstnancem Státního archivu byl správce zmíněných dvou budov a pomocný archivář pan Veselý. Byl současně domovníkem se služebním bytem a jeho paní uklízečkou, takže celkem zaměstnávalo první oddělení Státního archivu v Jablonci nad Nisou šest osob.

V přízemí státního zámku v Mnichově Hradišti působilo druhé oddělení, které vedl PhDr. Vladimír Budil. Vedle něj tu v této době pracovala už jen jedna archivářka, později provdaná Alexandra Špiritová.

Archiváři prvního oddělení

Vedoucím byl JUDr. Václav Lukáš. Narodil se 19. června 1912 v Jilemnici, kde také první dva roky vyrůstal. Poté se s rodiči přestěhoval do Vysokého nad Jizerou, kde si jeho otec otevřel nevelký obchod textilním zbožím. Nedlouho poté vypukla světová válka, do níž musel narukovat. Na bojišti zahynul. Obchod převzala jeho žena, Václavova matka. V letech 1917–1922 chodil Václav Lukáš do obecné školy ve Vysokém nad Jizerou. Následovalo studium na českém reálném gymnasiu v Jilemnici a po maturitě práva na Karlově Univerzitě v Praze v letech 1932–1937. Poté absolvoval roční knihovnický kurs a přehledné studium historie při UK. V letech 1938–1939 se měl stát podle Biografického slovníku archivářů¹ pomocnou vědeckou silou v Archivu hlavního města Prahy. Následoval výzkum kutnohorského mincovnictví v pražském Národním muzeu. V letech 1941–1943 absolvoval Státní archivní školu. Výčet Lukášových studií je bezpochyby úplný, jejich posloupnost není plně zaručena.

Lukášova studia po absolvování práv nasvědčují tomu, že se právnické činnosti věnovat nechtěl. V roce 1943 obsadil uvolněné místo archiváře v Ústředním archivu Ministerstva vnitra. Před koncem války se nevyhnul totálnímu nasazení.

Po osvobození v roce 1945 obhájil titul JUDr. na právnické fakultě University Karlovy. V poválečné době se vedení Ústředního archivu Ministerstva vnitra v Praze rozhodlo zajistit písemnosti Sudetské župy (Sudetengau) v Liberci. V jejím rámci zde působilo bezpočet úřadů. Pražský ústřední archiv pak ke dni 1. dubna 1947 zřídil svou exposituru v Liberci a jejím vedením pověřil JUDr. Václava Lukáše. Ten se do Liberce z Prahy v led-

¹ Jaroslava Hoffmannová, Jana Pražáková, Bibliografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000, str. 388.

nu 1947 přestěhoval a pro archivní účely připravoval depositář. Město pro archivní exposituru uvolnilo několikapatrový dům ve středu Liberce v Anenském dvoře. Šlo o střed trojúhelníku, který dnes tvoří ulice Na pláni, Lipová a Malá Moskevská v sousedství dnešního centra městské hromadné dopravy. JUDr. Václav Lukáš, jeho rodina a manželé Veselí v budově bydleli a sestěhovali do ní písemnou agendu úřadů sudetské župy, rozptýlenou v řadě městských částí. Většina nově zřizovaných českých úřadů se potřebovala v poválečném období německých písemností co nejdříve zbavit, aby získala prostor pro své úředníky. Proto jimi zaplňovala protiletecké kryty, sklepy a garáže. Postupně je odtud zaměstnanci expositury odváželi do vlastního objektu. Nebyli a ani nemohli být dost rychlí. V jednom případě se stalo, jak vzpomínal Dr. Lukáš, že než stačili policejními písemnostmi zaplněnou garáž odstěhovat, našli ji s vylomenými vraty prázdnou.

Vedle bezpočtu německých okupačních úřadů působil v Liberci během okupace též říšský archiv. Shromažďoval nejen dokumenty z pohraničí, ale výběrem i z Protektorátu. Měly doložit německý původ českých zemí. Do jeho objektů se nahrnuly na konci války i nejrůznější části archivů německých měst před blížící se frontou a ohrožených nálety. Expositura se jich po svém zřízení zbavovala prostřednictvím pražských úřadů. Tuzemské dokumenty navracela přímo na původní místo. Šlo o jednotliviny, části registratur i celé fondy.

Za horečného pracovního nasazení se na pokyn pražského ústředí podílel JUDr. Václav Lukáš též na zřízení krajského archivu v Kuksu.

Do tohoto dnes již těžko představitelného objemu práce přišlo rozhodnutí vykonávanou činnost zastavit a Anenský dvůr opustit. Liberec se 1. ledna 1949 stal sídlem nově zřízeného kraje. Tehdejší rozhodující činitelé usoudili, že archiv zabírá ve městě exponované místo. Jiné se už v Liberci nenašlo, a proto bylo nutné jej z Liberce vystěhovat. Nové místo pro archivní exposituru Ministerstva vnitra se našlo až v Jablonci nad Nisou v již zmíněných objektech někdejších německých obchodních firem. Po nezbytně zkrácené a odbyté adaptaci došlo k přestěhování archivu v březnu 1950. Zdá se až neuvěřitelné, že již 1. dubna téhož roku archiv obnovil pro veřejnost svou činnost, avšak po řadu měsíců se potýkal s obnovou stěhování promíchaných registratur. Ve svých depozitářích stačil postupně soustředit písemnosti politické, soudní, finanční a hospodářské správy Libereckého kraje. Přitom si musel Václav Lukáš najít alespoň minimum času k zajištění a záchraně městských a podnikových archivů ohrožených sběrem starého papíru. Ve veřejnosti převládala v té době názor, že všechno německé je bezcenné.

Policejní dohled

Dnem 1. ledna 1951 přešla archivní expositura Ministerstva vnitra v Praze do správy Krajského národního výboru v Liberci. U toho dlouho nezůstalo, neboť pražské Minis-

terstvo vnitra chtělo mít pod svou kontrolou všechno, co bylo možné. Tak vzniklo u Krajské správy Sboru národní bezpečnosti v Liberci, jejíž nadřízenou součástí byla Státní bezpečnosti, Archivní oddělení. To převzalo vedle jabloneckého Státního archivu dohled nad působností okresních, městských a podnikových archivů. První náčelník archivního oddělení měl hodnost staršiny StB. Pocházel z Podkarpatské Ukrajiny. Pro neschopnost ho Krajská správa StB Liberec vyměnila za nadporučíka Oldřicha Jonáše. Ten sice měl jen základní vzdělání, ale dálkově studoval střední zemědělskou školu. Neúspěšný byl pokus zaměstnat jako referenta pro podnikové archivy propuštěného příslušníka StB, kterému soustavná konzumace alkoholu bránila v docházce do zaměstnání. Uspěl až střelec středoplošného tryskového bombardéru Iljušin II-28, zavedeného u vojenského letectva během padesátých let. Netrvalo dlouho a uvedený stroj nahradila výkonnější letadla bez zadního střeliště. Tak přišel přibližně 25. letý letec o zaměstnání a z vojenského letiště v Mimoni se přestěhoval do Jablonce nad Nisou. Zde žili jeho rodiče.

Nebývalou posilou archivního oddělení byl až příchod absolventa FF UK Jaroslava Vrbaty, který se ujal práce referenta pro archivy národních výborů po skončení studia v létě 1954. V této funkci působil do roku 1956, kdy přešel k Václavu Lukášovi do Státního archivu. Pocházel z Kruhu u Jilemnice, kde se 29. 4. 1931 narodil. Konečně tak měl Státní archiv v Jablonci nad Nisou včetně svého vedoucího dva vysokoškolsky vzdělané archiváře.

Třetím se stal v roce 1955 Josef Belda. Pocházel z osady Rybnice u Hájů nad Jizerou, okres Semily,² kde přišel na svět 7. února 1920. Do Státního archivu nastoupil po dokončení studia na FF UK v Praze³ v létě 1955. Podílel se na sestavení Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Jablonci nad Nisou, který vydala Archivní správa Ministerstva vnitra v Praze v roce 1956 pod vedením JUDr. Lukáše. Pozoruhodný byl jeho předchozí vývoj. Původně se vyučil truhlářem. Po květnu 1945 odešel do Varnsdorfu, kde vedle svého zaměstnání večerně studoval gymnasium. Tam také maturoval. V osobním rozhovoru zmínil, že se tam stal i tajemníkem Okresního národního výboru. Doklady o tom se však doposud najít nepodařilo. S odstupem let není vyloučeno, že jsem si údaje sám zaměnil. Poté se Josef Belda zapsal ke studiu historie na UK v Praze, které v termínu dokončil. Jako archiváři mu vyšla roku 1959 v libereckém nakladatelství kniha *Liberec v revolučním roce 1848* o 291 stranách. Projevoval snahu na sobě pracovat a dále se vzdělávat. Ve svém okolí viděl, jak „vybraní“ členové KSČ studovali presenčně na Institutu společenských věd v Praze, aby obsadili volná místa na nově zřizovaných katedrách marximu-leninismu vysokých škol. Jejich nevalná úroveň mu skýtala záruku, že bude na tuto stranickou školu přijat, pokud vůči němu nebudou z řad členů KSČ námitky. To ho přivedlo k členství v okresním výboru KSČ v Jablonci nad Nisou. Poté, co byl ke studiu v Praze přijat, ze

² Podle poznámek Josefa Beldy.

³ Chybně se uvádí místo narození Rybnice, okr. Plzeň-sever.

Státního archivu v Jablonci nad Nisou před rokem 1963 odešel. Na novém působišti se v roce 1968 autorsky podílel na vydání publikace Na rozhraní dvou epoch.

Jaroslav Vrbata byl nepochybně pracovitým a nadaným archivářem. Se svým působením v jabloneckém archivu byl celkem spokojen, s platem už méně. Patrně rodinné důvody ho vedly k tomu, že se chtěl co nejdříve dostat do Prahy. Podařilo se mu to v roce 1960. Tehdy našel volné místo v Národním muzeu, kde působil v letech 1960-1961, než se uvolnilo místo ve Státním ústředním archivu v Praze. Přes krátkou činnost v Národním muzeu se stal vědeckým tajemníkem ředitele.

Oporou činnosti jabloneckého archivu byl od samého počátku JUDr. Václav Lukáš. Byl nejstarší, nejzkušenější se značným rozhledem a autoritou. Kdo ze spolupracovníků projevil o práci skutečný zájem, mohl s jeho podporou a sympatiemi počítat. Ve svých vzpomínkách to doložila i českolipská archivářka Marie Vojtíšková.

Pro tyto vlastnosti zastával vedoucí místo, přestože nebyl komunistou. To byla tehdy výjimečná záležitost. Působil postupně v několika nepolitických spolcích a redakčních radách časopisů. Připomeňme alespoň Archivní časopis, komisi pro ochranu památek a přírody v okrese Jablonec nad Nisou, Mezinárodní asociaci pro dějiny skla (AIHV) Liége – Belgie (1970–1985) a další. V roce 1958 se mu dostalo vyznamenání za vynikající práci, spojenou s přípravou celostátní výstavy o dějinách dělnického hnutí. Když se z ní z Prahy vrátil, nedokázal pomlčet své zážitky. Především skutečnost, že se na přípravě výstavy potkal s některými osobnostmi našeho kulturního života, které byly za své názory odsouzeny k výkonu trestu. Tito lidé, odsouzení režimem, byli zároveň režimem donuceni podílet se na vytváření výstavy, která ho měla oslavovat. K přípravě expozice je stráž přivázela přímo z věznice.

Okresní archiv v Jablonci nad Nisou

Archivní oddělení krajské správy ministerstva vnitra v rámci reorganizace státní správy zaniklo. Já jsem se vlastně stal nezaměstnaným. Sice bych byl mohl jít do Litoměřic, ale to jsem nechtěl, protože jsme chtěli zůstat v Jablonci. Nastoupil jsem do nově vzniklého okresního archivu. Zřizovatelem okresních archivů byly okresní národní výbory. Okresní archivy se zřizovaly, ještě v době, kdy v Jablonci byl zřízen ten Krajský archiv, byly zakládány i archivy okresů, ve snaze ty materiály zachránit, protože v té době se spousta materiálu likvidovala v rámci sběru starého papíru.

Ze začátku jsem byl v okresním archivu sám, takže tak jsem se vlastně stal vedoucím. Postupně jsme pak byli tři – já, uklízečka a pak jedna kolegyně, která maturovala ve Frýdlantě a po maturitě si hledala místo a odpověděla na inzerát, že hledáme zaměstnankyni. My jsme jí pak tak trochu přijali do rodiny, protože ona v té době v Jablonci nikoho

JAK JSEM SE STAL ARCHIVÁŘEM

Titulní stránka z Novin Jablonecká, 27. 1. 1962

Minutami 3. pětiletky Zatoulaná otázka

Reportér mívá připraveno vždycky mnoho zvědavých otázek a teprve při psaní pozná, že některé ani nepotřebuje, na jiné zase že zapomněl. I my, když jsme do okresního archivu v Jablonci přišli požádat vedoucího Miroslava Grisu a chtěli psát o urovaných spisech seřazených pod číslem jednacím . . . o agendě, kdy člověk sáhne do fasciklu a vidí celou historii jako na dlaní . . . o studovně, v níž badatelé pohrou-

Grisa. — „I u nás v Jablonci vznikl tehdy v Jiráskově ulici 7. Pro svou rozlohu však nestačil a již v roce 1960 získal archiv další prostory v budově Státní spořitelny ve Smržovce. S rozšířením výstavních ploch pro poslední celostátní výstavu bižuterie v roce 1961 se okresní archiv přestěhoval z Jiráskovy 7 do Leninovy 3, kde je dnes jeho sídlo. Od svého vzniku až prakticky do minulého roku archivní pracovníci zápasili se svážením archivního materiálu z obcí, se stěhováním archivu a s jeho zařizováním, které není ani dosud skončeno.

„Rocházíme místnostmi v Leninově ulici číslo 3. Trochu překvapení. Většina archivního materiálu je rozložena na zemi — „pracujeme na tom stále“, říká soudruh Grisa a zavádí nás do místnosti, kde již uspořádané věci mají své pevné místo, aby už nyní i v dalších letech sloužily vědeckým, politickým, kulturně osvětovým a hospodářským potřebám našeho okresu i celé široké veřejnosti. V archivu je uloženo tolik knih, krabic písemností, plakátů, fotografií, negativů, filmů, diapozitivů a ostatního materiálu, že kdybychom je seřadili vedle sebe, vytvořily by řadu dlouhou 1762 metry.

„Je zde chladno, že? — říkám nespěle, abych přenesl proud řeci na jiné téma.

„Je,“ — přikyvuje soudruh Grisa — „a dole i vlhko.“ Po starých dřevěných schodech scházíme do suterénu. Norma vlhkosti stanovená pro archivy je 50–60 proc. A podívejme se na vlhkoměr. Kdyby ručička mohla, nezastaví se ani na stovce! Na spisy usedá plíseň, navlhá omítka vytváří opukliny. Štěstí, že záchrana je na obzoru, provede se stržení schodiště a stavební izolace. Urychleně se dokončuje stěhování spisů na bezpečné místo.

Okresní archiv nepatří mezi nejstarší, přesto však zajmavých věcí zde mají stouky. A těžko říci, které jsou nejzajímavější. Text a snímek: Zdeněk FRANTÁL

MIROSLAV GRISA a MARIE KUBÁKOVÁ — při práci v okresním archivu

ženi do stáletí vytahují pramenky minulosti . . . museli jsme měnit své otázky.

„Okresní archivy byly založeny ve všech okresech v letních měsících roku 1954“ — vysvětluje soudruh

Výřez z titulní strany s článkem o okresním archivu v Jablonci nad Nisou a rozhovorem s Miroslavem Grisou

neměla. Její otec byl už před válkou důstojník československé armády, ale zemřel během Pražského povstání a jakmile se dostal k moci komunistický režim, vystěhoval její matku, jí a jejího bratra z Prahy do Nového města pod Smrkem. Ta její maminka se živila tím, že vysazovala stromky v lesních školkách. Tu vilu v Praze jí sice armáda nevyvlastnila, ale rozdělila ji na několik bytů a obydlela rodinami důstojníků, kteří platili směšný nájem, a přitom jí neustále účtovali různé opravy a úpravy, tím pádem ona neustále upadala do dluhů. A protože ten „dluh“ nebyla schopna splácet, tak oni ten dluh uvalili na tuhle mojí kolegyni. Já byl tehdy ve straně z přesvědčení a dozvědět se o takovémto osudu bylo pro mě úplně otravné.

Jmenovala se, myslím, Valerie Šedová.⁴ Později pracovala snad v Nymburku a nakonec v Národním technickém muzeu, kde jsme se několikrát potkali. Po roce 1989 dostala ten dům zpátky a dluh jí museli odepsat, ale byl v hrozném stavu.

Archiváři v rámci kraje jsme se minimálně jednou za čtvrt roku scházeli u Vladimíra Rudy v Liberci. On měl jako jediný opravdu kvalitní knihovnu. A mezi těmi, co měli přehled, byl Karol Bílek. To byl vzácný úkaz. On studoval vysokou školu, to tehdy v archivech moc vysokoškoláků nebylo. Seznámili jsme se, když byl na praxi v archivu na zámku Mnichovo Hradiště, který ještě před reorganizací státní správy spadal pod Liberecký kraj. Ve Frýdlatnu v Čechách byl zámek z valné části zaplněný archiváliemi, které bylo potřeba přestěhovat do Mnichova Hradiště a tehdy neexistovalo, aby se najala nějaká stěhovací firma, takže se vždycky sebrali všichni a jelo se stěhovat. Karol pak udělal neuvěřitelnou práci ve Starých Hradech kousek od jeho rodné Sobotky. To byl zchátralý zámek, a tam byli dva důchodci jako zedníci, pak jeden učitel a právě Karol. Ten objekt upravovali pro potřeby Památníku národního písemnictví. Ten učitel, myslím, že se jmenoval pan Holman, ten to dělal z vlasteneckého nadšení. Natáhl montérky a zdíl. A občas zavolal: „Karole, je na tobě řada“, a Karol všeho nechal, vzal kolečko malty a dovezl to po těch prknech a lávkách těm zedníkům...

Další osudy jabloneckých archivářů

V březnu 1963 došlo ke zrušení samostatného Státního archivu v Jablonci nad Nisou. Ten se stal pobočkou Státního archivu v Litoměřicích a Václav Lukáš jejím vedoucím. Ředitelem nového Státního archivu se stal litoměřický Jaroslav Macek, který neměl Lukášovy znalosti, ale převyšoval ho ctižádostí, a hlavně stranickou příslušností. Lukáš o Mackovi věděl, že užívá doktorský titul neprávem, neboť ho nikdy nedosáhl. Zmíněné skutečnosti vedly k tomu, že byl jejich vzájemný vztah rezervovaný.

⁴ Valerie Šedová (roz. Honzáková) pracovala v Okresním archivu Jablonec nad Nisou od 15. 12. 1960 do konce srpna 1963.

Po roce 1961 dospělo „budování socialismu“ u nás do takové fáze, že u přestupků rozhodovaly o výši trestu národní výbory, zatímco u porušení zákona soudy. To vedlo k vyprazdňování věznic včetně části liberecké, kam se odstěhovala značná část archivního depa bývalého jabloneckého Státního archivu včetně archivářů. Václav Lukáš začal v roce 1961 dojíždět do liberecké věznice. V celách se stavěly regály. Podmínkou bylo, že v žádné z cel nesměl být omezen přístup k mísám pro kanalizační odpad. Správa věznice jako by tušila, že bude zanedlouho potřebovat návrat cel jejich původnímu účelu.

V. Lukáš začal mít pocit, že ve výrazně rozšířeném litoměřickém archivu není ze strany ředitele J. Macka právě podporován. Nebyl ochoten pracovat s pocitem nedůvěry. Jakmile se o Lukášových neshodách dověděl ředitel Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisu Dr. Stanislav Urban, ihned Lukášovi nabídl místo svého zástupce. Ten po kratší úvaze nabídku přijal. Archivní práci neopouštěl rád. Měl v tomto prostředí nemálo přátel a byl členem redakční rady Archivního časopisu.

Svého odchodu v roce 1963 však litovat nemusel. Na novém místě ho práce na zvelebení zanedbaného muzea plně pohltila. Mezi největší úkoly patřila příprava první mezinárodní výstavy bižuterie v roce 1965. Výsledkem této práce bylo čestné uznání ministerstva kultury. Krajskou cenu rady Severočeského krajského národního výboru v Ústí nad Labem obdržel V. Lukáš za budování nových expozic v Novém Boru a Kamenickém Šenově. Zlatou medailí byla oceněna jeho účast na přípravě mezinárodní expozice v jabloneckém Muzeu skla a bižuterie roku 1968. Nermalou měrou se zasloužil o založení sborníku *Ars vitraria*, jehož první číslo vyšlo roku 1966.

Miroslav Kubata uvedl ve sborníku *Z českého ráje a Podkrkonoší č. 2* z roku 1989, že V. Lukáš publikoval do té doby 39 příspěvků. Z toho 7 k archivnictví, 3 k muzejnictví, 8 k numismatice, 14 ke sklářství, 4 k Vysokému nad Jizerou a 3 s ostatní tematikou. Ne našli bychom v nich lacinou aktualizaci nebo snahu na sebe upozornit.

Během svého života se dokázal vyhnout členství v KSČ a nezapletl se ani do spolupráce se Státní bezpečností. Snad mu to usnadnilo proplout normalizačním marasmem. Jistý podíl na tom měl i ředitel Stanislav Urban, pro něhož byl Lukáš nenahraditelným spolupracovníkem. V muzeu zůstával i poté, co dovršil důchodový věk. Po náhlém Urbanově skonu v r. 1975 začaly do muzea přicházet „kádrové posily“. Dočasným ředitelem se stal právě pensionovaný podplukovník, následovaly učitelky, manželky činovníků. V. Lukáš pochopil, že jeho další působení v muzeu by se míjelo účinkem. Proto z něho odešel. V letech 1976–1980 pracoval jako vedoucí archivář Jablonecké bižuterie, n. p. Poté Jablonec nad Nisu opustil a přestěhoval se do Vysokého nad Jizerou. Tamní muzeum bylo léta předmětem jeho zájmu. Během let 1982–1984 ho ještě vedl. Čestnou medaili za zásluhy o české archivnictví za něj v Praze přebíral jeho vnuk. Zemřel doma 4. května 2009.

PhDr. Josef Belda, CSc. odešel z jabloneckého archivu, aby začal v Praze studovat Institut společenských věd při Ústředním výboru Komunistické strany Československa. Jak se postupně seznamoval s tamním prostředím, začal o správnosti politiky KSČ pochybovat. V roce 1968 se jako spoluautor podílel na vydání publikace *Na rozhraní dvou epoch*.

V srpnu 1968 a během následující normalizace zaujal protisovětský postoj. Proto byl okamžitě propuštěn. Zprvu se živil jako závozník u firmy, která dopravovala z Prahy do právě dokončované nové plynárny v Užíně u Ústí nad Labem plechové šatní skříňky. Bylo jich na tisíce, což odpovídalo počtu zaměstnanců. Život mu zkomplikovala několikaměsíční vězeňská vazba. Státní bezpečnost při hraniční kontrole automobilu objevila dovoz nežádoucích tisků. Mezi adresáty, jimž měly být tisky doručeny, bylo i jméno Josefa Beldy. Proto byl uvězněn a vyšetřován. Jelikož proti němu nebyly žádné důkazy, byl propuštěn, ale sledován. Naposledy jsem s ním hovořil počátkem sedmdesátých let v době, kdy měl příslib, že ho jedna základní škola přijme do zaměstnání jako školníka.

Po listopadu 1989 se k odborné práci vrátil studiiemi *Československo roku 1968, 2. díl: Počátky normalizace; Občanská společnost 1967–1970, sv. 2/1 a Občanská společnost 1967–1970, sv. 2/2*. Josef Belda zemřel 12. prosince 2002.

PhDr. Jaroslav Vrbata se po odchodu z Národního muzea v roce 1961 vrátil k archivní práci ve Státním ústředním archivu. V letech 1962–1970 tu působil jako vedoucí oddělení. Během prověrek členů KSČ v roce 1970 se postavil na „správnou“ stranu, a to vedlo k jeho jmenování ředitelem. Přes výkon nejvyšší archivní funkce publikoval bezpočet odborných studií, z nichž většina měla úroveň. Připomínal v nich životní jubilea archivářů, věnoval značnou pozornost archivistice a výjimečně i okupační politice. Naproti tomu pokleslou úroveň měla nemalá část edic stranického zaměření, poplatných politice KSČ. Většinou se na nich podílel jako spoluautor. Jeho jméno najdeme přibližně u třiceti titulů. Vrbata nepatřil k fanatikům režimu, i když s ním z titulu své funkce spolupracoval. V roce 2011 obdržel medaili za zásluhy o české archivnictví. Dne 2. května 2016 zemřel.

Přestože jablonecký Státní archiv působil jen 14 let, zapsali se někteří jeho pracovníci trvale do kulturního vývoje Liberecka.

Literatura

K počátkům expozitury

Václav LUKÁŠ, *Na co bylo zapomenuto*, AC 2005, s. 308.

K V. Lukášovi

Miroslav GRISA, *Senior českých archivářů JUDr. Václav Lukáš zemřel*, Archivní časopis 2009, s. 388–390.

Redakce, *90 let JUDr. Václava Lukáše*, AC 2002, s. 165.

Marie VOJTÍŠKOVÁ, *Nezapomenutelná epocha dr. Václava Lukáše v padesátých letech. Vzpomínka k jeho devadesátinám*, AC 2002 s. 225–228.

Jaroslav VRBATA, *K 70. narozeninám JUDr. Václava Lukáše*, AČ 1982, s. 104–106

JAK JSEM ZAČÍNAL ARCHIVAŘIT

Karol Bílek

Jsem na rozpacích, zda mám napsat tento příspěvek. Už jen jak ho nazvat, komu ho určit. Nechci ho přece psát jen přátelům archivářům povětšinou již důchodcům. Co když se ti mladší urazí. Ale vždyť právě ti mladší mne nutili, abych si své vzpomínky nenechával pro sebe. Nakonec přišel – očkování – neočkování – před Vánoci 2021 delta-covid a následující dny na Bulovce plně přemýšlení a vzpomínání rozhodly: když jsi utekl díky Bohu a vynikajícím zdravotníkům všech stupňů hrobníkovi z lopaty, musíš napsat. Takže jsem byl sice donucen rodinnou radou ukončit k 31. XII. 2021 svůj pracovní poměr na Strahově a tím i své skoro sedmdesátileté působení v řemesle archivářském, vzpomínky na ně si však nemohu nechat pro sebe. Vždyť jsem v archivnictví zažil obrovské zážitky...

Někdo se podiví: je mu 83 let a píše o sedmdesáti letech mezi archiváliemi. Nevymýšlí si? Je tomu ale doopravdy tak. Prosím tedy: dovozte několik odstavečků o mých archivářských začátcích. Já byl odchovanec babiččiných rodových vzpomínek, úžasné vlastivědy paní učitelky Rousové na obecné škole a skvěle vyprávěných biblických příběhů pana děkana Kouckého, pozdějšího litoměřického kanovníka. Navíc jsem žil v milované Sobotce v kouzelném Českém ráji. Tehdy byl skoro v každém městečku a často i na vesnici místní archiv, o který se staral nadšenec – penzionovaný pan učitel, vysloužilý policista, úředník, ale také i sedlák či rodák dojíždějící na chalupu, prostě regionální vlastivědný nadšenec. V Sobotce to byl počátkem padesátých let klasický filolog a přítel Fráni Šrámka prof. Ladislav Mach a po jeho onemocnění hospodářský úředník v. v. Josef Jelínek. Ti mohli navázat na práci poválečného studenta archivnictví Vladimíra Rudy, který uvedl sobotecký archiv do vzorného stavu.

S Vládou jsem se také brzy seznámil, oponoval mi diplomovou práci Dějiny správy a archivu města Sobotky a napsal řadu článků do Zpravodaje Šrámkovy Sobotky. A při každém setkání připomínal, abych se učil cizí jazyky, hlavně němčinu. Často jsme se pak setkávali nejen v Sobotce, ale i v jeho sídle v Městském (později Okresním) archivu v Liberci na krajských archivářských poradách. Bývalo nás z celého Libereckého kraje asi dvacet okresních a městských archivářů, většina důchodců. Dámy byly mezi námi jen tři: dr. Marie Vojtíšková z České Lípy, paní Karásková z libereckého Okresního archivu a paní Jana Hlavová ze Semil, manželka známého vlastivědného pracovníka a sběratele, učitele Rudolfa Hlavy. Vysokoškoláků (včetně zaměstnanců Státního archivu v Jablonci nad Nisou) bylo jen několik: vedle již jmenovaných Marie Vojtíškové a Vladimíra Rudy ředitel Státního archivu dr. Václav Lukáš a mnichovohradištský dr. Vladimír Budil; obor studovali Jaroslav Vrbata, Josef Belda, později Miroslav Grisa a já. Ale vraťme se do soboteckého Městského archivu roku 1955.

Máma tehdy vyjednala s prof. Machem, že ten se trochu podívá na mé „znanosti“ latiny. A já si při prvním setkání domluvil, že mi ukáže městský archiv. A tak 27. července 1955 jsem vystoupal do prvního patra staré sobotecké radnice na náměstí, ale nezabočil jsem doleva do městské knihovny, kam jsem si chodil často půjčovat různou četbu, nýbrž doprava, kde sídlil městský archiv. Od této chvíle jsem začal svůj volný čas dělit mezi návštěvy archivu, knihovny, muzea, prodejny Knihy a provádění na Humprechtě. Bylo mi 16 let a měl jsem za sebou 10. třídu Jedenáctileté střední školy Jana Švermy v Mnichově Hradišti.

Sobotecký Městský archiv byl tehdy zařízením města. Dvě místnosti, v nichž kdysi úřadoval starosta Gustav Maštálka a tajemník Jan Šolc (než se Městský úřad přestěhoval do budovy zrušeného Okresního zastupitelstva). K nim patřil ještě maličký kamrlík pod věžičkou, kde byly uloženy nejcennější archiválie města, cechů a spolků a kam se vstupovalo pomocí složitého zámku a velikých klíčů. A také sklípek na uhlí v přízemí budovy. Kromě starostenského stolu a dvou dlouhých „pořádacích“ stolů zde byly dvě knihovní skříně, několik židlí, kamna na uhlí, staříčkový psací stroj, a hlavně všude při stěnách dřevěné regály, naplněné hlavně fascikly spisů okresního, obecního a městského úřadu. Nad stolem na vše dohlížel velký portrét Josefa Pekaře a nade dveřmi obraz Františka Palackého. Později jsme zásluhou Vladimíra Rudy získali další regálové skříně z libereckého archivu.

Nejvíc mne při prvních návštěvách zajímaly materiály ochotnického divadla a potom archivní knihovna. Ta byla velmi dobře vybavena již z dob, kdy patřila Městskému úřadu. Byly tu Sedláčkovy Hrady a zámky, Ottův i Riegrův slovník naučný, Ottovy Čechy, ve skvostné vazbě Sněmy české a další spisy rodáka Františka Dvorského, ředitele Zemského archivu atd. A také časopisy – nejen odborné (počínaje Časopisem národního muzea, Časopisem Společnosti přátel starožitností a Českým lidem), ale i regionální vlastivědné: Věstník sobotecký, semilská Beseda, Od Ještěda k Troskám, Sborník Musejního spolku v Jičíně, Bezděz atd. Od té doby mám k těmto vlastivědným regionálním časopisům i novinám neskonalou úctu a horlivě jsem doplňoval chybějící čísla.

Potom nám MNV přidělil po přestěhování knihovny další dvě místnosti. Zde našly umístění materiály ze svozů z vesnic Sobotecka. Tedy svozů – spíš by se mělo říkat snosů, neboť je archiváři často snášeli vlastníma rukama. Auto dostali z okresu výjimečně – a to třeba starý pan kolega Kastl v Jičíně musel zároveň s odvozem archiválií provést na vesnici soupis drobného hospodářského zvířectva...

To už pan ředitel Jelínek zakládal v budově děkanství Okresní archiv v Mnichově Hradišti a já mu trochu pomáhal. Pamatuji, jak jsme cesty autobusem do Hradiště několikrát absolvovali s balíky třídních výkazů ze zrušených škol. Zde jsem také od pana „regenta“ (tak jsme panu řediteli Jelínkovi všeobecně říkali) obdržel základní poučku pro práci archiváře: „*Když ráno přijdeš do archivu, zatop, ale když odpoledne odcházíš, nesmí být v kamnech ani jiskérka*“.

Sobotecký archiv byl součástí okresního archivu, ale takovou autonomní, neboť i když pan ředitel Jelínek pak po odchodu do penze zůstal „jen“ soboteckým archivářem, byl stále uznávanou osobností. Třeba když se otvíraly nově získané místnosti pro archiv, konala se v Sobotce celokrajská porada archivářů (jinak jsme jezdili do Liberce nebo do Jablonce) a na ní zazněly i verše českolipské „ozdoby cechu archivního“ Marie Vojtíškové. Bohužel si je už nepamatuji; vím jen, že *„vstoupili jsme v archiv vytvořený Rudau!!“ a že „panu regentovi závidíme prostor nový.“*

V Mnichově Hradišti také došlo k mému definitivnímu rozhodnutí, co budu dělat po maturitě. Já byl od dětství rozhodnut být profesorem češtiny a dějepisu. Jenže... Jednou mne pan regent poslal s nějakým vzkazem na mnichovohradištský zámek, kde tehdy sídlilo pracoviště severočeského Státního archivu, vedené panem PhDr. Vladimírem Budilem. Zabíralo celé přízemí levé části zámku. Byl jsem mile přijat a vyzpovídán – a samozřejmě jsem si sjednal další návštěvu. Jenže hned při ní měl pan doktor nějakého badatele, tak mi jen předložil závět Jindřicha Křineckého z Ronova, že mám zkusit kousek přepsat. Mně písmo 16. století nedělalo potíže (znal jsem je už ze Sobotky) a závět jsem k překvapení pana doktora přepsal celou.

Tak jsme se spřátelili, i když mi do konce života nepřestal vykat. Naučil mne mnohému – vzpomínám, jak mi názorně předvedl, jak se kreslí černobíle heraldické barvy. Co všechno mohu zjistit v Profousovi. Atp. A došlo i na mé pomaturitní záměry. Když uslyšel o mých pedagogických úmyslech, doporučil, abych si raději zvolil archivnictví. Jednak jsem prý moc hodný, takže bych nebyl dobrým kantorem, a za druhé že na archivařině se naučím pracovat s prameny atd., a když bych přece jen chtěl učit, mohu si pak ty pedagogické zkoušky udělat kdykoliv. Tak jsem ho poslechl a nikdy jsem nelitoval.

Když bylo po maturitě a po úspěšných přijímacích, měl jsem už u pana doktora vyjednanu prázdninovou brigádu. Jezdil jsem každý den ze Sobotky autobusem a na zámku jsem se připojil k dalším pracovníkům. Byla to jednak mladá archivářka Saša Libická (později vážená kolegyně Alexandra Špiritová), jednak tři absolventky 1. ročníku archivnictví na FF UK na povinné praxi – Edita Blažková, Jiřinka Čechová a Zdenka Hledíková. Byli jsme pověřeni skartací stavební agendy valdštejnských panství, a tak se občas z různých stran ozývalo: Bau, bau...

Jednou si děvčata vyjednala, že je v neděli provedu po Prachovských skalách. Přijela dálkovým autobusem, já v Sobotce přistoupil a prožili jsme hezký den v Jičíně a ve skalách. Navečer jsme se rozloučili, já vystoupil v Sobotce, kolegyně pokračovaly do Hradiště. Druhý den ráno, v pondělí, jsem se přihnal na zámek – a děvčata místo práce seděla na lavičce v parku, hlídána sochou Václava Budovce z Budova. Prý večer přijely a našly dveře zapečetěné a vzkaz u kastelána, že mají počkat na „příslušníka“. Orgán přijel, odpečetil jejich „celu“ (ale v ní zapečetil dveře vedoucí do sousedních prostor) a nařídil počkat do druhého dne. Tak jsme seděli na lavičkách a zkoušeli si, jak nás spoutají a odvedou. Pak

přijel doktor Budil (bydlel tehdy ještě na Zbraslavi), vyslechl pokyn počkat, až přijedou z Jablonce. Skutečně za chvíli přijelo auto Archivního oddělení Krajské správy ministerstva vnitra z Jablonce nad Nisou, vystoupil s. kpt. /soudruh kapitán/ Hapuňák, vešel s dr. Budilem do archivu a za chvíli vyšel s nějakou krabicí, nasedl do auta a odjel. Od pana doktora jsme se pak dozvěděli, že asi před půl rokem našel při pořádku kartotéku malého německého pracovního tábora z Doks. Nález podle směrnic ohlásil – a půl roku se nic nedělo. Až onu neděli a pondělí... Pečetě jsme mohli sundat, ale jednu na zamčených nepoužívaných dveřích si na nich pan doktor ponechal až do konce trvání pracoviště.

Při této brigádě – praxi nás jednou pan doktor zapůjčil všechny panu řediteli Jelínkovi. Ten totiž dostal na jeden den na provedení svozu archiválií z obecních úřadů nákladáček, tak jsme pomohli nakládat a skládat.

Měl jsem na zámku také funkci dveřníka, a když někdo zazvonil, chodil jsem otvírat – chodilo se dovnitř buď dveřmi za Budovcovou sochou nebo druhými z nádvoří. Jednou se také ozval zvonek, přejdu chodbu, otevřu dveře do nádvoří – a dovnitř se tlačí několik dítek brebentících mně neznámou řečí, za nimi dáma a pán a ze zadu, aniž byl vidět, se ozývalo: „Já jsem Josef! – Polišenský.“ Tak jsem se seznámil s panem profesorem Polišenským.

Z mnoha dalších příhod vzpomínám s úsměvem na archivní fond Loučeň-Mcely. Materiál totiž pocházel ze středních Čech, a tak bylo rozhodnuto, že nemá co dělat v Čechách severních a že se předá dr. Roubíčkově do středočeského Buštěhradu. Přijel nákladák z Jablonce, v něm nakládací brigáda – tuším Jarka Vrbata, Mirek Grisa, Pepík Belda, naložil se div ne lopatami onen příšerně špinavý, zatuchlý a neuspořádaný fond a zmizel. Ovšem za rok – dva přišla územní reorganizace, Mnichovo Hradiště se ocitlo ve Středočeském kraji, a tudíž se fond stěhoval zpátky – ovšem uspořádaný a v archivních kartonech. Pak jsme se dr. Budilovi smáli, že nejhorší fondy si nechá zpracovat jinde a poté si je bere zpět. Ale ten se jen spokojeně usmíval – hlavně že v Mnichově Hradišti zůstaly valdštejnské fondy.

Také jsem si zapamatoval a několikrát užil jeho radu, že když známe badatele, který není schopen v zápalu bádání zachovat pořadí archiválií, které dostane ke studiu, je lepší u něho sedět a dávat mu materiál po listech či malých fasciklech. Tuším, že se to tehdy týkalo pana doktora Josefa Nožičky.

Když mě chtěl pozlobit, zavedl řeč na to, že si bude muset zajet do Sobotky na erbovní zvíře. V popisu městského znaku na povyšovacím privilegiu Sobotky se totiž píše o znaku Šelmberků jako o „hlavě vepřové“... Ochoťně mi také přispíval do Zpravodaje Šrámkovy Sobotky, např. když jsem ho požádal o článek o Františku Dvorském. A vzpomínám, jak jsme se přeli: nevěřil, že Zpravodaj bude dlouho existovat. Kdyby tak viděl, že ten náš časopis stále existuje, že vychází už 59. rok a stále má o čem psát včetně vlastivědných článků.

Na mnichovohradištském zámku jsem pak byl po promoci a po vojně ještě mnohokrát a rád vzpomínám na rozmluvy s panem doktorem. Vždy usměvavý, se silnými brýlemi, brilantní znalec Valdštejnů, výborný šachista, skaut. Rád jezdil na kole, několikrát za mnou přijel s celou rodinou, když jsem působil v Literárním archivu Památníku národního písemnictví na zámku ve Starých Hradech, kde jsme konali i mnoho kulturních akcí. Ke studiu archivnictví přivedl i dceru Svatavu, provd. Horáckovou, svou dočasnou nástupkyni.

Mnichovohradištský zámek jsme navštívili i s turisticko-vlastivědným kroužkem sobotecké školy, který jsem vedl. Pan doktor nám ukázal prostory i vzácné archiválie. Pamatuji se, že kluky a děvčata nejvíc zaujaly staré mapy a pečetě. A cestou domů jsme složili píseň:

Jede, jede nákladní autíčko,
 jede, jede do Hradiště.
 Za velkými vrátky
 skryty jsou památky,
 zámek, socha a skladiště...

Závěr života, kdy už byl v penzi, mu ztrpčila život jednak neobjasněná krádež a vloupání v archivu, jednak likvidace mnichovohradištského pracoviště a jeho přestěhování do nově vybudovaných prostor středočeského SOA v Praze na Chodovci. Protestoval Městský NV, školy, spolky, muzea – i z Pekařovy společnosti Českého ráje jsme napsali svůj názor. Nic nepomohlo.

Také Vladimír Ruda zůstal věrným Sobotákem, měl tu chalupu s rybízovými plantážemi. Psal zajímavé články do Zpravodaje Šrámkovy Sobotky a uskutečnil několik vlastivědných přednášek. K zájmu o soboteckou historii přivedl i dceru Hanu (provd. Chocholouškovou), s níž napsal např. studii o církevních poměrech na Sobotecku na počátku 15. století. Hana se později stala jeho nástupkyní v libereckém archivu.

Díky dr. Vladimíru Budilovi a Vladimíru Rudovi jsem poznal mnohé ze základů archivařiny a alespoň podle jména a významu i legendární mimopražskou poválečnou generaci českých archivařů: Miloslav Bělohávek, Jindřich Tomas, Bořivoj Lůzek, Jaroslav Macek, Miloslav Košťál, Marie Vojtíšková, Václav Lukáš, Erik Bouza, Jindřich Růžička, František Hoffmann, Josef Křivka, Jiří Tywoniak, Jiří Zálaha. S mnohými jsem se pak v životě sešel, mnohým jsem byl na pohřbu... I s panem doktorem Vladimírem Budilem jsem se byl rozloučit na Zbraslavi stejně jako s Vladimírem Rudou v Liberci.

Dva z mých prvních učitelů archivnictví! Čest jejich památce!

Karol Bílek

PhDr. JINDŘICH TOMAS
(* 23. 5. 1927 – † 22. 9. 2010)

Ilona Kotyzová

Čas je prchavá a mnohdy neuchopitelná veličina. Čas je také hodnota, se kterou je bytostně propojen svět archivů. Známe to všichni, datace od – do, data narození a úmrtí, úseky ohraničující lidské životy i celá dějinná období. Roky plynou, události se odehrávají v rychlosti a spěchu, které si uvědomíme až v okamžiku zastavení se a pohledu zpět. Proto se také zdá až neuvěřitelné, že v září roku 2023 to bylo již 13 let, co zemřel Jindřich Tomas, jeden z nestorů české archivní obce, člen gründerské generace poválečného seвероčeského archivnictví.

Jindřich Tomas, kresba Petr Tomas

Byť byl profesní a z velké části i soukromý život Jindřicha Tomase spjat se severními Čechami, on sám byl původem Vltavou odkojený Pražan. Narodil se v Praze roku 1927, v letech 1938–1946 navštěvoval reálné gymnázium dr. Jindřicha Vančury na Smíchově, kde k jeho profesorům patřil mimo jiné i historik Josef Klik. Po maturitě začal studovat na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity, nejprve obory filozofie – historie, později čes-

koslovenské dějiny - pomocné vědy historické. Zde se setkal s plejádou předních českých historiků té doby, jako byli např. Václav Chaloupecký, Václav Vojtíšek, Josef Polišenský. S taji a zákoutími filozofie se naopak seznamoval na přednáškách Jana Blahoslava Kozáka a Jana Patočky. Oba pány filozofy později také s oblibou citoval. Kromě svých hlavních oborů, začal současně studovat i hindštinu u předního českého indologa Vincence Pořízky; zřejmě odtud se rozvíjel jeho celoživotní zájem o dějiny jihovýchodní Asie, zejména pak Indie a Filipín.

Po opuštění světa vysokoškolských poslucháren roku 1952 pracoval krátce pro Historický spolek, ale protože počátkem padesátých let minulého století nenabízela Praha pro historiky a archiváře dostatek uplatnění, odešel do severních Čech, kde byla situace opačná – volná archivářská místa a nedostatek vysokoškolsky vzdělaných historiků a archivářů. Svoji archivní kariéru začal roku 1953 v Žatci, kde nastoupil zpočátku jako městský, později okresní archivář. V Žatci setrval poměrně krátce, již po dvou letech v říjnu 1955 přijal místo okresního archiváře v Litoměřicích. Zde působil více jak 30 let ve funkci ředitele, později v letech 1990–2005, již v důchodovém věku, jako řadový archivář. Ale ani po definitivním odchodu do důchodu spolupráci s archivem nepřerušil a až do roku 2010 se externě podílel na jeho jednotlivých projektech.

Jindřich Tomas se aktivně zapojil do budování a formování severočeského archivnictví v 50tých a 60tých letech minulého století. Stál v čele litoměřického okresního archivu v nelehké době, prošel s ním několikerým stěhováním, než na více jak 30 let našel útočiště v nepříliš vyhovujících a ducha povznášejících prostorách tereziánské Malé pevnosti. Po četných peripetiích se v první polovině 90tých let dočkal i naplnění svého letitého úsilí poskytnout archivním fondům a sbírkám důstojný „příbytek“, kterého se jim dostalo v novém archivním areálu v Lovosicích.

Jindřich Tomas byl člověk hlubokého intelektu a širokého rozhledu, rozsah jeho odborných zájmů měl bez nadsázky renesanční rozměr. Vycházel z přesvědčení, že svět poznání a vědy je a vždy bude multioborový, a že pravdě nejbližší odpovědi je nejlépe získat komplexním přístupem ke zkoumaným otázkám. Premisa, která platí jak pro exaktní, tak i společenské vědy. Tomas byl především historikem, nezakrýval však svou náklonost k jazyku matematiky a přírodních věd, které využil zejména při studiu hospodářských dějin. Byl členem několika vědeckých a odborných společností a komisí, mezi jinými Komise pro dějiny cen a mezd při Katedře československých dějin FF UK Praha, v jejímž prostředí se například zrodila myšlenka vydání ucelené řady Historických atlasů měst České republiky. Její první svazek byl věnován, bezesporu díky Tomasi, právě Litoměřicím.

Připomenout je třeba také jeho zaujetí pro orientalistiku, jež se zúročilo na místě vpravdě nečekaném, v Litoměřicích. Pro město znovuobjevil postavu profesora litoměřické reálky Ferdinanda Blumentritta, a zejména silný příběh jeho přátelství s José Riza-

lem, dodnes považovaným za filipínského národního hrdinu a jednoho z novodobých symbolů Filipín. S oběma protagonisty sdílel Tomas základní životní filozofii a názorové postoje, jejich vztah mu byl proto inspirací pro několik následných studií, jejich řadu završila roku 2008 vydaná publikace „José Rizal, Ferdinand Blumentritt a novodobé Filipíny“. Možná není obecně známo, že právě těmito studii nepřímo zasáhl i na půdu diplomacie, Tomasem vyzdvižené přátelství Blumentritta a Rizala ovlivnilo i tehdejší filipínské rozhodnutí otevřít své velvyslanectví pro oblast střední Evropy právě v české Praze. Za svůj přínos k rizalovským studiím byl dr. Jindřich Tomas roku 2007 pasován rytířem Řádu Rizalových rytířů, založeného na Filipínách v roce 1911.

Hlavní prioritou vědecké práce Jindřicha Tomase zůstával vývoj raně středověkých sídelních aglomerací, problematika dějin měst od vzniku středověkého institucionálního města po jeho vývoj v období raného novověku. Zabýval se zejména výzkumem počátků měst severozápadních Čech na příkladu Litoměřic, Žatce, Mostu, Budyně nad Ohří, věnoval se ale i dějinám Prahy či jihomoravských měst Brna a Znojma.

Jindřich Tomas nebyl autorem velkých monografií. Osobně se domnívám, že jeho zvičavá mysl milovala zejména samotný proces bádání, vytváření hypotéz, interpretací a teoretických struktur, které se postupně zaplňovaly na základě výpovědi kusých, torzovitě dochovaných pramenů. Tomasovi byly blízké odborné diskuze, na nichž se zápalen participoval, v jejichž průběhu se nastolené hypotézy argumentačně podpořily, nebo naopak padaly jako domek z karet. Úspěchy i omyly pro něj představovaly rovnocennou součást objevování. Celkově tak byly jeho naturelu přirozenější jednotlivé studie menšího formátu, než rozsáhlé publikace vyžadující povinné penzum nezáživné práce. Tomasových více než 200 odborných studií i diskuzních příspěvků, jež byly výsledkem celoživotního odborného bádání, tak bylo rozptýleno v mnoha regionálních i celostátních periodikách a odborných sbornících. Jejich ucelenost a myšlenková soudržnost se zřetelně projevila v souborném vydání jeho stěžejních prací s tematikou dějin měst, které vyšlo pod názvem „Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu“ roku 1999. V této souvislosti nelze nezmínit také Tomasovo spolutorství na vydání moderní syntézy dějin Litoměřic roku 1997.

Stranou pozornosti nezůstávala ani drobná regionální témata nejenom ze starších dějin, ale zahrnující i dějiny 19. a 20. století včetně sociálních otázek či problematiky národnostních poměrů. Jindřich Tomas nebyl pouze praktickým archivářem, ale i archivním teoretikem, jehož zajímaly metodologické otázky zpracování archivních dokumentů, výhody a úskalí jednotlivých archivních škol, problematika pertinenčního versus provenienčního přístupu i možnosti automatizace a počítačového zpracování archiválií, i když v posledně jmenovaném šlo spíše o akademickou debatu nežli o praktické využití.

Jindřich Tomas úzce spolupracoval i s městem Litoměřice, byl například členem památkové komise, v první polovině 90. let i městským zastupitelem, pořádal přednášky

pro školy a veřejnost, díky své erudici a širokým jazykovým znalostem se stal zasvěceným průvodcem mnoha zahraničních oficiálních návštěv a delegací. Za své celospolečenské zásluhy o město Litoměřice byl roku 2007 jmenován čestným občanem města Litoměřic. Jindřich Tomas se vyznačoval kombinací pronikavé inteligence a neuvěřitelné tolerance a laskavosti, suchého humoru bez ostrých sarkastických podtónů. Léta jeho ředitelování pro něj nebyla vždy bez trnů, roky strávené v nehostinných „archivních“ kasematech Malé pevnosti (byť i zde se dala nalézt krásná místa, jako například Tomasem pečlivě vysekávané cestičky v šípkovém houští na pevnostních šancích), kolize s některými nadřízenými a kolegy, kteří dovedli zpropadeně potrápít, to vše by mnohé lidi slabší povahy dovedlo odradit. Tomas však v sobě skrýval vnitřní vyrovnanost a optimismus, nad mnohé se povznesl, nad dalším s poněkud nahořklým úsměvem mávl rukou.

Krátká vzpomínka na závěr. S panem doktorem byla radost spolupracovat. Když jsem nastoupila do archivu s profesními znalostmi blížícími se nule, hozená do prostředí, které jsem do této doby znala pouze z protilehlého břehu jako badatel, nestalo se, aby se bytí náznakem pozastavoval nad hloubkou mé ignorance. Na druhou stranu, nikdy nevodil nového adepta archivařiny za ruku, vycházel z přesvědčení, že každý více méně inteligentní jedinec si ve změní archivních regálů najde nakonec cestu sám. Pokud byl přímo dotázán, dostalo se tazateli erudované rady, jinak považoval každého začínajícího kolegu za rovnocenného partnera, který si dříve či později poradí i bez pomocné navigace zkušeného mentora.

ARCHIVNÍ VZPOMÍNÁNÍ

Bohumír Roedl

O čase se říká, že pádí, letí nebo ubíhá. Pro mě možná současnost: dny, týdny, snad měsíce. Ale od 1. dubna 1981, kdy jsem přišel do lounského archivu, mě vnitřně odděluje stejná časová propast, jako od třicetileté války. Můj předchůdce Bořivoj Lůžek nastoupil do archivu také 1. dubna, jenže 1949. Pravděpodobnost, že se naše příchody takhle na den shodnou, je hodně malá. Lůžek v archivu skončil po 33 letech, já také. S pravděpodobností si můžeme hrát dál.

Za studií jsem byl na povinné archivní praxi v litoměřickém okresním archivu. Bylo to v roce 1971 nebo 1972. Archiv tehdy sídlil v terezínské Malé pevnosti. Jeho šéf, Jindřich Tomas, seděl v provlhlé kanceláři, nad sebou měl přidělanou velkou igelitovou plachtu, aby na něj nepadala omítka ze stropu, depozitáře byly vlhké a ve stavu značně neutěšeném. Zařekl jsem se, že v archivu nikdy pracovat nebudu. Když jsem toto předsevzetí porušil, stali jsme se s Tomaselem kolegy a přáteli. Moc jsem ho ctil pro jeho znalosti a povahu, k níž patřil neopakovatelný smysl pro humor. Jsem rád, že se mi ho podařilo aspoň mlhavě zachytit edicí jeho archivního postgraduálu.¹

S historií jsem na Filosofické fakultě Karlovy univerzity vystudoval i filosofii. Ta pro normálně myslícího člověka neměla v 70. letech žádnou perspektivu a já se tak jako tak chtěl zabývat dějinami, nejlépe v nějakém muzeu. A nakonec jsem přes profesu muzejníka, pomocníka pecaře, podnikového archiváře a památkáře stejně zakotvil v archivu. Došlo k tomu tak, že se Jindřich Tomas mezi řečí zmínil svému dlouholetému příteli, mému otci, rovněž historikovi, že se v Lounech uvolnilo místo okresního archiváře. Tehdy jsem zrovna neměl kde bydlet a už mě nebavilo jezdit po hradech a zámcích a počítat sekretáře, vázy, koberce a lustry. A tak jsem to zkusil. Soudruhům jsem slíbil, že mezi ně vstoupím, a oni mi slíbili byt. Zatímco oni slib splnili, já nikoliv. Ani toho nelituji.

Moje začátky v Lounech jsou spojené s Lůžkem. To byla osobnost, kterou na Lounsku znal snad každý. Také mi lidé několik let říkali „mladej Lůžek“. Vystihnout ho v pár odstavcích, to je jako snažit se popsat Velkou francouzskou revoluci na jedné stránce. Proto se o to ani nebudu pokoušet. Získali jsme k sobě velmi přátelský vztah a vděčím mu za mnoho. Zdůrazňoval, jak je důležité nedělat jen vědu, ale historii kraje lidem přiblížit. Přednášet a psát do novin. Obojí jsem dělal. „*A když píšeš, nepoužívej často pasivum. To je germanismus.*“ Dodnes se mu vyhýbám. Možná i kvůli němu jsem sjezdil s přednáškami o dějinách vesnic celý lounský okres, stejně jako on. Zazlíval jsem mu ale jeho fiktivní

¹ Bohumír ROEDL, *Archivní postgraduál podle Jindřicha Tomase*, Ročenka České archivní společnosti, Praha 2012, s. 139–140.

inventáře, zvláště okresních soudů, a voluntaristickou práci s prameny a citacemi. Napsali jsme spolu jeden miničlánek a cítil jsem se povinován uctít ho nekrologem.²

Když jsem do archivu přišel, byla tam čtyři systemizovaná místa včetně paní uklízečky. Postupem doby jsem získal ještě dvě další. Centrála s částí depozitářů sídlila v reprezentativním renesančním domě na náměstí, hlavní depozitář byl v blízké budově bývalé synagogy. Tak tomu bylo ostatně ještě před třemi lety. Z dnešního hlediska byly podmínky pro archiválie nevyhovující, tehdy se to ale tak přísně nebralo. Ale už v polovině 80. let se archiv začal potýkat s nedostatkem místa. Hledalo se řešení. Při té příležitosti se mi podařilo zachránit jednu skvělou stavební památku, městský špitál z konce 17. století, projektovaný Antoniem della Portou. Plánovala se jeho demolice, ale u okresního národního výboru došlo sluchu mé přání upravit ho na archivní depozitář. Už byla zpracovaná studie, ale přišel listopad 1989 a z plánu – naštěstí – sešlo. Jedno paré studie jsem poskytl podnikateli, který v něm zřídil penzión. On na oplátku financoval restaurování jedné městské knihy, které si vzal na starost Albín Kuthan ze SOA Litoměřice.

Pořádání archiválií mě nikdy moc nebavilo. Možná to bylo i proto, že jsme v archivu neměli žádnou pořádací místnost. Samozřejmě to nemám spočítané, ale zpřístupnil jsem poměrně dost fondů obecních úřadů, národních výborů a pozůstalostí. A nakonec i ty nešťastné tři okresní soudy po Lůžkovi. Nevzpomínám si ale, že by mě některý z fondů nějak více zaujal. Snad jen písemnosti po řediteli lounského gymnázia Kamilu Linhartovi, žáku Josefa Pekaře, a jeho stejnojmenném synovi, významném malíři. V jejich pozůstalostech jsou dopisy od Viktora Dyka, Ignáta Herrmanna a Vladimíra Holana. Dal jsem si na obou fondech záležet a vyplatilo se to. Vdova po malíři, paní Věra Linhartová, mi věnovala jeho nádherný obraz.

Daleko víc mě bavila práce v terénu. Uvědomil jsem si, že mám-li být dobrým archivářem, musím do detailu poznat kraj, odkud ke mně písemnosti přišly a přicházejí. Lounský správní okres, zahrnující kromě Lounska také Žatecko a Podbořansko, je naprosto nelogický útvar. Mezi Vojnicemi a Libkovicemi to je vzdušnou čarou 58 kilometrů, autem to trvá skoro hodinu a čtvrt. Podbořansko a Lounsko jsou dva úplně jiné světy: historicky, tradicí, zeměpisně, podnebí. Měl jsem výhodu, že pocházím ze Žatce, a tak se mě nedotkl žádný „lounocentrismus“. Lounsko byl můj domov, Žatecko rodný kraj, Podbořansko mi nejvíc přirostlo k srdci.

Kromě několika knížek o historii vesnic se tenhle můj romanticko-odborný vztah k okresu projevil v dlouhém seriálu článků o městech a vesnicích. Vycházel v 90. letech v týdeníku Svobodný hlas a měl 220 pokračování – tolik lokalit na okrese je. Každý článek

² Bořivoj LŮŽEK – Bohumír ROEDL, Bohumír, *Strategie a taktika v řízení okresního archivu*, Archivní zprávy ČSAV 14, 1982, s. 98–102; Bohumír ROEDL, Za PhDr. Bořivojem Lůžkem, Archivní časopis 37, 1987, s. 180–181.

zahajovaly stručné dějiny místa, následované popisem jeho tehdejšího stavu. Šéfredaktorka novin Květa Tošnerová – mimochodem sestra dlouholetého ústeckého archiváře Vladimíra Kaisera – totiž do všech míst zajela, fotila a zpovídala obyvatele. Nebylo to pro ni jednoduché, protože vesnice po sobě následovaly v abecedním pořadí a ona neměla auto: ani své, ani služební. Od konce 90. let jsem všechny ty vesnice objížděl taky a pořídil pro archiv jejich základní fotodokumentaci.

Výtečnou školou pro oblast spisové služby (ten termín se mi moc nelíbí) bylo několikaleté působení v podnikovém archivu firmy Základna rozvoje uranového průmyslu v Příbrami. Tam jsem přišel do styku s účetními, provozními i stavebními písemnostmi. Vypracoval jsem tam i spisový řád a skartační plán, takže když jsem přišel do Loun, byl jsem jakž takž v obraze. Na skartace a takzvané předarchivní dohlídky jsem jezdil rád po celou dobu svého působení. Přistupoval jsem k ředitelům škol a starostům (tím myslím i předsedy MNV) s vědomím, že péče o papíry rozhodně nepatří k prioritám jejich činnosti, že mají jiných starostí až nad hlavu. Oni to oceňovali. Nechali si poradit, jak dlouho mají co ve spisovně schovávat a co nesmějí v žádném případě zlikvidovat. Vesměs to dodržovali. Občas jsem sám nebo s kolegy prováděl skartaci za ně. To když byl ve spisovně příliš velký chaos nebo část písemností byla německá. Respektoval jsem jejich vztah k historii obce a nikdy jsem starostům neodnesl proti jejich vůli obecní kroniku, i když jsme na to měli nárok. Jen jednou, v nejmenovaném městě, mě tajemník MěNV uvedl do spisovny, pro niž byl termín „nepořádek“ slabý výraz. Řekl mi, že si mohu odvézt, co chci, jen kroniky, pokud nějaké objevím, mu mám předat. Objevil jsem tři ze spádových obcí, nepředal tajemníkovi, ale řidiči ONV, který mě do města dovezl, a s radostí kořist dopravil do Loun.

Za velkorysý a chápavý postoj k původcům archiválií, jak se správně říká, vděčím třetímu z bardů archivního cechu, kterého bych tu rád blíže zmínil. Ivan Špatenka nevystudoval archivnictví ani historii, ale dlouhá léta byl metodikem pro podnikové archivy a spisovou službu v SOA Litoměřice a své věci dokonale rozuměl. Poznal jsem ho, když jsem ještě podnikově archivařil v Příbrami a pořádal školení pro pracovnice spisoven. To bývala školení! Obyčejně byla dvoudenní a pořádala se v rekreačním zařízení oné firmy. S Ivanem tam přednášeli i další odborníci: Josef Maršál, Jindřich Schwippel a František Šuchma. Špatenka dokázal svým zpěvem a anekdotami dokonale bavit veškeré osazenstvo po celý večer. Starší archiváři si stále občas připomenou některé popěvky, které složil, například ten o prstech v šanonu.

Sotva jsem se dostal do Loun, pochopil jsem, že mezi archiváři panuje přátelská a kolegiální pospolitost. Kromě cest po okrese jsem během prvních pár měsíců navštívil všechny archivy, které spadaly pod Litoměřice. Poznal jsem ještě ve funkcích příslušníky první poválečné generace archivářů: Jana Boučka, Františka Padrtu, Vladimíra Rudu, Marii Vojtíškovou. A během těchto „spanilých jízd“ jsem se seznámil i se všemi ostatními ar-

chiváři; mnozí z nich se stali mými přáteli. Bezpečně si vzpomínám, že největší dojem na mě udělal archiv v České Lípě. Paní Vojtíšková v něm měla dokonalý pořádek a do své práce vnesla systém, kterého se tehdy málokomu podařilo dosáhnout.

Vzájemné návštěvy mezi jednotlivými archivy a výměny zkušeností byly běžné. Šéfové okresních archivů se pravidelně na podzim scházeli na dvoudenní poradě v Lesném. Tehdejší vedení oblastního archivu, ztělesňované ředitelem Ladislavem Duškem a Ivanem Špatenkou, nemělo nad okresními archivy až do roku 2003 výkonnou, nýbrž jen metodickou pravomoc. Koordinovalo se, jaké typy fondů se mají uspořádat, na co se zaměřit na kontrolách spisové služby, jakou podobu a obsah mají mít plány práce a zprávy o činnosti. Porady mívaly občas volný program, našel se čas i na prohlídky okolí včetně návštěvy blízké zříceniny Tolštejna.

S archiváři z jiných krajů jsme se setkávali na nejrůznějších historických konferencích. Poznal jsem, jaké poklady se skrývají ve fondech měst Žatce a Loun a jaká by byla škoda je nevyužít. Bohužel jsem se mohl nořit jen do písemností od husitských válek výše. Čtyři semestry latiny na fakultě u Josefa Bejlovce mi sice poskytly slušné základy, ale na středověké listiny to nestačilo. A tak jsem zůstal u raného novověku. Místem setkávání samozřejmě byly i celostátní archivní konference. Nezapomenutelná ovšem byla školení v institutu ministerstva vnitra v Benešově. Po obsahové stránce nikomu mnoho nedala. Podstatné ale byly večery, naplněné diskuzemi o všem možném včetně archivnictví často až do zavírací hodiny příslušného pohostinství.

Samostatnou kapitolu archivního života představují badatelé. Asi do roku 2000 jsem se jim obvykle věnoval sám. Většinu tvořili studenti. Vycházel jsem jim vstříc, jak to šlo. Kvůli nim jsem zavedl badatelský den i v pátek. Často končili s přednáškami už ve čtvrtek a pátek byl jediný den, kdy mohli do archivu přijet. Pomáhal jsem jim radou, vymýšlel témata a půjčoval jim svoje Dějiny českého dějepisceví od Kutnara, které byly tehdy nedostupné. Archivní knihovna sice byla teoreticky prezenční, ale u nás to neplatilo. A všechny knihy se vrátily. Některé dotazy byly zajímavé. Jednou přišel vojáček základaček a ptal se, jaké máme v archivu dopisy od Sába. Také jsem občas dělal oponenta diplomek. Některé práce byly přínosné. Někdy jsem se ale chytal za hlavu nad úroveň pravopisu budoucích nositelů akademického titulu.

Začátkem 90. let vtrhly do archivů počítače. Měl jsem výhodu, že jsem už v roce 1988 vlastnil americký počítač Eagle Spirit s operačním systémem DOS a databází DBase. Přivezl mi ho švagr Jiří z USA, kam v roce 1968 emigroval. Díky tomu jsem neformálně zacvičoval spoustu archivářů a pracovníků spisoven v obsluze těchto zařízení, které archivářům nepředstavitelně usnadňují práci, ale také ji dokážou pěkně komplikovat. Působil jsem i v komisi při archivní správě, která se v 90. letech šířením počítačů zabývala.

Neznám okresního archiváře, který měl v roce 2003 radost z toho, že se jeho archiv stal organizační složkou SOA. Skončila doba relativní autonomie v rámci okresních úřadů.

Nemohli jsme už nakládat s rozpočtem podle vlastního uvážení, centralizovaly se nákupy provozních věcí, zavedly se píchačky. Naštěstí litoměřický SOA řídili vždycky lidé, kteří měli pro okresní archivy pochopení, nezavalovali je zbytečnou administrativou a vystupovali kolegiálně. To platí jak pro Marka Poloncarze, tak Vítězslava Lisce. A to vůbec nepíšu s ohledem na to, že text vychází v periodiku vydávaném SOA. Ve všech oblastních archivech to takové nebylo. Ale archivaření pod okresem mě bavilo víc.

Dušan Třeštík kdesi napsal, že archivy jsou smetiště dějin. Je to výstižné. Často jsem přemýšlel o tom, že v archivech jsou stovky kilometrů písemností, které nikdo nikdy nestudoval, kartony, které od jejich inventarizace nikdo neotevřel a už ani neotevře. Co se všemi těmi mraky krabic registratur okresních a krajských úřadů, soudních spisů, finančních úřadů, pojišťoven a dalších institucí? A navíc snad třetina z nich je německy. Bohužel si nevzpomenu kde, ale v jednom článku v Archivním časopisu se kdysi psalo, že se využívají asi čtyři procenta všech archiválií uložených v archivech. Dnes je doba, kdy se informace čerpají hlavně z internetu, a diplomky bude brzy spisovat umělá inteligence. Zkusil jsem jí zadat napsání pamětí, které právě píšu, a nedopadlo to vůbec špatně.

Nejintenzivnější pocit užitečnosti archivu jsem měl krátce po roce 1989, když začaly restituice. Začaly k nám proudit davy lidí, kteří potřebovali doložit vnosy mrtvého a živého inventáře do JZD, ve sbírkách listin k pozemkovým knihám potvrdit majetkový vztah k nemovitostem a podobně. Až mi přijde neuvěřitelné, že lidé tehdy párkrát stáli ve frontě i na chodbě na schodišti. A hodně jsme pomohli Polákům, kteří byli na Žatecku a Podbořansku nasazeni na práce za 2. světové války. Díky tomu jsem poznal zahradu polského velvyslanectví, kam mě spolu s několika dalšími archiváři (vzpomínám na Věru Hladíkovou z Ústí) pozval na recepci při příležitosti státního svátku pan velvyslanec.

Co se mi v archivu povedlo, ať posoudí jiní. Víím, co se mi nepodařilo: postavit nový archiv. Upřímně řečeno si nejsem jist, jestli jsem pro to v posledních letech, po dosažení šedesátky, udělal všechno. Ale asi bych stavbu příliš neuspíšil. Jsem ale rád, že se mi ve spolupráci s paní Janou Krátkou z Úřadu pro zastupování ve věcech majetkových v Lounech a starostou Janem Kernerem podařilo opatřit pozemek, na němž dnes archiv stojí. Dlouho ležel ladem, než se na něm postavila architektonicky zajímavá nová budova.

To by byl asi vhodný a běžně očekávaný závěr. Já bych chtěl ale skončit jinak, podivuhodnou historkou o své komunikaci s Jakoubkem z Vřesovic. Po roce 1990 se v Lounech, tak jako všude, přejmenovávaly ulice. Vždycky mě zajímala osobnost husitského válečníka Jakoubka z Vřesovic. A protože jsem zasedal v místopisné komisi, podal jsem příslušný návrh. Tehdejší ředitel lounského muzea Bedřich Štauber měl sice námitky v tom smyslu, že si to Jakubek nezaslouží, že u Želenic potřel své bývalé spolubojovníky a byl to kořistník. Mně se ale podařilo v roce 1991 v zastupitelstvu návrh prosadit, ovšem jen v podobě „Jakoubkova“. V Lounech ovšem dnes už nikdo neví, jakého Jakoubka cedule na rohu ulice označuje. Ale Jakubek mi poděkoval. V roce 1993 dorazil do lounského

archivu z USA soubor pěti listin z 15. století. V nejdůležitější z nich z roku 1443 se Jakoubek zavázal, že zastavuje nepřátelství s městem Žatec. Mohl mi listinu poslat už o dva roky dříve; asi čekal, až nastane kulaté výročí od jejího vydání.³

*Bořivoj Lůžek na oslavě svých 60. narozenin v Oboře.
V popředí Ivan Martinovský, vzadu restaurátor
SOA Litoměřice Václav Vokráčka.*

³ ROEDL, Bohumír, *Návrat středověkých listin z USA*, Archivní časopis 44, 1994, s. 34–38.

ARCHIVNÍ VZPOMÍNÁNÍ

*Oslava 60. narozenin Bořivoje Lůžka 14.4.1981 v jeho bydlišti v Oboře.
Zleva: Ivan Martinovský, Josef Bechyně, Jindřich Holeček ze SOA Chomutov, oslavenec,
kštica vlasů za ním patří autorovi textu, Albín Kuthan, Ladislav Dušek, Jindřich Tomas,
pracovník AS MV. Jména sedících mužů v popředí zavál čas. Foto: Vladimír Kaiser*

*Oslava narozenin Bořivoje Lůžka, v popředí Ladislav Dušek, Helena Smíšková,
stojící – autor příspěvku*

SETKÁNÍ ARCHIVÁŘŮ

Hana Barusová

Podivínství archivářů, to je jev, se kterým se člověk setkává na všech úrovních a ubránit se tomu, to vyžaduje velké myšlenkové úsilí. To je moje zkušenost z dlouholeté archivní praxe.

Eduard Mikušek

V pondělí 17. dubna 2023 se v ředitelně SOA Litoměřice sešli Ladislav Dušek,¹ Eliška Králová,² Eduard Mikušek³ a Jitka Solská,⁴ aby zavzpomínali na své působení v archivu. Setkání byli přítomni Vítězslav Liseč, Daniela Brokešová, Sabina Dušková, Hana Legnerová a Hana Barusová, a protože všichni zúčastnění souhlasili s nahráváním, mohl být pořízen následující zápis.

HB Co vás přivedlo k archivnictví?

LD Já začnu, jsem nejstarší. V podstatě to byl zájem o historii. Od malička jsem hodně četl, ještě jsem stihnul takový ty knížky, který pak byly po únoru zakázaný, o anglických letcích. A pak samozřejmě Jiráska, Sienkiewiczze, Dumase... Já myslím, že ta cesta byla u nás u všech stejná. Já jsem od sedmé třídy věděl, že chci studovat historii. Matikář chtěl, abych šel na matematiku, přemlouval rodiče na rodičovských schůzkách, ale pak jsem na tu přihlášku napsal tu historii. Jenže jsem netušil, že od roku 1956 byla už jenom dvouoborová pedagogická historie. Tak jsem přišel na přijímačky a pan, později profesor, Kavka mě zavolaal a sdělil mi, že si musím k té historii vybrat další obor a nabízel mi češtinu, tu jsem nechtěl, tak druhá možnost bylo archivnictví...

EM To jsem nevěděl, můj osud je podobný...

LD Tak jsem se tam dostal. V šedesátém roce jsem se sem dostal na praxi. V té době byl archiv úplně maskulinizovanej. Jediná ženská byla paní Součková. Jinak tu bylo málo lidí, tenkrát ještě existovalo Archivní oddělení. Tomu šéfoval policajt, Jonáš, kterej pak byl starostou v Jablonci, a tam byly takový ty referentský věci – dohled na okresní archivy,

¹ Ladislav Dušek (24.1.1940), SOA Litoměřice 1962–1965 a 1975–2003, okresní archiv Ústí nad Labem 1969–1972, ředitel SOA Litoměřice 1975–1985 a 1990–2003.

² Eliška Králová (20.7.1958), SOA Litoměřice 1996–2021.

³ Eduard Mikušek (18.3.1946), Podnikový archiv SHD Most 1969–1971, Kabinet dějin SHD Most 1971–1973, Státní oblastní archiv Litoměřice 1973–, UJEP. Historik, archivář a pedagog.

⁴ Jitka Solská (15.4.1946), Státní ústřední archiv Praha 1966–1967; Státní oblastní archiv Litoměřice 1967–2011.

podnikový archiv. ... A z archivářů – dole byl Vokráčka⁵ s Kuthanem,⁶ paní Součková, byl tu Macek,⁷ coby šéf, Jirka Čmuchař,⁸ to byl šéf prvního oddělení, byl tu starej Kolert, který o Mackovi říkal: „Přečtete si ho pozadu“, protože on byl proslulej tím, že bájil. Třeba někomu namluvil, že teď objevili někde stodolu plnou barokní muziky, plnou not, a pak přijel nějakej badatel, chtěl vidět ty noty a tady na něj koukali jak na blázna, o ničem nevěděli a co znám z vyprávění, tak takovejchhle afér tady byla spousta.

JS A co Pepa Bechyně?

LD Ten, myslím, přišel, až když já jsem se vrátil z vojny. Tak jsem tady dělal před vojnou a pak po vojně mi Macek nabídl, jestli bych tu nechtěl dělat, tak jsem řekl, že jo. Byl jsem tady rok, než jsem nastoupil na aspiranturu. Chtěl jsem jít do historického ústavu v Římě, o kterým se říkalo, že se obnoví. Jenže pak přijely tanky a bylo všechno jinak. Tak jsem nastoupil do archivu v Ústí, tam jsem byl tři roky, pak jsem byl na fakultě, ale to si neumíte představit hroznější atmosféru, takže při první příležitosti jsem odtamtud zdrhnul, když mi nabídli, abych šel dělat ředitele. Práce je to zajímavá, jen tehdy byla nevýhoda té dvoukolejnosti, že jsme po stránce personální, finanční a kádrový spadali pod policajty, ale je to celkem nezajímalo, tak díky tomu tu byl klid.

HB A co přivedlo k archivnictví Vás, paní Králová?

EK U mě byl taky na prvním místě zájem o historii. Měli jsme na gymplu skvělého pana profesora Procházkou, který byl pronásledovaný režimem a půjčoval těm vyvoleným zakázaný knížky, třeba Ludvíka Vaculíka, v r. 1977, kdy probíhala normalizace. No a jeden starší spolužák, co byl o ročník výš, tak ten šel do Brna na archivnictví. A my jsme tam

⁵ Josef Vokráčka (7. 9. 1930–29. 11. 1988), SOA Litoměřice 1957–1988. Archivní fotograf, zakladatel fotografické dílny archivu. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

⁶ Albín V. Kuthan (6. 1. 1927–20. 1. 2012), SOA Litoměřice 1955–1988. Konzervátor a restaurátor, knihvazač. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000. A také: https://litomericky.denik.cz/zpravy_region/zemrel-mistr-knihar-albin-v-kuthan-20120120.html

⁷ Jaroslav Macek (19. 12. 1925–26. 2. 2008), Městský archiv Litoměřice 1947, SOA Litoměřice 1948–1990, do r. 1968 ředitel archivu. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000. A také: Radek LIPOVSKI – Lumír DO-KOUPIL – Aleš ZÁŘICKÝ, *Lexikon českých historiků 2010*. Vydání: 2., upravené. 2013.

⁸ Jiří Čmuchař (23. 4. 1934), SOA Litoměřice 1960–1963, Krajská správa ministerstva vnitra, archivní oddělení Litoměřice 1963–1966, náčelník; Státní okresní archiv Litoměřice 1966–1967, ředitel archivu. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

šli z ročníku tři: Renata Pisková,⁹ ta dělá v Jihlavě ředitelku, pak Jiřina Štouračová,¹⁰ ta zůstala na fakultě, no a já.

JS I u mě to byl zájem o historii. Maturovala jsem z dějepisu, ale pohovory jsem dělala na knihovnickou školu, kam jsem se nedostala. No a teď co? Tak jsem hledala, kde bych zakotvila, a naše mamka se znala s paní Čapkovou,¹¹ která tu dělala fotografku a ta mi dohodila práci tady, takže přes prázdniny – červenec, srpen – jsem dělala tady, a pak mi slíbili, že od prosince mě vezmou. Bez zkušeností jsem začínala od jednodušších věcí ke složitějším a s praxí mi hodně pomohl pan Janoušek.¹² Tak jsem pak nastoupila v prosinci a rozhodla jsem se jít studovat archivnictví. Dělala jsem přijímačky a tam mě vzali, takže tady v archivu jsem byla až do toho konce září a pak jsem nastoupila v Praze na archivnictví.

EM Při té příležitosti bych chtěl vzpomenout náš ročník, kam jsme společně s Jitkou nastoupili v roce 1964/1965. Tam jsme měli nově jako předmět Konzervaci archiválií, to přednášel doktor Nuhlíček,¹³ tehdy snad místoředitel Státního ústředního archivu. On pendloval mezi archivem oblastním a ústředním a ty přednášky se konaly v jeho pracovně v budově Státního ústředního archivu, dnes je tam Muzeum hudby. Na závěr toho kurzu (měli jsme ho spolu se studenty čtvrtého ročníku, ale ti moc nechodili, ačkoli my jsme se taky nepřetrhli) ...

LD To byl tehdy nový předmět, my ho ještě neměli.

JS Ale ze zkoušky dostali všichni jedničku.

EM Na závěr nás Nuhlíček vzal do fotografické dílny a tam se s námi vyfotografoval a Jitka i já tam jsme. Z dalších spolužáků je tam Vilda Šedivec...¹⁴

JS A Křesadlo,¹⁵ ten pak šel do Jihlavy.

EM Karel Křesadlo když zemřel, tak jsem byl zrovna výjimečně na fakultě a tam leželo jeho parte. To byla taková náhoda, že mi to dodnes vrtá hlavou, jestli jsou snad věci mezi

⁹ Renata Pisková (23. 12. 1957), Státní okresní archiv Jihlava 1997-x. Historička, archivářka a muzejní pracovnice, ředitelka Státního okresního archivu Jihlava. Zaměřená na novodobé dějiny a regionální dějiny Jihlavy. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

¹⁰ Jiřina Štouračová (28. 12. 1957) pracovala jako archivářka u Pozemních staveb Brno a v Archivu MU Brno. Na Masarykově universitě působí dodnes, vyučuje archivnictví a státní správu.

¹¹ Halina Čapková (30. 6. 1928), v SOA Litoměřice 1961-1985.

¹² Pavel Janoušek (23. 8. 1928), v archivu pracoval pravděpodobně již od jeho založení.

¹³ Josef Nuhlíček (4. 2. 1910–12. 5. 1977), pracoval v řadě archivů, na FF UK působil mezi lety 1959–1975 jako externista (konzervace archiválií). Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

¹⁴ Vilém Šedivec (2. 11. 1945–10. 7. 1998), archivnictví nedostudoval, později malíř.

¹⁵ Karel Křesadlo (18. 12. 1944–29. 7. 2020), Státní okresní archiv Jihlava 1969–1997, od 1978 ředitel archivu.

Stojící zleva: Sirotek/Syrotek (nedostudoval), Václav Bartoš (nedostudoval archivnictví, později ředitel muzea v Písku), Květa Šalerová (provd. Kocourková), Karel Křesadlo, Jaroslav Holoubek, Blanka Žohová (provd. Křesadlová), Zdeněk Vančata (archiv Tábor), Eduard Mikušek. Sedící zleva: Jitka Solská, Hrdličková (nedostudovala), Josef Nuhlíček, X, Vilém Šedivec (nedostudoval). Soukromý archiv E. Mikuška

nebem a zemí. V Praze na fakultu jsem celá léta nechodil nijak často a zrovna tam přijdu, když na pultě recepcce leží jeho parte. A to mě dodnes mrzí, jak jsem líněj, že jsem neposlal kondolenci, přestože jeho manželka byla nejenom naše společná spolužačka z fakulty, ale pocházela z Litvínova a maturovala spolu se mnou, tedy v paralelní třídě. Ale tu Blanku Žohovou, jak se jmenovala za svobodna, jsem od školy neviděl. Ona tu školu nedodělala a pracovala pak v Jihlavě v knihovně.

JS Já jsem pak to archivnictví taky nedodělala, ale šla jsem pracovat do Státního ústředního archivu v Karmelitské a nakonec mě zase vzali sem, takže od března 1967 jsem pak už pracovala tady v Litoměřicích.

HL Jak jste byla dlouho v archivu na Karmelitské a s kým jste spolupracovala?

JS Byla jsem tam půl roku. Pamatuji si na Stupkovou.¹⁶ Jak jsem tam byla krátce, tak už nevím, co jsme tam přesně dělali, ale vzpomínám si na takovou tmavou pořádací místnost, kde jsme pracovaly ještě s jednou kolegyní, něco jsme měly skartovat, ale chtělo se nám hrozně spát... A pak jsme jezdili s Bimanem¹⁷ na skartaci na ministerstvo, snad průmyslu, tam měli páter noster, to mě zajímalo...

EM Já jsem tehdy také navštívil Ministerstvo průmyslu. To bylo v době, kdy jsem ještě před koncem studia už pracoval jako archivář Severočeských hnědouhelných dolů. Já tam nastoupil od 1. února 1969. No a ten rok 1969 a 1970, to byla doba velkých transformací, vznikla Česká socialistická republika, vznikala ministerstva – česká, federální – prostě celá ta státní správa se měnila, z toho byli všichni na větví, na těch ministerstvech, a já jsem zjistil, že nevím, komu by se měly posílat ty skartační návrhy, a tak jsem se obrátil na to Ministerstvo průmyslu, protože Ministerstvo hornictví bylo nějak zrovna zlikvidovaný... Já tam nastoupil ještě při studiích, ale to prostředí tam na mě působilo tak, že já bych se snad upil, kdybych tam zůstal a jak to šlo, utekl jsem do Žitenic. Tam jsem měl o tři tisíce měsíčně míň a neměl jsem byt – to v Mostě byl služební byt – ale stejně jsem utekl. V Žitenicích, když jsem pak už působil samostatně, když Křivka¹⁸ odešel do důchodu, no tak jsem se musel věnovat i administrativě, a teď jsem zjistil, kolik je tam nevrácených výpůjček, který Křivka neurgoval. A to byly výpůjčky, který měly špičky historického ústavu, Jurij Křížek,¹⁹ Kočí²⁰ a tak dál. Tak já jim všem odcitoval příslušný paragrafy a Křížek poslal jednoho svého asistenta, aby mi to dovezl a Kočí přijel sám, přivezl to a omlouval se, protože já poslal tak výhrůžnou urgenci.

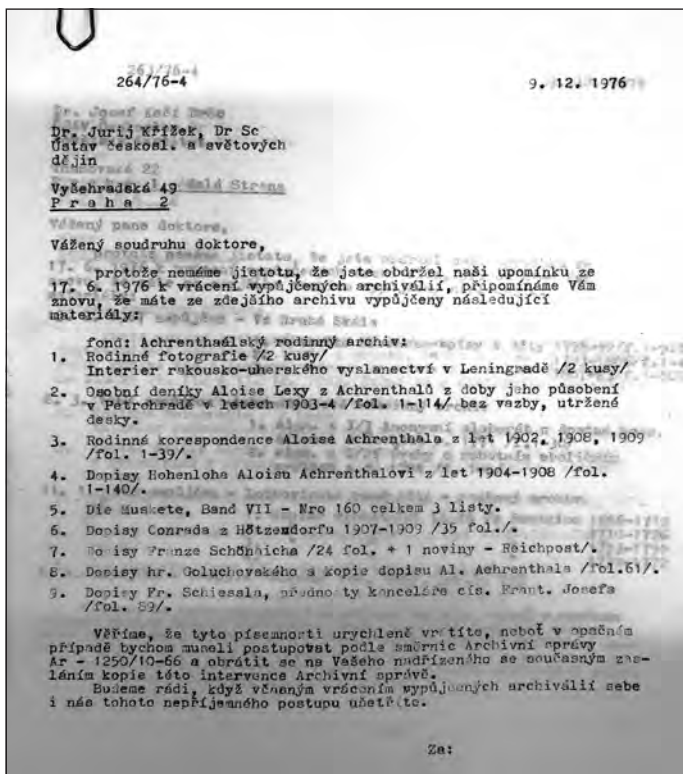
¹⁶ Marie Stupková (4. 9. 1930–24. 8. 2021), Ústřední archiv ministerstva vnitra Praha 1953–1954, Státní ústřední archiv Praha 1954–1989. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

¹⁷ Stanislav Biman (31. 10. 1938), Státní ústřední archiv Praha 1964–1984. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

¹⁸ Josef Křivka (25. 12. 1913–22. 6. 1990), Zemědělsko-lesnický archiv Roudnice nad Labem 1951, Zemědělsko-lesnický archiv Pátek nad Ohří 1956–1962, pobočka SOA Litoměřice v Žitenicích 1962–1974, vedoucí pobočky. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

¹⁹ Jurij Křížek (2. 11. 1919–16. 8. 2015), Archiv hl. m. Prahy 1939–1945, Zemská archivní sekce při sekretariátu Zemského národního výboru Praha pro evidenci uměleckých a historických památek 1945, ministerstvo vnitra Praha, zpravodajský odbor, květen 1945–1951 (pověřen shromažďováním písemností německé civilní okupační moci), Politický archiv Kanceláře prezidenta republiky 1948–1949. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

²⁰ Josef Kočí (6. 10. 1922–13. 10. 1986), předseda vědecké archivní rady ministra vnitra 1957–1970, historik zaměřený na PVH, archivnictví a dějiny raného novověku. V letech 1977 až 1984 zastával funkci vedoucího odboru památkové péče Kanceláře prezidenta republiky Gustáva Husáka.

Výhrušný dopis dr. Juriji Křížkovi, 9. 12. 1976, spisovna pobočky Žitenice, nezpracováno

HB Paní Králová, a co Vás z Moravy přitáhlo až do Mostu?

EK No po škole jsem se sem vdala. Ještě jsem tam šla jako svobodná a našla jsem si práci právě u těch Severočeských dolů, jako dokumentátor, pak jsem se vdala, měla jsem děti, a když jsem se vracela, tak mi nabídli místo v archivu po paní Hyxové.²¹ Nejdřív jsem tam byla asi rok jako normální pracovník, a pak jsem dělala jakoby vedoucí toho archivu. To už tam byly všechny ty dámy, které pamatovaly působení pana Mikuška, takže když se sedělo v poledne u kafe, tak se probírali živí s mrtvejma. No a jedna z těch dam, paní Říhová²² napsala kroniku toho pracoviště.

²¹ Anna Hyxová, Archiv SHD Most, od 1972 vedoucí.

²² Marie Říhová, Archiv SHD Most, autorka kroniky pracoviště.

SETKÁNÍ HISTORIKŮ

EM Ten archiv zakládala v 50. letech paní doktorka Fröhlichová²³ a do r. 1967 než šla do důchodu tam působila, pak tam byla ještě rok na brigádě. Ty dámy, co tam s ní pracovaly na ni rády vzpomínaly. Ona byla archivářka nesmírně kvalitní, protože byla absolventkou Archivní školy, ještě předválečné, začínala taky v Městském archivu pražském.

HB Kolik Vás v Mostě tehdy pracovalo?

EK Bylo nás šest dam asi na 500 bm, ale byla tam spisovna Generálního ředitelství, to obhospodařovala paní Ziková, tam se vozily stovky běžných metrů na skartace, tak jsme skartovaly a zbytek se předával pak do toho archivu. Potom po sloučení s Oblastním archivem ten objem materiálu hrozně narostl. To se stěhovalo ze Skalky, z Litoměřic a všechno jsme to vždycky tahaly samy.

HB Vy jste tam měla ten systém lokačních kartiček, kdo ho vytvářel?

EK Jak začaly holky – Alena André²⁴ a Vendula Kohajda²⁵ – stěhovat ty fondy ze Skalky, tak už mi to daly, a my pak v tom už jenom pokračovaly.

HB To je vlastně takové věčné archivní téma – depozitáře a stěhování...

JS To byl archiv v Pátku nad Ohří...

LD A potom v Libochovicích a na Skalce... Původně byl Pátek. Ten se v šedesátém roce stěhoval do Žitenic. A pak, akorát když jsem nastoupil, se stěhovaly ty Libochovice. To bylo 16 nákladních aut. Dělalí jsme všechno sami, žádná firma. Křivánek, Vokráčka, Kuthan, já, Špatenka²⁶ a Janoušek, kterej měl jednu ruku. Když byl hodnej šofér, tak nám pomoh.

V šedesátém roce byla reforma správy, spojily se ty dva kraje a liberecká pobočka byla ve věznici. Než jsem šel na vojnu ve dvašedesátém roce se ta věznice musela vyklidit do šilene krátký doby. Tak se něco odvezlo do Děčína, co byly velkostatky – Frýdlant a Grabštejn, něco se přivezlo do Litoměřic a věznice se vyklidila.

JS To bylo v Liberci, nebo v Jablonci?

LD V Liberci. Něco se dalo i do Jablonce... No byla to akce. Vozilo se nákladáky. Třeba do tý Tatrovky 111 se vejde 1500 krabic.

JS Pak se stěhovalo na Skalku, ty komunistický věci, to bylo kdy? To si pamatuju, že to byl leden, jaká byla zima a my to tahali, zapadlo auto a my ho rvali v těch modrých pláštích...²⁷

²³ Zdeňka Fröhlichová (5. 8. 1908–30. 3. 1988) Archiv hl. m. Prahy 1934–1942, Archiv SHD Most 1952–1968, vedoucí archivu. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

²⁴ Alena André (11. 10. 1945), v SOA Litoměřice 1973–2004.

²⁵ Venuše Koháková (24. 7. 1955), v SOA Litoměřice 1972–1999.

²⁶ Ivan Špatenka (19. 10. 1939–30. 1. 2020), SOA Litoměřice 1964–2004.

²⁷ Stěhování KV KSČ po listopadu 1989.

LD No, protože to byl Ryšánek²⁸ a volal mu ideologickej tajemník, kterej se jmenoval Kohák a říkal, že oni musej vyklidit barák – a to ještě nebyla žádná dohoda – jestli bysme převzali archiv. A byla akce, stěhovalo se KV KSČ na Skalku.

LD Takže těch objektů, mezi kterejma se stěhovalo, bylo hodně.

JS A taky staré přírůstkové knihy se vedly ne podle počtu kartonů, nebo svazků, ale nákladních aut. Takže potom, když se zpřesňovala evidence, tak se to strašně špatně dělalo.

LD Podívejte se, tyhle inventury, to je nanic. Já, když jsem nastoupil a dělal inventuru, tak najednou koukám dva roky potom, že nám z těch zpráv zmizelo asi 2,5 km. Tak asi tři roky jsme to dělali. Já povídám: „Franto, to je divný!“ a on do tý inventury zapomněl přičíst Žitenice. Nikdo si toho nevšiml.

EM No jistě...

LD Já jsem to tam další rok zase připsal, a nikdo si nevšiml rozdílu, že nám zase přibylo 2,5 km. On to nikdo nechte.

EM A proto jsem tomu taky nikdy nevěnoval žádnou péči.

JS No, jenže my jsme to pak musely zachraňovat.

HB Jak fungovala spolupráce mezi archivy a předávání zkušeností?

LD Jednak docházelo k přátelským kontaktům v rámci různých exkurzí. Výměna zkušeností.

EM První byla už před 89. rokem v Mariánských lázních, na podzim, ještě těsně předtím, než to padlo.

DB No a my máme fotky z konference archivářů v Mostě už v roce 1986.

LD To byla jenom při nějaké příležitosti.

EM To byla Ryšánkova akce.

JS Taky byla jedna v Kadani.

EM Ano, ta byla první, a to bylo nějak na začátku, jak jsem nastoupil do Žitenic.

LD To byl rok nějak 1975. To jsem tu byl taky asi měsíc.

EM To jsme stěhovali Červený Hrádek, nebo Klášterecký Thuny. To byla první akce s tou Kadani, to jsme tam spali v hotelu s Ivanem Špatenkou a nevím ještě, kdo třetí tam byl s námi, tak v tom hotelu pak byla ta konference.

LD No a pak samozřejmě porady – to byly třeba porady podnikových archivářů, ti v tom byly neaktivnější, nebo zemědělsko-lesnické archivy.

HB Vzpomenete někoho z tehdejších archivářů, kdo Vás třeba v začátcích ovlivnil?

EK V Brně, tam byla středověká diplomatika. U přijímaček byla paní docentka Dušková,²⁹ ona byla mimo jiné skvělá, protože já jsem měla v tom posudku, kterej tam šel se

²⁸ Josef Ryšánek (3. 6. 1941), ředitel SOA Litoměřice 1985–1990.

²⁹ Sáša Dušková (11. 3. 1915–24. 8. 2002), historička specializovaná na pomocné vědy his-

Okresní archiv Louny, narozeniny Bořivoje Lůžka, 14. 4. 1981, fotoarchiv pobočky Děčín – Zbrojnická

mnou ze školy, že navštěvuju kostel. Naše třídní z gymplu to tam napsala. No a u těch přijímaček byla zástupkyně SSM, teď já vyjevená ze zkoušek, a ona mi říká: „*No ale vy tady máte, že navštěvujete kostel!*“ Já nic, že jo. Načež paní docentka Dušková pravila: „*No, asi se Vám líbí ta varhanní hudba, že?*“ Ona byla skvělá, tohle jí nezapomenu do smrti. Tak mě vzali. V tom Brně to bylo všechno zaměřený na tu středověkou diplomatiku Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae et Moraviae, a tam pořád žil duch Šebánka³⁰ – Jindřich Šebánek a Sáša Dušková, to byli dva spolupracovníci, a Sáša Dušková pořádala takzvané Šebánkiády, čili to se koupil dort a všichni ti studenti si tam museli sednout, do tý pracovny a ona o něm vyprávěla.

torické a archivnictví, FF univ. Brno 1946–1980. Spolu s Jindřichem Šebánkem a později i Vladimírem Vašků připravila k vydání svazky IV/1–V/4 Codexu diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (vyšly v letech 1962–1993).

³⁰ Jidřich Šebánek (12. 10. 1900–14. 1. 1977), Moravský zemský archiv Brno 1923–1937, univerzita Brno 1937–1977. V letech 1948–1949 byl děkanem FF MU. Zde se mu podařilo vytvořit významné centrum PVH zabývající se studiem středověkého diplomatického materiálu.

EM Tak až renesanční osobností severočeského archivnictví byl Bořivoj Lůžek.³¹ On jednou pořádal nějakou exkurzi, při které jsme se stavovali v Jihlavě a tam jsme zašli do okresního archivu právě za Karlem Křesadlem a Lůžek, jak byl takový otevřený, tak zakřičel: „*Křesadlo! Raus!*“ No tak ten Karel vyšel...

LD Lůžek byl takovej svérázněj. Říká se o něm, že když šel něco vyřizovat na OV KSČ, tak zásadně zdravil: „*Pochválen buď Ježíš Kristus!*“, takovej provokatér. Taky se říkalo, že když byl sjezd historiků v Brně, nějak na začátku 60. let,³² když to začalo tát, všechno tam běželo přesně podle plánu a najednou se přihlásil do diskuze Lůžek, vystoupil a celý jim to tam rozmetal. A oni ho pak jmenovali do čela tý sekce Pomocných věd historických...

EM Která se právě na základě toho jeho vystoupení vytvořila na tom III. [sic] sjezdu čs. historiků...

LD On všechno věděl, všechno znal a byl velice aktivní.

DB On i restauroval. Máme tu od něj dvě zrestaurované pečeti.

EM Ano, on uměl všechno.

LD Taky zedničil, ten archiv v Lounech dal dohromady, v Daliborce zdil. Ten archiv doslova vybudoval.

EM Když přijel jednou do Žitenic, tak do návštěvní knihy napsal: „*Tak jsem se přijel podívat na ten černej démant.*“ To tam působila Zdenka Votočková,³³ černovláška. No a on zejména razil takové heslo: „*Archivář tu není od toho, aby každému oslovi dával seno do jeslí. To, myslím, by mělo platit stále.*“

HB Zmíníte své oblíbené téma, nebo fond?

JS Leta jsem dělala na matrikách a pracovala jsem s nimi ráda. Ale přímo fond, to asi ne.

EM Ty matriky to je parádní materiál. Já jsem teď zpracovával projekt pro Masarykův ústav, což mě donutilo projít obrovské množství matrik a teprve jsem je jako pramen plně docenil.

JS No, tak dlouho jsem dělala s matrikami a vlastní rodokmen jsem si neudělala. Až teď občas do toho koukám, když je to elektronicky, ale hrozně mě to štve na tom počítači, když jsem byla zvyklá si v tom sama listovat, založit, co je potřeba. No ale to se nedá nic dělat. Pak jsem k těm matrikám dostala ještě evidenci, to už mě tak nebavilo, ale bylo to potřeba.

DB A tím ses Jitko navždy zapsala do dějin archivu, protože to byla neuvěřitelně pečlivá práce, jakou jsi odvedla, na tom my dodneška stavíme.

³¹ Bořivoj Lůžek (21. 4. 1921–15. 5. 1987), Okresní archiv Louny 1949–1981. Více in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000.

³² IV. sjezd historiků v Brně, 1966.

³³ Zdena Votočková (23.6.1949), SOA Litoměřice 1975–1986.

SETKÁNÍ HISTORIKŮ

Termín: do 31. 3. 1981

O d ů v o d ň ě n í :

hygienickou prověrkou pracovního prostředí bylo zjištěno, že dvě kancelářské místnosti archivu na zámku v Žitenicích jsou vytápěny malými kamny na uhlí, která naprosto nestačí zajistit požadovanou teplotu 21 - 22 st.C. V zimním období zjištěno pouze 10 st.C při mrazech i 6 st.C. Protože takovéto prac. prostředí je naprosto nevyhovující a přine může ohrozit zdraví 3 stálých zaměstnanců, je nutno zajistit jiný zlepšený způsob vytápění, ku př. akumulacími kamny na noční proud do každé místnosti.

Proti tomuto rozhodnutí lze podat odvolání do 15 dnů ode dne doručení ke krajskému hygienikovi v Ústí n/Labem podáním u okresního hygienika v Litoměřicích.

Vyřizuje: MUDr. Milan K a l i n ý

Okresní hygienik:

MUDr. Josef P i n k a

Posouzení pracovních podmínek v žitenickém zámku hygienikem, 31. 3. 1981, spisovna pobočky Žitenice

3/1-82

6. ledna 1982

Z á p í s z v ý r o b n í p o r a d y pobočky SOA v Žitenicích, konané 4. 1. 1982

Při sestavování plánu práce na rok 1982 byly podrobně prodiskutovány úkoly jednotlivých pracovníků i celého kolektivu a současně byly uváženy některé další potřeby archivu jak v otázce vybavení a úpravy prostor, tak s ohledem na některé mimořádné úkoly odborného charakteru. V té souvislosti byl přijat kolektivní závazek zaměstnanců pobočky :

- provedou úklid po malování
- provedou společně revizi sbírky posezkových knih

Zaměstnanci pobočky vyjádřili uspokojení z toho, že -přestože nebyl splněn nářek okresního hygienika ze dne 19.2.1981 - byl požadavek revize elektroinstalace, na které závisí zapojení akumulčních kamek, přijat do kolektivní smlouvy, takže se ukazuje naděje, že celá záležitost se zlepšením vytápění pracoven pobočky dojde ke svému cíli. Zaměstnanci se shodli, že je to otázka naléhavá i přesto, že v současné době není situace v archivu nejhorší, zejména díky tomu, že se nám podařilo získat na úklid paní Rosenkranzovou, která také dokázala zajistit pro archiv uhlí kvalitní a výhověné.

Na výrobní poradě bylo také důrazně upozorněno, že dosud zůstává bez povšimnutí jeden z bodů zázpisu o bezpečnosti práce z 25.4.1981, totiž potřeba ochranného stavebního zásahu, který by zamezil sesuvu půdy v jihovýchodním opěrném záseku, což ohrožuje vlastní stabilitu archívní budovy. Tento zásah ovšem není ve vlastních silách zaměstnanců pobočky.

*Zápis z výrobní poradě
pobočky SOA v Litoměřicích,
konané 4. 1. 1982,
spisovna pobočky Žitenice*

EK Neskutečně pečlivá osoba.

SD A jaké měla Eliška oblíbené téma?

EK No jo doly, to byly ty moje milovaný doly. Ale taky se mi třeba líbil Riedl, ty sklárny, i když to bylo strašně náročný, ale já jsem vždycky měla radši ty složitější fondy. Čím starší a složitější, tím lepší.

LD Já jsem dělal všechno. Zajímavý byly ty soudy třeba, nebo ta prokuratura z 50. let.

Ale matriky, těch si taky cením. A i rodokmen jsem si sestavil. Jsem desátá generace za těch 350 let, co jsem našel a zatím jsem se ze všech členů toho rodu dožil nejvyššího věku.

EM Nejoblíbenější fond je nějaký investiční, ten na rozdíl od těch archivních vynáší.

Rozlučka Jitky Solské před odchodem do důchodu, 18. 3. 2011, zleva: Anna Hladová, Jana Vanišová, Markéta Vladyková, Pavlína Barcalová, Václava Dolejšová, Lenka Čabinová, Libuše Schejbalová, Veronika Kasíková, Hana Struhová, Iva Holobírková, Petr Kopička, Marek Poloncarz, Jitka Solská, Eduard Mikušek, Pavel Pech, Zdena Česalová, Josef Aschenbrenner, Helena Nedbalová, Sabina Dušková, Jiří Adámek, Marie Kuželková, Filip Šucha, Karina Zejbrdlíková, Tomáš Krýda, Vítězslav Liseč, fotoarchiv pracoviště

„PROPOJOVÁNÍ MINULOSTI S PŘÍTOMNOSTÍ MI PŘINÁŠELO RADOST A USPOKOJENÍ“

ROZHOVOR S HANOU SLAVÍČKOVOU, NĚKDEJŠÍ ARCHIVÁŘKOU DĚČÍNSKÉ POBOČKY STÁTNÍHO OBLASTNÍHO ARCHIVU V LITOMĚŘICÍCH

Otto Chmelík

Hana Slavičková (roz. Baladová) působila v děčínské pobočce, která se specializuje na správu severočeských zemědělsko-lesnických a šlechtických archivních fondů téměř čtyři desetiletí do roku 2010 a řadí se mezi pozoruhodné osobnosti zemědělsko-lesnického archivnictví. Od 2. poloviny 80. let 20. století byla velmi činná také navenek v oblasti, které se na lokální úrovni říká vlastivěda, a kterou dnes v rámci archivnictví zahrnujeme pod nový termín postarchivní péče. Jsme proto velmi rádi, že přijala nabídku ke vzpomínkovému a bilančnímu rozhovoru nejen o archivní službě pro Portu Bohemicu.

Jste rodačka z Děčína, celý život v tomto městě žijete a působíte pracovně. V Sudetech se ale vždy nabízí otázka, odkud přišla do pohraničí Vaše rodina.

O naší rodině říkávám, že putovala „po Labi dolů“, totiž z Krkonoš přes hydroelektrárnu v Přelouči do Děčína. Rodiče byli kantoři a přišli sem na výzvu vlády jít do pohraničí učit nově přišedší české děti. Otec byl v Děčíně už v červnu 1945 a pomáhal připravit zdejší školy na zahájení výuky. V budově české školy na Kamenické ulici, kam v září nastoupil, byl likvidován německý vojenský lazaret.

Jsou starší regionální rodinné kořeny pro Vaši generaci ještě podstatné? Tuto otázku pokládám, protože se stále ještě mluví o problému nedostatečné zakořeněnosti českých obyvatel bývalých Sudet. A otázka také souvisí s povoláním archivářky a regionální historičky, která se z podstaty své profese ohlíží do minulosti.

To je velice osobní otázka. Prakticky celý život jsem pracovala v Děčíně a troufnu si říct, že trochu taky pro Děčín. Miluji tohle město, tenhle kraj, mám zde přátele. Vždycky jsem byla přesvědčena, že se zde bude cítit doma, tedy *spřízněna s místem tělem i duší*, už ta generace, která tu bude mít hroby svých rodičů. Moji rodiče zde pochováni jsou, měla

Dámské osazenstvo děčínské pobočky na dvoře archivu v roce 1975. Zleva administrativní pracovnice Drahúše Pánková a archivárky Marcela Hamplová-Pokorná, Hana Baladová-Slavíčková a vedoucí pracoviště Helena Smíšková.

bych tedy k té generaci patřit. Ale před několika málo lety jsem si uvědomila, že něco je jinak. Asi jsem se pletla, asi nejde o hroby, nýbrž o kolébky a patrně nejen rodičů. Nikdy dřív jsem podobné myšlenky neměla a nejsem si jista, že mi k nim dopomohlo poznání genealogie otcova i matčina rodu. Přirozeně jsem pátrala po svých kořenech, v důchodu na to je dost času. S výjimkou dětství jsem nenavštěvovala místa, kde moji předkové žili, o některých jsem vlastně ani nevěděla... A jsme u meritů věci. Aniž bych to v sobě jakkoli pěstovala, zjistila jsem, že se v tom nehlubším nitru cítím jako Východočech z rovinatého Polabí. Přesto Děčíňankou zůstávám dál.

Vystudovala jste zdejší gymnázium, že ano?

Navštěvovala jsem humanitně zaměřenou třídu děčínské Střední všeobecné vzdělávací školy. Tak se tenkrát gymnázia nazývala. Bylo to uprostřed uvolňujících se společenských poměrů v polovině šedesátých let. V té době k nám doléhala slova a zvuky z neznámého světa svobody a demokracie, vycházelo hodně knížek, dosud neznámé překlady zahraniční literatury, vydávala se západní muzika a kina promítala filmy ze Západu.

V roce 1975 uspořádala pobočka Děčín „Výstavu archivních dokumentů k 30. výročí osvobození Děčínska sovětskými a polskými vojsky“. Na snímku před vchodem do archivu zleva Jaroslava Mackaňuková, Hana Baladová-Slavíčková, Marcela Hamplová-Pokorná.

Měli jsme vynikajícího třídního Ludvíka Lukuvku, profesora češtiny a literatury, výborného muzikanta, který si každý čtvrtek ráno odnášel z knihkupectví do školy hromádku nových knížek a přivedl nás k literatuře, jak naší, tak i světové. Literatura si nás zcela získala, četli jsme prokleté básníky, autory tzv. ztracené generace, existencialisty i poezii beatnické generace. Milovali jsme Josefa Škvoreckého, Bohumila Hrabala, Milana Kunderu, Vladimíra Holana ...

Podobně profesorka francouzštiny Jiřina Plaňanská, která některé z nás zformovala do doživotních frankofilů zprostředkováním nejen jazyka, ale též francouzských reálií a umění.

Co Vás přivedlo k zájmu o archivnictví?

Byla to v základu franština, co nasměrovalo moji životní dráhu k archivnictví. V našem archivu jsem poprvé pracovala jako brigádník již před nástupem na fakultu, v lednu až srpnu 1967. Tehdy archiv řídil laskavý pan dr. Košťál. Jak jsem už řekla, přivedla mě sem francouzština. Dostala jsem za úkol pročíst korespondenci Sidonie Chotkové, roz.

Clary-Aldringenové, hlavně ze 70. let 18. století, a sledovat případné zmínky nebo pasáže týkající se společenských poměrů. Převážně jsem se však podílela na celostátním soupisu gruntovnic. Těch osm měsíců mě získalo pro archivařinu.

V září 1967 jste nastoupila do studia archivnictví a pomocných věd historických na pražské filozofické fakultě. Jak jste jako studenti vnímali tehdejší společenskou atmosféru?

V červnu 1967 se konal historický IV. sjezd spisovatelů, který představoval spolu s říjnovými strahovskými událostmi (*Chceme světlo*), s polevující cenzurou a s projevy jednotného postoje k nutnosti reformem předzvěst blížící se změny poměrů. Mezi studenty bylo rušno, cítili jsme, že se něco chystá. Pražské jaro znamenalo uvolnění ve společnosti, a to přinášelo optimismus a nové naděje. Všechno jsme prožívali velmi intenzivně, pořád se něco dělo a všude se diskutovalo, vylepovaly se plakáty a letáky. Začaly vycházet do té doby zakázané knihy a muzika. Chodili jsme do Violy, do Semaforu, do Krejčova Divadla Za branou, do Reduty na jazz, na Evu Olmerovou. Příslib nové doby přinesl euforii, lidi na sebe začali být hodní, ohleduplní. Pozdější disidentka Petruška Šustrová tehdejší atmosféru někdy přirovnávala k ovzduší panujícím mezi fanoušky fotbalového klubu.

A potom přišel osudný 21. srpen 1968.

V srpnu 1968 jsem byla u přátel ve Francii, odkud jsem se vrátila počátkem září prvním přímým vlakem. Nejistoty vystřídalo rozčarování a smutek. Okupace přinesla našťvanost a nemohoucnost, ale o tom už bylo snad všechno řečeno a napsáno. V listopadu 1968 se konala studentská okupační stávka, vlastně jsme jako studenti vydrželi ve vzdoru nejdéle. Na fakultě vládla protestní a hektická nálada. Drželi jsme hlídky, zástupci podniků nám přicházeli vyjádřit podporu, lidé přinášeli potraviny i nějaké sbírky hotovosti, také záso-by pepře pro ochromení čichu služebních psů. Pan docent Ivan Hlaváček nám ráno nosil čerstvé mléko. Výsledkem stávky zůstalo památné, nenaplněné “desatero” požadavků nastolení demokracie a odchodu vojsk Varšavské smlouvy.

O činu Jana Palacha jsme se dozvěděli na fakultě, když jsme čekali před nějakou přednáškou na chodbě, a zůstali jsme v šoku. Nikdy nezapomenu na onen den v mrazivém lednu 1969, den Palachova pohřbu. Byl to ohromně silný zážitek, ulice úplně zaplaveny lidmi, jedna hlava na druhé, ticho a jen dopad tisíců pomalu kráčejících nohou. Nikdo nemluvil, jedna cigareta se nezapálila. Celých pět hodin uplynulo ve znamení nejvyšší důstojnosti. Při vzpomínce na tichou demonstraci více než dvou set tisíc lidí dodnes cítím pohnutí.

Co se dělo po lednu 1969 na fakultě a jak pokračovalo Vaše studium?

Od roku 1969 začali postupně odcházet za hranice kolegové studenti. Vedoucí naší katedry prof. Zdeněk Fiala ji ubránil před změnami, které na fakultě nastaly po normalizační čistce v roce 1970, a podržel odborné asistenty Tomáše Pasáka, který měl být vyhozen, a Jana Kuklíka. Až po smrti prof. Fialy (1975), za jeho nástupce Zdeňka Bakovského, došlo ke kádrovým změnám, tehdy jsem ale již pracovala v Děčíně. Pana profesora Fialu jsme měli rádi pro jeho velkorysost a osobitý humor, jeho přednášky byly vždy skvělým zážitkem. Zkoušek u pana docenta, dnes emeritního profesora Ivana Hlaváčka, jsme se obávali, později jsme si jej však oblíbili. Vyzařovala z něho ohromná láska k edicím pramenů a k odborné literatuře. Jeho duch velkou měrou utvářel atmosféru na katedře, prodchnutou až posvátnou úctou k archiváliím a ke knihám.

Jedním z oborů, které byly nejvíce postiženy normalizačními opatřeními, byla historie. V důsledku velké čistky v roce 1970 museli opustit fakultu historikové František Kavka, Věra Olivová, Karel Durman či Jan Křen. Dvacet let pak jejich práce nevycházely. Vedoucí katedry československých dějin, profesor František Graus, neumožnil normalizátorům vyhození z fakulty tím, že odešel do exilu záhy po invazi okupačních vojsk.

Kromě výše jmenovaných pedagogů nelze zapomenout na dlouholetého legendárního latiníka Josefa Bejlovce, u něhož někteří jedinci uspěli třeba až na popáté pošesté.

V ročníku nás bylo dvanáct, z toho pět nás zakotvilo v archivech. Připomenu na tomto místě Vladimíru Hrubešovou (dnes Hradeckou) ze SOA Praha nebo Věru Smrčkovou (dnes Vávrovou) z Archivu Pražského hradu. Byli jsme docela dobrá parta, každé prázdniny jsme jezdili po Čechách na poznávací „čundry“, které organizoval kolega Pavel Bělina. V průběhu let jsme se přirozeně sblížili se studenty z vyššího i nižšího ročníku, například s Ivanou Horákovou (později Rakovou, dnes Čornejovou) či s Janem Urbanem. O dva ročníky výš studoval kolega Eda Mikušek, kterého jsme však dlouho znali pouze zezadu, protože vždycky měl hlavu ve čtecím přístroji.

A z pražské fakulty vedla přímá cesta do Děčína?

Promovala jsem a natrvalo nastoupila do našeho archivu v době utužující se normalizace v roce 1972. To byl rok, který poznamenal celou moji rodinu. Bratr, který se připravoval na maturitu a chtěl pokračovat ve studiu stavařiny, jeho spolužák a dvě kamarádky byli 20. dubna 1972 po hokejovém vítězství Československa nad Sovětským svazem na mistrovství světa bezdůvodně zatčeni, vyslýcháni a odvezeni do vazební věznice v Liberci. Protest proti jejich zatčení vyjádřili tehdy jak jednotlivci, tak například i Desto Děčín, n. p. nebo fotbalové kluby Kovostroj Děčín a Sklo Union Teplice. Bratr byl odsouzen děčínským okresním soudem k trestu jednoho měsíce podmíněně na jeden rok. Po odvolání zrušil tento verdikt Krajský soud v Ústí n. L.

Proces byl vykonstruovaný děčínským prokurátorem Oldřichem Uhlířem, který bydlel v sousedním domě. Skupinka šla přes most do Podmokel ke kamarádce poslouchat desky. Bratr s sebou tehdy nesl malou československou vlajčku ve formátu pro výzdobu oken. Bavili se normálně, nic nevykřikovali, najednou ale přijela dvě auta SNB, do nichž je nastrkali. Odsouzeni byli pouze kluci, a to s odůvodněním, že „obvinění svým vystupováním pobuřovali veřejnost a mohli by bývali působit na veřejné mínění vzhledem k silným nacionalistickým tendencím, které ve městě dosud trvají.“

Bratr byl záhy po propuštění z vazby postaven na střední stavební škole před volbu: Buď stáhnete přihlášku na VŠ, nebo musíme změnit posudek, který jsme Vám dali, takže se na školu stejně nedostanete. Tak místo na studia narukoval na vojnu...

Můj otec, vyškrtnutý z KSČ a suspendovaný, dostal infarkt, budoucí tchán byl z KSČ vyloučen.

Že bratrova „kauza“ a osudy našich otců postihnou také mne a mého manžela, jsme poznali v roce 1977. Byla jsem tehdy navržena na půlroční stáž v Archives nationales v Paříži, téměř celý rok jsem věnovala přípravě, a nakonec začala balit kufry. Soudruh kádrovák major Jaroslav (?) Slaviček z Krajské správy SNB v Ústí n. L. mi krátce před datem odjezdu zakázal vycestovat. Mimo jiné proto, že už jsem tam byla. Chvástal se tím, že o mém pobytu v roce 1968 vědí prakticky všechno a vyhrožoval, že bratrův „malér“ se s ním potáhne celý život. Jak se dalo očekávat, nikdo, ani ředitel archivní správy Vojtěch Sýkora, proti takovému rozhodnutí nevystoupil.

V letech 1976–1977 jsme téměř celý rok jednali na ONV Děčín o možnosti zaměstnání mého manžela Antonína Slavička v Okresním archivu v Děčíně. Místopředsedkyně s. Iva Jelínková a vedoucí vnitřního odboru s. Kristl zpočátku slibovali, co se slíbit dá – byt, vyšší plat, dokonce výběr zaměstnání v archivu nebo v muzeu. Když však do jednání vstoupil vedoucí kádrového odboru s. Bříza, situace se obrátila s tím, že „se objevily nějaké kádrové škraloupy v blízkém příbuzenstvu...“. Manžel zůstal zaměstnán v Okresním archivu v České Lípě, kam nastoupil po návratu z vojenské služby (1976).

Jaká práce na Vás čekala v archivu?

Opět díky francouzštině se mojí první větší prací stalo pořádání a inventarizace Rodinného fondu Rohanů ze Sychrova. Po rodinném archivu jsem zpracovala fond Ústřední správy rohanských velkostatků.

Bezčasí sedmdesátých let se v archivnictví alespoň zčásti naplnilo, když začaly ve větší míře vycházet edice archivních pramenů (kroniky, městské knihy, průvodce po fondech, soupisy urbářů, smolné knihy etc.). Podílela jsem se na posledních svazcích edice *Documenta Bohemica Bellum Tricenali illustrantia* (6 sv., 1971–1978). Zpracovala jsem soupis hospodářských instrukcí z děčínských fondů, který se snad zachoval ve spisovně archivu.

Jiný druh práce představovalo roku 1975 stěhování fondů kláštereckých Thunů ze zrušené pobočky v Klášterci nad Ohří do Děčína. Při manuálním přemísťování archiválií z nákladního auta do patra budovy nám pomáhali kolegové z Litoměřic, neboť osazenstvo archivu bylo s výjimkou topiče a údržbáře Antonína Suchánka pouze ženského rodu.

Pokud jde o pořádání a inventarizaci fondů, uspořádala jsem fond Velkostatek Velké Žernoseky a také fondy Velkostatek Hrubý Rohozec a Ústřední správa desfours-walderodských velkostatků. V osmdesátých letech jsme se spolu s manželem věnovali inventarizaci rozsáhlých fondů clam-gallasovských velkostatků Lemberk, Frýdlant a Grabštejn. V roce 1988 odešel Antonín Slavíček na Krajskou správu státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem a odtud v roce 1992 do Archivu Federálního ministerstva vnitra v Praze.

Ráda bych zmínila dvě aktivity, jimž jsme se věnovali koncem sedmdesátých a začátkem osmdesátých let, ačkoli první z nich s archivnictvím nesouvisela. V období po založení Charty 77 a posléze i VONSu jsme s manželem pracovali na rozmnožování dokumentů, které nám poskytovali naši přátelé ze studií, a které jsme v průklepech opisovali přes kopírák, a pak je vraceli do Prahy. Část jsme také předávali některým děčínským známým. Okruh případných zájemců zde však byl malý, nebo jsme o něm spíš nevěděli. Ani o nás se nevědělo. Dokumenty jsme ukrývali mezi kartony clam-gallasovských fondů.

Počátkem osmdesátých let jsme v archivu dvakrát uspořádali, vždy poslední víkend v srpnu, neformální tzv. Děčínské kolokvium, kam přijížděli historikové a archiváři, naši bývalí kolegové ze studií. Na téma, které bylo předem domluvené, zde přednášeli referáty, o nichž se poté diskutovalo. Scházeli se zde Jiří a Ivana Rakovi, Jan Frolík, Vladka Hradecká, Eda Mikušek, Petr Čornej, Tonda Kostlán, Pavel Bělina, Vráťa Vaníček, já a můj manžel.

Měla jste prostor také pro historické badatelské aktivity?

V době inventarizace rohanských fondů jsem zamýšlela věnovat se badatelsky tématu působení Rohanů v Čechách. Pustila jsem se do pořizování různých excerpt, nakonec jsem se ale od tématu postupně vzdálila. Začala jsem si uvědomovat, že nemálo mých vrstevníků, kteří v Děčíně vyrostli, vzpomíná na dětské hry v opuštěných domech bez povědomí o tom, že v nich docela nedávno žili Němci. Ještě v sedmdesátých letech se obecně spíš nevědělo, že Děčín byl Tetschen a Liberec Reichenberg. O odsunu se tehdy ještě nemluvilo, památky jako terminus technicus zajímaly většinou jen několik málo jedinců či „neznámé“ instituce.

Protože české literatury o Děčín a Děčínsku nebylo mnoho, došla jsem k tomu, že se budu více věnovat historické vlastivědě. Až později, roku 1993 byl ve sborníku z celo-

II. Severočeské archivní symposium v Litoměřicích v roce 1976. Manželé Hana Slavičková a Antonín Slaviček v uniformě vojáka základní vojenské služby. Žitenice

státní konference archivářů (téma Archivy a veřejnost) otištěn můj příspěvek *O potřebě a možnostech historické vlastivědy (na příkladu Děčínska)*. Na počátku připomenul záslužnou činnost Miloslava Košťála v padesátých a šedesátých letech i na tomto poli. Jeho archivní extenze se v prostředí poučenější veřejnosti staly nezapomenutelným pojmem. S nástupem normalizace z archivu dr. Košťál odešel, a tak skončilo zhruba na patnáct let šíření informací a lásky k Děčínu.

V intencích dr. Košťála měly vycházet sborníky regionální historiografie, jejichž zamýšlenou řadu zahájil první svazek *Z minulosti Děčínska* (1965). Další svazky redigovala vedoucí děčínské pobočky dr. Helena Smíšková, později spolu s manželi Vojtíškovými a s námi. Druhý svazek sborníku vyšel v r. 1974. K vydání třetího svazku (1977) se z finančních důvodů připojili českolipští archiváři a titul se rozšířil na *Z minulosti Děčínska a Českolipska*. Vydání posledního, čtvrtého svazku provázela komplikovaná jednání s úřady, vyšel až roku 1985.

Jelikož před rokem 1989 nebyly jiné příležitosti pro zveřejňování drobných článků, začala jsem publikovat v krajském, okresním a městském tisku. Po sametové revoluci se otevřely nové publikační možnosti, například od roku 1991 v obnoveném muzejním periodiku *Děčínské vlastivědné zprávy*, později i ve sborníku *Minulosti Českého Švýcarska* či jinde.

Na druhé straně přicházela nová témata s novými úkoly, s různými rešeršemi včetně historických rešerší pro stavebně historické průzkumy či s pozdějšími výzvami k autor-ské spolupráci na textech pro katalogy výstav: 1992 *Die Elbe. Ein Lebenslauf / Labe. Život řeky*, uspořádalo Deutsches Historisches Museum v Berlíně, Drážďanech a Praze; 1998 *Portrétní galerie Thun-Hohensteinů* v děčínském muzeu; 2001 *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost v 17. a 18. století*, upořádala NG v Praze; 2006 *Rytíři z Bünau v Čechách a v Sasku* na zámcích v Děčíně a ve Weesensteinu. V této souvislosti vyšla roku 2005 ve Sborníku Národního muzea studie o renesanční portrétní galerii rytířů z Bünau na hradě Děčín, napsaná ve spolupráci s PhDr. Lubomírem Sršněm.

Po roce 1989 si některá témata vyžádala společenská potřeba. To byla zejména obnova děčínského zámku nebo také restituční kauzy, především Františka Oldřicha Kinského z Buenos Aires. Jeho otec Ulrich Kinsky se roku 1938 angažoval, na rozdíl od svých příbuzných z chlumecké a kostelecké větve, v neprospěch Československé republiky. Udržoval osobní kontakty s některými vysokými pohlaváry říše Adolfa Hitlera, jehož nakonec osobně přivítal v České Kamenici.

Ulrichův výše jmenovaný syn zahájil v roce 2001 s Českou republikou rozsáhlé restituční spory, ve kterých se hodlal domáhat majetku v hodnotě cca 40 miliard Kč v severních, středních a východních Čechách. Dlouholeté spory zaměstnávaly několik soudů v Čechách. Některé podklady pro soudní jednání se nacházejí v archivech Kinských v Děčíně, jejich vyhledávání a kopírování pro potřeby advokátů a soudů si vyžádalo hodně času. Přestože se nároky Kinského ukázaly být neslučitelné s československým, resp. českým právem, syn Františka Oldřicha († 2009) požádal o znovuotevření této restituční kauzy, což však roku 2018 zamítl Ústavní soud.

Myslím, že pro vlastivědu a pěstování dějin města byl v 80. letech velkým impulsem archeologický výzkum na Mariánské louce.

Ano, od roku 1984 do 90. let se prováděl na Mariánské louce v Děčíně velmi úspěšný archeologický výzkum, vedený PhDr. Tomášem Velímským z expozitury Archeologického ústavu ČSAV v Mostě. Jelikož výzkum sliboval odkryt pozůstatky prvního města Děčína z 13. a 14. století, přilákal partu nadšenců, kteří se chopili krumpáčů, lopat a škrabek a několik sezón pracovali na vykopávkách (mj. Milan Rosenkranc, A. Slavíček, Pavla Chmelíková, Naďa Česáková, Alfred Bauer, Tonda Kočí, tehdy velmi mladý Vlasta Pažourek, později nástupce Milana Rosenkrance v čele děčínského muzea, aj.). Výzkum vzbudil zájem také v řadách širší veřejnosti, lidé se začali více zajímat o historii a památky. Když se v roce 1985 konala o výzkumu přednáška Tomáše Velímského, posluchači zcela zaplnili sál *Střelnice*.

Rozsáhlé archeologické objevy na Mariánské louce byly důvodem, proč byl Děčín v roce 1991 vybrán pro konání XXIII. celostátní konference k problematice historické archeologie, kterou v říjnu 1991 pořádalo děčínské muzeum a Památkový ústav v Ústí n. L. Účastnili se jí archeologové středověku z celého Československa i z Polska.

Éra normalizace byla z hlediska vlastivědných spolkových aktivit v podstatě mrtvá. Už ve 2. polovině 80. let se ale začala situace měnit.

Přesně tak, nadešel čas k vytvoření nějaké organizační platformy, kde by se mohly rozvíjet vlastivědné zájmy a historické poznání. V roce 1986 jsme založili s Hankou Pateliotisovou z Kulturního domu *Střelnice*, s Jarkou Lepeškovou z děčínského muzea a s manželem vlastivědný *Kruh přátel památek a historie* (KPPH). Protože v tehdejší době nemohl existovat samostatně, byl díky Hance převzat pod *Střelnici*, a tam se konaly přednášky. Když se stal roku 1990 ředitelem děčínského muzea Milan Rosenkranc, vzalo muzeum KPPH pod svá křídla a pro přednášky poskytlo muzejní studovnu. Jádrem společnosti představovala parta nadšenců z archeologického výzkumu, k níž se připojilo několik desítek zájemců. Z dob studií jsme měli kontakty na historiky a památkáře, které jsme zvali k přednáškám, jež brzy získaly nemalou pozornost veřejnosti.

Zorganizovali jsme také řadu výletů za památkami (Valtířov, Krupka, Šarfenštejn, Benešov n. P., Blansko, Vrabinec, Houska, Střekov, Žandov a Horní Police, Tokáň, Purkartice a Šaunštejn...). Vznikla rovněž sekce přátel historie lodní dopravy, která v muzeu dodnes přetrvává pod vedením Vlastimila Pažourka jako *Spolek přátel plavby*. KPPH byl v činnosti šestnáct let.

Plejáda přednášejících byla dlouhá a pestrá. Připomeňme z historiků Jiřího Spěváčka, Josefa Macka, Dušana Třeštíka, Roberta Kvačka, Lenku Bobkovou, Michala Svatoše, Zdeňka Radvanovského, Zdeňka Hojdu, Jiřího Mikulce, Víta Vlnase, Jiřího Raka, Ivanu Rakovou (Čornejovou), Petra Čorneje, Jana Smetanu, Tomáše Edela, Sylvii Ostrovskou, Michaelu Hrubou, Natalii Belisovou (dříve Natašu Steinovou), z archeologů Tomáše Durdíka, Evu Černou, Tomáše Velímského a Františka Gabriela, z památkářů Jiřího Škabradu, Vlastimila Šafránka, Břetislava Vojtíška, dále archiváře Eduarda Mikuška, kunsthistorika Lubomíra Turčana, disidenta, kazatele (Českobratrské církve evangelické) a spisovatele Ludka Rejchrtu, bohemistu a tlumočníka německého velvyslanectví v Praze Joachima Brusse, bohemistku a slavistku Věru Petráčkovou aj.

To už jsme se přehoupili přes přelomový rok 1989.

O zažitých historických meznících jako byl listopad 1989 a sametová revoluce nemohu hovořit jinak, než že znamenaly zásadní životní přelom, protože se rozpadl totalitní

Hana Slavičková ve své pracovně v archivu v Podmoklech ve Zbrojnické v roce 2000.

režim, zavládla svoboda a demokracie a začala se přetvářet občanská společnost. Mám v živé paměti velice intenzivní prožitky událostí do první volby Václava Havla prezidentem. *Ano, pane Ferdinandě Vaňku, stal se zázrak ...* Nezapomenu ale také na některé známé, kteří to vnitřní přesvědčení o zásadní změně neměli a dlouho se potýkali s nejistotou a strachem. Většinu ale spojovaly hektické počátky snahy dohnat ztracený čas.

Osudy lidí se začaly obracet. V okruhu mých přátel byl jedním z nejmarkantnějších případů Milan Rosenkranc, který byl z politických důvodů vyloučen ze studia a později se jako konzervátor památkové péče stal aktérem kauzy „Laskavě vraťte razítko!“, publikované v Rudém právu. Poté, co stanul v čele děčínského muzea, dostudoval vysokou školu. S lidmi se rychle měnily i osudy staveb. Vzpomínám na naši legendární studentskou hospodu *U Modré štiky* poblíž Klementina, která se po sametové revoluci stala koktejlovým barem. Sedávali jsme tam také s Láďou Horáčkem, jenž stačil ještě roku 1989 založit první soukromé nakladatelství *Paseka*, nebo s budoucím disidentem Honzou Frolíkem, který se po roce 1989 stal prvním ředitelem odboru Archivní a spisové služby ministerstva vnitra. Po revoluci začaly rychle a ve velkém množství vycházet zakázané knihy, z nichž jsme mnohé znali z šedesátých let, zčásti též z exilových vydání. Kina promítala trezorové filmy. *Zlatá šedesátá* jako by se v nás niterně oživila.

Ve změněných podmínkách se otevřel prostor pro publikační činnost. Snad stojí za připomenutí nadace *Vlastivěda okresu děčínského*, založená roku 1995 ve spolupráci s Mgr. Ladislavem Zoubkem, ředitelem děčínské Městské knihovny, a s Pavlou Chmelíkovou, památkovou aktivistkou. V rámci nadace byly vydány první tři tituly (Tomáš Horák, *Varhany a varhanáři Děčína a Šluknovska*; Petr Glöckner, *Fyzickogeografické a geologické poměry okresu Děčín*; Stanislav Kasík, *Heraldické památky na Děčínsku a Šluknovsku*). Před dokončením byl I. díl *Lexikonu obcí Děčína a Šluknovska*, když zákon o nadacích a nadačních fondech z roku 1997 zrušil možnost využít peníze pro publikační činnost.

V 90. letech vznikl prostor pro další společenské aktivity, na scéně města se objevil úkol, co se zničeným zámkem, je to také doba prvních návratů Thunů.

Koncem roku 1990 vznikla Společnost přátel Děčína Amici Decini (AD). Založili jsme ji se spolužáky ze střední i vysoké PhDr. Petrem Nádvorníkem, prvním ředitelem Úřadu práce v Děčíně a dlouholetým knihovníkem našeho archivu, zaměstnaným na částečný úvazek, a s PhDr. Stanislavou Holíkovou, vedoucí katedry Fakulty sociálně ekonomické UJEP v Ústí n. L., později první vedoucí děčínského pracoviště Fakulty dopravní Českého vysokého učení technického. Členstvo představovalo v prvních letech více než šedesát osob. V čele Společnosti stojí prezident, jako první vykonávala tuto funkci dr. Smíšková, od roku 2006 pak dr. Nádvorník. Zanedlouho po této obměně musel spolek hledat nová místa pro jednání svého výboru, jemuž do té doby, celých šestnáct let, poskytoval archiv prostor.

Společnost si vytyčila cíle zvelebovat město, šířit povědomí o památkách a přispívat k jejich záchraně, publikovat práce o nich a o městě vůbec, organizovat nejrůznější kulturní a vzdělávací akce (koncerty, přednášky, výstavy), zasadit se o obnovování tradic, a tak vcelku působit ke kulturně společenskému rozvoji Děčína. Na památkové objekty jsme osazovali a osazujeme pamětní desky. Zasadili jsme se o záchranu několika historických budov a kovové rozhledny na vrchu Studený u České Kamenice (1995–1997). Zjistili a prezentovali jsme skutečnost, že se na architektonické výzdobě budovy zdejšího gymnázia podílel český architekt Josef Zítek. Vykonávali jsme i nejrůznější sponzorskou činnost, ale organizovali také zahraniční zájezdy. Kromě cest po Provence, Toskánsku a Burgundsku jsme navštívili rodáky z Děčína v bavorském Nördlingen, sídle krajan-ského spolku Tetschen – Bodenbach (1992) a později uspořádali oslavy 50. výročí vylo- dění spojenců v Normandii (1994).

Obnova děčínského zámku, zdevastovaného sovětskou posádkou a převedeného do majetku města v roce 1990, se stala naléhavým tématem, které zajímalo širokou veřejnost. Z důvodu finanční náročnosti rekonstrukce, která vysoce převyšovala možnosti města, probíhala v prvních letech po odchodu sovětských vojáků nejrůznější jednání o případ-

ném prodeji zámku mezi vedením města a několika víceméně obskurními zájemci, která byla naštěstí neúspěšná. Začala se sice opravovat střecha, ale skutečným impulzem k zahájení rekonstrukce se stala až havárie v roce 1996, když se zřítilo celé podmačené jihovýchodní nároží zámku. Kromě článků o minulosti zámku a o nutnosti zachování této památky jsme spolu s dr. Holíkovou působily od roku 1991 v poradním sboru starosty Děčína pro otázky zámku.

Společnost Amici Decini zorganizovala na jaře 1991 dva první víkendy „Dnů otevřených dveří na děčínském zámku“, kdy poprvé došlo ke zpřístupnění zámku veřejnosti, což se setkalo s ohromným ohlasem. Později se tyto akce ještě několikrát opakovaly. V roce 1991 se v děčínském muzeu uskutečnilo první setkání se členy rodu Thun-Hohensteinů, kteří se zúčastnili vernisáže výstavy *Děčínský zámek v proměnách doby* a slavnostní mše v chrámu Povýšení sv. Kříže u příležitosti třístého výročí jeho vysvěcení. Téhož roku vydala Společnost brožuru *Zámek Děčín* (1991), kterou náš profesor ze SVVŠ Zdeněk Matys přeložil do němčiny.

Členové rodu Thunů, zejména Dr. Thomas Thun s tetami Idou a Theresií, začali každoročně navštěvovat Děčín a poznávali se s dalšími přátelskými lidmi. Vzájemné kontakty směřovaly ke sblížení a k porozumění. Na úrovni nejvyšší otevřeli cestu k usmíření prezident Václav Havel, který se roku 1992 omluvil za zločiny spáchané českými občany na Němcích po skončení II. světové války, a později prezident Václav Klaus, který podepsal s kancléřem Helmutem Kohlem *Česko-německou deklaraci o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji* (1997). Po roce 1992 zesílily usmiřovací aktivity Thunů, mezi nimiž vynikla zejména iniciativa Dr. Thomase Thuna, spojená s pozváním k Václavu Havlovi v roce 1996. Roku 1993 vrátili Thunové do chrámu Povýšení sv. Kříže obraz Zvěstování P. Marii, což znamenalo významnou událost kulturně-politického charakteru. Od té doby se zintenzivnily kontakty se členy rodu, s nimiž se sblížili zejména děčínští archiiváři z obou archivů. Od konce devadesátých let mohli Thunové sledovat, jak pokračuje obnova zámku.

Ve městě se každoročně konají historické trhy májové, jejichž tradici obnovila naše Společnost AD roku 1995. Tato významná kulturní akce získala během osmadvaceti let své existence velkou oblibu veřejnosti. Společnost AD publikovala od počátku průběžně řadu historických pohlednic a začala vydávat vlastivědné publikace. Velký úspěch sklídilo *Putování za rozhlednami Lužických hor a Českého Švýcarska* od Jana Nouzy (1995), vydané také v němčině a angličtině. Letos vyjde obsáhlá a bohatým obrazovým materiálem vypravená kniha o děčínských parcích a zahradách od Václava Šafra.

V květnu 2002 se v zámecké kapli konalo první vědecké zasedání, dvoudenní mezinárodní symposium *Zámek Děčín v dějinách a kultuře Čech a střední Evropy* za účasti řady významných historiků, kunsthistoriků a badatelů z Čech, Rakouska, Německa a Itálie a dále za přítomnosti čtrnácti členů rodu Thun-Hohensteinů. Zasedání mělo úspěch,

Symposium Zámek Děčín a jeho majitelé v dějinách a kultuře Čech a střední Evropy v roce 2002. Na snímku s Hanou Slavičkovou zleva ústecký archivář Vladimír Kaiser, Otakar Havel z Okresního úřadu Děčín, ředitel Státního oblastního archivu v Litoměřicích Ladislav Dušek, kníže Franz Thun a žitenický archivář Eduard Mikušek.

zazněly tam cenné příspěvky, které se však nepodařilo publikovat. Vydání sborníku ze symposia zůstalo bohužel pouze v rovině přání, mého a autorů příspěvků, pro které museli hledat uplatnění v jiných sbornících či periodikách. Symposium bylo uspořádáno ve spolupráci děčínské pobočky Státního oblastního archivu, Státního okresního archivu Děčín, Společnosti *Amici Decini* a sdružení *Iniciativa pro děčínský zámek* (dnes Děčínsko-podmokelská vlastivědná společnost).

Ve spolupráci s Městským úřadem došlo v roce 2003 k uspořádání první výstavy na zámku, rovněž v prostoru opravené kaple sv. Jiří. Výstava byla věnována obrazům děčínského rodáka, spisovatele a malíře Václava Vokolka.

V letech od počátku 90. let do závěru Vaší profesionální kariéry jste byla mimořádně publikačně plodná. Vedle např. velmi úspěšného a stále využívaného historického průvodce *Děčínská zastavení* (1997) zmiňme mezi Vašimi autorskými a spoluautorskými díly např. knížky o Hřensku (1992), Kytlicku (1993), České Kamenici (2002), Malšovicku (2006), dále Krajinu pod Studencem (2010) či děčínské svazky *Historického atlasu měst České republiky* (1998) a edice *Zmizelé Čechy* (Paseka 2005). To je obrovské dílo. Bylo vůbec možné tuto historickou a vlastivědnou aktivitu spojit s prací v archivu?

Bylo mi kolem padesáti let a cítila jsem, že mám-li někdy dospět k vrcholu svých fyzických a intelektuálních sil, děje se tak právě v této době. Navíc jsme doma měli od roku 1993 počítač, takže jsem velice oceňovala dotud nepředstavitelné možnosti psaní.

Mým hlavním úkolem bylo tehdy již několik let pořádání velkostatku Česká Kamenice, největšího a jednoho z nejbohatších fondů děčínské pobočky. Je umístěn v suterénním depozitáři, kde jsem také pořádala. Zpracovala jsem řadu dílčích inventářů, kompletně oddělení úředních knih a účtů, částečně také spisů. V roce 2004 jsem připravila k delimitaci do SOA Praha písemnosti týkající se velkostatku Zlonice, celkem 207 bm, které přepravily čtyři nákladní automobily. V tzv. kamenickém depozitáři jsem pracovala až do odchodu do důchodu. Ze svých inventarizačních výsledků jsem ale mohla mít radost už jen já sama. Dění v suterénním depozitáři, ne nepodobné práci „zakladatelské“ generace poválečných archivářů, se tehdy již míjelo s rychle nastupující digitalizací a s novými změnami v archivnictví.

Děčín patří mezi nemnoho měst, kde najdeme více než jeden veřejný archiv. Jak ve Vaší éře fungovala spolupráce obou archivních institucí. Nemohu se nezeptat na ředitele okresního archivu Františka Cvrka, se kterým jste úzce spolupracovala na řadě publikačních aktivit.

Ráda bych nejdříve připomněla dlouholeté archiváře okresního archivu, totiž PhDr. Jana Smetanu, jehož publikace *Od Děčanů k Děčínu* (1966) se stala na dlouhou dobu doslova pokladem v knihovnách obyvatel Děčína, a také pana Břetislava Chlebníčka, autora publikace *Děčín. Historický průvodce městem* (1975). Další výraznější osobností starší generace byl František Cvrk, který v okresním archivu působil v letech 1981–2003.

O vzájemné spolupráci obou archivů by nemělo být pochyb, někdy však docházelo k jisté nevyrovnanosti, to když jsme v našem archivu měli pocit, že v regionální publikační činnosti tak trochu supluje práci, která příslušela spíše okresním archivářům. Stávalo se to od sedmdesátých let do poloviny devadesátých let. Dlužno připomenout, že okresní archiv delší dobu neměl moc štěstí na své umístění, tedy ani na vhodný prostor

pro depozitáře atd. Až přesídlení do renovovaného severního zámeckého křídla v letech 1998–2001 poskytlo archivu dostatek prostoru a moderní technické vybavení. Archiv zde mohl konečně *rozpřáhnout* křídla a stát se moderním ústavem, přívětivým k fondům, k pracovníkům i badatelům.

Blízkost okresního archivu jsem vždy oceňovala a upřímně jsem litovala kolegy v době jejich opakovaného stěhování. V okresním archivu jsem spatřovala spoustu možností k využití jisté kontinuity pramenů, a to mne přivedlo ke spolupráci s Františkem Cvrkem a s Petrem Jozou. S ním i s vedoucím archivu Mgr. Janem Němcem se známe od jejich studentských let, kdy docházeli do našeho archivu.

S Frantou Cvrkem, orientovaným převážně na dějiny techniky a dopravy od 19. století, jsme začali spolupracovat na počátcích kin na Děčínsku a posléze na publikaci *Kytlicko. Sklářské vesnice na horní Kamenici*. Společně s Tomášem Velímským se podílel také na děčínském svazku *Historického atlasu měst ČR* (HÚ AV ČR) a spolu s Petrem Jozou a několika dalšími spoluautory rovněž na knize o České Kamenici (2002). Přestože byl Franta člověk dobrosrdečný a přátelský, nebylo to s ním vždy lehké.

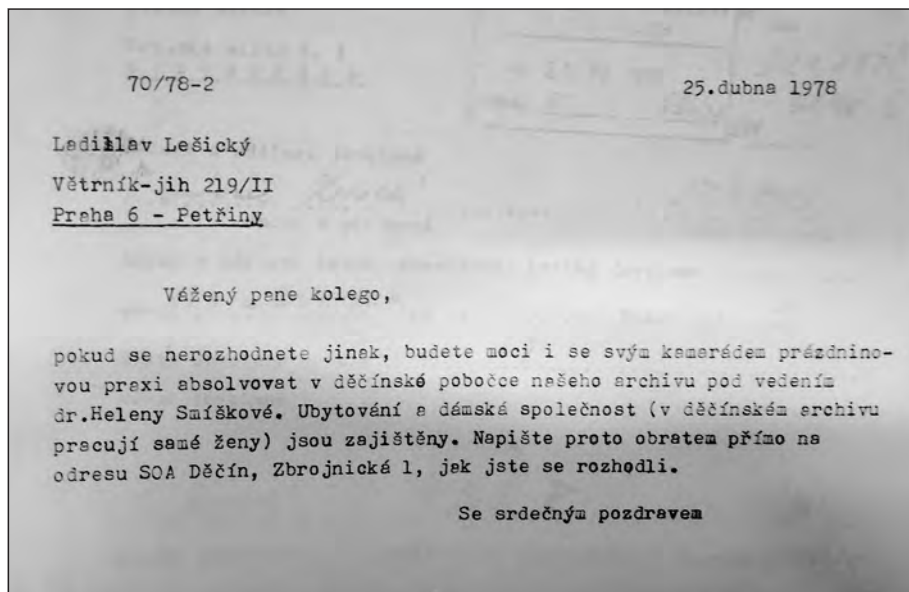
Čím pro Vás byl archiv? Musíme říci, že v budově thunovské zbrojnice v Podmoklech jste nejen pracovala, ale také mnoho let s rodinou bydlela.

Ano, to byla velká výhoda, které jsem si považovala. K archivu dodnes chovám ty nejvřelejší city. Protože mě práce archiváře naplňovala, zamilovala jsem si ji a popravdě řečeno, jako srdcaři se mi po ní dodnes stýská. Nebylo ale nic neobvyklého, že jsem během osmatřicetileté praxe získala zkušenosti, díky nimž jsem věděla, kam sáhnout, ať už ve fondech nebo v knihovně. Archiv se pro mě stal zásadním místem. Upoutalo mě, že jsem se s každým pořádáním, s každou rešerší dozvídala nové věci, poznávala jakoby zevnitř ty které vesnice a města, jejich kostely, zámky, mlýny apod., ale i jejich obyvatele a vrchnosti. Propojování minulosti s přítomností mi přinášelo radost a uspokojení. Přilnula jsem k archiváliím a k práci s nimi jsem si postupně vytvořila až jakousi fyzickou přitažlivost, čímž nemyslím zrovna přemístování kartonů nebo knih, které se do nich ani nevešly. Závěrem si dovoluji popřát současným archivářům, jejichž práce je díky novým technologiím již na jiné úrovni, než byla před patnácti dvaceti lety, aby nikdy nezapochybovali o archivnictví jako o poslání.

Děkujeme za velice zajímavé povídání, které vznikalo s přestávkami na jaře a v létě roku 2023.

Otto Chmelík

ROZHOVOR S HANOU SLAVÍČKOVOU

Odpověď Eduarda Mikuška žadateli o praxi v archivu Ladislavu Lešickému z 25. 4. 1978 odkazující na děčínské pracoviště. Spisovna žitenické pobočky

„POŘÁDAL JSEM AŽ DO POSLEDNÍHO DNE!“

**ROZHOVOR S EMERITNÍM ŘEDITHEM
ARCHIVU MĚSTA ÚSTÍ NAD LABEM
VLADIMÍREM KAISEREM**

Petr Karlíček

Narodil jsem se 10. června 1954 ve Střekově, ale ne ve špitále, nýbrž doma. Stalo se tak v Železničářské ulici čp. 973. Ten dům postavil můj dědeček-železničář roku 1927. Byl jsem prvorozenej syn, ségra se narodila až o pět let později. Můj otec dělal horníka na dole Prokop Holý. U nás v rodině máme slušnou hornickou tradici.

Kam jsi chodil do školy?

Já chodil ve Střekově na šestnáctku nahoře pod Novosedlickým náměstím. A od šestého ročníku jsem zase chodil dolů, což byla taky 16. ZDŠ u dnešní zastávky Karla IV. Po ukončení základky v roce 1969 jsem chtěl jít na Střední průmyslovku do Karlových Var, kde se specializovali na porcelán. Předtím jsem totiž chodil na keramický kurzy. Jenomže na mě v době přijímaček ze ségry naskákaly planý neštovice a já se jich proto nemohl účastnit. A fotr mi řekl: „Hele, víš co, vybodni se na to, rok čekat nebudeme. Je ti patnáct, běž na gympl, odtamtud můžeš jít kam chceš.“ No, a tak jsem šel nahoru na Skřivánek, kde byla v ulici Slovenského národního povstání budova základky a jedenáctiletky. V roce 1968 to přeměnili na gympl. Než jsem dostudoval, tak se tenhle náš gympl sloučením dostal pod gympl v Jateční ulici, kde jsem pak taky maturoval.

Jak Tě napadlo přihlásit se po škole ke studiu archivnictví?

To mi poradil můj kamarád a mentor Jiří Salamanczuk.¹ Já jsem ve škole měl z dějepisu trojky i čtyřky. A on říká: „Podívej, to archivnictví je právě to, co by tě mohlo velice zajímat. To studium totiž není jen o nějakým memorování dějepisnejch dat.“

Pokusil jsem se tedy přihlásit na obor archivnictví – dějepis na filozofický fakultě Univerzity Karlovy. Před přijímacíma zkouškama jsme museli předkládat soupis literatury.

¹ MUDr. Jiří Salamanczuk (1929–1992) – ústecký lékař a umělec. Jeho osobní fond je uložen v Archivu města Ústí nad Labem.

A já jsem dal na Salamanczukovo doporučení knihu Oldřicha Králíka² z filozofický fakulty z Olomouce nazvanou *Filiace svatovojtěšských legend*.³ A Salamanczuk mi tenkrát poradil: „To máš jednoduchý, knížka má asi 350 stránek, prvních 20 stránek jsou úvodní kecy a potom je závěr, kde jsou stručný popisy.“ Jenomže já jsem tenkrát nevěděl, že mě bude zkoušet profesor Zdeněk Fiala,⁴ autor například *Přemyslovských Čech*, kterej Králíka k smrti nenávidí. Jejich nenávisť prý šla dokonce až tak daleko, že po sobě plivali na ulici. Fiala byl rapl... No a když jsem vyšel ze zkoušky, tak se mě lidi na chodbě ptali: „Proč na tebe tak vrískal?“ Tak jsem se zmínil o Králíkovi ve své literatuře. A oni okamžitě spustili: „Vždyť to je dráždění bejka červeným hadrem!“ No, samozřejmě jsem přijatej nebyl, takže jsem se sháněl po nějakým zaměstnání. A tenkrát mi jeden archivář slíbil, že ten rok do dalších zkoušek u něho mohu překlenout.

V Ústí nad Labem?

Ne, byl to archivář Bervic⁵ z Teplic. Jak jsem od něj ale v létě furt nedostával žádnou výzvu k nastoupení, tak jsem se mu nakonec ozval sám. On si mě zavolal a pravil: „Víte, pane kolego, já tady pro vás nakonec nic nemám. Já už totiž dal přednost jedný slovenský absolventce. Ta pak bude maximálně na mateřskou a vy byste mi stejně zase ufoukl.“ No, takže díky tomuhle Bervicovi jsem byl v roce 1973 asi dvacet dní příživníkem. Kdyby mě policajti vyhmátli... Musel jsem si teda okamžitě začít shánět obživu. Měl jsem nabídku dělat u soudu v exekuční kanceláři. Za pět let jsem se mohl stát exekutorem se základním nástupním měsíčním platem 560 korun za měsíc. To bych byl pěkněj blázen. Zkoušel jsem to ještě ve spořitelně, kde bych pracoval za přepážkou a dostal asi 1200 Kčs. Na to mi fotr povídá: „Hele, vybodni se na to, dohodl jsem, že budeš chodit do fabriky a brousit v Metazu písty.“ Když jsem oponoval, že to neumím, tak mě ubezpečil, že to není problém, a že mě chlapi všechno naučí. A tak jsem od září do dubna dělal v Metazu a připravoval se na přijímačky. Tehdy jsem si vydělal asi vůbec nejvíc peněz, protože v roce 1974 jsem měl taky 4800 korun! To byl plat asi dvakrát tak větší, než mohl mít tehdejší ředitel archivu. Ale zase to znamenalo, že jsem se k tomu uměl postavit a chodil dělat šestnáctky. Díky tomu jsem si našetřil poměrně dost peněz na další jako život v Praze. Jednou mě ale ve fabrice málem zabil píst, protože tam došlo k poškození soustruhu... No, málem jsem úplně zešedivěl a mistrovi jsem pak říkal, že už tohle dělat nebudu. To jsem byl kousek od smrti. U přijímaček jsem pak byl velmi zarputilý a ono to nějak zafungovalo, takže jsem se tentokrát dostal.

² Oldřich Králík (1905–1975) – literární historik, textolog a pedagog.

³ Oldřich KRÁLÍK, *Filiace svatovojtěšských legend*. Praha 1971, 233 s.

⁴ Zdeněk Fiala (1922–1975) – historik, archivář a vedoucí katedry pomocných věd historických na FF UK.

⁵ Rudolf Bervic (1927–1981). V letech 1971–1979, ředitel SOKA Teplice.

Na vysokou školu jsi nastoupil v roce 1974...

S vejškou to bylo vůbec zajímavý. Myslel jsem, protože jsem byl kluk z hornicko-administrativní rodiny, matka, původně účetní, totiž byla do devětašedesátého roku v domácnosti a starala se o mě a o ségru, že udělám jeden nebo dva semestry. Tím, že to pak skončí, protože mě po zásluze jako blbýho vykmitnou. No a on se stal pravý opak, protože jsem ten prvák zvládl levou zadní. Ve druhém semestru se mi už podařilo dokonce udělat takovou frajeřinu, že sem zvládl tři zkoušky v jeden den naráz. Se studiem jsem neměl dohromady žádný velký problémy. Vyletěl jsem pouze jedenkrát – na právních dějinách u pozdějšího rektora, právníka Malého.⁶ Jestli si dobře vzpomínám, tak jsem neznal nějaké šestipanské úřad, právo kobyliho pole nebo podobně. Malý mi říkal: „Naučte se to, aby vám to nebylo líto, tak já vám dám... Když všechny dávají notesy, tak tady máte ode mě pěknou koženou diář. A přijďte za tejdén.“ A za tejdén už jsem se chytl. Tohle byla jediná zkouška, kterou jsem musel jako opakovat.

Jak ses vlastně dostal do ústeckého archivu?

Někdy v pětasedmdesátém jsem začal shánět brigádičku. Ale nešlo mi o výdělek, chtěl jsem poznat archiv. Takže jsem se domluvil s profesorem Janem Boučkem,⁷ to byl ředitel ústeckého okresního archivu, jestli bych nemohl přijít na brigádu. Řekl jsem mu, že potřebuju hlavně poznat cvrkot, jak se to tady dělá. No tak mě Bouček šoupl do knihovny třídít knihy. Tam jsem hned první den našel velmi cenné atlasy z roku 1576 od Gerharda Mercatora⁸ dělaný podle Ptolemaia a z roku 1720 *Atlas Scholasticus* od Hamana z Drážďan. A byly na tom i ceny ústeckého antikvariátu z roku 1970 – za toho Hamana bylo 100 korun a za toho Mercatora 200 korun. Tak jsem šel za Boučkem: „Pane šéf, víte vy, co to tady máte takhle válet normálně v knihovně? Já jsem byl nedávno v Praze na Hradě v antikvariátě Zlatá ulička a já jsem tam toho Mercatora viděl za 1,5 milionu korun.“ Bouček na to: „Co, tolik? No tak to zavřeme do trezoru!“ A od té doby jsou tyhle atlasy u nás v trezoru. V podstatě jsem tenkrát do archivu chodil každé rok asi na měsíc, takže jsem to tady docela poznal. Jednu seminárku jsem psal na Arthura Breiskyho⁹ v Lounech. Tam

⁶ Karel Malý (1930) – věnuje se právním dějinám, v letech 1994–1999 působil jako rektor UK.

⁷ Jan Bouček (1923–1983), archivář, historik, v letech 1951–1983 ředitel Archivu města Ústí nad Labem., resp. Okresního archivu Ústí n.L..

⁸ Gerardus Mercator (1512–1594) – vlámský kartograf a matematik. Sestavitel prvního moderního atlasu.

⁹ Arthur Breisky (1885–1910) – český prozaik, překladatel a významný představitel symbolistické dekadence.

je totiž pozůstalost Boženky Dapeciový,¹⁰ která si s ním dopisovala a z níž jsem čerpal. No a při tom jsem nějak padl do oka lounskému šéfovi Bořivoji Lůžkovi.¹¹ Ten nelenil, a dokonce mě jel za Hlaváčkem¹² do Prahy přesvědčovat, abych k němu nastoupil. Nakonec to místo vzal Bob Roedl.¹³ A Hlaváček, ten pak byl úplně vyžděšený, že takový velký archivář a že dokonce jede orodovat. Ale Bouček mi řekl: „Z těch Loun se všichni chtějí nacpat do kraje, dělají různý prasárny, podrazy, kdežto tady v Ústí, tady pod svícnem, je největší tma, tady nebudete mít žádný zbytečný potíže.“ Takže jsem skončil v Ústí, Bouček mě přijal a doporučil nastoupit už 13. srpna 1979. Já jsem školu končil někdy v květnu 1979, pak jsem si udělal menší prázdniny, ale 13. jsem nastoupil a bylo to dobrý jednak kvůli penzi, ale taky kvůli tomu, že jsem už věděl, že 1. září pudu na vojnu.

Tys vlastně jako vysokoškolák nemusel sloužit dva roky...

Jednoletou vojnu jsem měl. Prvního září 1979 jsem nastoupil a 28. srpna 1980 mi vojna skončila. Bouček po mém návratu zjistil, že by bylo dobrý zajistit též místo svojí dcerunce Janičce a kolem roku 1981 mě z archivu začal vypuzovat... Furt mě chtěl uvrtávat do nějaký ochrany přírody a že je tady klub Brontosaurus a že bych se měl angažovat. Já mu na to řekl, protože takhle jsme ho oslovovali: „Pane šéf, já jsem vyštudoval archivnictví, já chci dělat v archivu!“ No, vydržel jsem. Někdy 3. prosince 1983 byl Bouček naposledy v archivu. Ve sbírce kuriozit máme dodnes dva jeho vajgly z posledních cigaret, který ještě stačil vykouřit. Ale už mu bylo zle, tak ho odsud odvezli rovnou do špitálu. Tam za několik dní, 23. prosince 1983, zemřel. A tak jsme tady s Věrou Hladíkovou, tehdy ještě Příbylovou, zůstali sami. Věra se k nám dostala trochu zvláštním způsobem. Ona pochází z Žatce a její rodiče se znali ze sousedství s nějakým soudruhem Svobodou z krajského výboru partaje. Jednou se dali do řeči na místním hřbitově a vyšlo z toho, že jim Svoboda slíbil pomoci najít místo pro čerstvě vystudovanou dceru. Bouček z toho byl tenkrát úplně nešťastnej: „Ježiš, oni nám sem chtějí soupnout nějakou krávu komunistickou! Tak jsem se ho zeptal, jak se jmenuje a on, že je to nějaká Věra Příbylová. Tak jsem mu řekl: „Pane šéf, žádnej strach, my se dobře známe ze studií!“ Ona totiž Věra studovala asi o dva roky níž a znali jsme se třeba z historických exkurzí.

¹⁰ Božena Dapeciová (1884–1959) – básnířka a kulturní činovnice z Lounska.

¹¹ Bořivoj Lůžek (1921–1987) – archivář a historik, dlouholetý (1949–1981) ředitel okresního archivu v Lounech.

¹² Ivan Hlaváček (1931) – historik, archivář a pedagog. Vedoucí katedry PVH a archivnictví na FF UK (1990–2000).

¹³ Bohumír Roedl (1950), archivář, historik, popularizátor historie a milovník vážné hudby. V letech 1981–2013 ředitel Okresního archivu v Lounech.

Chci se ještě zeptat na ředitele Jana Boučka.

On se narodil v Rabčicích na Oravě. Jeho táta byl celník. Hlídal tam hranici s Polskem, chytal pašeráky... V říjnu 1938 dostal nařizeno celní úřad evakuovat. Zažil tam dokonce i polský okřídlený husary, kteří to chtěli zabírat. Seděl na posledním voze za kulometem a plašil je. Oni ho potom evakovali do Bratislavy. Nakonec skončil ve své domovské obci Kolinec na Klatovsku. Za Protektorátu pro něj neměli práci, ale protože měl státní definitivu, tak šel asi v osmatřiceti letech do starobního důchodu. A jeho syn se narodil ještě v Rabčicích roku 1923. Vychodil gympl v Sušici, ale na vejšku mohl až po válce. V roce 1945 nastoupil na FF UK, studoval historii a nějak horko těžko dokončil kolem roku 1950. Doktorát už nedělal, ale tehdy se nosilo, že může používat titul profesor, ale jako středoškolskej. Tak se mu říkalo „pane profesore“. Podobně to měla i ředitelka z Český Lípy Vojtíšková.¹⁴ Vzpomínám si, že se oženil celkem pozdě – až někdy kolem roku 1968. Do archivu nastoupil hned po škole, teda někdy kolem roku 1950. Měl artrózu, blbě chodil, takže jsme pro něj chodili do depozitářů vyhledávat sami. Měl dceru Janu, kterou všemožně rozmazloval, a ta pracovala nějaký čas v archivu taky.

Archiv tehdy vydával Ústecký sborník historický... To bylo původně archivní periodikum?

Ano, on si na tom šéf, Bouček, velmi zakládal.

Vy jste mu říkali šéf?

Šéfe. Velký šéf. Když jsem ho oslovoval, tak jsem mu vlastně říkal „pane šéf“. No a on tady začal dělat Ústecký sborník historický. ONV Ústí nad Labem nám na to dalo vždycky prachy. Vyšly u nás roky 1966, 1967, 1968, pak vyšel 1970, 1979, 1983 a 1985. Pak jsem to přepustil katedře historie. Poslední číslo, který vyšlo ještě pod archivem, je rok 2000. Univerzita pak dělala tematický řady, jako třeba gotika. Mě ten sborník nikdy moc nebalvil. Orientoval jsem se pak spíš na naše knižní ediční řady *Memorabilia ustensis*, *Ústecká vlastivěda* nebo *Acta phonographica*. Taky vydáváme *Ústecká kalendária*, což je vlastně kronika města.

¹⁴ Marie Vojtíšková (1928–2012), archivářka, historička, ředitelka (1955–1985) Okresního archivu Česká Lípa.

Kdo tady ještě kromě Věry a Tebe za Boučka pracoval?

Když já jsem sem přišel v tom roce 1979, tak to byla taková pěkná pánská společnost. Bouček – šéf, pak tady byl František Cvrk¹⁵ a Ivan Martinovský.¹⁶ Cvrk seděl s archivářem Vencou Mrázem v místnosti u trezoru. Franta Cvrk šel na začátku osmdesátých let za lepším do Děčína. Martinovský byl v jedenaosmdesátém odejit. Tohle mu zařídil Ladislav Ducháček. Tenhleten Ducháček byl místní kulturní pracovník a my jsme s ním seděli v redakční radě *Ústeckých přehledů*. Ta se scházela v kulatý věži v městské lánkách. A jednou jsme se tam nějak picli a Ivan povídal nějaký politický fór. Ducháček to samozřejmě napráskal, a to udání se dokonce někde dochovalo. S Houfkem¹⁷ jsme ho potom hned z kraje roku 1990 uveřejnili na výstavě Radostná léta budování socialismu. Ducháček pak poskakoval, že bychom to měli odstranit, ale my jsme se mu vysmáli: „Vždyť jste to podepsal tady, zařídil jste to, no tak jako co se máte za to stydět.“ A s Martinovským se to ještě trochu víc rozjelo. A v tomhle případě jsem za to mohl i já. Ivan psal do *Ústeckých přehledů* seriál o zdravotnictví v Ústí nad Labem a já jsem mu k tomu dodal fotografii pasu doktora Alexandra Mariana z roku 1916. A Ivan k tomu napsal něco ve smyslu: „S tímto pasem se s výjimkou Číny mohl člověk dostat po celém světě, jak se mu jen zachtělo.“ Což bylo v této době omezeného cestování velmi drzé, takže následoval zákaz publikační činnosti a další ústrky. Takže odešel. Naštěstí jejich pazoury nedosahovaly až tak moc daleko, takže Ivan získal uplatnění v Plzni u Bělohávka.¹⁸ A po jeho odchodu do důchodu se stal i archivářem města Plzně. Nakonec dokonce i čestným občanem města. Uklízečku tady jeden čas dělala moje matka. To místo získala po odchodu paní Tannerové, ještě za Boučka. Tak jsem pak šéfoval i svý matce. Jako knihovnice tu ještě pracovala Jitka Vodrážková, což byla spolužačka mojí sestry z gymnasia.

Jak už jsem říkal, po odchodu Cvrka a Martinovského jsme tu s Věrou zbyli jako jediní dva archiváři. Po Boučkově smrti ovšem nastal problém. Já byl jen pověřen řízením, protože jsem nebyl v partaji. Na okrese pořád váhali, jestli mě mají jmenovat, ale na konci prosince 1984 jsem byl konečně jmenovaný ředitelem Okresního archivu Ústí nad Labem.

¹⁵ František Cvrk (1938–2005), archivář, historik. Ředitel okresního archivu Děčín (1981–2005).

¹⁶ Ivan Martinovský (1937–2015), archivář, historik, pedagog. V letech 1972–1983 odborný archivář v okresním archivu Ústí nad Labem, posléze zaměstnanec a ředitel Archivu města Plzně (1984–1997), dále několik let působil jako předseda České archivní společnosti (1990–1996).

¹⁷ Václav Houfek (1963), muzejník a pedagog. Od r. 2015 ředitel Muzea města Ústí nad Labem.

¹⁸ Miloslav Bělohávek (1923–2006), zakladatel Archivu města Plzně, archivář, historik. V letech 1948–1984 archivář města Plzně.

Na které z kolegů ještě rád vzpomínáš?

Bořivoje Lůžka jsem zmínil. To byl guru. Hrozně rád vzpomínám na Jindru Tomase.¹⁹ My jsme mu přezdívali „Der Lieber Heinrich“. Často k nám jezdil na přednášky a pak si s náma až do rána povídal v bytě. To byl mimořádně znalejší chlapík. Uměl třeba farsí, protože studoval perštinu.

Co ty proslulý přednášky?

Přednášky organizoval Ivan Martinovský a konaly se v *Divadle hudby*. Jednou tam s přednáškou o husitství vystoupil třeba historik Franta Šmahel,²⁰ kterej byl zronva na indexu kvůli *Černý knize*. Musel pak za normalizace dělat v Praze řidiče tramvaje a jezdil dvaadvacítkou. Já jsem vždycky jako student poznal, že mě zronva veze přední historik, náš Franta, protože on nehlásil jenom stanici Belvédér. On vždycky zahlásil: „Letohrádek královny Anny.“ Takže to jsem sofort věděl, že jede Franta. Po tý svý ústecký přednášce jsme ho pozvali k nám domů a povíдали jsme si až do rána. Akorát nás napráskal, což jsme tehdy netušili, archivář Holeček.²¹ Tehdy u toho byl ještě spolužák Míla Ransdorf,²² Jindra Tomas a další. Jenomže ty by nikdy nic nepráskli... A za dva dny za mnou přišel Bouček s tím, že ho zdejší vrchní estébák, plukovník Jiří Čmuchař,²³ varoval: „Ať si ten mladej z archivu dává bacha a s podobnejma lidma se nebaví.“

Co byl zač tenhle Holeček?

No, Holeček, to je můj skoro švagr a z nařízení StB kněz. Dělal archiváře v Kadani a pak z rozkazu StB přesídlil do Vatikánu. Je o něm dokonce televizní film, kde vystupují tři faráři-estébáci a on je jeden z nich. Tenhle chlap má na svědomí tři lidský životy. Z jeho popudu totiž vykonali estébáci razii v domově pro přestárly řádový sestry v Kadani.

¹⁹ Jindřich Tomas (1927–2010) – archivář a historik. Viz samostatná vzpomínka v tomto čísle.

²⁰ František Šmahel (1934) – historik-medievista.

²¹ Jindřich Holeček (1954) – archivář, teolog a spolupracovník Státní bezpečnosti s krycím jménem Čerich. Rozvědka jej roku 1982 vyslala do Vatikánu, kde měl shromažďovat informace o československých exulantech.

²² Miloslav Ransdorf (1953–2016), levicový politik, filozof a historik. Dlouholetý poslanec za KSČM ve Sněmovně národů Federálního shromáždění, Poslanecké sněmovně PČR a konečně letech 2004–2016 i poslanec Evropského parlamentu.

²³ Jiří Čmuchař (1934), promováný historik, v letech 1960–1966 náčelník archivního oddělení Litoměřice Krajské správy ministerstva vnitra, 1966–1967 ředitel Státního oblastního archivu Litoměřice.

A následkem toho postupně zemřely tři z těch sester. Takže tenhle Holeček, ten má, jak se říká, Ústí zakázaný...

Ke vstupu do KSČ Tě tlačili poté, co ses stal ředitelem?

Jo. Já jsem vstoupil v roce 1986, měl jsem dvouletou kandidátskou lhůtu, a členem jsem se stal roku 1988.

Byla to i podmínka, abys mohl zůstat šéfem?

Byla to jedna z podmínek, protože... ty znáš chebskej případ?

Zhruba.

V chebském archivu šéfoval nomenklaturní pracovník, bejvalej péesák, Cyril Nekuda. Dodneška tam z té doby nemůžou dohledat kvanta mimořádně vzácných archiválií. Jedná se třeba o nějaké ukradené listy z doby Karla IV. Ale o tom, že Nekuda to v Chebu vede dost divně, se vědělo ještě před tím. Ten jeho případ znám podrobně od svého staršího spolužáka Franty Kubů,²⁴ ktorej tam v té době pracoval. Jemu tam šlo skoro o život... A že by to tady mohlo jít stejným směrem, tj. jakože by nám sem někoho upíchl, mě upozorňoval už náš kádrovák Jarda Slavík. S ním jsem docela kamarádil, protože jsem ho nepokládal za blbce. Tady odbočím – jeho kariéra byla taky zajímavá: Z bejvalýho bigbíťáka, pořádnýho mařenáka, se stal kádrovák. Dokonce studoval vokovickou Sorbonu.²⁵ Po revoluci pak dělal pekaře, řezníka, věnoval se historickému šermu a teď je v důchodu... Slavík mi ale tenkrát bez obalu řekl: „Hele, já vím, že si Ransdorfovi kdysi odmítl, když tě lákal do strany. Teď tě ale důrazně upozorním na jednu věc. Když potřebuje partaj v rámci nomenklatury uložit někde idiota, třeba zkrachovalýho ředitele vodovodů a kanalizací, tak ho okamžitě nafasuješ k sobě, a budeš pod ním trpět.“ To byla věc, která mě přesvědčila hned. A navíc jsem znal i ten Nekudův případ.

Hm.

My jsme v partaji byli s archeoložkou Martou Cvrkovou²⁶ a trochu jsme jim škodili.

²⁴ František Kubů (1953) – historik, archivář. Zabývá se středověkými dějinami Chebska a Prachaticka.

²⁵ Vysoká škola politická ústředního výboru Komunistické strany Československa (zkratka VŠP ÚV KSČ).

²⁶ Marta Cvrková (1947–2021) – archeoložka, historička. V letech 1965–2010 působila v Muzeu města Ústí nad Labem.

V dnešní budově ústeckého muzea sídlilo technicko-opravárenské zařízení škol. A tam si někteří straníci promítali z videa porno, takže jsme na to s Martou „vhodným“ způsobem upozornili. Tím pádem nás moc rádi neměli. V listopadu 1989 už jsem věděl, kam to spěje. Na to mě už předtím upozorňovali estébáci. Ti měli informace na půl roku dopředu. Chodili k nám do archivu do kartotéky...

Estébáci sem do archivu chodili bádát?

No jasný. Přišli s tím, že potřebujou najít třeba osobu Franz Struppe. „Doneste mi k němu, co máte.“ Tak jsem jim přinesl badatelskej list, oni si ho vyplnili... Ty karty s evidencí obyvatel se zachovaly kvůli Čmuchařovi, protože on byl profesí archivář. V pětáctýřicátým roce ty karty přebíralo obranný zpravodajství k vytěžování osob. A když už nebyly potřeba, tak se všude jinde vyhodily. A v Ústí to Čmuchař schoval. Hodilo se jim to třeba při ověřování výpovědí spolupracovníků či vyslýchaných, ale také pro demografické účely.

A listopadovej převrat?

Každopádně estébáci už od jara 1989 tvrdili, že to tady blbě dopadne. A tady to přitom bylo zabetonovaný fest – řídil to tady RSDr. Václav Šípek,²⁷ odehrál se tady ten bombovej útok v átriu magistrátu, říkali jsme mu „státní kráter“, lidi byli našťvaný kvůli životnímu prostředí... A v pátek 17. listopadu to v Praze ruplo. Tady byla demonstrace až 22. listopadu. Šípek to pořád držel pevně, dokonce vyhrožovali studentům, například pozdějšímu primátoru Kubatovi. A když to ruplo, tak jsem se samozřejmě přihlásil k Občanskému fórumu. Tam jsem seděl za komunisty. Asi 12. prosince 1989 se konala okresní komunistická konference. Tam jsem přinesl tištěný letáky k Demokratickému fóru komunistů. To měl být alternativní program. Jenomže je někdo šlohl. Tak jsem tam hned na začátku vystoupil a řekl: „Soudruzi, přinesl jsem materiály s alternativním programem, a mohli jsme o něm diskutovat. A né, že mi to tady ukradnete, jako nějaký hajzlové.“ Oni hned vzali zpátečku: „No, tak, soudruhu, promiň. A nemáš ještě? My to namnožíme...“ Nakonec přinesli na konci jednání namnoženěj štos, ale nikoho už to pak nezajímalo. Taky jsem se pak dostal do Prahy na mimořádný 18. sjezd KSČ [20.–21. prosince 1989]. Tam jsem seděl s Ransdorfem za Demokratický fórum komunistů. Ale všechno to bylo infiltrovaný estébákama. Hlásily se k nám i dost divné osoby. A na tom sjezdu se nedalo vydržet,

²⁷ Václav Šípek (1931–2020) – politik, novinář. Vedoucí tajemník SKV KSČ (1984–1989) v Ústí nad Labem a poslanec Sněmovny lidu FS (1985–1990)

protože ho měl v režii Vasil Mohorita.²⁸ Pořád se dávaly procedurální otázky a teprve po osmi hodinách začala diskuze. Tam si vzal slovo Miroslav Ševčík,²⁹ pozdější děkan FSE UK, a prohlásil: „Soudružky a soudruzí, já bych chtěl podat velmi důležitý návrh. Když si vezmeme pozitiva, která KSČ udělala, a negativa, tak ta negativa zcela jasně převažují. Proto teď podávám návrh o hlasování za rozpuštění KSČ!“ A teďka vznikl šlener rambajs, delegáti po sobě házeli věci atd. Už jsem na to pak neměl žaludek a jel radši domů, že už tam druhý den raději nepudu. Ve vlaku jsem napsal článek do *Průboje* nazvanéj *Mimořádný sjezd KSČ očima hosta*. Odnesl jsem to do redakce a asi za dva dny to otiskli. Starej Beránek mi pak říkal: „Jestli to tady zase rupne, tak zdrhni, jo? Na základě tvýho článku vystoupilo z partaje pět tisíc členů!“ Ze strany jsem vystoupil hned po návratu z Prahy. Na sekretariátě nikdo nebyl, takže jsem legitku předal vrátnýmu. V OF jsem byl ale dál vedenej v sekci KSČ. A dál jsem chodil po schůzích. Dokonce jsem v televizi vyhlásil vznik strany Nezávislá levice, ale nikdy jsem do ní nevstoupil.

Ty ses nějak během převratu angažoval při záchraně spisů z SKV KSČ Ústí nad Labem.

Jo, to tady bylo někdy na začátku prosince 1989. Za mnou přišel tajemník SKV KSČ Kohák. Mezi sebou jsme mu říkali soudruh Kokodák. A on mně snad znal odněkud z krajský politický školy a říká: „Hele, my teď vozíme ten náš archiv do Litoměřic a lidi jsou nervózní. Kdyby se něco srotilo nebo co, můžu za tebou zajít s tím, že jim to vysvětlíš, že to nelikvidujeme, že to řádně předáváme do Litoměřic? Souhlasil jsem, a nakonec to opravdu potřebovali. Lidem jsem pak vysvětlil, že to není žádná černota, že se jedná o automobil archivářů a ty spisy se nevezou na skládku nebo do mlečky. Z Litoměřic se to asi po deseti letech rozvezlo do jednotlivých okresních archivů. Co se ale v týchle době živelně likvidovalo byly кадровý materiály z úřadů a podniků. Tady to byl v Ústí případ kadrovačky národního výboru města, která ty spisy vyhodila. V některých fabrikách se to běžně rozdávalo lidem, na který to bylo vedený.

A jak se vlastně z okresního archivu vyloupil archiv města?

V průběhu roku 1985 se začal připravovat vznik Národního výboru města Ústí nad Labem. Tím fakticky zanikl Okresní národní výbor Ústí nad Labem, protože město v podstatě pohltilo celý okres. To se tehdy dělalo kvůli vyššímu určení daní – výhodnější to

²⁸ Vasil Mohorita (1956) – levicový politik, později podnikatel. Krátce po převratu působil ve funkci místopředsedy KSČ.

²⁹ Miroslav Ševčík (1958) – ekonom, pedagog. V současnosti děkan Národohospodářské fakulty VŠE v Praze.

bylo pro města nad sto tisíc obyvatel. Tehdy tady kvůli tomu došlo k velkým integracím a připojení velkého množství obcí i dvou do té doby samostatných měst Chlumce a Chabařovic. V průběhu ledna 1986 vstoupilo v platnost zákonný opatření České národní rady č. 1/1986, který se týká jenom Ústí nad Labem. Když tu nebyl okres, tak nemohl být ani okresní archiv. Počítalo se s tím, že přejdeme pod nově vzniklý Národní výbor města Ústí nad Labem. Probíral jsem to i s někým z archivní správy, a tam mi potvrdili, že se z nás stane městský archiv. Tak jsem nechal vyrobít razítko a poslal na archivní správu strohou informací, že jsem podle jejich zadání vytvořil Archiv města Ústí nad Labem.

Po roce 1990 ale začaly problémy, protože jsme byli v celé republice naprosto atypický. Na podzim 1990 vznikl Okresní úřad Ústí nad Labem a jeho přednosta Cihlář³⁰ časem zjistil, že na rozdíl od svých kolegů, nemá vlastní okresní archiv. Problémy začaly silit během tzv. archivní Pithartovy pětiletky, kdy se postavila řada archivů po celý Český republiky. Cihláře si pak ostatní okresní přednostové dobírali, kde má svůj okresní archiv. Navíc na mě osobně měl pifku za to, že jsem mu v tisku zktrizoval úřadem vydaného turistického průvodce, kterej byl plnej hloupých chyb. Tahle moje recenze vyvolala na okresním úřadě úplně nenávistnou reakci. Dokonce na mě podali trestní oznámení. Rozhodli se mě ale zaříznout i po archivní linii. A z archivní správy pomalu začaly chodit podivný zvěsti o tom, že se náš přednosta okresního úřadu zbláznil a chce zrušit městské archiv. Ujišťovali mě však svojí podporou. A jednou se stalo, že Cihlář si kvůli archivu dojel až do Prahy a v ten moment nás celá archivní správa potopila. To bylo někdy v červnu 1994.

Nechals tomu volný průběh?

Já jsem nekapituloval. Nakonec se nám to podařilo s podporou města, veřejnosti i poslanců zvrátit. Velmi nám také pomáhali kolegové-archiváři jako Václav Ledvinka,³¹ Ivan Martinovský nebo Brňáci. Když jsem se v prosinci 1994 dozvěděl, že Archiv města Ústí nad Labem zůstane ve své původní podobě pod městem, tak jsem hned z okna archivu vyvěsil ústeckou městskou vlajku. Ale ve zlém jsme se s Cihlářem nakonec nerozešli. Jemu začas zrušili okresní úřad a náš archiv mu vydal jeho paměti.³² Tím chci říct, že naše nepřátelství nebylo vyhrocené.

³⁰ Ladislav Cihlář (1932) – první přednosta Okresního úřadu Ústí nad Labem.

³¹ Václav Ledvinka (1947) – historik, archivář, pedagog, dlouholetý (1987–2016) ředitel Archivu hlavního města Prahy.

³² Ladislav CIHLÁŘ, *Sedm let jsem u vás sloužil a...* Ústí nad Labem 2011, 266 s.

V těch pamětech se o téhle epizodě vůbec nezmiňuje.

Asi o tom nechtěl psát.

Měl jsi i podporu města?

Jo, jasně. Tady mě držel primátor Lukáš Mašín³³ nebo náš tehdejší tajemník Milan Zemaník. Ten se mě s úžasem ptal, co je ta archivní správa zač, a že když za ním přišli, tak smrděli naftalínem. S tím jsem souhlasil, protože tehle detail tenkrát vysvětloval celou podstatu jejich existence. Takže město mě podrželo a proti mně vlastně nevystoupil nikdo. A samotnej fakt, že jsem se ubránil kvůli byrokratů z archivní správy, ze mě v archivních kruzích udělal něco jako rebela. Měl jsem hroznou pověst! A tím pádem za mnou začali jezdit na zkušenou například archivář Toník Barcuch³⁴ z Ostravy nebo Ruda Tecl z Tábo-
ra i se svým tajemníkem. Oba jmenovaní ale trvali na tom, že se o jejich návštěvě nesmí nikdo dozvědět. Tak tohle byly asi nejdivočejší doby, který se nám ovšem podařilo přežít.

A pak přišly v srpnu 2002 povodně...

I nás to tady vyšplouchlo. Akorát jsme nevěděli odkud.

Já myslím, že to archiv vytopilo kanálem.

Ne. To najednou začalo dole ve sklepě téct ze zdí. Takový malý čůrky. Sem totiž vlítla tlaková voda. Já jsem se nenechal evakuovat a byl tu do poslední chvíle. I když už to tu bylo zavřený. Tady to hlídali vojáci odněkud z Brněnska a oni to tu moc dobře neznali, takže jsem se sem proplížil a kontroloval aktuální stav.

Tvoje žena Kristina bydlela v Brněnský ulici a Ty ne?

Já jsem tam jenom přespával, protože hrozilo nebezpečí zřícení domu. Ještě, než to začalo týct, tak nám hodně pomohli naši muzejníci. Přišlo muzejní komando a s ním jsme vynášeli archiválie zezdola až do třetího patra. Já jsem do těch zatopených prostor coural furt. To už jsem měl kolikrát i vodu nad kolena a v těch sračkách se brodil třeba pro kartotéky obyvatel... Na co jsem rezignoval, byly některý podací deníky. Naše archivnictví v tom

³³ Lukáš Mašín, chemik, politik, v letech 1990–1994 primátor města Ústí nad Labem.

³⁴ Antonín Barcuch (1957), archivář, vysokoškolský pedagog, v letech 1992–1995 ředitel Archivu města Ostravy.

často vidí fantastickéj pramen, ale tohle nadšení já nesdílím. Vybavuju si, jak ty deníky vypadávaly z polic, to byly mohutný knihy, do vody. A teď mi to šplouchalo kolem najejch lejtej jako nějaký cejni... A všechno, co bylo namočený, to jsme pak vyhodili.

Všechno?

Ušetřili jsme kroniky četnických stanic, které nám pro okres Ústí nad Labem těsně před povodní delimitoval Státní ústřední archiv, ale podařilo se nám je usušit. Ale jinak přijel kontejner a začalo se vyhazovat. Lidi do toho šmelcu koukali a ptali se, jestli náhodou nevyhazujeme něco vzácného, ale ubezpečil jsem je, že tomu tak není. Já bych totiž nikdy nic důležitýho nevyhodil. Ale drama mělo ještě pokračovat...

Dům měl narušenou statiku.

No, a to se stalo krátce po povodni. Hned jak opadla voda. Mám dojem, že za to můžou hasiči. Tady pod vedlejším barákem byla country hospoda jménem *Klondajk*. Majitel byl u hasičů a říkal si, že jak odpadne voda, odčerpá velkým čerpadlem vodu, vydesinfikuje půllitry a podnik začne fungovat. Jenomže oni tím překotným čerpáním vody porušili nějaký pískový vrstvy, na nichž tady baráky stojej, a pod nima vznikla prostora velká jako kamion. A všechny ty domy začaly praskat a už to vypadalo, že se zřítí. A teď jsme zase museli šturmovat. V tý přední části byly třeba městský knihy, takže jsme udělali řetěz a všechno to stěhovali do zadního traktu, o němž jsem si byl jistej, že je postavenej dobře. Ale přední část archivu směrem do Hrnčířský byla nakráplá. Tehdy se vyznamenali studenti ústecký univerzity, archivář Radim Šolc a hradolog Ivan Peřina. Co bylo možný, to jsme přestěhovali.

Pak jste museli zabetonvat starý sklepy...

Pak to teda začaly spravovat AZ Sanace. Nastrkaly tam betonový injektáže, každej půl metr je z nějaký asi titanový oceli taková jakoby versatilka, tím se to roztáhne a tam prali pod hrozným tlakem směs cementu a vápna...

Slyšel jsem, že v tý směsi byl i nějakej popílek.

Popílek taky. Udělali to dobře a je to v podstatě celý fixovaný. Kompletně to stálo asi 9,5 milionu korun, ale my jsme naštěstí byli pojištěný. Kdybychom byli státní archiv, tak už ten barák spadl, protože státní archivy pojištěný nebyly, ale my jo. Takže se to pak

zatáhlo z tý pojistky. A v týchle souvislosti si vzpomínám na neuvěřitelnou věc. Přišel za mnou Jiří Javorčák...³⁵

On už byl tehdy tajemník?

Ano, myslím, že tehdy jo, a ptal se: „Ty bys zvládl vysušit nějaký papíry? Vyznáš se v tom?“ Já mu odpověděl, že jo, že to není problém. A von: „Já ti už nebudu nic říkat, ale, prosím, přijď za asi deset minut před ústeckou obchodní banku.“ Ptal jsem se ho, oč jde, ale on to do telefonu nechtěl vysvětlovat. V bance, která je od archivu pár metrů, jsme šli do sklepa do trezoru. Javorčák tam otevřel takovou velkou schránku, kde byly nejcennější věci – třeba obligace, záruční listy na Mariánskej most a podobně. A všechno mokrá. Ty dluhopisy, to bylo něco. Tam stálo třeba něco v tom smyslu: Proplatě obratem doručiteli této směnky 1,5 milionu Kč z účtu města Ústí nad Labem. V archivu jsme to nejdřív zkoušeli sušit v sušičce na fotky. Ale to nešlo. Protože ale bylo jasno a foukal jemnej vítr, tak jsem z naší knihařský dílny vzal provázky a na střeše dvora jsme je rozvěsili. To byl tak kilometr šňůr. Ze skladu jsem vzal paper clipsy a ty milionový cenný papíry jsme věšeli jako prádlo. Nádherně to tu vlálo. Za tři hodiny byly suchý. Akorát zůstaly špinavý a všelijak sežvejkaný, takže jsme je s tím strážníkem začali skládat a počítat, jaká je asi skutečná hodnota... My se dostali až na dvě a čtvrt miliardy korun! (smích)

To byl teda úkol za všechny prachy.

Za všechny prachy uložený v městských cenných papírech. To i vysvětluje, proč o tom Javorčák nechtěl mluvit. Naštěstí se tyhle poškozený obligace daly v bance snadno vyměnit. Nebyly nějak potrhany, spíš oslzlý a trochu zašpiněný. Důležitý ale bylo, nepřijít o ně.

To byly povodně 2002. Co povodně 2013?

To už naštěstí zafungovala protipovodňová opatření. Mezitím se totiž postavilo tzv. přednádraží a tím pádem se cesta, která by jinak umožnila průtok labský vody k nám, přehradila. Archiv je teď proto mimo nebezpečí. V roce 2002 voda kulminovala mezi 11,96 a později v roce 2013 to bylo 10,65 - tedy to bylo o metr a kousek níž. A vyplavilo jim to třeba nedaleko minipivovar Na Rychtě. Tehdy jsem jim radil, aby si sklepy napustili čistou vodou z vodovodního řádu, tak nechtěli, nedali si říct. Pak jim tam vlítla ta tlaková voda a všechno jim zničila. Jenomže z toho směru, kde stojí Rychta to není přerušeny, kdežto u nás to ve směru k Labi přerušeny je.

³⁵ Jiří Javorčák (1956), původní profesí učitel, tajemník Magistrátu města Ústí nad Labem.

Dějiny města byly asi největším vydaným dílem ústeckého archivu. Jak vznikaly?

To jsme redigovali já s ženou Kristinou. Tehdy nám primátor Lukáš Mašín vyšel velice vstřícně a v roce 1994 nám na to dal asi 2,5 milionu korun. Jenomže s tím byla potíž. Musel jsem mu vysvětlit, ať nám ty peníze převede až do dalšího roku, protože my jsme je potřebovali až úplně nakonec, až když bylo všechno hotový. To se teda podařilo a v roce 1995 ústecký dějiny vyšly. Náklad jsem odhadl na pět tisíc výtisků. Bral jsem to podle počtu zdejších rodin. A za deset let jsme to celý prodali. Formu jsem obšlehl z jedny encyklopedie o Egerlandu, kterou vydali Němci. Ono je to dobře čitelný a nevypadá to úplně špatně. Dneska už bych samozřejmě spoustu věcí udělal jinak a líp. A co se nepovedlo? Je to šitý horkou jehlou. Za to si můžu sám, protože jsem to chtěl mít dotáhnutý až do aktuálního stavu. Takže nám tam třeba chybí skauting, a tak podobně. Co se ale povedlo, a z čeho mám radost, je to, že naše ústecký dějiny visí volně přístupný na internetu. Už kdysi jsem se domluvil s autorama a nebyl s tím žádný problém. My jsme dodnes jediný město, který si svoje dějiny v takovém rozsahu zdarma vyvěsilo na internet. A dost nám to ušetřilo čas i peníze, protože posílat takovou pětikilovou knihu poštou až třeba do Austrálie, to bylo! (smích)

Nikdy jste neuvažovali o tom, že byste přeložili Umlaufovy³⁶ dějiny?

Umlauf je dobřej jako zdroj, jako pramen, ale nikdy nás tohle to nenapadlo. Já už jsem podklady pro dějiny města připravoval tak od roku 1985.

Jak je vůbec možné, že náš městskej archiv vydává knížky samostatně?

To se stalo za primátora Hrušky.³⁷ On byl osobně velmi trzně založenej – žádněj sociík. Vysvětlil jsem mu, že na vydávání našich knížek vydělávají různé firmy docela slušný prachy a výsledek je tristní. Řekl jsem mu taky, že máme s ženou nakladatelství a že knížky dělat umím – například sazbu, grafický úpravy, atd. A nabídl jsem mu, že bych to dělal ve prospěch města, v pracovní době a bez nároku na honorář. On s tím souhlasil. Ta vydavatelská činnost je dodnes pro nás i město prestižní věcí.

Jaké jste měli vztahy ke krajskému archivu v Litoměřicích?

Většinou velmi dobrý s výjimkou jedny causy. To bylo ale až po roce 1990 a bylo to v době, kdy v Litoměřicích znovu šéfoval Láďa Dušek.³⁸

³⁶ Franz Josef Umlauf (1883–1960) – archivář, historik, pedagog. Ředitel Archivu města Ústí nad Labem v letech 1920–1934 a 1941–1945.

³⁷ Ladislav Hruška (1947), v letech 1997–1999 primátor Ústí nad Labem.

³⁸ Ladislav Dušek (1940) ředitel archivu 1975–1985, 1990–2003.

Nepracoval on zpočátku nějaký čas v ústeckém archivu?

Ano, on působil původně tady u nás. Myslím, že někdy v letech 1965–1969. Říkalo se, že ho Bouček, známej „kuplír“, seznámil s jeho ženou Lenkou. Později se Láda stal ředitelem v Litoměřicích. Jenomže tam na něj donášeli. Nakonec teda zůstal alespoň šéfem prvního oddělení a novým ředitelem se po něm stal policista Josef Ryšánek.³⁹ A Ryšánek měl jednu výhodu. On se mezi nás necpal. Dokonce to o sobě říkal: „Já nejsem historik, ale policajt. Mě se chtěli zbavit, tak mně dali mezi pavučiny.“ Mám k němu jednu takovou možná překvapivou historku. Odehrála se už v době perestrojky. Ještě někdy kolem roku 1971 zabavoval Quido Kastner v archivech závadnou literaturu. Třeba knížky od ekonoma Oty Šika, případně od germanisty Goldstückera, kterej se zabýval dílem Franze Kafky. A všechno to z okresů raboval a svážel do Litoměřic. Dokonce zabavil knížky marxistickýho filozofa Jiřího Hájka,⁴⁰ kterej řídil v době normalizace režimní časopis Tvorba. On si ho totiž spletl s ministrem zahraničí v době obrodného procesu, kterej se jmenoval stejně!⁴¹ A v době perestrojky, na konci osmdesátých let, si nás Ryšánek zavolał na poradu do Litoměřic s tím, že sbírku zabavený literatury rozpouští: „Soudruzí, já tady nebudu věčně ručit za cizí majetek. Ty knihy jsou majetkově vaše, takže si to zase odvezte. Jste všichni dost politicky proškolený a uvědomělý, takže dobře víte, komu ty knížky můžete pučovat.“ Náš městskej archiv tam měl asi jenom deset svazků. A samozřejmě, že jsme to pak půjčovali, i když teda jenom prezenčně. Tím nás ale Ryšánek překvapil. A druhá překvapivá věc nastala v prosinci 1989. Ryšánek tehdy oznámil, že v archivu končí s tím, že přece nebude nikomu zabírat odborný místo, protože byl dosazenej partají. Nechtěl, abychom se rozešli ve zlým. Což se povedlo. Pak dělal dlouhá léta garážmistra na ústeckým magistrátu.

Ryšánek byl Ústečák?

Ano. A když jsem ho dole v garážích potkal, tak jsem s ním vždycky prohodil pár slov: „Tak co, Pepo, jak se máš?“ A on: „No, to víš, služba je služba.“

A ten archivní průšvih?

Šlo o pseudofond Berní správa Ústí nad Labem (1945–1949), což bylo asi zhruba dvě stě kartonů označených čísly. Na počátku devadesátých let jsme do toho s Věrou vlezli a zjistili, že značná část jsou třeba nevyplněný tiskopisy. Další část byla zase neschválený

³⁹ Josef Ryšánek (1941), ředitel SOA 1985–1990.

⁴⁰ Jiří Hájek (1919–1994) – novinář a marxistický literární kritik.

⁴¹ Jiří Hájek (1913–1993) – politik, ministr zahraničí, signatář Charty 77.

daňový přiznání, takže zase bezcenný a pro historiky nevyužitelný. Tak jsem se obrátil na Ládu Duška s žádostí o radu: „Hele, to se mi nelíbí, je to švindl, tohle tu archivovat nechceme. Řekni mi, jak se vyhazuje fond. Můžeme to zlikvidovat?“ A on na to: „Jestli je to tak, jak říkáš, tak to vyhoď, akorát o tom informuj archivní správu.“ Načež na mě na poradě vyjel Vladimír Růžek z archivní správy s tím, že jsem svévolně zničil důležitý fond k dějinám bernictví. Já se bránil s tím, že se jednalo o prázdný tiskopisy, jejichž hodnota byla nulová na rozdíl od nákladů na archivaci. A že jsem to vyhodil se souhlasem Duška, kterej mě metodicky řídil. Naštěstí do toho tehdy zasáhli Václav Ledvinka s Ivanem Martinovským a podrželi mě. Od té doby se ale v archivnictví tradovalo, že jsem poděs a rafan, co vyhazuje celý fondy.

Na porady do krajského archivu jsi jezdil pravidelně jako okresní archivář i jako městskéj archivář?

Jo. Já jsem dvakrát do roka musel na celostátní poradě. První jsem měl tady v Ústí snad už v tom roce 1986, kdy vznikl městský archiv. A v Litoměřicích jsme měli taky pravidelně dvakrát ročně porady. A já jsem na ně jezdil vždycky a rád, protože já jsem se tam mohl pobavit s konkrétníma lidma a zeptat se na důležité věci, který mě zajímaly. Ty vnitroarchivní kecy a výkaznictví mě samozřejmě nezajímaly. Platí ovšem, že jsme jedna parta. Akorát my máme jinýho zřizovatele.

V kolika objektech jste měli rozmístěný materiál?

Bylo to takhle. Od roku 1939 sídlil archiv na Václavském náměstí v Trmčicích a měl depozitář v nedaleké ulici Za Humny, což byl menší tovární objekt, v podstatě malý skladiště. V roce 1968 ústecké ONV zakoupilo pro potřeby archivu tady tento náš barák v Hrnčířské ulici 65/2. Původně tu sídlila firma *Laboratorní sklo*, která se pak přestěhovala do Mojžíře. Během devětašedesátého se to tady zadaptovalo a archiv začal fungovat. Kromě toho jsme měli jako depozitář školu v Probošově pod Tašovem. To však byly prostory blbě přístupný, v zimě se tam někdy nedalo vůbec dostat, vybavení taky mizerný a co chvíli tam byly rozbítá okna. A tak jsme se dohodli s Místním národním výborem ve Velkém Březně a asi v roce 1984 jsme to vystěhovali a přemístili to do kulturáku v Malém Březně. Koupili jsme regály, a ještě můj otec nám to pomáhal montovat dohromady. Věra Hladíková vždycky jako správná horolezkyň lezla nahoru po regálech. Pomáhala tam strkat šrouby, protože bejvaly zkřížený. Jednalo se konkrétně o šedivý regály od firmy *Dřevotvar Znojmo*. Po roce 1990 jsme ale Malé Březno na žádost starosty vyklidili. Tehdy u nás pracoval Honza Houžvička, kterej spočítal, že když adaptujeme archivní dvůr, tak nebudeme potřebovat žádný externí depozitáře. Od roku 1990 jsou archiválie pouze

a jediné v této budově. Sice pod nás spadá ještě spisový meziarchiv a spisovna stavebního úřadu, ale ty se nachází dílem pod magistrátem a dílem v Důlcích.

Jak se vůbec přihodilo, že má pod sebou archiv spisovnu stavebního úřadu? To je značně netypický.

No to bylo takový neštěstí. Tady ten archiv byl původně umístěnej na městským národním výboře v Berní ulici naproti správě spojů. Nacházel se v suterénu a byl rozbordelenej a plesnivej. No hrůza hrůz! A primátor Mašín stál o to, aby se to dalo nějakým způsobem do pořádku. Myslel si, že by se to mělo sjednotit s archiváliemi. Já se okamžitě postavil proti s tím, že jde o spisy, že se nejedná o archiválie, že za to nechci nést zodpovědnost. Navíc se mi ta plesnivina dost hnusila. Ale protože mi sliboval doslova modrý z nebe, tak jsem se podvolil a převzal za to zodpovědnost. Nafasovali jsme respirátory, gumový rukavice a šlo se na věc. Dělal jsem to s Jiřinou Petrákovou. Opatrně jsme ten materiál rozebírali a co jsme nevybrali, tak se okamžitě odváželo autama pryč do spalovny. Krom spisů, který nesly zachránit, tak se tam nacházelo obrovské množství multiplikátů a podobně. Podařilo se nám ale zachovat historicej základ, tzv. Jehlíkův archiv. Jmenovalo se to podle otce architekta Jana Jehlíka, kterej se o část nejdůležitějších spisů staral ještě s jedním architektem a uchránili ho před zkázou. Tam je materiál, kterej je pro badatele mimořádně zajímavěj.

Jaké období, téma nebo fond, Tě zaujaly nejvíce?

Mě zajímalo všechno. Začal jsem pořádáním pozůstalostí místních vlastivědců. Zajímaly mě osobní fondy. Ale nejbliž jsem měl k historii zvukovýho záznamu, k deskám. Těm jsem se věnoval nejvíc. A jsem rád, že se mi je podařilo uspořádat. Pořádal jsem do posledního dne! Den před důchodem, na konci srpna 2017, jsem zrovna šturmoval a volá Steffen Neumann ze *Sächsische Zeitung*. Chtěl po mě bilanční rozhovor o mé závratné archivní kariéře. Na to jsem mu mohl říct jenom, že ho mám rád, ale na rozhovor, že zrovna není čas, protože to tady musím dodělat stůj co stůj. A von si ten rozhovor pak asi nějak vymyslel.

Co Ti z dnešního pohledu připadá pro archivnictví nejdůležitější?

Vybírat k trvalému uchování pouze prameny podle jejich vypovídací hodnoty. A pracovat na tom, aby byly nejdůležitější archiválie pro badatele dálkově přístupný.

„POŘÁDÁNÍ A VĚČNÉ STĚHOVÁNÍ MATERIÁLU“

Věra Hladíková, Petr Karlíček

Co Tě přivedlo k práci v archivu a jak ses na ni připravila?

Bavil mě dějepis. Navíc jsme měli na základní škole od osmé třídy fantastickou paní učitelku na češtinu a dějepis. Za ty dva roky nás naučila hodně. Ještě mě zajímal přírodopis a zeměpis, a dokonce jsem si myslela, že bych mohla v budoucnu dělat třeba zeměměřiče. Představa pobytu v přírodě mě lákala a matematika by také nebyla problémem. Gymnázium jsem přečkala v pohodě, a nakonec jsem chtěla studovat archeologii. Toho roku se však neotvírala, a tak jsem si listovala soupisy s obory filosofické fakulty, a nakonec zvolila archivnictví, PVH a historii. Nechtěla jsem učitelský obor, protože učit děti ve škole se mi rozhodně nikdy nechtělo. Zaujala mě možnost poznávat historické prameny či staré písmo. Měla jsem o archivařině takovou romantickou představu, kterou člověk mohl pochytit z některých filmů.

Ještě před nástupem ke studiu jsem se byla podívat v Lounech u PhDr. Bořivoje Lůžka, abych viděla, jak to v archivu vypadá. Lounský archiv byl totiž nejbližší Žatci – mému tehdejšímu bydlišti. Ve staré „Daliborce“ bylo hezky. Knížky ležely v knihovně vybavené starými trámy, natřenými ještě volskou krví. Nacházely se tu malé depozitáře s městskými knihami žateckého městského fondu, žatecký kopiář apod. Lůžek mi četl ukázky, alespoň tedy první řádky, které ovšem znal nazpaměť. Dnes je mi jasné, že se předváděl před mladou holkou. I když vím, že on by si samozřejmě dokázal sednout a přelouskat ty texty celé. Stojí za tím ale tvrdá práce. Jo a nezapomněl mně při tom držet v pase. Šok. Později jsem tam jezdila i na praxe. To se zase jen předváděl, láteřil na místní politiky a k archivní práci mě moc nepouštěl. Děkala jsem rejstřík k jedné edici, kterou zrovna vydávali. Povídala jsem si tam alespoň s panem Beranem a paní Pochobradskou. Jiní zaměstnanci (kromě uklízečky) tam tehdy nebyli. Také jsem se dozvěděla, že dr. Lůžek je „špinavej jak belzebub, když něco pořádá“. On sám říkal, že „archivnictví je špinavá práce u které člověk nesmí být blbej“. Myslím si, že tam to nijak s pořádáním nepřeháněli (1976). I po letech jsem při jedné návštěvě viděla, že sice ty středověké žatecké knihy jsou vzorně jedna vedle druhé postaveny v regálech, ale třeba balíky spisového materiálu ležely v synagoze popsané pouze podle č. j. A tak tam byl tehdy uspořádán ne jeden fond. Teoreticky jsme byli po pětiletém studiu archivnictví připraveni mít tak akorát přehled o literatuře, jednotlivé PVH jsme znali, to byl asi největší plus celého studia. O archivnictví v praxi jsme moc nevěděli. O pořádání jsem se v podstatě dověděla při pomvědění v archivu akademie věd v oddělení pozůstalostí u PhDr. Václava Poddaného. Těch 400 Kčs

za 40 hodin měsíčně byl tehdy pro mě dobrý přivýdělek. Ještě předtím jsem rok chodila do Státního ústředního archivu v Praze a pracovala tam u paní Mgr. Marie Stupkové. S ní jsem také na prahu Kostela sv. Mikuláše (tam svítilo sluníčko) četla novověké texty a trénovala na zkoušku z novověké paleografie. Promovala jsem v roce 1981.

Nejdříve jsem si hledala zaměstnání podle toho, kde jsem si myslela, že budou mít hezký historický archiv – například ve městech Tábor nebo Česká Lípa. V Táboře se mě otevřeně zeptali, jestli mám kluka a odkud je. Když jsem řekla, že žije v Ústí nad Labem, tak byl konec, protože problém byl, že „my tady pro ni uděláme systemizaci a ona stejně odejde na mateřskou apod“. Tenkrát o všem rozhodovali staří dědkové. V České Lípě se ředitelka paní Vojtíšková bála, že jsem z té Prahy zvyklá na SÚA a akademické prostředí, a oni, že mi můžou nabídnout akorát ty okresní rozměry... Navíc jí bylo jasné, že mi může nabídnout k ubytování pouze Stvolínky, což pro mladou holku nebylo zrovna terno. Z korespondence s ní jsem cítila takový vřelý, ženský přístup a snahu o pomoc.

Nakonec jsem se zeptala v ústeckém archivu. Můj nástup do tehdejšího Okresního archivu Ústí nad Labem byl trochu zvláštní. Moje maminka se v době, kdy jsem hledala práci, potkala v Žatci na hřbitově s „klukem“, s nímž se znala z poválečného období, protože bydleli ve stejné vesnici. Teď už si jako dospělí povídali o rodičích a dětech a ona se mu zmínila o mé snaze najít si práci. Hned se jí nabídl, že se poptá, protože pracoval na OV KSČ a prý znal ředitele ústeckého archivu... Opravdu pak zavolal do archivu a tehdejší ředitel Bouček mu přikývl. Jednak prý neměl nic proti, a navíc se tu zrovna uvolňovalo místo po odcházejícím Františku Cvrkovi, který šel ředitelovat do Děčína. A další věc - Vláda Kaiser tu již pracoval a znal mě z fakulty.

Tady byl tehdy ryze mužský tým s fantastickým panem ředitelem Janem Boučkem. Na tyto „dědky“ si rozhodně stěžovat nemůžu. Bouček, Martinovský, Kaiser, Tesař (knihař) a paní Kaiserová (uklízečka). Všechno vstřícní lidé. Dostala jsem inspekční pokoj s vlastní sprchou a u Kaiserů v kuchyni jsem měla věci v lednici (co já svobodná asi tak měla do lednice!). Kolega Kaiser tady totiž měl dokonce byt, který kdysi zřídili pro kolegu, pozdějšího ředitele v SOA v Litoměřicích, Ladislava Duška. Pár měsíců po mém nástupu odešel kolega Martinovský do Plzně a časem se stal ředitelem Archivu města Plzeň. A tak se potom s mírnou nadsázkou říkalo, „že Ústí je líheň archivních ředitelů“.

Jaké byly na vašem pracovišti podmínky – personálně a materiálně?

Teda oni si mě pánové po mém příchodu nejdříve „prolustrovali“. S Vládou Kaiserem jsem se naštěstí znala z fakulty. Pamatovala jsem si ho, jak lítal po chodbách s kloboukem a v černém dlouhém plášti. Vláda s jeho ženou Kristinou - kamarádi, Bouček super, Martinovský se do mě snažil nerýt. Kdo ho znal, ví. Já sama jsem se nechovala arogantně ani podbíživě, dokázala jsem pomáhat i pracovat. V tomto kolektivu jsem neměla problém.

S rodiči Vládi Kaisera jsem dokonce jezdila na houby, borůvky nebo brusinky. S paní Kaiserovou jsme byly holčičí element, nijak průbojný, ale byly jsme rády, že se navzájem máme.

Z mého tehdejšího pohledu, se podmínky v archivu nezdály až tak strašné. A byla to i sranda. Nás totiž tenkrát ani nenapadlo, že by to mohlo být jinak. Dům v Hrnčířské měl zavedený elektrický proud a jeden splachovací záchod. Když nefungoval, tak se chodilo na nedaleké hlavní nádraží. Na záchodě jsme měli umyvadélko s mýdlem, studenou vodou a ručníkem. Jinak jsme tu měli různé druhy regálů. Na nich stály špinavé krabice potíštěné řadou razítek. Police tvořené prkny se čas od času zřítily. Archivní krabice pak stály narovnané podél zdi na zemi, knihy velké i malé jakbysmet, ty postihoval stejný osud. Některé regály byly značně široké a v nich pak stály dvě řady archivních krabic. Když chtěl člověk tu zadní, musel vyndat nejdříve přední, stoje na nejvyšší příčce žebříku. A tohle se týkalo zrovna fondu Archivu města Ústí nad Labem a archivů menších měst a obcí, které se všechny nacházely v delších a silnějších kartonech... Protože je plnil chlap, byly řádně napěchované, podle hesla: „Nebudeme přeci archivovat vzduch!“ Fantastický vynález byla pro nás velikost papíru A4. To se hned archivní krabice, oproti těm se staršími s delšími papíry, odlehčily. Elektřina nám sice sloužila, ale jednotlivá svítidla visela v depozitářích tak, že moc světla nedávala. Depozitářem byl i sklep, což nás potrápilo při povodních v roce 2002. Zde tenkrát stály kartotéky v truhlících a v regálech až ke stropu. Opět přišly k užítku vysoké žebříky. Při nedostatku světla si člověk musel celý truhlík snést dolů, na světle prolístovat a zase uklidit. Říkám to proto, aby bylo vidět, jak fyzicky náročná práce archiváře potkávala. Kolegu Martinovského jsem třeba nikdy neviděla v depozitáři – většinou obsluhoval knihovnu a ještě v době, než jsem nastoupila, psal i úvodní inventářů. Ředitel Bouček měl špatnou kyčel a za mě už chodil o holi. Vladimír již v době našeho mládí brzy zjistil, že ty schody vybíhám čile, ale někdy také něco snesl a vynesl, když šlo o to, aby se hnulo s prací. Je jasné, že výťah v archivu nebyl. Pro případy snadnější dopravy většího množství materiálu do pater nám fungovala „kočka“: Ve dvorové části byla vně domu nainstalovaná klec na řetězu, nahoře pod střechou motor a ve třetím patře jsme si oknem stáhli takový klacek na dvou provázcích. Zatlačením na jeden konec klacku nebo na druhý se řetěz dal do pohybu a nesl klec buď nahoru nebo dolů. Předtím se motor zapnul systémem TLAKEM ZAPNI/STISKEM VYPNI. Klec se po vyjetí vtáhla do okna a vyložila.

Účastnila jsem se v ústeckém archivu všech stěhovacích akcí, i těch, kde nám pomáhali řemeslníci. Všechny opravy a rekonstrukce totiž probíhaly zásadně za plného chodu úřadu. Protože je náš archiv tvořený dvěma různými budovami, spojení mezi nimi fungovalo výhradně po schodech. Krabice „do teplejch“ a schody k tomu.

Původně v našem archivu nebylo ani pořádné topení. Jen v kancelářích plynová kamna – tzv. vafky. Ráno jsme je zapnuli a při odchodu zase vypli. Všude jinde, především

tedy ve všech depozitářích, panovala zima. I paní Kaiserová a po ní Eliška Pergnerová (Vláďova teta) myly podlahy studenou vodou. Jen v knihařské dílně byl elektrický vaříč, na němž si mistr knihař nahříval kliš. A tam si také mistr Tesař s panem ředitelem vařili kafe. My ostatní jsme původně kávu vůbec nepili.

V souvislosti s topením si vybavuji jednu příhodu z mých začátků. Ráno jsem se ještě u kamen ohřívala a byla v kabátě. Asi jsem u nich seděla moc blízko, a tak se na se na mně začal škvařit... A jak to dopadlo? Musela jsem si koupit nový.

Nové výtahy, jako ústřední topení, průtokový ohřívač vody na záchodě nebo dopravní výtah (i když malý, ke kterému člověk v jednom prostoru leze ohnutý), nás potkaly až mnohem později. Neblahou roli, jak už jsem naznačila, v archivu sehrála povodeň v létě 2002. A zase se stěhovalo. Píšu to a bolí mě ruce, když si všechny ty odnošené krabice představím.

Jak konkrétně v začátcích vypadala vaše práce a jak se časem měnila?

Když jsem přišla do archivu, tak měl již skoro všechny kmenové fondy uspořádané: Archiv města Ústí nad Labem, archivy jednotlivých měst a obcí, okresní úřady, školy, soudy do roku 1949, fary, geodézie, berní správy nebo první fáze NV do roku 1960. Vše samozřejmě řádně inventarizované. Inventáře se psaly na stroji a vyhotoveny byly v šesti průklepech. Ještě se tenkrát dodělávaly pozůstalosti, některé jsem také dostala, a takové drobnosti jako AV NF, mapy atd. Nedotčenými byly fondy Městský národní výbor Ústí nad Labem, Okresní národní výbor Ústí nad Labem a spolu se sbírkou soudobé dokumentace to bylo doslova „na vidle“. Srovnané byly rady a zastupitelstva. Zároveň se svázely NV těch obcí, které se integrovaly do větších celků a jejich úřadovny zanikly.

Byl rok 1981, na Ústecku se krátce před tím integrovalo v souvislosti s poklesem počtu obyvatel v menších obcích po odsunu Němců či jejich rušením v důsledku dobývání hnědého uhlí. O něco později (1986) se také přidalo ústecké velikášství dosáhnout na vyšší státní příspěvky jako statutární město a s tím byly spojené další integrace. Jednotlivé NV jsme svázeli a zároveň pořádali už druhý sdružený inventář MNV. A ještě jeden zajímavý element nás zasáhl – ředitel Bouček zavedl, že jsme v úřadovnách MNV pořádali jejich spisovny, abychom měli přehled, co se tam nachází. Pracovali jsme na tom já, Vláďa a ředitel Bouček. Seděli jsme na půdě, ve sklepě nebo v zasedačce na obci, pořádali a skartovali. Při takové jedné akci nám předsedkyně s dojetím sdělila, že zemřel soudruh Brežněv. S kamennými tvářemi jsme pohovořili o jeho přínosu pro mír. Když odešla, začalo kaiserovsko-boučkovské vtipkování, jako „pane šéf, dneska jen černý kafe“. Ředitel Bouček byl vtipná osoba, a nebyl nikdy vulgární. Probírali jsme všechno možný - partnery, tchyně, vtipně politiku, hrobovky (všechny funusy) a pak taky různé panské potřeby.

Ústecký archiv měl depozitář v kině v Malém Březně, bez vody, s malými kamínky. Tady jsme toho také hodně proseděli a proskartovali. Ráno jsme trochu zatopili, jen tak, aby se to orazilo a šli jsme s kýblem do obchodu pro vodu, abychom si měli čím umýt odpoledne ruce. Na záchod jsem běhala do lesa, pánové jen okolo domu. Stavěli jsme tam regály systém „Panzer Gustav“ – měl trubky jako stojny a takové trubkové rošty sešroubované šrouby. Žádná díra nepasovala na díru protější. Navíc byly instalovány v sále kina, kde jsme šikmost podlahy mohli řešit akorát tak zakopnutím klínu. Při stavbě nám pomáhal i kolega Martinovský a tatínek Vladimíra. Ti viseli na kostře a já se snažila strčit šroub do patřičné díry. Vláďa šrouboval. Ani si nepamatuji, jestli za to byly nějaké odměny. Nejspíš ne, věc dneska nemyslitelná. Navíc plat začínajícího archiváře s VŠ nebyl zrovna vysoký – ten můj byl 1850 Kčs. Ty regály jsme potom naplnili školními katalogy, knihami okresního úřadu a možná i těmi MNV, teď už nevím. Když nám dala obec výpověď, stěhovalo se vše do archivu v Hrnčířské. A všechny ty archiválie jsem měla určité v ruce ještě dvakrát. Jednou šly „za zeď“ a při opravě střechy do někdejší garáže v zadní části dvora. Ale i všechno ostatní se několikrát stěhovalo a uklízelo, rovnalo a několikrát prošlo mýma rukama.

Později tu pracovala Jitka Vodrážková nebo Stanislava Kešnerová a Lenka Motlová a všechny jsme stěhovaly. To už byl ředitelem Vladimír Kaiser. Pan ředitel Bouček v roce 1983 náhle zemřel. Časy se změnily a chlapa abys tu pohledal. Ráda ještě vzpomínám na Petra Kotyka, který teď pracuje v Památníku národního písemnictví. Jako truhlář se pustil do sestavování dřevěných regálů v již zmíněném prostoru, kterému říkáme garáž. Něco už jsme do nich nastěhovali a ony najednou přes noc spadly. Z dalších mládenců má nyní povědomí o archivnictví nový kolega Lukáš Mahnert, což oceňuji a jsem za to ráda. Ostatní není zapotřebí zmiňovat. Na kolegyně jsme měli štěstí. Ve spisovém meziarchivu u nás pracovala hned po ukončení školy Helena Patráková a po ní k nám z lovosického pracoviště SOKa Litoměřice přišla Eva Lupejová. Obě jsou jazykově vybavené, do práce uměly od začátku proniknout a zvládly ji perfektně.

Byl zde za minulého režimu nějaký ideologický tlak? Například ke vstupu do KSČ?

Takřka všem se tady vstupu do „rodné strany“, jak jsme říkali, podařilo vyhnout. Dneska si říkám, že zase takový ideologický tlak na naši profesi nebyl. Nejednalo se úplně o prestižní pozice. Do archivu se totiž i dnes mnohdy chodí za trest. Jak Cvrk, tak Martinovský, ale i Bouček dokázali lákání do KSČ odolávat. Vladimír Kaiser také dlouho vydržel, ale když ho do strany přijali, musel chodit na různá školení a v práci jsem zůstávala já s knihovnicí nebo uklízečkou.

Archivy se zviditelnily po revoluci v souvislosti s politickými rehabilitacemi a se zemědělskými restitucemi. Také německá strana se nás přestala bát a Němci u nás začali

pátrat po svých předcích. Veřejnost najednou o archivech ví a vyhledává je víc než dost. Chlapi se třeba vsadí v hospodě, kdy co zaniklo, a přijdou za námi do archivu. Nejčastěji je zajímá, kdy zbourali nějakou hospodu nebo kam ještě jezdila ta či ona tramvaj. Pátrat po vlastním šlechtickém původu se mnohým také jeví jako dobrý nápad. Někteří jedinci se také u svých příbuzných pídí po dokladech o členství u SS či Wehrmachtu, protože si chtějí požádat o německé občanství. Nejsem místní pamětník, a tak musím vše vypátrat a vyhledat. Raději si informace ověřím, protože nepatřím mezi ty kolegy, kteří naprosto vše dobře vědí a sypou informace z rukávu bez zaváhání. Já si to prostě vysedím.

Jak hodnotíš změny vybavení archivu?

Ve srovnání s mými začátky se velkých změn dočkalo vybavení (máme třeba kávovar!), již několik let kupujeme nové archivní kartony, žádné recyklování špíny. Jeden čas se totiž hodně šetřilo. I staré archivní krabice se někdy oprášily a šly do nich uspořádané fondy. Já jsem třeba dostala počítač docela pozdě. Ačkoliv jsem dělala rešerše, musela jsem chodit ke kolegyni Stanislavě Kešnerové, která vedla účetnictví a vyplňovala na něm faktury. My jsme prostě měly jeden počítač dohromady!

V kolika objektech jste měli rozmístěný materiál?

Vždy nanejvýš ve dvou. Za mě v Hrnčířské a ve staré škole v Proboštově, kterou jsme potom nahradili již zmíněným kinosálem v Malém Březně. Potom už jen v Hrnčířské.

Do jaké míry jste byli v kontaktu s dalšími pracovišti? Jak jste si předávali zkušenosti?

Archivy objížděl okresní inspektor z Litoměřic Pepa Bechyně. Strašně mlel a byl k nezastavení. Přinášel zvěsti (i drby) z ostatních okresních archivů nebo z archivní správy. Když to pana šéfa Boučka přestalo bavit, tak mu řekl: „A teď Pepo dost, budu se bavit o ženských“. On se totiž normálně nedal zastavit. Byl to ale starý mládenec a rád se bavil o drbech, o ženských však ne.

Měli jsme možnost jezdit na různé historické konference. Tam nejvíc jezdil kolega Martinovský. Ředitel Bouček nejezdil nikam, a my s Vládou jsme jezdili na několika-denní archivní exkurze. Na konference málo, opravdu málo. Když se stal Vladimír ředitelem, objížděl si porady sám. Já byla také pět let na mateřské, navíc potom s malými dětmi jsem těch kontaktů moc nevyužívala. V souvislosti s Vládkovým „napravením hříchů“ a jeho poutěmi do Santiaga de Compostella, jsem za něj jezdila na porady. Psala si poznámky a nosila informace o nových světových trendech do našeho archivu. Vladimír většinou vládl jako orientální vládce, takže vše muselo být po jeho. Přišel

POŘÁDÁNÍ A VĚČNÉ STĚHOVÁNÍ MATERIÁLU

s návrhem a zeptal se, co na to říkám. O mé případné změně pak prohlásil: „Ne, uděláme to takhle.“ Samozřejmě po jeho.

Na koho ze starších kolegů ráda vzpomínáš?

Jednoznačně na pana ředitele Boučka. Lidsky příjemný, komunikativní člověk. On od roku 1954 svážel archiválie, vedl tým a za něj se pořádaly nejvýznamnější fondy. V těch podmínkách, které tehdy panovaly. Nic čistého - svozy „na vidle“ a ještě se v tom dokázali vyznat. Inventáře psané na stroji. Některé nám slouží dodnes, jiné reinventarizujeme a dopisujeme k nim dodatky, které se časem stále objevují.

Jaké období, téma nebo fond Tě zaujaly?

Nejvíce jsem se setkala při práci s dobou bezprostředně po druhé světové válce. Ze starších věcí, v 15. století, mě zaujala pozice žen. Myslelo se na ně, dědily, podílely se majetkově na zajištění hospodářství. Nebyly upřednostňovány pouze děti, manželky měly šanci být zajištěny stejným dílem. Soustředila jsem se vesměs na regionální dějiny. Spolu s Vladimírem Kaiserem jsme napsali články o ústeckém letci z období první světové války Ernstu Strohschneiderovi nebo restitučních nárocích židovské rodiny Pick po druhé světové válce. Autorsky jsem se podílela na *Dějínách města Ústí nad Labem* (1995), spolu s dalšími kolegy pak i na *Dějínách zaniklých obcí Lochočice, Vyklice a Otovice* (1987). Napsala jsem knížku *Dolní Zálezly v minulosti a současnosti* (2006). Protože mě častokrát oslovoval střekovský obvod kvůli vysvětlení různých historických jevů, vznikly publikace jako *Dva pomníky T. G. Masaryka ve Střekově* (2008), výklad o mylném užívání střekovského městského znaku nazvaného *Znak města Střekova* (2016) nebo s přispěním Petra Karlíčka sonda do dějin správy pod názvem *Samospráva Střekova a přidružených obcí* (2018). Další drobné studie publikuji v muzejním časopise. Roku 2004 jsem ještě byla součástí týmu, který sepsal dějiny mého rodného Žatce. Přizvání žateckého muzejníka Petra Holodňáka k této spolupráci mě potěšilo. Věnovala jsem se období druhé světové války. Dnes mě mrzí, že jsem opomenula věnovat prostor osudům žateckého židovského obyvatelstva. Osudy Židů na Ústecku je nyní moje aktuální téma, které zpracovávám. Musím konstatovat, že je to látka velice smutná, tragická.

Archivní zákon z roku 2004 se dotkl i práce městských archivů...

Zákon o archivnictví a spisové službě z roku 499/2004 Sb. naše pravomoci značně okleštil. Původně jsme byli okresní archiv s působností po celém okrese. Později, už jako městský archiv, jsme si tyto pravomoci udrželi, ale jen do toho roku 2004. I tak jsme našťásti po

roce 1990 stačili svést fondy všech NV a uspořádat je. Nadále nám přibývaly fondy – například Okresní úřad Ústí nad Labem, dále třeba soudní spisy. V souvislosti s archivním zákonem je z mého pohledu důležité, že se nezasahovalo do již uložených archiválií a nedošlo k delimitacím. Poškodilo by to především badatele. V SOA Litoměřice byli vždy rozumní a na sporných věcech jsme se vždy dohodli ku prospěchu všech. V současnosti náš archivní pracovník objíždí s kolegy z Litoměřic skartace v obcích okresu a máme tak přehled, v jakém stavu jsou jejich spisovny. V rámci zachování kontinuity jsou i archiválie z nových obecních úřadů po roce 1990 ukládány u nás.

Proč jsi nechtěla vést archiv po odchodu Vladimíra do penze?

To jsem opravdu nikdy nechtěla. Kdepak, nemám na to povahu. Vždycky jsem byla ráda ten druhý v pozadí. Současný ředitel mi nevadí. Je to sympatický člověk, znalý archivní problematiky. Dokonce se stalo, že to, co za Vládi bylo skoro nemyslitelné, teď jde. Postupujeme v opravách (znovu opravení všech střech) a dokázal třeba zvednout ty nejmenší platy kolegyně. Jen je trochu větší kramář, protože do archivu donáší všechno možné – třeba naposledy dřevěné mapové skříně ze zrušené Setuzy.

Co Ti z dnešního pohledu připadá pro archivnictví nejdůležitější?

I když to vyznívá jako klišé, tak digitalizace – kvůli ochraně archiválií. Některé jsou ve špatném stavu třeba kvůli kyselosti papíru. Lámou se a drolí, proto bude lepší, když se již nebudou tak často brát do ruky. Pro uchovávání archivních dokumentů jsou důležité kvalitní archivní budovy, dostatečná plocha vybavená regály, a samozřejmě kvalifikovaní pracovníci.

RECENZE

ZPRÁVY

Václav Davídek, *Cestou necestou*, ed. Renata Kuprová, Praha 2020,
422 s., ISBN 978-80-7469-092-1.

Paměti Václava Davídka představují zajímavý a unikátní pramen hned z několika důvodů. Jejich autor totiž náleží k poněkud jiné skupině archivářů než ti, jejichž vzpomínky byly doposud vydávány, nebo ti, kteří sami vzpomínali na osudy československého archivnictví od sklonku 30. do počátku 50. let. Václav Davídek totiž nepatřil k těm, kteří s oborem spojili celý svůj profesní život, resp. Davídkovi takové dlouhodobé propojení bylo znemožněno. Jeho paměti tak poskytují do určité míry jinou optiku na osudy československého archivnictví.

Stručný životopis autora paměti přináší úvod k jejich edičnímu zpřístupnění, následuje krátká ediční poznámka a poté již samotný text paměti. Jak editorka poznamenává, dochovalo se v jeho osobní pozůstalosti několik verzí jeho vzpomínek. Ta, která je nyní editována, vznikala v 80. letech 20. století (V. Davídek zemřel v roce 1993), nicméně svým autorem byla dovedena do první poloviny 70. let. Edici doplňuje jmenný rejstřík, seznam pramenů a literatury, seznam zkratk a konečně německé a anglické resumé.

Autor své paměti strukturoval částečně chronologicky, částečně dle věcných hledisek. Jejich typickým znakem je skutečnost, že věnuje svou pozornost v podstatě výhradně událostem, které byly spojeny s profesí, již vykonával. Zmínky o osobním životě takřka chybějí (objevují se pouze na počátku v souvislosti s líčením jeho dětství), neplatí to ale o obecných kontextech doby, v níž žil.

Vraťme se k výše nastíněné úvaze, čím jsou Davídkovy paměti pro vývoj archivnictví cenné. Jak již naznačeno, jedná se o paměti člověka, který byl s oborem spjat od poloviny 30. let, kdy nastoupil jako pomocná vědecká síla do Československého státního archivu zemědělského, do roku 1951, kdy byl jako osmatřicetiletý ze stejné instituce (již pod názvem Ústřední zemědělsko-lesnický archiv) propuštěn v rámci akce 77 tisíc do výroby. Větší část svého produktivního věku již strávil mimo obor, jakkoliv se historiografii i nadále věnoval. Václav Davídek tak byl jedním z poražených února 1948, archivnictví byl nucen opustit (spolu s mnohými dalšími) a byl převeden (krátkodobě) do výroby a poté se pohyboval v jiných oborech.¹ Poměrně kriticky nahlíží na některé organizační změny československého archivnictví 50. let, což byl podle mého soudu hlas velmi ojedinělý nejen (zcela pochopitelně) ve své době, ale i později. Nepřijímá zrušení zemědělsko-lesnického archivnictví a naopak podporuje jeho autonomii. Ostatně centralizované archivnictví v jeho očích není nejlepší volbou, což je názor, který i po roce 1989 zaznívá naprosto výjimečně. Na stránkách jeho paměti tak promlouvá jakási alternativní interpretace

¹ Jako administrativně-odborný pracovník byl postupně zaměstnán v Ústavu pro výzkum rud, Zásobování vodou a kanalizace a Kartografickém a reprodukčním ústavu.

změn československého archivnictví na přelomu 40. a 50. let a zároveň jeden z archivářů, pro nějž tato doba neznamenal možnost profesního a s tím spojeného kariérního vzestupu (jakkoliv často v obtížných podmínkách rodícího se státního archivnictví), ale naopak konec jeho archivářských ambicí.

Druhou pozoruhodnou vlastností jeho paměti – a dost možná to souvisí se skutečností, že vznikaly v době, kdy již Davídek dávno nebyl součástí oboru – je vcelku nezastíraný kritický názor k řadě archivních událostí a osobností. Za zmínku tu stojí například kritika skladby výuky na Archivní škole (tu Davídek absolvoval v letech 1934–1937) a její charakteristika jako nevhodné pro přípravu „zemědělských“ archivářů a zbytečně silný akcent na pomocné vědy historické v orientaci na středověké dějiny. Obojí souzní s dilematy evropského archivního vzdělávání meziválečné doby, které se postupně vydávalo směrem blíže k samotnému archivnictví a pramenům raného novověku a 19. století, což ovšem neplatilo o pražské Archivní škole.² Druhý Davídkův osten je namířen proti některým archivářům. „Davídkovi ďáblové“ jsou vlastně tři: Václav Vojtíšek, Zdeněk Šamberger a Emanuel Janoušek. Zatímco prvním dvěma podsouval iniciativu při svém propuštění z archivu, posledně jmenovanému přisuzoval především značnou nekompetenci a bojácnost. Davídkova zášť vůči Václavu Vojtíškovi pramenila patrně z Vojtíškova postoje vůči Jaroslavu Prokešovi a vůbec jeho angažmá v Prokešově procesu. Davídkovy paměti jsou zajímavou reflexí zmíněné tragické epizody, v níž důležitou – a troufnu si říci negativní – úlohu sehrál zvláště Václav Vojtíšek (a také Josef Borovička), kterou před lety popsal Josef Kollmann.³ Davídkův konfrontační styl při líčení některých událostí staví editora před určité problémy: především ten, do jaké míry ověřovat často jen obtížně verifikovatelné autorovy informace. Editorka Renata Kuprová k tomu přistoupila jen v ojedinělých případech, a kromě identifikace osob, institucí či archivních souborů se v poznámkovém aparátu snahy o takový postup vyskytují sporadicky. Nelze úplně říci, že by to bylo pochybení, neboť je sporné, do jaké míry náleží k editorské práci takový přístup, nebo zda jde již o součást historikovy kritiky pramene. Zvláště u ego-dokumentů, jako jsou Davídkovy paměti, některé situace po konfrontaci s jinými prameny ale volají. V rámci svého zájmu o tento pramen jsem se pokusil o dvě drobné sondy tohoto druhu.

První byla zaměřena na Davídkovu odbornou kritiku Emanuela Janouška a vůbec vztahů v Československém státním archivu zemědělském v druhé polovině 30. let. Studium osobních spisů lze zjistit některé drobné nesrovnalosti týkající se například David-

² Srov. Tomáš VELIČKA, *Mezinárodní souvislosti archivního vzdělávání v Československu 1918–1938*, Archivní časopis 71/4, 2021, s. 341–372.

³ Josef KOLLMANN, *Případ univ. prof. dr. Jaroslava Prokeše. Chmurná kapitola z dějin Archivu ministerstva vnitra*, in: Josef Kollmann, Archiváři. Sborník studií PhDr. Josefa Kollmanna vydaný při příležitosti jeho nedožitých 90. narozenin, ed. Jan Kahuda, Praha 2010, s. 261–320.

kova platu coby pomocné vědecké síly v letech 1935–1938,⁴ nicméně pokud jde o pohled na Emanuela Janouška, tomu se zde nedostává potvrzení. Ve služebních hodnoceních je charakterizován zcela jinak, než jak jej líčí Václav Daviděk.⁵ Nenalézáme ani žádné stopy po konfliktu na pracovišti. Druhou pokusnou sondou byl údajně nevraživý vztah Václava Vojtíška vůči autorovi paměti. Pohled do korespondence mezi Vojtíškem a jeho nejdůvěrnějším přítelem, Fridolínem Macháčkem,⁶ opět Davidkovo hodnocení nepotvrzuje. Vojtíšek ve své korespondenci s Macháčkem dokonce Davidka na žádném místě nezmiňuje a to přesto, že mezi sebou řešili různé odborné, ale i osobní záležitosti. Nelze se tudíž ubránit dojmu určité Davidkově posedlosti, že existovali lidé, kterým od počátku vadil a ti soustavně usilovali o jeho odstranění z oboru (v Davidkově pojetí to byli zvláště V. Vojtíšek a Z. Šamberger).

Velmi zajímavé svědectví poskytuje autor při líčení svého nedobrovolného odchodu z Ústředního zemědělsko-lesnického archivu v roce 1951 v kontextu státních snah posílit těžký průmysl na úkor administrativních pracovníků. Přestože Davidkův odchod byl v oficiálních pramenech líčen jako dobrovolný, autorovo vyprávění nás přesvědčuje o opaku a vůbec o atmosféře těchto měsíců v Zemědělském archivu. Z něho kromě Davidka musel odejít také Josef Nožička, kterému se ale záhy podařilo zakotvit ve Výzkumném ústavu lesnickém.⁷ Silně postiženy byly akcí 77 také jiné archivy (zvláště Moravský zemský archiv/Státní archiv v Brně).⁸

Tímto okamžikem se Václav Daviděk proti své vůli definitivně vzdal archivnictví, jakkoliv s některými (i bývalými) archiváři zůstal v kontaktu, a přestože se v průběhu 50. let opakovaně snažil vrátit zpět k oboru, nikdy neuspěl. Jeho paměti svým způsobem otevírají jinou kapitolu dějin oboru v 50. letech – nejen vznik archivní organizace, legislativy, plošné archivní sítě, ale také řada rysů totalitního státu, které byly zřetelné v oboru přítomny. Dalo by se v této souvislosti hovořit o více aspektech, ale Davidkovy paměti zpřítomňují především personální stránku. 50. léta nejen poskytla velké množství míst pro archiváře ve stávajících, nebo nově vzniklých archivech poté, co se stát svévolně zmocnil veškerého kulturního dědictví na úkor dosavadních vlastníků, jež zbavil všeho majetku, ba v některých případech také osobní svobody, ale zároveň pod různými záminkami znemožnil řadě dosavadních archivářů vykonávat svou profesi.

⁴ Národní archiv, Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, kt. 20, Daviděk, Václav (osobní spis).

⁵ Problematické chování Emanuela Janouška v archivu lze konstatovat počátkem 20. let, to ale bylo dávno před Davidkovým nástupem. Později již byl hodnocen jako výborný pracovník (Národní archiv, Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, kt. 20, Janoušek, Emanuel [osobní spis]).

⁶ *Mráz kopřivu nepálí: život a dílo Fridolína Macháčka a Václava Vojtíška ve vzájemné korespondenci z let 1905–1954*, ed. Jitka JANEČKOVÁ, Praha 2014.

⁷ Srov. *Zemědělsko-lesnický archivář – špičkový historik lesa. Na paměť doc. PhDr. Josefa Nožičky*, edd. Jiřina JUNĚCOVÁ – Jiří ŠOUŠA – Vladimír WAAGE, Praha 2019, s. 34.

⁸ Ivan ŠTARHA, Zamlčená historie, *Archivní časopis* 41, 1991, s. 139–144.

Ve světle svých pamětí se Václav Davídek jeví jako člověk, který usiloval o to, aby jeho zaměstnání bylo i jeho posláním – nejen v archivnictví, ale i v dalších profesích, které měly tu více, tu méně blízko k jeho odbornému vzdělání. Byl člověkem, který své odborné vzestupy a pády niterně prožíval. Na druhé straně mu byla vlastní i víra v konspirace s ohledem na své profesní neúspěchy v podání tria Vojtíšek – Šamberger – Janoušek, které v jeho očích usilovalo o jeho pád. Přesto jsou jeho paměti cenným pramenem poněkud neotřelého pohledu na vývoj oboru od 30. do 50. let 20. století nejen s ohledem na personální konotace, ale také organizační změny a jejich důsledky, které je potřeba vnímat v souvislostech nejtuzšího totalitního režimu, v němž se rodily.

Tomáš Velička

Rudolf Hais, *O výrobě skla a jeho historii*. Vydavatelství České sklářské společnosti, Tanvald 2022, 346 stran. ISBN: 978-80-904044-4-1

V posledních letech obohatilo náš knižní trh několik publikací o českém skle. K nejvýznamnějším náleží zmíněná Haisova kniha, kterou vydala Česká sklářská společnost v roce 2022 o 346 stranách. Její zasvěcený text popisuje historii sklářské výroby nejen v Čechách, ale i v sousedních zemích. Obsah tvoří následující kapitoly:

- Výroba skla, str. 11–101
- Historický vývoj barevných a zakalených skel, str. 101–169
- Zušlechťování skla, str. 169–225
- Historie sklářských hutí na Borskošenovsku, str. 225–344

Tyto čtyři rozsáhlé kapitoly podávají podrobný výklad a každá z nich je doplněna bohatým výčtem pramenů a literatury. Jejich součástí je 31 čtivých podkapitol menšího rozsahu. Kniha nemá takřka chyby. Pokud se výjimečně objevují, pocházejí od autorů, na něž Haisovo dílo odkazuje.

Rudolf Hais se na své dílo připravoval řadu let, jak naznačují dřívější studie, uveřejněné v třisvazkovém souboru, vydaném v Akademii pod názvem *Sklářská výroba v českých zemích* (I. díl, II. díl/1, II. díl/2) v letech 2003–2005.

Dále vedl kolektiv autorů při přípravě názvoslovné příručky, která vyšla v roce 2010 v Teplicích nákladem České sklářské společnosti pod titulem *Sklářské názvosloví, aneb co je co ve sklářství*.

Následovala kniha *Böhmisches Glas im Wandel der Zeit* (Obetaler-Verlag), vydaná roku 2015. Tím se jeho dílo před vydáním *O výrobě skla a jeho historii* uzavřelo.

Jeden z největších znalců českého skla Ing. Antonín Smrček, CSc. (1933–2010) svého času při debatě mezi kolegy poznamenal, že každý, kdo se chce historii skla věnovat, měl by zvládnout alespoň jeho základní části, ověřené dlouholetou praxí. Tedy chemické složení skla, technologii jeho výroby a historii sklářství. Rudolf Hais mezi takovéto autory patří. Přestože jde u něj o dílo mimořádně šíře a hodnoty, nestihl a nemohl popsat všechno. Tento cíl si konečně ani nekladl. Pro budoucí čas zůstávají jeho následovníkům ke zpracování otázky národnostního složení severočeské sklářské oblasti, jejího hospodářského vývoje jakož i politiky, která otřásala našimi zeměmi, Evropou i celým světem během dvou světových válek.

Miroslav Grisa

Kadaňské Poohří č. 11 aneb historická konference ve františkánském klášteře

Tradiční severozápadočeská konference Poohří se tentokrát odehrála v Kadani ve dnech 13. a 14. října 2022. Díky pochopení správy kadaňského františkánského kláštera měli účastníci k dispozici nejen mimořádně zajímavý prostor klášterního refektáře, ale také teplo z nádherných klášterních kamen, což v chladném říjnu velmi přispělo ke zdařilému průběhu celé akce. Zahrálo rovněž milé přivítání kadaňským starostou Mgr. Janem Losenickým, který ocenil dlouholetou snahu spolku Historie a současnost Poohří o propagaci regionální historie v širší oblasti dolního a středního toku Ohře.

Podtitul konference „Doprava - obchod - průmysl“ přilákal patnáct aktivních přednášejících, kteří se zaměřili na velmi různorodá témata od pravěku až po současnost, a to zdaleka ne jen v rovině suché historické vědy. Již tradičně tento pestrý konferenční mix vyvolal řadu diskuzních příspěvků, které zajímavým způsobem doplňovaly - a případně i rozvíjely - přednesené referáty.

První konferenční den otevřel příspěvek ryze archeologický, v němž Petr Novák z lounského oblastního muzea popsal zajímavý nález sídliště knovízské kultury v Blažimi a zasadil jej do širšího sídelního kontextu doby bronzové. Následovala obsáhlá informace o dlouhodobém výzkumu hradiště Dřevíče u Kozojed v podání Kateřiny Blažkové (za spolupráce Jany Bezákové) z Muzea T. G. Masaryka v Rakovnici. Výzkumy posledních let totiž nejen potvrdily důležitou roli Dřevíče v historii Rakovnicka a Lounska, ale zejména ukázaly jeho mimořádný význam v raném středověku díky nalezeným importům (mince, cennosti, ozdoby) a přemyslovským denárům. Je zřejmé, že tato lokalita ještě zdaleka nevydala všechna svá tajemství, a pokračování průzkumu je tak do budoucna příslibem dalších překvapení. Na roli Dřevíče částečně navázal diskuzní příspěvek Jaroslava Havr-

lanta z Oblastního muzea v Lounech, přibližující pohled historiků na problematiku dopravy a cest v minulosti. Následná debata mezi historiky a archeology k tématu přinesla několik zajímavých podnětů pro další bádání a shrnula současný stav poznání zejména dálkových cest.

Druhý blok začal zamyslením mosteckého archiváře Iva Černého nad fungováním kdysi významné poštovní stanice od renesance na práh 19. století, přičemž důraz byl kladen na roli jednotlivých poštmistrů coby vlastních organizátorů nejen pošty v dnešním slova smyslu, ale také coby stavitele infrastruktury a udržování „vozového parku“ čili koní. Následoval Josef Márc z Filosofické fakulty UJEP v Ústí nad Labem s neotřelým pohledem na Žatecko a Kadaňsko očima vojáků vracejících se z první světové války. Po krátké přestávce vystoupil Martin Vostřel z lounského muzea se zprávou o mimořádné osobnosti lounského turisticko-kulturního života přelomu 19. a 20. století Karlu Goszlerovi. Tento nadšený turista a fotograf zanechal přes tisíc skleněných negativů zachycujících mnohdy unikátně nejen Louny a okolí, ale také cíle tehdejších turistických výletů. Studentka FF UJEP v Ústí nad Labem Dita Rusová přiblížila nelehké počátky lounské stavební kolonie U Matky Boží z první třetiny 20. století, která je dodnes velmi oblíbenou lokalitou k bydlení, a zároveň ukázkou velmi zdařilé družstevní výstavby dávno před érou socialismu. První den uzavřela důkladná prohlídka klášterních prostor, která zdaleka přesáhla obvyklé turistické povídání, a pomyslně zavedla všechny účastníky do dávno zašlých dob.

Páteční konferenční den začal detailní ikonografickou studií Mileny Bílkové z Oblastního muzea v Chomutově, která se věnovala manýristické výmalbě takzvané klenotnice bývalého chomutovského zámku, a poukázala na její velmi pravděpodobnou souvislost s osobností proslulého Jiřího Popela z Lobkovic. Do prakticky neoraného pole účastníky zavedl Leoš Zich z Národního archivu v Praze, který se zaměřil na písemné doklady o nedobrovolné migraci čili zajímání muslimských vojáků a jejich rodin během dlouholetých válek s Osmanskou říší od 16. do 18. století. Prameny jsou sice k této tématice velmi skoupé, ale přesto je zřejmé, že přes tři sta křtů těchto migrantů jen v letech 1683–1699 v Čechách znamenalo možnost setkání většinového obyvatelstva s nenáviděnými nepřáti tváří v tvář. Přímo k místu konání konference přinesla zajímavé informace Dagmar Štefancová z Českého muzea hudby v Praze, která se věnovala tzv. Zásmuckému sborníku liturgických zpěvů z františkánského prostředí a jeho souvislosti s kadaňskými františkány. Následoval Lukáš Gavenda z Městského muzea v Kadani s příspěvkem věnovaným organizaci a geografickému rozsahu almužních obvodů místních františkánů v 18. století. Poslední konferenční blok otevřel Jiří Kopic z Oblastního muzea v Chomutově s pojednáním o vlivu železnice na rozvoj Chomutova a jejím působení coby urychlovače dobových industrializačních procesů. Jan Mareš z lounského okresního archivu se zabýval postavou Nathana Bulovy, otce budoucího amerického velkopřemyslníka Josefa Bulovy,

a jeho možným vlivem na formování osobnosti úspěšného syna. Konferenci uzavřel velmi zajímavý a prakticky orientovaný příspěvek Miloše Dempíra, majitele zámku Poláky, který se vydal na trnitou cestu postupné záchrany této kdysi krásné barokní stavby.

Vydařená konference přilákala několik desítek zájemců z řad nejen historické obce a s odstupem je možné říci, že zcela splnila svůj účel, totiž informovat zájemce o regionální dějiny o stavu výzkumu a umožnit setkání historiků a archeologů s veřejností. Další ročník se odehraje na podzim roku 2023 v Podbořanech a lze jen doufat, že se rovněž zařadí mezi zdařilé počiny na poli regionální historiografie, tentokrát s podtitulem „Historická krajina a lidé“.

Literatura

Průvodce po archivu a jeho pracovištích

Jaroslav MACEK (ed.), *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1956.

Josef KŘIVKA (ed.), *Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech – svazek 2.*, Praha 1963.

Václav LUKÁŠ (ed.), *Státní archiv v Jablonci nad Nisou: Průvodce po archivních fondech*, Praha 1956.

Bořivoj LŮŽEK, *Průvodce po fondech a sbírkách: Okresní archiv v Lounech*, Praha 1956.

Josef BECHYNĚ – Bohumil RUDOLF – František KŘIVÁNEK (eds.), *Okresní archivy Severočeského kraje: soupis archivních fondů k 1. lednu 1967*, Litoměřice 1968.

Rudolf BERVIC, *Okresní archiv v Teplicích. Stručný průvodce*, Teplice 1979.

Padrta František (ed.), *Okresní archiv v Jablonci nad Nisou v letech 1976–1980*, Jablonec nad Nisou 1980.

Miloslav SOVADINA, *Dějiny Okresního archivu Česká Lípa*, Ústí nad Labem 1997.

Petr KOPIČKA (ed.), *Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Stručný průvodce/Kurzführer/Brief guidebook*, Litoměřice 2007.

Dílní studie o pracovištích

SOA Litoměřice

Josef BECHYNĚ, *Archivní den v Mostě*. Archivní časopis 29, 1979, č. 1, s. 53–54.

Ladislav DUŠEK, *Výstava „Z pokladů severočeských archivů“*. Archivní časopis, 36, 1986, č. 4, s. 236.

Josef BECHYNĚ – Quido KASTNER, *Spolupráce Státního oblastního archivu v Litoměřicích s Výzkumným ústavem pro hnědé uhlí v Mostě*. Archivní časopis 37, 1981, č. 1, s. 40–41.

Eduard MIKUŠEK, *Lobkowiczský rodinný archiv*, in: Marta HRADILOVÁ (ed.), *Pocta Evě Šmilauerové. Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc.*, Praha 1995, s. 73–80.

Helena SMÍŠKOVÁ, *Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Děčín. Staatliches Gebietsarchiv Leitmeritz, Zweigstelle Tetschen*, in: Volker Rödel (ed.), *Quellen zur südwestdeutschen Geschichte in Archiven der Tschechischen Republik. Kolloquium am 18. und 19. März 1993 in Ochsenhausen*, Stuttgart 1995, s. 99–106.

Helena SMÍŠKOVÁ, *Půlstoletí archivu ve Zbrojnici*, *Děčínské vlastivědné zprávy: časopis pro vlastivědu Děčína a Šluknovska* 9, 1999, č. 4, s. 41–48.

LITERATURA

Eduard MIKUŠEK, *Das Archiv in Schüttenitz/Žitenice*, Stifter Jahrbuch. Neue Folge 14, 2000, s. 138-143.

František KŘIVÁNEK, *Činnost Státního oblastního archivu v Litoměřicích v oblasti konzervace a restaurování a XI. seminář restaurátorů a historiků*. Porta Bohemica. Sborník historických prací 1, 2001, s. 191–193.

Marek POLONCARZ, *60 let Státního oblastního archivu v Litoměřicích*, Porta Bohemica. Sborník historických prací 5, 2009 s. 195–197.

Petr KOPIČKA, *Staatliches Gebietsarchiv in Leitmeritz (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)*. Adel in Schlesien: Band 2. Repertorium. Forschungsperspektiven - Quellenkunde – Bibliographie, 2010, s. 319–342.

Petr KOPIČKA, Lobkovický archiv roudnický v roce 2010: extradike fondu v kontextu jeho dějin. In: *Archivní časopis* 61, č. 4, Praha 2011, s. 341–404.

Eduard MIKUŠEK, Stěhovat archivy sem a tam, to patří k věci. In: *Býti archivářem. Přednášky ze stejnojmenného cyklu pořádaného v Českých Budějovicích*. České Budějovice 2012, s. 63–82.

Otto CHMELÍK, *Dějiny děčínského zámeckého archivu*, in: *Amicae decini cum honore. Pocta archiváře Heleně Smíškové k pracovnímu jubileu*, Ústí nad Labem 2012, s. 12–41.

Státní okresní archiv Česká Lípa

Miloslav SOVADINA, *Ediční činnost Okresního archivu v České Lípě*, Archivní časopis 36, 1986, s. 95–96.

Jana BLAŽKOVÁ, *Českolipský okresní archiv má účelovou novostavbu*, Archivní časopis 50, 2000, s. 37–40.

Jana BLAŽKOVÁ, *Státní okresní archiv Česká Lípa v nové budově*, Bezděz, sv. 9, 2000, s. 471–476.

Miloslav SOVADINA, *Ediční činnost Státního okresního archivu Česká Lípa po patnácti letech*, Archivní časopis 51, 2001, s. 116–118.

Státní okresní archiv Děčín

Jan NĚMEC, *50 let Státního okresního archivu Děčín*, Děčínské vlastivědné zprávy: časopis pro vlastivědu Děčínska a Šluknovska 13, 2004, č. 3, s. 33–40.

Vojtěch VANĚK, *Listiny z doby předhusitské a husitských válek v okresním archivu v Děčíně*, Porta Bohemica. Sborník historických prací 3, 2005, s. 315–353.

Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani

Mvk., *Zřízení míst archivářů města Chomutova a Mostu*, Časopis Archivní školy v Praze 2, 1925, s. 224.

Rudolf WENISCH, *Archiv města Chomutova*, Časopis Archivní školy v Praze 4, 1927, s. 167-170.

LITERATURA

Eva ŠAMŠULOVÁ, Chomutovské městské písemnosti, *Archivní časopis* 42, 1992, č. 3, s. 164–165.

Petr RAK, *Základní evidence archiválií a výpočetní technika*, *Archivní časopis* 43, 1993, č. 2, s. 65–80.

Lada SOUKUPOVÁ, *Fondy peněžních ústavů ve Státním okresním archivu Chomutov*, Památky, příroda, život. *Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska* 25, 1993, č. 3, s. 66–70.

Petr RAK, *K archivnímu zpracování gumových razítek a jejich otisků*, *Archivní časopis* 46, 1996, č. 4, s. 214–220.

Petr RAK, *Inventarizace pozůstalostí v předbělohorském Chomutově*, in: *Města severozápadních Čech v raném novověku 2000*, s. 35–53.

Petr RAK, *Archiv, knihovna a muzeum: integrace terciární sféry do městského úřadu v Chomutově po první světové válce*, *Comotovia*, 2003, s. 139–148.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou

Jan KAŠPAR, *Dějiny Státního okresního archivu Jablonec nad Nisou*. *Fontes Nissae. Prameny Nisy* 1, 2000, s. 185–189.

Jan KAŠPAR, *Jablonec nad Nisou. Stručný průvodce sedmi stoletími města*, Jablonec nad Nisou 2006.

Jan KAŠPAR – František PADRTA, *70 let Valburgy Wowkové*, *Archivní časopis*, 2008, č. 2, s. 168–169.

Jan KAŠPAR, *Příběh se šťastným koncem? (Proměny vztahu města Jablonce nad Nisou a Kaufbeuren – Neugablonz, úloha jabloneckého archivu v tomto procesu)*. Z Českého ráje a Podkrkoší, *Supplementum* 14; (Referáty z vědecké konference „Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách“ konané ve dnech 15.–16. dubna 2011 na Malé Skále), Turnov 2011, díl 1, str. 202–212.

Lucie NEUŽILOVÁ – Jan VOJTÍŠEK, *Vizitace konventu v Kirchbergu am Wechsel roku 1322 (1323)*. *Kritická edice nejstarší listiny SOKA Jablonec nad Nisou*. *Paginae historie* 22/1, 2014, s. 7–33.

Jan KAŠPAR, *Deset let archivní práce s veřejností. Jablonecký Mezinárodní den archivů 2012–2022*, *Fontes Nissae* 2023/1, Liberec 2023, s. 61–69.

Státní okresní archiv Liberec

Petr KOLÍN, *Státní okresní archiv Liberec a internet*, in: 8. konference archivářů České republiky: archivy „on line“, 2000, s. 22–24.

Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Archivnictví na Liberecku a Státní okresní archiv v Liberci*, *Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník* 1, 2000, s. 182–185.

Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *O fondech Státního okresního archivu v Liberci*, *Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník* 2, 2001, s. 182–186.

LITERATURA

- Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Cechovní písemnosti ve Státním okresním archivu v Liberci*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 3, 2002, s. 188–195.
- Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Fondy obecních úřadů uložené ve Státním okresním archivu v Liberci*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 4, 2003, s. 103–114.
- Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Soupis kronik libereckého okresu uložených ve Státním okresním archivu v Liberci*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 5, 2004, s. 206–242.
- Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Školství a jeho fondy na okrese Liberec*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 6, 2005, s. 116–132.
- Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Archiválie střeleckých, vojenských a hasičských spolků uložené ve Státním okresním archivu Liberec*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 7, 2006, s. 190–198.
- Jiří BOCK, *Sbírka map a plánů Státního okresního archivu Liberec (1720–2007): její zpracování, obsah a využití pro regionální výzkum*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 10, 2009, s. 199–207.
- Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Osobní fondy ve Státním okresním archivu Liberec*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 12, 2011, s. 255–270.

Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích

- Jaroslav MORAVEC, *Písemnosti podřipských muzeí ve fondech Státního okresního archivu Litoměřice*, Vlastivědný sborník Podřipsko 11, 2001, s. 17–19.
- Jaroslav MORAVEC, *Rekonstrukce archivu po povodni v srpnu 2002*, Porta Bohemica. Sborník historických prací 2, 2003, s.165–170.
- Ilona KOTYZOVÁ, *Judaika z let 1848-1945 v archivních souborech okresního archivu*, in: Židé v Čechách 6: sborník příspěvků ze semináře konaného 19. a 20. října 2016 v Kadani, 2017, s. 202–209.

Státní okresní archiv Louny

- Vavřinec Josef DUŠEK, *Archiv královského města Loun*, 1898.
- Bořivoj LŮŽEK, *Prameny ke stavbě chrámu sv. Mikuláše v Lounech*, Umění: časopis Ústavu pro teorii a dějiny umění Československé akademie věd 18, 1970, č. 1, s. 93–99.
- Bohumír ROEDL, *Věda nebo osvěta: dilema archiváře v regionu*, in: *Archivy a veřejnost: sborník příspěvků. 4. konference archivářů České republiky*, 1993, s. 78–81.
- Bohumír ROEDL, *Návrat středověkých listin z USA*, Archivní časopis 44, 1994, č. 1, s. 34–38.
- Jan MAREŠ, *Soudní kniha I C 2 jako pramen k dějinám města Loun*, Sborník archivních prací 50, 2000, č. 1, s. 3–119.
- Tomáš VELÍČKA, *Křížova sbírka středověkých a raně novověkých písemností v SOKA Lou-*

LITERATURA

ny, in: Poohří 7. Smrt, války a katastrofy: sborník z konference konané v Kadani 12. a 13. října 2017, 2018 s. 15–30.

Státní okresní archiv Most

Ivan VÍŠEK, Historie mosteckého okresního archivu v kontextu celostátních dějin a vývoje našeho archivnictví, *Porta Bohemica*. Sborník historických prací 8, 2017, s 7–40.

Státní okresní archiv Teplice

Květoslava KOCOURKOVÁ, *Das Kreisarchiv in Teplitz*, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archive*, 1992, s. 97–98.

Květoslava KOCOURKOVÁ, *Archivy a archiváři ve vlastivědné práci*, in: 100 let Vlastivědy moravské a vlastivědné práce na Moravě: 25. mikulovské sympozium 14.–15. října 1998, 1999, s. 93–99.

Stanislav PETR, *Středověké chorální rukopisy ve Státním okresním archivu v Teplicích*, in: *Studie o rukopisech. Studien über Handschriften. Etudes codicologiques* 32, 1999, s. 3–35.

Květoslava KOCOURKOVÁ, *Konzervace a ochrana archiválií*, *Archivní čtvrtletník*, 2003, s. 19–20.

Státní okresní archiv Semily

Vladimír CZUMALO, *Archiv mezi typem, místem, jazykem a krásou*, in: *Architekt* 41, 1995, č. 24, s. 3–5.

Markéta PRAŽANOVÁ – Monika POHANKOVÁ, *Deset. Soutěžní přehlídka staveb realizovaných na základě výsledku architektonických soutěží organizovaných mezi lety 1992 a 2015*. Česká komora architektů, 2022, s. 16–19.

Řada publikovaných výročních zpráv o činnosti archivu publikovaných v ročence Z Českého ráje a Podkrkonoší, z nichž zatím poslední je:

Pavel JAKUBEC, Státní okresní archiv Semily v roce 2021, *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Vlastivědná ročenka 35, 2022, s. 252–254.

Významné osobnosti archivu

Sborníky

Jana PŠENIČKOVÁ – Olga ROHÁČOVÁ – Jiří ŠOUŠA (eds.), *Posláním zemědělsko-lesnický archivář a agrární historik: in memoriam PhDr. Josefa Křivky, CSc.*, Praha 2006.

Jiřina JUNĚCOVÁ – Olga ROHÁČOVÁ – Jiří ŠOUŠA, *Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce: in memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*, Praha 2010.

LITERATURA

- Otto CHMELÍK – Marcela ZEMANOVÁ – Václav ZEMAN (eds.), *Amicae decini cum honore: pocta archiváře Heleně Smíškové k pracovnímu jubileu*, Ústí nad Labem 2012.
- Petr KOPIČKA (ed.), *Fontes ipsi sitiunt: Sborník prací k sedmdesátinám archiváře a historika Eduarda Mikuška*, Praha 2016.
- Jiřina JUNĚCOVÁ – Otto CHMELÍK – Jan KAHUDA (eds.), *Zemědělsko-lesnický archivář a historik: na paměť PhDr. Miloslava Košťála*, Praha 2022.

Články

- Rudolf BERVIC, *Bilinský archivář Adolf Merten osmdesátiletý*, Archivní časopis, 1973, č. 2, s. 119–120.
- Rudolf BERVIC, *K sedmdesátinám Josefa Šístka*, Archivní časopis, 1974, č. 1, s. 54–55.
- Jindřich TOMAS, *Bořivoj Lůžek – šedesátník*, Archivní časopis 31, 1981, č. 2, s. 109–111.
- Květoslava KOCOURKOVÁ, *Za Rudolfem Bervicem*, Archivní časopis, 1982, č. 1, s. 49–50.
- Jaroslav MACEK, *Za dr. Přemyslem Peerem*, Archivní časopis, 1982, č. 2, s. 106–108
- Eduard MIKUŠEK, *K sedmdesátinám Josefa Křivky*, Vědecké práce zemědělského muzea 23, 1983, s. 5–8.
- Miloslav SOVADINA – Jiří ŠOUŠA, *Marie Vojtíšková a její činnost v českolipském archivu*. Archivní časopis 34, 1984, s. 243–245.
- Quido KASTNER, *Albín Kuthan šedesátiletý*, Archivní časopis 37, 1987, č. 1, s. 50–51.
- Pavel RAFAJ, *Odešel Josef Bechyně*, Archivní časopis 37, 1987, č. 3, s. 182–183.
- Bohumír ROEDL, *Za PhDr. Bořivojem Lůžkem*, Archivní časopis 37, 1987, č. 3, s. 180–181.
- Miroslav KUBÁT, *JUDr. Václav Lukáš. Z Českého ráje a Podkrkonoší: věstník okresního archivu Semily 2*, 1989, s. 122–124.
- Jaroslav MACEK, *Za Václavem Vokráčkou*, Archivní časopis 39, 1989, č. 1, s. 60.
- Eduard MIKUŠEK, *PhDr. Josef Křivka*, Archivní časopis 40, 1990, č. 3, s. 169–170.
- Jindřich TOMAS, *Archivář Bořivoj Lůžek*, in: 155 let archivnictví v českých zemích. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně ve dnech 31. května - 1. června 1994 v Brně, 1995, s. 183–184.
- Jindřich TOMAS, *70 let archiváře a historika Jaroslava Macka*, Archivní časopis 46, 1996, č. 1, s. 36–37.
- Otakar ŠPECINGER, *K šedesátinám PhDr. Quido Kastnera*, Vlastivědný sborník Podřipsko č. 8/2, 1998, s. 178–179.
- Ivo NAVRÁTIL, *Jaroslav Poláček, emeritní ředitel okresního archivu Semily*, Z Českého ráje a Podkrkonoší. Věstník okresního archivu Semily 1, 1998, s. 130–131.
- Jan KLÁPŠTĚ – Oldřich KOTYZA, *Jan Smetana: 60*, Archeologické rozhledy 52, 2000, č. 3, s. 554–555.

LITERATURA

- Petr KOPIČKA, *Karel Jeřábek v letech 1945-1950. Vzpomínka na posledního lobkovického archiváře a knihovníka*, Porta Bohemica. Sborník historických prací 1, 2001, s. 199–212.
- Jana VAVÁČKOVÁ, *JUDr. Václav Lukáš devadesátiletý*, Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník 15, 2002, s. 323–324.
- Petr ČORNEJ, *Naplňený osud Josefa Hanzala*. Český časopis historický 101, 2003, č. 1, s. 199–203.
- Jana PŠENIČKOVÁ – Jiří ŠOUŠA, *K nedožitým sedmdesátým narozeninám Josefa Hanzala*, Archivní časopis 54, 2004, č.3, s. 223–224.
- Karel VILÍM, *PhDr. Květoslava Kocourková jubilující*, Archivní časopis, 2005, č. 4, s. 280–281.
- Hana LEGNEROVÁ – Petr KOPIČKA, *Šedesát let archiváře a historika PhDr. Eduarda Mikuška*, Archivní časopis 56, 2006, č. 1, s. 53–58.
- Ilona KOTYZOVÁ, *Jaroslavu Moravcovi k šedesátinám*. Archivní časopis 56, 2006, č. 1, s. 52–53.
- Eduard MIKUŠEK, *Jindřich Tomas octogenarius*. Archivní časopis 57, 2007, č. 4, s. 276–278.
- Zdenka KOCIÁNOVÁ, *K životnímu jubileu Anny Smolkové*, Archivní časopis 58, 2008, č. 1, s. 53.
- Viola BENDOVIÁ – Jiří ŠOUŠA, *Ze vzpomínek našich archivářů. Připomenutí životního jubilea Marie Vojtíškové*, Sborník archivních prací 58, 2008, č. 2, s. 452–483.
- Miroslav GRISA, *Senior českých archivářů JUDr. Václav Lukáš zemřel*, Archivní časopis 59, 2009, č. 4, s. 388–391.
- Petr RAK, *K životnímu jubileu Kateřiny Mertové*, Archivní časopis 59, 2009, č. 3, s. 285.
- Ilona KOTYZOVÁ, *PhDr. Jindřich Tomas zemřel*, Archivní časopis 60, 2010, č. 4, s. 406–408.
- Helena SMÍŠKOVÁ, *PhDr. Miloslav Košťál 85*, Archivní časopis 60, 2010, č. 3, s. 303.
- Eduard MIKUŠEK, *Regionální historiografie a Jindřich Tomas*. Ústecký sborník historický 2011, č. 1, s. 111–113.
- Petr RAK, *K životnímu a pracovnímu jubileu Bohumíra Roedla*, Archivní časopis 61, 2011, č. 2, s. 195–197.
- Petr RAK, *Zemřel Vladimír Vítek*, Archivní časopis 61, 2011, č. 4, s. 443.
- Bohumír ROEDL, *Archivní postgraduál podle Jindřicha Tomase*, in: ČAS v roce 2011: ročenka České archivní společnosti, 2012, s. 139–140.
- Helena LACINOVÁ, *Hana Chocholoušková stále táž čili Blahopřání k narozeninám*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 12, 2011, s. 403–406.
- Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Vladimír Ruda, promováný historik: (Sobotka 1. 9. 1922 - Liberec 15. 12. 1990)*, Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 13, 2012, č. 2, s. 95–96.

LITERATURA

- Miloslav SOVADINA, *Vzpomínka na Marii Vojtíškovou*, Bezděz, sv. 21, 2012, s. 305–310.
- Hana LEGNEROVÁ, *K 100. výročí narození PhDr. Josefa Křivky*, CSc. Porta Bohemica. Sborník historických prací 6, 2013, s. 227–230.
- Jan KAŠPAR, *Za Františkem Padrtou*. Nekrolog. Fontes Nissae. Prameny Nisy 14, 2013, č.2, s. 89–90.
- Ladislav SMEJKAL, *K sedmdesátinám Miloslava Sovadiny*, Bezděz, sv. 28, 2019, s. 337–341.
- Petr RAK, *Sedmdesátiny Kateřiny Mertové*, Archivní časopis 69, 2019, č. 2, s. 213.
- Michaela BALÁŠOVÁ, *Petr Rak šedesátiletý*, Archivní časopis 70, 2020, č. 2, s. 222–223.
- Petr RAK, *Za Kateřinou Mertovou*, Archivní časopis 70, 2020, č. 3, s. 311.
- Miloslav SOVADINA, *Jubilující PhDr. Jana Blažková*, Bezděz, sv. 29, 2020, s. 323–327.

Do sborníku přispěli

Mgr. Hana Barusová
Prom. hist. Karol Bílek
Mgr. Daniela Brokešová
Prom. hist. Ladislav Dušek, CSc.
PhDr. Miroslav Grisa
PhDr. Věra Hladíková
Mgr. Otto Chmelík
Petr Joza
PhDr. Vladimír Kaiser
Mgr. Jan Kašpar
Mgr. Petr Karlíček
Mgr. Lada Kosmálová
PhDr. Ilona Kotyzová
PhDr. Eliška Králová
Mgr. Petr Kopička
PhDr. Petr Kozojed
Mgr. Hana Legnerová
PhDr. Jan Mareš, Ph.D.
PhDr. Eduard Mikušek
Mgr. Martin Myšička
PhDr. Bohumír Roedl
Mgr. Hana Slavičková
Jitka Solská
Mgr. Miluše Šebková
Doc. Mgr. Tomáš Velička, Ph.D.
Mgr. Markéta Vladyková, Ph.D.

OBSAH

ČLÁNKY

Předání Říšského archivu v Liberci československým úřadům (včetně edice historie archivu sepsané jeho vedoucím V. Kreuzingerem) <i>Markéta Vladyková</i>	6
Třetí říše a sudetoněmecké archivnictví ve 30. letech 20. století <i>Tomáš Velička</i>	52
Hrad a zámek Skalka <i>Jiří Úlovec</i>	69
Pracoviště Most-Velebudice <i>Eliška Králová</i>	116
Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Vznik, organizační změny a hlavní výsledky odborné činnosti v letech 1948–2020. <i>Miluše Šebková</i>	125

VZPOMÍNKY

Jak jsem se stal archivářem <i>Miroslav Grisa</i>	163
Jak jsem začínal archivařit <i>Karol Bílek</i>	173
PhDr. Jindřich Tomas (* 23. 5. 1927–† 22. 9. 2010) <i>Ilona Kotyzová</i>	178
Archivní vzpomínání <i>Bohumír Roedl</i>	182
Setkání archivářů <i>Hana Barusová</i>	189

„Propojování minulosti s přítomností mi přinášelo radost a uspokojení.“ Rozhovor s Hanou Slavíčkovou, někdejší archivářkou děčínské pobočky Státního oblastního archivu v Litoměřicích. <i>Otto Chmelík</i>	201
„Pořádal jsem až do posledního dne!“ Rozhovor s emeritním ředitelem Archivu města Ústí nad Labem Vladimírem Kaiserem <i>Petr Karlíček</i>	218
„Pořádání a věčné stěhování materiálu“ <i>Věra Hladíková, Petr Karlíček</i>	236

RECENZE, ZPRÁVY

Václav Davídek, <i>Cestou necestou</i> , ed. Renata Kuprová, Praha 2020, 422 s., ISBN 978-80-7469-092-1. <i>Tomáš Velička</i>	245
Rudolf Hais, <i>O výrobě skla a jeho historii</i> . Vydavatelství České sklářské společnosti, Tanvald 2022, 346 stran. ISBN: 978-80-904044-4-1. <i>Miroslav Grisa</i>	248
Kadaňské Poohří č. 11 aneb historická konference ve františkánském klášteře. <i>Jan Mareš</i>	249

INHALT

ARTIKEL

Übergabe des Reichsarchives in Reichenberg/Liberec an die tschechoslowakischen Behörden (inkl. einer Edition der Geschichte des Archiv aus dem Feder seines Leiters V. Kreuzinger) <i>Markéta Vladyková</i>	6
Das Dritte Reich und das sudetendeutsche Archivwesen in den 1930er Jahren <i>Tomáš Velička</i>	52
Burg und schloss Skalka <i>Jiří Úlovec</i>	69
Zweigarchiv Most-Velebudice <i>Eliška Králová</i>	116
Staatliches Gebietsarchiv Litoměřice/Leitmeritz. Entstehung, organisatorische Veränderungen und Hauptergebnisse der Facharbeit in den Jahren 1948–2020. <i>Miluše Šebková</i>	125

ERINNERUNGEN

Wie ich Archivar wurde <i>Miroslav Grisa</i>	163
Wie ich zu archivieren begann <i>Karol Bílek</i>	173
PhDr. Jindřich Tomas (* 23. 5. 1927–† 22. 9. 2010) <i>Ilona Kotyzová</i>	178
Archivarische Erinnerungen <i>Bohumír Roedl</i>	182
Treffen der Archivare <i>Hana Barusová</i>	189

- „Das Verbinden der Geschichte mit der Gegenwart brachte mir Freude und Befriedigung.“ Ein Gespräch mit Hana Slavíčková, der einsitzigen Archivarin des Tetschen-Bodenbacher Zweigarchives des Staatlichen Gebietsarchives Litoměřice/Leitmeritz.
Otto Chmelík 201
- „Ich habe bis zum letzten Tag verzeichnet!“ Ein Gespräch mit dem emeritierten Stadtarchivdirektor von Ústí nad Labem Vladimír Kaiser
Petr Karlíček 218
- „Verzeichnen und ständiges Verlagern des Archivguts“
Věra Hladíková, Petr Karlíček 236

BUCHBESPRECHUNGEN, NACHRICHTEN

- Václav Davídek, *Cestou necestou*, ed. Renata Kuprová, Praha 2020, 422 s., ISBN 978-80-7469-092-1. *Tomáš Velička* 245
- Rudolf Hais, *O výrobě skla a jeho historii*. Vydavatelství České sklářské společnosti, Tanvald 2022, 346 stran. ISBN: 978-80-904044-4-1. *Miroslav Grisa* 248
- Kadaňské Poohří č. 11 aneb historická konference ve františkánském klášteře.
Jan Mareš 249

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

Handing over the Reich Archives in Liberec to the Czechoslovak authorities (including an edition of the history of the archive written by its head V. Kreuzinger) <i>Markéta Vladyková</i>	6
The Third Reich and Sudeten German Archives in the 1930s <i>Tomáš Velička</i>	52
Castle and Chateau of Skalka <i>Jiří Úlovec</i>	69
Department Most-Velebudice <i>Eliška Králová</i>	116
State Regional Archives in Litoměřice. Establishment, organizational changes and main results of professional activities in the years 1948–2020 <i>Miluše Šebková</i>	125

MEMOIRS

How I became an archivist <i>Miroslav Grisa</i>	163
How I got started in archiving <i>Karol Bílek</i>	173
PhDr. Jindřich Tomas (* 23. 5. 1927–† 22. 9. 2010) <i>Ilona Kotyzová</i>	178
Archival reminiscences <i>Bohumír Roedl</i>	182
Meeting of the archivists <i>Hana Barusová</i>	189

„Connecting the past with the present brought me joy and satisfaction.“ Interview with Hana Slavičková, former archivist at the Děčín branch of the State Regional Archives in Litoměřice <i>Otto Chmelík</i>	201
„I was organizing until the last day!“ Interview with Vladimír Kaiser, Director Emeritus of the Ústí nad Labem City Archives <i>Petr Karlíček</i>	218
„Organizing and perpetual moving of material“ <i>Věra Hladíková, Petr Karlíček</i>	236

REVIEWS, NEWS

Václav Davídek, <i>Cestou necestou</i> , ed. Renata Kuprová, Praha 2020, 422 s., ISBN 978-80-7469-092-1. <i>Tomáš Velička</i>	245
Rudolf Hais, <i>O výrobě skla a jeho historii</i> . Vydavatelství České sklářské společnosti, Tanvald 2022, 346 stran. ISBN: 978-80-904044-4-1. <i>Miroslav Grisa</i>	248
Kadaňské Poohří č. 11 aneb historická konference ve františkánském klášteře. <i>Jan Mareš</i>	249

*Na titulce: Fotografie zaměstnanců RA Liberec
stěhujících archiválie (SOA v Litoměřicích, RA Liberec)*

**PORTA BOHEMICA
SBORNÍK HISTORICKÝCH PRACÍ**

11

Redakční rada:

Hana Barusová, Martin Barus, Daniela Brokešová, Otto Chmelík, Petr Kopička,
Hana Legnerová, Jan Mareš, Martin Myšička, Hana Pátková, Michal Rádl,
Tomáš Velička, Markéta Vladyková, Václav Zeman.

Grafická úprava a sazba Petr Tomas

ISBN 978-80-907464-8-0, ISSN 3029-5041